הלכה · משנה תורה · מפרשים · מעשה רקח · ספר אהבה

מעשה רקח על הלכות תפילה וברכת כהנים

רבי מסעוד חי רקח

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מעשה רקח על הלכות תפילה וברכת כהנים

רבי מסעוד חי רקח

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מעשה-רקח-על-הלכות-תפילה-וברכת-כהנים/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 7
הלכה א 7
הלכה ב 8
הלכה ג 9
הלכה ד 9
הלכה ה 10
הלכה ו 10
הלכה ז 10
הלכה ח 11
הלכה ט 11
הלכה י 11
פרק ב 12
הלכה א 12
הלכה ב 13
הלכה ג 13
הלכה ד 13
הלכה ה 14
הלכה ו 14
הלכה ז 14
הלכה ח 14
הלכה ט 14
הלכה י 14
הלכה יא 15
הלכה יב 15
הלכה יג 16
הלכה יד 16
הלכה טו 16
הלכה טז 17
הלכה יז 18
הלכה יח 18
הלכה יט 18
פרק ג 19
הלכה א 19
הלכה ב 20
הלכה ג 21
הלכה ד 21
הלכה ה 22
הלכה ו 22
הלכה ז 22
הלכה ח 23
הלכה ט 24
הלכה י 25
הלכה יא 25
פרק ד 25
הלכה ב 25
הלכה ג 27
הלכה ד 28
הלכה ה 28
הלכה ו 28
הלכה ז 29
הלכה ח 29
הלכה ט 29
הלכה י 30
הלכה יא 31
הלכה יב 32
הלכה יג 32
הלכה יד 33
הלכה טו 34
הלכה טז 35
הלכה יז 36
הלכה יח 36
הלכה יט 36

פרק ה 37
הלכה א 37
הלכה ב 38
הלכה ג 38
הלכה ד 39
הלכה ה 39
הלכה ו 40
הלכה ז 42
הלכה ח 43
הלכה ט 44
הלכה י 45
הלכה יא 45
הלכה יב 45
הלכה יג 46
הלכה יד 46
הלכה טו 46
פרק ו 47
הלכה א 47
הלכה ב 47
הלכה ג 47
הלכה ד 47
הלכה ה 49
הלכה ו 49
הלכה ז 50
הלכה ח 50
הלכה ט 51
הלכה י 53
פרק ז 54
הלכה א 54
הלכה ב 55
הלכה ג 55
הלכה ד 56
הלכה ה 58
הלכה ו 58
הלכה ז 61
הלכה ח 61
הלכה ט 62
הלכה י 62
הלכה יא 64
הלכה יב 64
הלכה יג 66
הלכה יד 66
הלכה טו 67
הלכה טז 67
הלכה יז 67
הלכה יח 67
פרק ח 68
הלכה א 68
הלכה ב 69
הלכה ג 70
הלכה ד 70
הלכה ה 72
הלכה ו 73
הלכה ז 73
הלכה ח 75
הלכה ט 75
הלכה יא 79
הלכה יג 86
פרק ט 87
הלכה א 87
הלכה ב 87
הלכה ג 88
הלכה ד 88
הלכה ה 89

הלכה ו 89
הלכה ז 89
הלכה ח 92
הלכה ט 92
הלכה י 92
הלכה יב 93
הלכה יג 93
הלכה יד 93
פרק י 93
הלכה א 93
הלכה ב 94
הלכה ג 94
הלכה ד 95
הלכה ה 96
הלכה ו 96
הלכה ז 98
הלכה ח 99
הלכה ט 99
הלכה י 101
הלכה יא 101
הלכה יב 102
הלכה יג 103
הלכה יד 104
הלכה טו 106
הלכה טז 107
פרק יא 108
הלכה א 108
הלכה ב 108
הלכה ג 109
הלכה ד 109
הלכה ה 109
הלכה ו 110
הלכה ז 113
הלכה ח 114
הלכה ט 116
הלכה י 116
הלכה יא 116
הלכה יב 117
הלכה יג 117
הלכה יד 117
הלכה טו 119
הלכה טז 120
הלכה יז 121
הלכה יח 123
הלכה יט 123
הלכה כ 123
הלכה כא 124
פרק יב 125
הלכה א 125
הלכה ב 125
הלכה ג 126
הלכה ד 126
הלכה ה 126
הלכה ו 128
הלכה ז 128
הלכה ח 128
הלכה ט 129
הלכה י 129
הלכה יא 129
הלכה יב 130
הלכה יג 131
הלכה יד 132
הלכה טו 132
הלכה טז 133

הלכה יז 136
הלכה יח 137
הלכה יט 140
הלכה כ 140
הלכה כג 141
הלכה כד 141
פרק יג 143
הלכה א 143
הלכה ב 143
הלכה ג 143
הלכה ד 143
הלכה ה 148
הלכה ו 148
הלכה ז 149
הלכה ח 150
הלכה ט 151
הלכה י 151
הלכה יא 151
הלכה יב 151
הלכה יג 151
הלכה יד 151
הלכה טו 152
הלכה טז 152
הלכה יז 152
הלכה יח 152
הלכה יט 153
הלכה כ 153
הלכה כב 153
הלכה כג 153
הלכה כד 154
הלכה כה 154
פרק יד 155
הלכה א 155
הלכה ב 155
הלכה ג 156
הלכה ד 158
הלכה ה 158
הלכה ו 159
הלכה ז 159
הלכה ח 159
הלכה ט 159
הלכה י 160
הלכה יא 160
הלכה יב 160
הלכה יג 161
הלכה יד 161
פרק טו 162
הלכה א 162
הלכה ב 162
הלכה ג 166
הלכה ד 167
הלכה ה 168
הלכה ו 168
הלכה ז 168
הלכה ח 170
הלכה ט 170
הלכה י 171
הלכה יא 171
הלכה יב 172

פרק א

הלכה א

מצות עשה להתפלל בכל יום וכו'. יש לחקור בדרך הקדש של רבינו ז"ל בחיבור זה אמאי בקצת מצות כתב מצות עשה לעשות זה ופעמים לא הזכיר מ"ע כלל כגון גבי קרית שמע וכיוצא ופעמים אומר דבר זה מ"ע כגון גבי שבת שכתב שביתה בשביעית ממלאכה מ"ע וכו'. והנראה לענ"ד בקוצר דעתי הוא דאפשר דכשהמצוה היא מפורשת לגמרי בתורה לא הוצרך רבינו לבארה ולהכי גבי סוכה ולולב ות"ת לא הזכיר מ"ע לפי שהוא מפורש בתורה וכשהמצוה אינה מפורשת כגון הך דתפילה וגבי קידוש החדש בפ"א וכן בפ"ב דחמץ ומצה דקודם זמן האיסור אינו מפורש כתב מ"ע וכו' וגבי שבת ושביתת עשור דמציאות הלאו אינו מפורש הוצרך להזכירו דר"ל תשבות ממלאכה דוקא לא מדבר אחר ולשאר המקומות המעיין יתיישב ע"פ דרך זה אם אפשר ובענין השנוי בלשון עיין להר"ח אבולעפיה נר"ו פ"א דהלכות קרית שמע ועיין להרב לח"מ בפרק זה ובדבריו אפשר ליישב יותר גבי קרית שמע עיי"ש. ועל מה שהקשה הרמב"ן ז"ל לרבינו ותירץ מרן להיא דבעל קרי שאינו מתפלל תפילה זו בנוסח זה וכו' אבל אומר הוא לעצמו תפילה קצרה וכו' אי נמי יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה וכו' ע"כ וכתב על זה הרח"א נר"ו וז"ל וליתא דבפ"ג דברכות בעל קרי מהרהר ואינו מברך וכו' והרי תפילה דתנן היה עומד בתפילה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר טעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל אלא קרית שמע וברכת המזון דאורייתא תפילה דרבנן ע"כ ואי כמ"ש מרן ז"ל דיש כח וכו' מה לי תפלה מה לי ק"ש וברכת המזון ומה גם דאמרינן תפילה דרבנן והוא כתב דהויא דאורייתא. גם מה שכתב מתפלל תפלה קצרה ליתא דאי הכי גם מטבע ברכת המזון אינו מן התורה כמ"ש מרן פ"א דברכות ומה חילוק בין תפלה לברכת המזון שתירצו ק"ש וברכת המזון דאורייתא תפילה דרבנן ולדבריו גם ברכת המזון יאמר תפלה קצרה דהויא מן התורה ואין חילוק ביניהם וצריך עיון גם תנן פ"ק דשבת מפסיקין לקרית שמע ואין מפסיקין לתפילה ואי תפלה קצרה דאורייתא אמאי לא יפסיק לתפלה קצרה וכי תימא אין הכי נמי אי הכי ליפלוג בדידה מפסיק לתפלה קצרה ואין מפסיק לארוכה וכו' עד כאן תורף דבריו נר"ו.

והדבר ידוע שכל מ"ש מרן בזה אינו אלא להצילו לרבינו ממה שהקשה עליו הרמב"ן ז"ל וכדברי מרן כתב גם כן הרב בעל מגילת אסתר ז"ל שם ואין ספק דמרן ז"ל לא נעלם מעיני כבודו הדוחק שיש בזה ולא כתב כן אלא ליישב דברי רבינו וכמ"ש בסוף דבריו עיי"ש. ומעתה למ"ש הרח"א נר"ו י"ל דפשיטא דפשטא דההיך סוגיא לא הויא אלא

בתפלת י"ח תדע דפריך והרי תפלה דדבר שהצבור עסוקים בו ותנן היה עומד בתפילה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר וכו' ופי' רש"י אלא יקצר כל ברכה וברכה ע"כ מוכח להדיא דתפילת י"ח קאמר ומתפלה קצרה לא איירי מתניתין וגמרא להיות הדבר פשוט וכמ"ש מרן הקדוש בסוף דבריו ובזה יתורץ גם כן ההיא דפ"ק דשבת דלא אצטריך לאפלוגי בדידיה כיון דדבר פשוט הוא ונכלל במפסיקים לקרית שמע דקאמר כיון דגם היא הויא דאורייתא ומה גם שכבר התפלל תפלה אחרת באותו יום ואינו צריך להפסיק אפילו לת"ק דאין מנין התפילות מן התורה גם מה שהקשה הרב להאי נמי שכתב מרן דיש כח מה לי תפילה או קרית שמע וברכת המזון י"ל דדוקא בתפילה שהוא דבר שאינו הכרחי מצד החיוב כל כך שאינה אלא בקשת צרכיו רצו לתקן דליבטיל בשב ואל תעשה אמנם ברכת המזון דחל עליה חיוב גמור לברך כיון שנהנה וכן קרית שמע מטעמא דקבלת עול מלכות שמים והמצות שהוא חיוב גמור והכרחי לא רצו לפוטרו אף בשב ואל תעשה. אמנם מה שהקשה ממ"ש מרן פ"א דהלכות ברכות לדברי הש"ס צ"ע טובא והתירוץ יהיה דחוק. ולעיקר דינו של רבינו עיין להפרי חדש בריש הלכות תפילה סימן פ"ט ומ"מ דברי רבינו נראין עיין עליו. בכסף משנה לתפלות היום. נ"ב ט"ס הוא ונמחק.

ואין מנין התפלות מן התורה. למד כן מהתוספתא כשם שנתנה תורה קבע לקרית שמע כך נתנו חכמים קבע (לברכות) [לתפלה] ושלש פעמים ביום אינו מן התורה דבפעם אחת בכל יום סגי מן התורה שאם נאמר שאין החיוב בכל יום אולי נבא לומר שהיא פעם אחת בכל ימיו וזה ממה שלא יסבלהו הדעת מרן ז"ל.

ואין משנה התפילה וכו'. כתב מרן ז"ל מלשון ושננתם לבניך וכלומר המטבע שתקנו חז"ל ודקדק עוד מזה שמ"ש בבעל קרי שאינו מתפלל היינו שאינו מתפלל תפילה זו בנוסח זה ג"פ ביום אבל אומר הוא לעצמו תפילה קצרה פעם אחת ביום אי נמי יש כח ביד חכמים וכו' עיין עליו.

ואין לתפילה זמן קבוע וכו'. כלומר יום קבוע או שעה קבועה ונלמד ממ"ש בתוספתא הנ"ל וכ"כ מרן ז"ל.

הלכה ב

ולפיכך נשים וכו'. פרק מי שמתו נשים ועבדים וקטנים פטורים מקרית שמע מן התפילין וחייבים בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון ואמרו בגמרא בתפילה דרחמי נינהו (פשיטא) מהו דתימא הואיל וכתיב בה ערב ובקר וצהרים כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמשמע לן ופי' רש"י הכי גרסינן תפילה דרחמי נינהו ולא גרס פשיטא דהא לאו

דאורייתא ע"כ. אמנם רבינו נראה דגריס פשיטא שהרי כתב שהיא מ"ע שלא הזמן גרמא. אכן קשה ממ"ש רבינו בפירושו להמשנה ספ"ק דקדושין וז"ל הלא ידעת שאכילת מצה בלילי פסחים ושמחה במועדים וההלל ותפילה ומקרא מגילה ונר חנוכה וליל שבת וקדוש היום אלו כולם מ"ע שהזמן גרמא וכל אחד מהם מחוייבות הנשים כמו שהם מחוייבות לאנשים וכו' ע"כ הרי שכתב להדיא דתפילה הויא מצות עשה שהזמן גרמא דומיא דהנך שהזכיר ודוחק לומר שחזר בו. ונראה לענ"ד פשוט דמ"ש בקידושין היינו כלפי תקנת חז"ל שקבעו שעות זמניות לתפילות אשר על פי תקנתם ז"ל הויא כמ"ע שהזמן גרמא ודייק נמי שהזכיר שם נר חנוכה ומקרא מגילה שהם מדרבנן ודאי כמ"ש במקומם וזמן התפילה גם כן אינה אלא מדרבנן וכאן כתב ז"ל עיקר הדין מדין תורה כמבואר ועיין בדברי רבינו פי"ב דע"ז הל' ג'.

שיהא אדם מתחנן וכו'. פרק אין עומדין (ברכות דף ל"ב) דרש רבי שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל מנא לן ממשה דכתיב ואתחנן אל ה' בעת ההיא וכתיב ה' אלהים אתה החילות אשר מי אל וכו' וכתיב בתריה אעברה נא וארא את הארץ הטובה ע"כ הרי שיש לסדר התחינה והשבח ואחר כך לשאול צרכיו ומ"ש רבינו ואחר כך נותן שבח וכו' אף דממשה רבינו לא למדנו זה מכל מקום השכל מחייבו וכמ"ש ז"ל אחרונות כמי שקבל פרס מרבו וכו'.

הלכה ג

והכל יהיו מתפללים נוכח המקדש וכו'. כתב מרן מההיא משנה דרבי אליעזר ואותו תעבוד עבדהו בתורתו עבדהו במקדשו כלומר להתפלל נכחו ע"כ. וא"ת אימא דעבדהו במקדש ר"ל בעבודת הקרבנות והשיר וההשתחויות שם מוסף על עבודת המצות וכו' וכמ"ש הרמב"ן ז"ל על ספר המצות שם וי"ל דרבינו ס"ל דכל זה נכלל בעבודת התורה דלא נקרא עבודה כי אם בשלמות כל המעשים ודו"ק.

הלכה ד

עד שיערבו עמהם לשונות אחרות. אף דתפילה בכל לשון כדתנן בריש פרק אלו נאמרין ופי' רש"י דף ל"ג תפילה דקתני מתניתין בכל לשון לא צריך קרא דהא רחמי נינהו וההוא לישנא דידע לכוין לבו ליצלי ע"כ מכל מקום אין זה כבודו של מלך ב"ה להתפלל בתערובת לשונות וק"ל.

וכיון שראה עזרא ובית דינו וכו'. בריש הקורא את המגילה דף י"ז א"ר יוחנן ואמרי לה במתניתא תנא ק"כ זקנים ובהם כמה נביאים תקנו י"ח ברכות על הסדר ע"כ ומזה חלקו התוספות ז"ל על רש"י שפירש גבי מה שאמר רב אסי פרק תפילת השחר דף ל"ד

אמצעיות אין להם סדר דרוצה לומר שאם דילג ברכה אחת ואחר כך נזכר בה אומרה אף שלא במקומה ומזאת הסוגיא מוכח בהיפך שהרי סדרום על הסדר ועיין מ"ש התוספות שם ואף דבאמת פסק ההלכה לדידן כדברי התוספות ז"ל שחוזר למקום שטעה כדי שיהיו על הסדר וכמ"ש רבינו פ"י והרב ב"י סי' קי"ד מ"מ נראה לענ"ד שיש ליישב גם לפי פירוש רש"י ז"ל דעל הסדר לא נאמר כי אם לכתחילה כשאדם מתפלל שיאמר הברכות על הסדר דוקא וכדמשמע לישנא דתיקנו אמנם היכא דנאנס ודילג ולא נרגש כי אם אחר זה יש לחוש לברכות לבטלה אם יחזור גם הברכות שכבר בירך ולענין זה דוקא הוא דאמר רב אסי אמצעיות אין להם סדר וק"ל.

הלכה ה

וכן תיקנו שיהא מנין התפילות כמנין הקרבנות וכו'. ברכות דף כ"ו תפילות כנגד מי תיקנום רבי יוסי בר חנינא אומר כנגד אבות תיקנום רבי יהושע בן לוי אומר כנגד תמידין תיקנום וכתב מרן ז"ל דפסק כריב"ל וכו' ולא ידעתי איך הכריח כן דאדרבא כיון דבגמרא אמרו נימא תיהוי תיובתא דרבי יוסי בר חנינא ומשני וכו' משמע דסתם תלמודא כוותיה ס"ל דאי לא תימא הכי מאי נפקא מינה אי תהוי תיובתיה אלא משמע דכוותיה קי"ל ולהכי מהדר תלמודא כי היכי דלא ליהוי תיובתיה וסברת ריב"ל לא חש לה מההיא ברייתא דמסייעא לריב"ח ומה שלא הזכיר רבינו כאן כנגד אבות כיון דאיירי גם בקרבן מוסף מוכרח לתת טעם זה ומילתא פסיקתא נקט וסמך אמ"ש פ"ט דהלכות מלכים ששם כתב שאברהם אבינו תיקן תפילת שחרית ויצחק מנחה ויעקב ערבית ושם ראיתי למרן ז"ל שכתב וז"ל וענין התפילות האלו שתקנו האבות כך מפורש בברייתא ריש פ' תפלת השחר ע"כ והיא אותה ברייתא דאתיא כוותיה דריב"ח. והר"ח אבולעפיה נר"ו הליץ בעד מרן יעויין עליו ועיין תשובה שלימה למוהריט"ץ ז"ל סי' ע'.

הלכה ו

כענין שנאמר וכו'. שם דף ל"א יכול יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש על ידי דניאל וזמנין תלתא וכו' יכול יהא כוללן בבת אחת כבר מפורש ע"י דוד דכתיב ערב ובקר וצהרים ופי' רש"י יכול יהא כוללן בבת אחת בשעה אחת.

ואין תפילת ערבית חובה וכו'. פרק תפילת השחר דף כ"ז פלוגתא דתנאי ואמוראי ופסקינן כרבא דהוא בתרא דאמר הלכה כדברי האומר רשות ועיין להרי"ף והרב ב"י סימן רל"ה והמעדני מלך דף ל"ב ע"ב ובדברי רבינו פ"ט הל' ט'.

הלכה ז

וכן תיקנו וכו'. מבואר בתענית דף כ"ו ובירושלמי שם ועיין למרן ז"ל.

אלא סמוך לשקיעת החמה. פירוש שאז יגמור אותה אף שעדין הוא יום ממילא דההתחלה תהיה קודם לכן קצת ומבואר זה ממ"ש פ"ג וז"ל ותפילת נעילה זמנה כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה ע"כ וכ"כ הרב מגן דוד ז"ל אמנם אין כן מנהגינו.

הלכה ח

ערבית שחרית ומנחה. אף דכתב לעיל הל' ה' דתפילות כנגד תמידים תיקנום ואם כן היה לו להקדים שחרית ולאחר ערבית שהרי היא כנגד האברים שלא נתעכלו ביום מכל מקום לא חש לזה ונקט ערבית ברישא משום דנפקא לן מקרא דערב ובקר וצהרים שהזכיר לעיל הל' ו' וגם כן הוא סדר הבריאה.

הלכה ט

לפיכך צריך שיחדש וכו'. פרק מי שמתו (ברכות דף כ"א א)"ר יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו והראב"ד ז"ל השיג על רבינו וס"ל דאין צריך לחדש והרבינו יונה והרא"ש בשם רבינו האיי כתבו כדברי רבינו וזהו גם כן דעת הרי"ף מרן ז"ל ועיין להמגן דוד והפר"ח או"ח סימן ק"ז ועיין בדברי רבינו פ"י. ודע שהשלטי הגבורים בפרק מי שמתו כתב שלדעת הרי"ף ומיימוני אפילו התפלל ודאי חוזר ומתפלל נדבה בלא חידוש כל התפילות חוץ ממוסף ואדעתא דחובה לא מצי מתפלל בלא חידוש ע"כ ולכאורה הוא תמוה דודאי אין נראה כן בדברי רבינו שבפרק זה שהרי כתב להדיא כדי להודיע שהיא נדבה ולא חובה ובעי חידוש ובפ"י הל' ו' כתב מי שנסתפק לו אם התפלל אם לא התפלל אינו חוזר ומתפלל אלא אם כן התפלל תפילה זו על דעת שהיא נדבה שאם רצה יחיד להתפלל כל היום תפילת נדבה יתפלל ע"כ גם בדברי הרי"ף ז"ל איני רואה שום גילוי לדבר זה שהרי סתם קאמר עיין עליו ואולי שגירסא אחרת היתה לו וצ"ע. ועיין לרבינו פ"ו הל' ג'.

ואין משנין בהם דבר. פירוש לצרכי יחיד דוקא דביה קעסיק רבינו אבל לצרכי רבים שרי ולכך מוסיפין זכרנו ומי כמוך בעשרת ימי תשובה וכמ"ש ז"ל סוף פ"ב. וכ"כ מרן שם וסיים הרמב"ן ז"ל שבקושי התירום ע"כ ועיין להתוספות פרק אין עומדין דף ל"ה ד"ה אל ישאל וכו'.

הלכה י

אין הצבור וכו'. הראב"ד השיג על זה דמצינו קרבן נדבה בציבור והיא עולה הבאה מן המותר שהוא קיץ למזבח אלא שלא היתה מצויה וכו' גם הרב מנוח הביאו מרן ז"ל כתב ואע"ג דתניא בספרי תקריבו מלמד שהצבור מביאים עולת נדבה תרגומה אמותר לשכה אבל לכתחילה אין מביאים שקלים שתהא כוונתם לעולת נדבה ע"כ ומתוך דבריהם

ז"ל מבוארת דעת רבינו ועיין עוד להרב רבינו יונה פרק מי שמתו על דברי הרי"ף ז"ל למימרת רבי יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו שהאריך הרבה בזה.
ולא יתפלל אפילו יחיד וכו'. ורבינו האיי ורבינו יונה והרא"ש ס"ל דאפילו מוסף יכול להתפלל נדבה ע"י חידוש בין צבור בין יחיד כה"ג ז"ל.
ויש מן הגאונים וכו'. והראב"ד ז"ל פירש הטעם משום דתפילת י"ח בימות החול היא רחמי ושפיר דמי משא"כ מוסף או שבתות ויו"ט שהם ז' ברכות ואינם אלא הודאה לא אמרו בזה הלואי שיתפלל וכו' ע"כ ועיין להרבינו יונה ז"ל.

פרק ב

הלכה א

בימי רבן גמליאל וכו'. ברכות דף כ"ח ת"ר שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני ר"ג על הסדר ביבנה א"ל ר"ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים עמד שמואל הקטן ותקנה ואין ספק שמה שהוצרך ר"ג לזה היה לפי שבימיו רבו האפיקורוסים וכ"כ מרן ז"ל.
שתהיה בה שאלה מלפני ה' וכו'. אף דאמרינן בעלמא דאין לבקש על החוטאים שימותו אלא שיחזרו בתשובה דחטאים כתיב ולא חוטאים כדאיתא פרקא קמא דברכות דף י' הנהו בריוני דהוו בשביבותיה דרבי מאיר והוו קא מצערו ליה טובא הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלוייהו כי היכי דלימותו אמרה ליה ברוריא דביתהו מאי דעתך משום דכתיב יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם וכו' אלא בעי רחמים עלייהו דליהדרו בתשובה ופי' רש"י קרי ביה חוטאים שיכלה יצר הרע ע"כ ושאני הכא שהיו מסיתים את ישראל לסור מאחרי ה' ועוד דאפיקורוסין אחת דתם להמית כמ"ש רבינו הלכות עדות והלכות סנהדרין והלכות תשובה דמורידין ולא מעלין.
לאבד האפיקורוסין וכו'. עיין מה שכתב הרב מנוח זכרו לברכה. ורבינו בסדר התפילות כתב ולמלשינים אל תהי תקוה וכל האפיקורוסים כרגע יאבדו ומנהגינו לומר למלשינים בלא וי"ו וכן כתב העטרת זקנים או"ח סימן ק"א ע"פ המנין וזה לשונו ויכוין גם כן שראשי תיבות של שמונה עשרה ברכות עולין אלף ושמונה מאות ולכן אין נכון לומר ולמלשינים אלא למלשינים ולירושלים ואלף ושמונה מאות מלאכים מקבלין הברכות כי לכל ברכה מאה מלאכים ומקבלין ומשימין כתר להקדוש ברוך הוא ע"כ לשונו.

הלכה ב

במה דברים אמורים וכו'. במשנה שם דף כ"ח איפליגו תנאי במלתא ופסק כרבי עקיבא דאמר אם שגורה תפילתו בפיו יתפלל י"ח ואם לאו מעין י"ח וסבירא ליה ז"ל דהוא הדין אם היה טרוד ודחוק וכן פסקו הפוסקים ז"ל ואף דאביי לייט למאן דמצלי הביננו כבר תירצו ז"ל דיש ספרים דמסיק הני מילי במתא אבל בדרך שרי וס"ל ז"ל דה"ה כל מין אונס עוד כתב הרב ב"י סי' ק"י בשם סמ"ג דדברי אביי אינם אלא במי שמרגיל עצמו לעשות כן תמיד בלא שום טעם ואונס כלל והוסיף הרב כנסת הגדולה שם דה"ה אם השעה עוברת.

הלכה ג

וזו היא הברכה וכו'. נוסח ברכה זו מבוארת בדברי רבינו שם דף כ"ט והזכירוה כל הפוסקים ז"ל והיא מכוונת כנגד הי"ט ברכות וביאור כל תיבה מאלו עיין בפירוש רש"י ורבינו יונה הביאם מרן ז"ל והטור כתב שצריך לאומרה מעומד והוא מהגמרא וכתבו ז"ל דהני מילי ביכול אבל אם מתיירא מאיזה אונס לא קפדינן בהכי ולפיכך סתם רבינו דהכל לפי הענין והזמן (ופשיטא דלא עדיפא מי"ח גופא).

הלכה ד

במה דברים אמורים בימות החמה וכו'. שם אמר רב ביבי בר אביי כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים מפני שצ"ל שאלה בברכת השנים מתקיף לה מר זוטרא ונכללה מכלל ודשננו בנאות ארצך ותן טל ומטר ומשני אתי לאטרודי וכו' וכתב הרב ב"י סימן ק"י דהא דחיישינן שיטעה יותר בתפילת הביננו מתפילת י"ח הוא מפני שאדם עשוי לטעות יותר בדברים קצרים שבנקל אדם יכול לדלג ב' או ג' תיבות וכתב הרב לח"מ ז"ל שהוצרך לזה למנהג האשכנזים שכתב הטור סי' קי"ז שבין בימות החמה בין בימות הגשמים אומרים ברך עלינו אלא שבימות החמה אומרים ותן טל לברכה והקשה עליו ועיין להר"ח אבולעפיה נר"ו. וגם רבינו בסדר התפילות כתב שאומרים ברכנו בין בימות החמה בין בימות הגשמים אלא שבימות הגשמים אומרים ותן טל ומטר ובימות החמה בטללי רצון עיי"ש.

מפני שצריך לומר הבדלה וכו'. מימרא דרב נחמן אמר שמואל שם דף כ"ט אלא דקשה לכאורה דהתם בגמרא פריך עלה רב זוטרא ונכללה מכלל הביננו ה' אלהינו המבדיל בין קדש לחול קשיא ע"כ וכיון דרב נחמן אמר שמואל איתותב למה פסק רבינו כוותיה וי"ל דכבר ידוע דכי קאמר תלמודא קשיא אית ליה פירוקא דמשום הכי לא קאמר תיובתא או תיקו וראיתי לרבינו יונה ז"ל שכתב שם דאפשר לומר טעם בדבר דמשום הכי לא

תקינו מעין הבדלה מפני שההבדלה אינה ברכה בפני עצמה אלא שאנו כוללין אותה בברכת אתה חונן ואם היו אומרים מעין הבדלה היה נראה שההבדלה היא ברכה בפני עצמה כיון שהתקינו מעין ההבדלה כמו שתיקנו מעין שאר ברכות מפי מו"ר נר"ו ע"כ שוב מצאתי שכן כתב הרב ב"י סי' ק"י ועיין להרב ב"ח ז"ל.

הלכה ה

בשבתות ובימים טובים וכו'. פ"ב דביצה דף י"ז וכרבי ומבוארים דברי רבינו ועיין בתוספתא דברכות פ"ג.

ואם היה שבת ויום טוב וכו'. ברכות דף מ"ט ואמרו שם שאין זה חתימה בשתים דכולא חדא ברכה היא ועיין להפרי חדש או"ח סימן תפ"ז.

הלכה ו

אבל תפילת המוספין וכו'. משנה וגמרא בראש השנה דף ל"ב.

ראשונה וכו'. ופרטים אחרים דשייכי בהו כבר הזכירם ז"ל פ"ג דשופר עיי"ש.

הלכה ז

ביום הכפורים וכו'. פ"ק דנדה דף ח' אור יוה"כ שחרית מוסף מנחה ונעילה מתפלל שבע ומתודה ודין הוידוי כבר הזכירו רבינו במקומו הראוי פ"ב דתשובה הל' ז'. ומ"ש וחותם וכו' ואם חל וכו'. נלמד מהל' י"ט שהזכיר לעיל וכ"כ מרן ז"ל.

הלכה ח

במה דברים אמורים וכו'. כתב מרן בשם הרב מנוח ז"ל כדאמרינן שוה היובל לתקיעה ולברכות ע"כ וכ"כ הגהות מיימוני ז"ל ודין התקיעה ביארו רבינו פ"י דשמיטה ויובל עיי"ש.

הלכה ט

בכל תפילה וכו'. מימרא דרבי יוחנן פ"ק דברכות דף ד' וסתמא דמלתא דבכל התפילות קאמר.

אומר יהיו לרצון וכו'. לא נתבאר בדברי רבינו אם השליח צבור בחזרת התפילה יש לו לומר פסוק זה או לא גם פסוק ה' שפתי תפתח דפשיטא לן בעלמא שיש להש"צ גם כן לאומרו בחזרה לא משמע בדברי רבינו פ"ט הל' ג' שהרי כתב שם מתחיל ומתפלל בקול רם מתחילת הברכות וכו'. ועיין להמפרשים ז"ל.

הלכה י

בראשי חדשים ובחש"מ וכו'. שבת דף כ"ד תני רבי אושעיא ימים שיש בהם קרבן מוסף כגון ר"ח וחש"מ ערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח ואומר מעין המאורע בעבודה ואם

לא אמר מחזירין אותו ע"כ ואיתיה נמי בתוספתא דברכות פ"ג ורבינו העתיק תשע עשרה ברכות מפני ברכת המינין כמ"ש בריש הפרק ועיין מ"ש בסוף הפרק ודין החזרה ביארו בפרק י' הל' י"א וי"ב.

הלכה יא

שבת שחל בחולו של מועד וכו'. ומשלים בענין שבת וחותם בר"ח מקדש השבת וישראל וראשי חדשים. ברייתא דביצה דף י"ז ועירובין דף מ' וכתב מרן ז"ל שרבינו מפרש ומסיים בשל שבת הנאמר בברייתא דלא לענין חתימה קאמר (כמ"ש רש"י והתוס' שם) אלא שאומר איזה ענין של שבת כמו ישמחו במלכותך וכו' והאי ברייתא לא דברה בענין החתימה אלא מדאותביה לוי וכו' ע"כ והר"ח אבולעפיה נר"ו הקשה על זה ממ"ש התוס' שם במ"ש רב הונא אין הלכה כאותו הזוג דאמאי לא אמר הלכה כת"ק וי"ל דאי הוה אמר הלכה כת"ק הוה משמע אכל דבריו אף ממה שאמר ומסיים בשל שבת והא ליתא דהא קי"ל הלכה כרבי דאמר חותם ברוך מקדש השבת וישראל והזמנים ע"כ ולדעת מרן דמפרש ומסיים דאינו ר"ל חתימה לימא הלכה כת"ק וצ"ע ע"כ. ואפשר דכיון דאנן בעלמא ברוב הברכות אנו חותמים מעין החתימה גופא כדאשכחן בברכות דף י"א וכיוצא (ועיין להתוס' פרק ג' שאכלו דף מ"ו ד"ה כל הברכות) א"כ בדברי הת"ק שאמר ומסיים אף דלא איירי בענין החתימה גופא היה מקום לומר דסתמא דמילתא שחותם גם כן בשל שבת דוקא דומיא דסיום גופיה וכדי שלא נטעי בזה לא אמר הלכה כת"ק.

הלכה יב

יום טוב שחל וכו'. פרק אין עומדין (ברכות דף ל"ג) מסקנא דרב יוסף משמיה דרב ושמואל דתקינו לן מרגניתא ותודיענו וכו' והיא שנויה שם קרוב לדברי רבינו ועיין ביאורה להרב אבודרהם סוף סדר תפילות של סוכות. ובדפוס מגדל עוז אין שם נוסח הבדלת והקדשת את עמך ישראל בקדושתך ובגמרא דפוס קוסטנדינא גם כן אין שם נוסח זה ובדפוס אמשטרדם עשו לו שני קוים ואולי טעם חילוף הנוסחאות מההיא שכתבו התוספות בפסחים דף ק"ד ד"ה בעי למימר וכו' דשאל רבינו אפרים למה נהגו העולם להוסיף ולומר ואת יום השביעי משמת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך דאין זה לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה והשיב ר"ת משום חיבת היום האריכו כדי לומר פעם אחת מעין שבע הבדלות בין קדש לחול א' בין אור לחשך ב' בין ישראל לעמים ג' בין יום שביעי לששת ימי המעשה ד' בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת פירוש שביו"ט שרי מידי דאוכל נפש ואת יום השביעי משמת ימי המעשה קדשת היינו חוש"מ דשרי דבר האבד ובשבת אסיר זה חלוק שבת מיו"ט

והיא הבדלה אחת הרי ה' הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך שתי הבדלות בין כהנים לויים וישראלים והוי מעין חתימה דבין קדש לקדש ע"כ וזה נאמר שם על ההבדלה על הכוס שאנו מזכירים כל השבע הבדלות אמנם בתפילה דהיינו בנוסח ותודיענו שאין אנו מזכירים השבע הבדלות דהרי אין שם בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים מעתה מה צורך יש להזכיר הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך או היה לנו להזכיר כולם כדברי ר"ת בהבדלה על הכוס או ההבדלה בין יו"ט לשבת ולא זולת ואי משום דהפוחת לא יפחות מג' מלבד דמשמע דזה לא נאמר אלא על הכוס דוקא אכתי הוו ד' כדברי התוס' ז"ל זה נראה לענ"ד לחילוף הנוסחאות וכבר ראיתי להרב אבודרהם ז"ל שם שכתב שאבן ירחי תיקן להוסיף בנוסח ותודיענו הנוסח של הקידוש על הכוס להשלים השבע הבדלות ע"כ ומנהגינו לאומרו וכנוסח הגמרא שלפנינו.

הלכה יג

בחנוכה ובפורים וכו'. פרק במה מדליקין (שבת דף כ"ד) מההיא דרב הונא ורב ששת ודין שבת שחל להיות בחנוכה נמי מבואר שם במסקנא דהוי דומיא דיוה"כ שחל להיות בשבת שיש להזכיר של שבת גם בתפילת נעילה משום דיום הוא שנתחייב בארבע תפילות.

הלכה יד

בימי התענית וכו'. פ"ק דתענית דף י"ג וי"ד מבוארים שם כל דברי רבינו על פי המסקנא ונחלקו הפוסקים בדין זה הרבה אם יש ליחיד כשמתענה לבדו להתפלל ענינו בכל תפילותיו או במנחה לבד כי יש לחוש שמא יאחזנו בולמוס ויצטרך לאכול ונמצא שקרן בתפילתו למפרע וכן הוא מנהגינו ועיין להרב בית יוסף או"ח סימן תקס"ה ושאר מפרשים ז"ל ורבינו העתיק דברי הגמרא כמנהגו הטוב.

בתשעה באב מוסיפים בבונה ירושלים רחם וכו'. ומרן ז"ל כתב נחם וכו' וכן הוא בהרי"ף בשם הירושלמי אמנם בירושלמי שלפנינו כתוב רחם כדברי רבינו ומ"מ מנהגנו לומר נחם וכן העתיק הטור או"ח סימן תק"ס ובסי' תקנ"ז כתב בשם הרב הברצלוני דהא מילתא תליא במנהגא שיש מקום שאומרים ערבית שחרית רחם ובמנחה נחם אע"ג דליכא שינויא בין נחם לרחם דאנן כל יומא דתשעה באב מצלינן על נחמה ובעינן רחמים על הא מילתא ע"כ ומנהגינו לאומרו במנחה דוקא וכמ"ש הרב משה איסרלאס ז"ל.

הלכה טו

כל ימות הגשמים וכו'. משנה בברכות דף ל"ג מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ובפ"ק דתענית רבי יהודה אומר העובר לפני התיבה ביו"ט האחרון של חג האחרון

מזכיר הראשון אינו מזכיר ביו"ט הראשון של פסח הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר וכתב מרן ז"ל שאמרו בירושלמי מ"ט דרבי יהודה כדי שיצאו המועדות בטל שהוא סימן יפה לעולם ע"כ ועיין להרב בית יוסף או"ח סימן קי"ד.

הלכה טז

משבעה ימים במרחשון וכו'. פ"ק דתענית דף ד' אסיקנן דהך דרבי יהודה וההיך (דרבן שמעון בן גמליאל) [דרבן גמליאל] היינו דוקא בארץ ישראל ובזמן שבית המקדש קיים עבדינן (כרשב"ג) [כרבן גמליאל] ובזמן שאין ביהמ"ק קיים דליכא עולי רגלים עבדינן כר"י ובזמן שמתחילין להזכיר מתחילין לשאול ומעתה קשה על רבינו אמאי לא חילק בזמן שביהמ"ק קיים לאין ביהמ"ק קיים והשמיט כל האמור שם וי"ל דרבינו ס"ל דהך סוגיא היא דחויא מהלכה דהא מאי דמשנינן הכי היינו לדברי ר"י דס"ל התחיל להזכיר מתחיל לשאול דלפ"ז הוצרך לתרץ הא לן והא להו ומסיק הא והא לדידהו וכו' ולקמן גבי מתני' דבשלשה במרחשון שואלים את הגשמים (רשב"ג) [רבן גמליאל] אומר בשבעה וכו' תניא חנניא אומר ובגולה עד ששים בתקופה אמר רב הונא בר חייא אמר שמואל הלכה כחנניא וכיון דפסקינן הכי משמע דלענין ההזכרה ליכא פלוגתא דכולהו מודו דהלכה כר"י דמזכיר ביום טוב האחרון וא"נ ס"ל כהנך תנאי דלעיל כולהו ס"ל דביו"ט של חג הוא מזכיר וא"כ כיון דהשאלה היא בשבעה במרחשון בא"י ובגולה עד ששים בתקופה ע"כ דליתא לדר"י דס"ל התחיל להזכיר מתחיל לשאול ומה גם דלעיל אמרינן דעד ז' במרחשון איכא עשבי בדברא והכא קאמר עד ס' אחר התקופה וכן הכריח הרב לח"מ ז"ל וכיון דחזינן דאידחיה לה הך דר"י תו ליכא לפלוגי בין בזמן ביהמ"ק קיים ללא אלא פסקינן כרבי יהודה כדקאמר רבי יוחנן וסתם קאמר בין בארץ בין בחו"ל. אמנם לענין השאלה קי"ל כרשב"ג וכברייתא דחנניא ואף (דרשב"ג) [דרבן גמליאל] משמע דאיירי בזמן שביהמ"ק קיים דהא טעמא קאמר כדי שיגיע האחרון שבהם לנהר פרת דהיינו לעולי רגלים כבר כתב הר"ן ז"ל דצ"ל דכי איפסיקא הלכתא כרבן גמליאל היינו אפילו אחר החרבן לפי שהיו מתאספים בכל הסביבות ברגל לירושלים כמו שעושים גם היום ע"כ.

ביום ס' אחר תקופת תשרי. ומתחיל למנות מיום התקופה וכ"כ התוס' שם וכ"כ הר"ן דהכי קי"ל בסנהדרין פ"ק. במרן ז"ל וכתב רבינו בפי' המשנה וכו' ויש ארצות שיהיו בהם במרחשון בימות החמה אינם טובים ע"כ ט"ס הוא וצ"ל שיש ארצות שיהיו בהם במרחשון ימות החמה ואינם טובים להם הגשמים ובהכי אתו שפיר דברי הרא"ש ומרן ז"ל דכולא חדא מילתא היא ודו"ק.

הלכה יז

מקומות שהם צריכים לגשמים. תענית דף י"ד שלחו ליה בני נינוה לרבי כגון אנן דצריכים למטרא בתקופת תמוז וכו' שלח להו כיחידים דמיתו ובשומע תפלה ע"כ. ואע"ג דבפ"ק דע"ז אמרינן אם היה צריך לפרנסה אומרה בברכת השנים שאני מטר שהוא מזיק לרוב העולם בתקופת תמוז כדכתיב הלא קציר חטים היום וכו' מרן בשם הר"ן ז"ל ושכ"כ הרב מנוח בשם בעל ההשלמה ז"ל והביא עוד מרן ז"ל דברי רבינו שבפירוש המשנה שנראה שסותר למ"ש כאן עיין עליו זלה"ה.

ומקומות שהם עושים וכו'. שם דף ה' מסקנא דמלתא ולדקדוק סדרו של רבינו עיין למרן ז"ל.

הלכה יח

כל השנה וכו'. ברכות דף י"ב וכתב מרן בשם הרב מנוח ז"ל דמלך אוהב צדקה ומשפט משמע שיתנהגו ברואיו בצדק ובמשפט אבל המלך המשפט ר"ל שהוא יתברך שופט העולם א"נ משמע שהוא עצמו המשפט כמו שאנו אומרים הוא היודע הוא החכמה ואין לומר עליו יתברך חכם ומבין שנראה שהוא קונה החכמה והבינה מאחר ע"כ.

ובברכת שתים עשרה. דע דכפי המנין אינה אלא ברכת אחת עשרה וכבר נשאל הריב"ש בתשובה סימן תפ"ה על מ"ש רבינו פ"י כלשון הזה וכתב ז"ל שהוא ט"ס כי אף אם היינו דוחקים עצמינו שמפני שהיום הראשון מעשרה ימים אלו הוא תענית צבור ומנה הרב עננו בחשבון זה לפי שהשליח צבור אומרה ברכה לעצמה בין גואל לרופא הנה יקשה לזה איך מנה פ"ב סמוך לזה ברכת הודאה בשמונה עשרה שכתב שמוסיפים וכתוב לחיים בברכת י"ח וכו' ע"כ. ועוד הנני הצעיר מוסיף הכרח עצמי דאי אפשר בשום פנים לומר כן דהרי עינינו הרואות לשונו שכתב כאן כל השנה כולה חותם בברכה שלישית האל הקדוש ובברכת שתים עשרה מלך אוהב צדקה ומשפט והרי אין כאן תענית דכל השנה כולה קאמר אלא ודאי שבהכרח הוא ט"ס וכדברי הריב"ש ז"ל ואחרי המחילה מהרדב"ז בתשובה סימן נ"ב שהזכיר דוחק הריב"ש הנ"ל לסיוע לדבריו והרי הריב"ש ז"ל לא נחה דעתו אפילו בדרך דוחק כנ"ל עיין עליו. ולזה הסכים מרן ז"ל שהגיה בדברי רבינו ברכת י"א.

הלכה יט

יש מקומות וכו'. וכן הוא מנהגינו ועיין מ"ש פ"א הל' ט'.

אבל בראש השנה וכו'. וכ"כ רבינו בסדר התפילות עיין עליו.

פרק ג

הלכה א

תפילת השחר וכו'. פ"ק דברכות ואמר רבי זירא מאי קראה יראוך עם שמש וכפירוש רש"י ז"ל.

וזמנה עד סוף שעה רביעית וכו'. פי' משום שהיא כנגד זמן התמיד דתפילות כנגד תמידים תיקנום כמ"ש פ"א הל' ה' ובפ"א דתמידין ומוספין כתב רבינו וז"ל ופעם אחת דחקה השעה את הצבור בבית שני והקריבו תמיד של שחר בארבע שעות ביום ע"כ. אמנם מצאתי להרבינו יונה שכתב ההך דרבי יהודה בן תימא וז"ל ואומר במדרש שהמלך שלמה היה ישן עד ג' שעות כמו שדרך בני מלכים לעמוד בג' שעות ופעם אחת הטעתו בת פרעה וישן עד ד' שעות והקריבו תמיד של שחר בד' שעות ומזה היתה הקבלה ביד רבי יהודה בן בתירא והעיד שתמיד של שחר קרב בד' שעות ע"כ.

ואם עבר או טעה והתפלל אחר ד' שעות עד חצות היום וכו'. וכתב מרן ז"ל דחצות לאו דוקא אלא חצי שעה יותר וכו' ע"כ והכי משמע מסוגיא דפרק תפילת השחר דף כ"ו אמתני' דקתני תפילת השחר עד חצות רבי יהודה אומר עד ד' שעות פריך ורמינהי מצותה עם הנץ החמה כי תניא ההיא לוותיקין דאמר רבי יוחנן וותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה ופריך וכו"ע עד חצות ותו לא והאמר רב מרי בריה דרב הונה בריה דר' ירמיה בר אבא אמר רבי יוחנן טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים שחרית מתפלל מנחה שתים ומשני כולי יומא מצלי ואזיל עד חצות יהבי ליה שכר תפילה בזמנה מכאן ואילך שכר תפילה יהבי ליה שכר תפילה בזמנה לא יהבי ליה ע"כ וצ"ל דהך פירכא קאי בין ארבנן בין ארבי יהודה וכיון דלרבנן קאמר תלמודא דכולי יומא מצלי ואזיל מינה לדידן דקי"ל כר"י דכולי יומא אית ליה לצלויי אלא דלרבנן עד חצות יהבו ליה שכר תפילה בזמנה ומחצות עד הלילה שכר תפילה יהבו ליה שכר תפילה בזמנה לא יהבו ליה ולר"י נחתינן דרגא דעד ארבע שעות יהבו שכר תפילה בזמנה ומד' שעות עד שעת המנחה יהבו ליה שכר תפילה אבל לא בזמנה וה"ה עד הלילה דהא כשהגיע זמן המנחה נמי אית ליה תשלומים ומאי דנקטו הפוסקים עד חצות תירץ הרב ב"י או"ח סי' פ"ט דאיכא למימר דשאני אחר זמן המנחה שצריך להתפלל תפילת המנחה קודם וכו' וראיתי להרב שם שהקשה על דרך זה ממ"ש רבינו ואם עבר או טעה וכו' יצא י"ח וכיון דמדין תשלומין ילפינן ליה היינו דוקא בטעה או נאנס אבל לא בהזיד וכמ"ש רבינו פרק זה הל' ח' ומכח קושיא זו הוצרך לתרץ דחצות דוקא ולא ילפינן לה מתשלומין אלא מדאמרי רבנן עד חצות כי היכי דלא נשוי כ"כ פלוגתא בין ר"י ורבנן וכי היכי דלרבנן

אפילו בהזיד ה"נ לרבי יהודה אפי' בהזיד אלא דלא יהבו ליה שכר תפילה בזמנה ובהא פליגי וא"כ אחר חצות אינו מתפלל כלל ושכן הבין מדברי הרשב"א פ' תפילת השחר וכו' וסיים ז"ל וזה מחזיק ביד הדרך השני ע"כ.

וראיתי להרב לח"מ שהקשה על זה דכיון דטעמא דרבנן דאמרי עד חצות היינו משום דס"ל דתמיד קרב עד חצות ואנן קי"ל כר"י מנין לו לתת זמן לר"י עד חצות כלל ע"כ ולזה י"ל דכיון דעיקר חיובא הוי מצות עשה מן התורה ואין לה זמן קבוע אלא שחז"ל הצריכו ג' תפלות ואסמכינהו זמנייהו כנגד תמידין הם אמרו דעד חצות יהבו ליה שכר תפילה בעלמא כיון דמן התורה זמנה כל היום וכיון דאכתי שחרית הוא אף דלא הוי עיקר שחרית מ"מ שכר תפילה לא הפסיד והכי מוכח קצת בירושלמי ר"פ תמיד נשחט עיי"ש ולא דמי לקרית שמע דאמרינן הקורא מכאן ואילך לא הפסיד הברכות דזמנה כל היום ויהבו ליה שכר כקורא בתורה כמ"ש רבינו פרק ב' דהתם שאני דובשכבך ובקומך כתיב וזמן קימה מיהא הוי כל היום בפשטיה דקרא. והר"ח אבולעפיה נר"ו הקשה עוד כשהקשו עד חצות ותו לא וכו' ותרצו עד חצות יהבו ליה שכר תפילה בזמנה מכאן ואילך שכר תפילה יהבו ליה וכו' הו"ל לתרוצי עד חצות אפילו עבר במזיד מכאן ואילך טעה אין מזיד לא ע"כ משמע דר"ל דבמקום תירוץ שכר תפילה בזמנה וכו' הו"ל לתרוצי הכי לפי סברת רבינו ולזה אפשר דאי הוה מתרץ הכי הוה אמינא דאחר חצות בטעה יהבו ליה שכר תפילה בזמנה ובמזיד אפילו שכר תפילה לא יהבו ליה כיון דהזיד בכך ומה גם דהשתא נמי ממילא הוא מובן דכיון דברייתא קתני טעה ומתני' קתני סתמא אית לן לאוקומא בהכי דהא ע"כ מתני' לא הויא כמו הברייתא בהא כיון דמתני' קתני סתמא ובריייתא קתני טעה דוקא וממילא משמע וכמו שתירצו התם אברייתא דמעוות לא יוכל לתקון וכו' ואי קשיא הא קשיא ממאי שאמרו שם להדיא כולי יומא מצלי ואזיל ואם נפרש עד חצות דוקא היכי קאמר כולי יומא הא בציר לן חצי שעה מחצות עד זמן המנחה שהיא מו' שעות ומחצה ואילך. ותו קשה לי דמרן ז"ל הכא תפס הדרך הראשון שכתב שם ולא נרגש מעבר שכתב שם רבינו ונראה משם שהסכים לדרך השני והאמת הוא דפשט דברי רבינו היינו עד חצות דוקא וכן הבינו האחרונים ז"ל יעויין עליהם וכן מוכיח לשון רבינו לקמן הל' ט' אלא דלפי דברי הש"ס צ"ל דלאו דוקא וכן הסכימו ז"ל והיינו טעמא שמרן ז"ל כאן עשה עיקר מהדרך הראשון ודו"ק.

הלכה ב

ולפי שהיה התמיד קרב בכל יום בט' שעות ומחצה וכו'. ממתניתין דריש פרק תמיד נשחט וכו' ופרק תפילת השחר דף כ"ו. ובירושלמי מוכח להדיא דעיקר זמנו מן הדין

הוי מחצות ואילך תכף והכי מוכח נמי בפ' תמיד נשחט וצ"ל דכדי שלא יבואו לטעות אחרו חצי שעה ועיין להפרי חדש או"ח בליקוטיו סימן רל"ג שהכריח דזמן מנחה הוי מחצות ואילך מעיקר הדין.

ולפי שבערב פסח וכו'. רבינו ס"ל דבמנחה גדולה בדיעבד דוקא יצא והיינו טעמא נמי שכתב דהורו הגאונים שאין להתפלל רשות אלא הגדולה ונתן טעם הרב ב"י סימן רל"ג משום דהוי דבר שאינו תדיר בכל יום ולפ"ז מה שכתב אח"ז ומשהגיע זמן זה הגיע זמן חיובא היינו לענין דיעבד א"נ לענין שאין טוב להתחיל סעודה כשהגיעה זאת השעה וכמ"ש בירושלמי שם גבי עובדא דתלמידי רבי יהושע בן לוי והתם נמי כדיעבד דייניהן ליה כיון דאיכא למיחש דילמא ימשך אחר סעודתו אם יסעוד תחילה. ואיכא למידק בדברי רבינו אמאי שינה זמן מנחה קטנה מזמן מנחה גדולה דבמנחה גדולה תלה הדבר בשחיטת התמיד ובמנחה קטנה תלה הזמן בהקרבת התמיד וי"ל עמ"ש התוספות שם דרבי יהודה דקאמר עד פלג המנחה ה"ט שהמנחה היא כנגד הקטורת כמ"ש דוד המלך ע"ה תיכון תפילתי קטרת לפניך ובמנחה דוקא איירי מדסיים משאת כפי מנחת ערב ותכף אחר הקרבת התמיד דהיינו בט' שעות ומחצה היו מקטירים הקטורת ונמשך זמנו עד י' שעות וג' רביעי שעה שהוא שעה ורביע קודם הלילה והיינו נמי זמן תמיד שהרי היה נשרף והולך על גבי המזבח ולפ"ז היינו טעמא שכתב רבינו דבמנחה גדולה לכתחילה אין לו לאומרה חובה משום דקי"ל כר"י וטעמו שהוא כנגד הקטרת ומהך טעמא גופא אמרינן דמתחיל מזמן הקרבת התמיד ולא מזמן השחיטה משום דאף דזמן התמיד היינו נמי זמן המנחה כשאנו יכולים לקיים שניהם עבדינן ועיין בכל זה להרב לחם חמודות ז"ל.

הלכה ג

לא יתפלל קטנה אלא רשות. דבר פשוט הוא דיכול להוסיף על התפילות שתיקנו חז"ל דהלואי שיתפלל אדם כל היום כולו אכן צריך שיחדש בה דבר בהכרח וכמ"ש רבינו פ"א הל' ט' וכאן לא חש לבאר שסמך אמה שכתב שם כבר.

הלכה ד

עד שישאר מן היום שעה ורביע וכו'. כתב מרן דהיינו שלא יתפוס כי קולי שניהם וכו'. נ"ב וכן מוכח קצת ממ"ש רבינו לקמן הל' ז' ויש לו להתפלל וכו' לפי שתפילת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה ועיין למרן שם והר' מנוח וכן היא סברת רוב הפוסקים רובם ככולם דמעיקר הדין אין לו לתפוס כי קולי דתרוייהו ור"ת שרצה לתת סמך למנהג העולם עיין להרא"ש בריש ברכות הביאו הרב ב"י או"ח סי' רל"ג. והרב ב"ח שם נתן

טעם למה שנוהגים להתפלל ערבית בכ"ב שעות אף דלרבי יהודה לא הוי זמן ערבית אלא שעה ורביע קודם הלילה עיי"ש.

הלכה ה

תפלת המוספין וכו'. משנה בברכות דף כ"ו ושל מוספין כל היום רבי יהודה אומר עד ז' שעות וקיימא לן כר"י ולא מטעמיה דאיהו ס"ל דזמן הקרבת מוסף עד שבע שעות ותו לא כדמוכח שם דיליף מקרא דמעוות לא יוכל לתקון ואנן קי"ל דזמנה כל היום כדאיתא במגילה דף כ' כל היום כשר לתפלת המוספין ולמוספין ובגמ' שם למוספין דכתיב דבר יום ביומו ולתפלת המוספין כמוספין שויוה רבנן ופסקה רבינו פ"ד דמעשה הקרבנות אלא שאין לאדם לאחר עד עבור השבע שעות לכתחילה כר"י מדאמר רבי יוחנן התם אמתניתין דשל מוספין כל היום אר"י ונקרא פושע ופסקו כן הפוסקים ז"ל עיין עליהם.

הלכה ו

תפילת הערב וכו'. שם תפילת הערב אין לה קבע ופירש רש"י אין לה קבע זמנה כל הלילה ובגמרא מפרש מאי אין לה קבע ע"כ ושם בגמרא בעו מאי אין לה קבע אילימא דאי בעי מצלי כולי ליליא ליתני תפילת הערב כל הלילה אלא מאי אין לה קבע כמאן דאמר תפילת ערבית רשות וכו' ע"כ ומדפירש רש"י במתניתין דזמנה כל הלילה ובגמרא מפרש וכו' שמע מינה דס"ל דתרתי מילי אשמועינן מתניתין חדא דזמנה כל הלילה ועוד דמעיקר הדין אינה אלא רשות ומרן ז"ל הביא דברי רבינו יונה שכתב כן להדיא ופירש לשון הגמרא גם כן עיין עליו.

ותפילת נעילה וכו'. עיין בפ"א הל' ז' ומ"ש שם בס"ד.

הלכה ז

המתפלל תפלה קודם זמנה וכו'. פרק תפלת השחר (ברכות דף ל') אבוה דשמואל ולוי הוו מקדמי ומצלו כי הוו בעו למיפק לאורחא וכו' ופי' רש"י הוו מקדמי קודם היום והתוס' העתיקו קודם עמוד השחר והקשו עליו דא"כ לא היו יוצאים כלל ביום דעדיין אינו יום וכתבו בשם רבינו חננאל דקודם הנץ החמה קאמר ע"כ ודברי רש"י לפי גירסתינו אפשר לפרש קודם היום דקאמר דהיינו נמי קודם הנץ החמה דאיקרי יום כדכתיב כחום היום דדחיקא מילתא טובא לפרש עמוד השחר דאפי' אנשי משמר לא היו עושים כן כדמוכח מדבריו ז"ל בדף י"ב עיי"ש. אלא דקצת קשה למה פסק רבינו כאבוה דשמואל ולוי ולא כרב אשי דהוא בתרא ועוד שמעיד דרבנן קשישי עבדי הכי ואפשר דפסק כן משום דרב אשי לא פליג עלייהו בדין אלא משום דחזא לרבנן קשישי דעבדי הכי גם הוא נמשך אחריהם וכ"כ הרא"ש ז"ל.

לפי שתפילת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה. וא"ת כשאמרו בגמ' שם טעה ולא התפלל יעלה ויבא בלילה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש בלילה ולמה לי האי טעמא תיפוק לי דתפילת ערבית רשות והתוס' ז"ל תירצו דרשות ר"ל לגבי מצוה אחרת והיא עוברת דאז אמרינן תדחה תפילת ערבית מפניה אבל לרבינו דנראה דס"ל כפשוטו דהא שרי להתפלל קודם זמנה הרבה אף שעדיין הוא יום גמור אף למי שנוהג לעולם כרבנן וכמ"ש מרן ז"ל מה ענין רשות לזה אלא ודאי דס"ל כפשוטו וי"ל דאע"ג דאינה חובה מ"מ מצוה מיהא איכא ואין לבטלה וכ"כ הרב הלבוש או"ח סימן רל"ה ומשו"ה הוצרכו לטעמא דאין מקדשין את החדש בלילה ותדע עוד דבחול המועד אם לא הזכיר יעלה ויבא בלילה מחזירין אותו כמ"ש באו"ח סימן ת"צ הרי דאין לבטלה כמ"ש. שוב ראיתי להרבינו יונה ז"ל שהסכים כדברי הרב הלבוש עיי"ש. ועם מ"ש מרן אתו שפיר דברי רבינו שנתן טעם מפני שתפילת ערבית רשות כלומר אף למי שנוהג כרבנן וא"כ היה צריך לומר ערבית משחשיכה דוקא דהא אין לו לתפוס השני קולות דרבי יהודה ורבנן שזה הוא דעת רבינו ולפיכך כתב דבשעת הדחק ולצורך שעה שרי דבכי האי גוונא אף בשאר תפילות שרינן ומשום דקשיא ליה אכתי דמאי דשרינן בשאר תפילות היינו דוקא כשהגיע קצת זמן התפילה כי ההיא דתפילת שחרית אחר עמוד השחר דתחילת יום מיהא הוי אמנם הכא גבי ערבית דשרי מבעוד יום גמור אף למי שנוהג כרבנן איך עושים כן לכך הוצרך לתרץ משום דתפילת ערבית רשות וכו' ומה גם דר"י חשיב ליה לילה לענין ערבית זו נ"ל כוונת רבינו ועיין להרב לח"מ ז"ל שהבין דברי רבינו באופן אחר ומחמת זה הוליד כמה קושיות על רבינו ודברי מרן נ"ל עיקר ועיין בגמרא שם דמוכח להדיא דלר"י זמן ערבית הוי תכף אחר פלג המנחה ור"י לא ידעינן אי ס"ל דתפילת ערבית רשות או חובה עיי"ש.

הלכה ח

כל מי שעבר וכו'. פרק תפילת השחר דף כ"ו איזהו מעוות שאינו יכול לתקון זה שביטל קרית שמע של שחרית וקרית שמע של ערבית או תפילה של שחרית או תפילה של ערבית ואוקים לה רבי יצחק א"ר יוחנן דהכא במאי עסקינן שבטל במזיד והם דברי רבינו ושאר דבריו מבוארים גם כן שם.

ומקדים תפילה שבזמנה וכו'. ואם התפלל התשלומים תחילה כתבו ז"ל דלא יצא וצריך לחזור ולהתפלל כסדר. עיין להרב בית יוסף או"ח סי' ק"ח והמפרשים ז"ל.

הלכה ט

ועבר חצי היום וכו'. כתב מרן הקדוש וז"ל ומה שכתב ועבר חצי היום לאו דוקא דהכי קאמר ועבר חצי היום וחצי שעה יותר דכבר הגיע זמן המנחה דאילו בחצי היום כיון דעדיין לא הגיע זמן המנחה היכי קאמר ראשונה תפילת המנחה אלא ודאי כדאמרן עכ"ל. ולכאורה דבריו מגומגמים אחרי המחילה הראויה דמי הכריחו לזה דהרי אפשר לפרש דברי רבינו דדוקא קאמר וזה דאין הכי נמי דלעולם לא התיר רבינו להתפלל מנחה אחר חצי היום תכף דהא כבר ביאר למעלה הל' ד' שזמן מנחה הוא משש שעות ומחצה ולהלן וכוונת דבריו כאן היא דמי שטעה ולא התפלל שחרית ועבר חצי היום כלומר דאז אינו זמן תפילת שחרית כלל דמחצות ואילך אי אפשר שיקרא שחרית ואם כן מה יעשה יש לו להתפלל מנחה כלומר בזמנה על פי מ"ש לעיל וכו' ויתפלל שתים ראשונה למנחה ושניה לתשלומין וסמך ז"ל דאין לטעות בדבריו שכוונתו שיתפלל מנחה אחר חצי היום תכף דזה אי אפשר בעולם כנ"ל ואם היינו יכולין לפרש כוונת מרן על פי מ"ש לעיל גבי מ"ש רבינו הל' א' דעד חצות היום יצא ידי חובת תפילה אבל לא יצא ידי חובת תפילה בזמנה וכתב שם מרן דעד חצות לאו דוקא אלא חצי שעה יותר דעד שם יכול להתפלל שחרית ותו לא ודלא כהרשב"א דס"ל עד חצות דוקא הוה ניחא. אמנם דברי מרן ז"ל של כאן אינם נוטים לפירוש זה כלל שא"כ היה לו להכריח מזמן תפלת שחרית כנ"ל והוא הכריח מזמן המנחה ולא הזכיר ולא חש לזמן תפילת שחרית כלל הגם דאף אם היה כותב כן להדיא אכתי לא פסיקא לן דזו היא דעת רבינו דיש זמן לתפילת שחרית עד חצי שעה אחר חצות דהרי מדהביא מרן גופיה לעיל דעת הרשב"א ז"ל שכתב להדיא דעד חצות דוקא קאמר אם כן מי מפיס שרבינו לא יסבור כן כיון דסתם חצות קאמר ומכ"ש וקל וחומר שבבית יוסף שלו נטה דעת רבינו לשיטת הרשב"א ז"ל כמו שכתבנו לעיל. ומכל מקום יש ליישב דברי מרן ז"ל ודו"ק.

טעה ולא התפלל ערבית וכו'. וא"ת דרבינו פסק פ"א דהלכות ק"ש הל' י' דאם נאנס ולא קרא קרית שמע עד שעלה עמוד השחר קודם הנץ החמה מצי לקרות אז והכא גם בנאנס כתב דאם עלה עמוד השחר תו לא מצי להתפלל אלא תשלומים והרי אפילו בקרית שמע דאורייתא קרינן ליה לילה בנאנס וגבי תפילה דרבנן לא. וי"ל דלעולם דהוי יום ולהכי אינו זמן תפילת ערבית ושאני גבי קרית שמע דרחמנא לא קפיד בהיותו יום אלא בשכיבה תליא והא הוי זמן שכיבה דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא וכמ"ש מרן שם ועיין מ"ש על דברי רבינו ריש פרק עשירי מאלו ההלכות בס"ד.

הלכה י

טעה ולא התפלל וכו'. שם והראב"ד ז"ל השיג על רבינו ועיין למרן והרב מגדל עוז ז"ל. **אבל שחרית אין לה תשלומין וכו'**. מבואר הדבר דהיינו דוקא בתורת חובה אבל בתורת נדבה על ידי חידוש וכמ"ש לעיל פ"א פשיטא שיכול להתפלל להשלים מה שחיסר ואף אם יתכן שחיסר יותר מתפילה אחת כגון אם היה חולה איזה ימים או בבא מן הדרך שכתב רבינו פ"ד הל' ט"ו שאמרו חכמים ישהא שלשה ימים וכו' או שום אונס אחר ולא יכול להתפלל יכול להשלים כל התפילות שנחסרו לו על ידי חידוש וכן דעת תלמידי רבינו יונה והביאו הרב ב"י או"ח שם ופשוט.

הלכה יא

היו לפניו שתי תפילות וכו'. שם דף כ"ז תניא היו לפניו שתי תפילות אחת של מוסף ואחת של מנחה מתפלל של מנחה ואחר כך של מוסף שזו תדירה וזו אינה תדירה רבי יהודה אומר מתפלל של מוסף ואחר כך של מנחה שזו עוברת וזו אינה עוברת ופירש רש"י מתפלל של מנחה רבנן לטעמייהו דאמרי תפילת המוספין כל היום כמו של מנחה הלכך תדיר קודם ורבי יהודה לטעמיה דאמר מוספין עד שבע שעות ותו לא והויא לה מצוה עוברת ושל מנחה יש לה עוד שהות עד פלג המנחה ע"כ וקיימא לן כרבנן וכמ"ש רבינו לעיל הל' ה'.

ועל מ"ש **דבצבור אין לו לעשות כן** כתב מרן ז"ל דכתב כן להנצל מקושיא שמקשים דלפעמים יארע דבר זה ביוה"כ שמאחרים להתפלל מוסף בשביל תפילת שחרית שאיחרו בה עד שעת מנחה וכו' ע"כ אמנם מנהגינו ליזהר שלא לבא לזה כי אם לגמור תפילת שחרית בבקר כדי להתפלל מוסף בזמנה ועיין להרב ב"י או"ח סימן ק"ח.

פרק ד

הלכה ב

טהרת ידים כיצד וכו'. **במה דברים אמורים לפניו וכו'**. פשטן של דברים דאם היה רחוק יותר ממיל לאחוריו אין מחייבים אותו לחזור אמנם אם היה רחוק מיל בצמצום חייב לחזור ותדע דאם כוונתו דדוקא פחות ממיל חוזר אבל מיל בצמצום אינו חוזר הוה ליה לומר אבל אם עבר מן המים מיל אינו חייב לחזור ואז הוה אשמועינן נמי דעד מיל דכתב ברישא היינו עד ולא עד בכלל ותו דהדין נותן דליהוי דומיא דרישא דכי היכי דעד פרסה דלפניו היינו עד בכלל ויותר ע"כ היינו יותר מפרסה ה"נ יותר שכתב בסיפא הוי דומיא דרישא דליכא בינייהו אלא לענין השיעור זו נראית כוונת רבינו ז"ל בלשונו

הקדוש אמנם בפרק מי שמתו דף ט"ו אמרינן א"ל רבינא לרבא חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בצרור או עפר או קסמית א"ל שפיר קאמרת מי כתיב ארחץ במים בניקיון כתיב כל מידי דמנקי רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא וה"מ לק"ש אבל לתפלה מהדר ועד כמה עד פרסה וה"מ לקמיה אבל לאחוריה אפי' מיל אינו חוזר מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר ע"כ הרי להדיא דס"ל לש"ס דלא דמי שיעורא דרישא לדסיפא גם בזה דבשיעור מיל גופיה דוקא פחות חוזר אבל מיל אינו חוזר ומרן ז"ל כתב בפשיטות דעד מיל שכתב רבינו היינו עד ולא עד בכלל כדי להשוותו לדברי הש"ס ואחרי המחילה רבתי אין זה במשמע דברי רבינו כדכתיבנא ולולי דמסתפינא הוה אמינא דגירסא אחרת היתה לו לרבינו בדברי הש"ס.

שוב ראיתי בשו"ע או"ח סימן צ"ב שכתב להדיא אבל אם צריך לחזור לאחוריו למקום המים עד מיל חוזר יותר ממיל אינו חוזר הרי דנמשך אחר פשט דברי רבינו ושם בבית יוסף כתב וז"ל וכן פסק הרמב"ם פ"ד מהל' תפילה אלא שנראה שהיה גורס בלאחריו יותר ממיל אינו חוזר הא מיל חוזר עכ"ל וששתי כעל כל הון שכוונתי לדעת גדול ז"ל. אלא דאכתי איכא למידק דרבינו ס"ל דהך מימרא דרב חסדא ומימרא דרב חייא בר אבא אמר רבי יוחנן דלעיל דקאמר כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קרית שמע ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח וכו' לאו לקרית שמע ותפילה של שחרית דוקא היא אלא לכל התפילות קאמר תדע שכתב לקמן אבל שחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו וכו' וצ"ל דהכא ר"י נחית לדין כולל לכל התפילות דבעי נפנה ונטילת ידים וכו' ולעולם דבשחרית בעי נמי פניו ורגליו ואי רבינו ס"ל כפי' רש"י שכתב דקרית שמע זמנו קבוע ולהכי לא בעי מיהדר אמיא אבל לתפילה דכל היום זמנה הוא צריך למיהדר אמיא ע"כ קשה דקרית שמע של ערבית שאין לה זמן קבוע אמאי לא חייב רבינו למיהדר אמיא ותו דתפילה נמי אית לה זמן קבוע עד ד' שעות ותפילת מנחה נמי עד פלג המנחה למר כדאית ליה ועד צאת הכוכבים למר כדאית ליה ולמה רבינו כתב בהיפך בין בתפילה בין בקרית שמע. וי"ל דרבינו ס"ל כמ"ש הרשב"א ז"ל שם דהיינו טעמא דקרית שמע שהיא דאורייתא לא החמירו עליו למיהדר אמיא כמו שהקילו בה לגבי בעל קרי לפי שאין דברי תורה מקבלים טומאה אבל לתפילה החמירו עד פרסה ע"כ ולהכי כתב רבינו דין זה דוקא בתפילה.

עד הפרק וכו'. נראה שלמדו ז"ל מההיא דפרק כל הבשר (חולין דף ק"ו) ת"ר נטילת ידים לחולין עד הפרק לקידוש ידים ורגלים במקדש עד הפרק וכו' ואמר שמואל עד הפרק בין לחולין בין לתרומה לחומרא ע"כ ועי' מ"ש פ"ו דברכות הל' ד'.

הלכה ג

אבל שחרית וכו'. הנה הראב"ד ז"ל השיג על רבינו דלא ידע רגליו למה והרב מגדל עוז כתב דרבינו הוציאו מההיא דפרק במה טומנין (שבת דף נ') ומרן הקדוש כתב דהראב"ד מפרש דלא לענין תפילה איתניא האי ברייתא אלא לענין אם מותר לרחוץ כדי ליפות עצמו וכדפירש רש"י ע"כ והכי איתא התם א"ר ששת ברדא שרי ופי' רש"י ברדא שרי לרחוץ פניו מאי ברדא תלתא אהלא תלתא אסא ותלתא סיגלי וכו' אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אייתו לקמייהו ברדא אמימר ורב אשי משו מר זוטרא לא משא א"ל לא סבר לה מר להא דאמר רב ששת ברדא שרי א"ל רב מרדכי בר מיניה דמר דאפילו בחול נמי לא סבירא ליה סבר לה כי הא דתניא מגרר אדם גלדי צואה וגדלי מכה שעל בשרו בשביל צערו. אם בשביל ליפות אסור ואינהו כמאן סברוה כי הא דתניא רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו משום שנאמר כל פעל ה' למענהו ופירש רש"י ליפות אסור משום לא ילבש גבר שמלת אשה בשביל קונהו לכבוד קונהו דכתיב בצלם אלהים עשה וגומר ועוד דהרואה בריות נאות אומר ברוך שככה לו בעולמו. כל פעל ה' למענהו הכל ברא לכבודו ע"כ ואין ספק דריהטא דסוגיא מוכחא כדברי הראב"ד ז"ל וכן נראה דעת רש"י ז"ל.

אמנם רבינו מפרש לה לענין תפילה מדיוקא דברייתא דקתני רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום דאם איתא דלא אתי אלא לאשמועינן דלית ביה משום לא ילבש גבר שמלת אשה בכל יום למה לי ותו מדיליף מקרא דכל פעל ה' למענהו דהיינו לכבוד קונהו אין לך כבוד קונהו גדול מעת התפילה וכדאשכחן נמי גבי רבא בר הונא דרמי פוזמקי ומצלי אמר הכון לקראת אלהיך ישראל ורבא שדי גלימי ומצלי כדאיתא פ"ק דשבת דף י' ופירש רש"י הכון לקראת אלהיך התנאה לפניו. רמי פוזמקי נותן אנפלאות חשובים ברגליו ע"כ ומאי דמייתו אמימר ורב אשי מהך ברייתא היינו לומר דאם איתא לדמר זוטרא אפילו בשעת התפילה היה זה אסור דלא אתיא אסמכתא דקרא ודחיא לא תעשה שבתורה להדיא אלא מאי אית לך למימר דכיון שמכוין לכבוד קונו שרי הכא נמי לא שנא וכדאמרן בעלמא הכל לשם שמים שרי וכו' ועיין להפרי חדש או"ח סי' צ"ב שדחה פסקו של רבינו וכתב עליו שאינו מחוור ואחרי המחילה אין בכל דבריו הכרח לדעת

רבינו יעו"ש הן אמת בהא מודינא דלענין דינא אחרי רבים כתיב דכיון ששאר הפוסקים זלה"ה לא הזכירו דין זה פשיטא דבתרייהו גררינן והכי נהוג עלמא.

ואם היה רחוק מן המים וכו'. כבר ביארו ז"ל לעיל ומדחזר וכתבו כאן משמע דמפרש ההיא דרבינא פרק הקורא הנ"ל דקאמר מי שאין לו מים לרחוץ מקנח ידיו וכו' דהיינו בין לשל שחרית דבעי פניו ידיו ורגליו כההיא דפרק במה טומנין בין בשאר תפילות דבעי ידיו מיהא ולהכי לא קאמר מי שאין לו מים לרחוץ ידיו אלא לרחוץ סתם כלומר האי כדיניה והאי כדיניה.

הלכה ד

ובית דין שעמדו אחר כך וכו'. כתב מרן ז"ל דלא ידע היכן מצינו גזירה זו דבי"ד שאחריהם ע"כ. והפרי חדש או"ח סימן פ"ח כתב וז"ל וכמדומה לי שהוציאו הרב מהא דגרסינן פ' מי שמתו (ברכות דף כ"ב) מאן דאמר בטלוה לטבילותא כרבי יהודה בן בתירא כלומר דקאמר ר"י ב"ב אין דברי תורה מקבלים טומאה ודוקא דברי תורה אבל תפילה לא לפי שהיתה תקנה שניה ולא רצו לבטל השני תקנות בפעם אחת ומאן דאמר בטלוה לטבילותא היינו לומר שבטלו גם כן התקנה השניה של תפילה כי הא דרב חסדא לייט אמאן דמיהדר אמיא בעידן צלותא כ"ש לאהדורי אט' קבין לתפילה ולהכי בטלוה ודו"ק ע"כ. וכן יש ללמוד ממ"ש רבינו ס"פ מי שמתו ועיין בסוף הלכות קרית שמע ומ"ש שם בס"ד.

בכ"מ ד"ה מנהג וכו' בטבילה קודם התקנה. נ"ב טעות סופר הוא וצריך לומר כטבילה בכ"ף.

הלכה ה

לפיכך וכו'. משנה סוף פרק מי שמתו.

וכבר בטלה וכו'. גם זה שם כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא ועיין למרן ז"ל סוף הלכות קרית שמע.

הלכה ו

במה דברים אמורים בבריא או בחולה שבעל וכו'. לא ידעתי אמאי השמיט רבינו דין בריא לאונסו האמור נמי בש"ס דף כ"ב ואפשר דמדיוקא שמעינן ליה אי נמי דהיינו מ"ש במה דברים אמורים בבריא דהיינו בקרי סתם שהזכיר לעיל ודו"ק. ודקדק הרב לח"מ דמדכתב רבינו פטור ואין בזה מנהג רצונו לומר דאפילו נהגו לרחוץ הוי מנהג בטל דאם לא כן הוה ליה לומר אין בזה מנהג כמ"ש גבי זב ונדה ע"כ. והקשה עליו הר"ח אבולעפיה נר"ו דביו"ד סימן רי"ד אמרו דברים המותרים ונהגו איסור איכא מאן

דאמר אין לו התרה ואיכא מאן דאמר יש לו לכו"ע מיהא מועיל מנהג עיי"ש ע"כ. ואפשר דכוונת הרב לח"מ לומר דמסתמא מה שנהגו כן היינו בחושבם שהוא אסור מעיקר הדין כאשר עינינו הרואות דתמיהא להו מילתא בנדה וזבה ויסברו דה"ה הא ואם כן הוי כמנהג בטעות דקי"ל דלא בעי התרה כדאיתא התם וכמ"ש הפר"ח באו"ח במנהגי איסור סעיף א' עיי"ש.

הלכה ז

כיסוי הערוה כיצד וכו'. פרק מי שמתו (ברכות דף כ"ד) אמר רב הונא היתה טליתו חגורה לו על מתניו מותר לקרות קרית שמע תניא נמי הכי היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו מותר לקרות ק"ש אבל לתפילה עד שיכסה לבו ע"כ. וכתב מרן דס"ל לרבינו דהיינו לכתחילה אבל בדיעבד יצא ע"כ. וקצת קשה דמנ"ל הא דגבי קרית שמע אם לא כסה ערותו לא יצא וכן בתפילה כמ"ש כאן ובכיסוי הלב יצא ובגמרא משמע דשוים הם. וי"ל עם מ"ש רש"י שם וז"ל אבל לתפילה צריך הוא להראות את עצמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה אבל קרית שמע אינו מדבר לפני המלך ע"כ הרי דקרית שמע דבעי כיסוי ערוה לאו היינו משום אימה אלא מקרא דכתיב ולא יראה בך ערות דבר וגילוי הערוה מצד עצמה אסור ומשום הכי אף בדיעבד לא יצא אמנם כסוי הלב אינו אלא משום אימה ובדיעבד מסתברא דיצא דלא גרע מלא כיון כלל כגון בזמנינו לפעמים דפשיטא דיצא ואין לך העדר אימה גדולה מזו ואפ"ה יצא.

הלכה ח

כללו של דבר וכו'. וכמו שכתב זלה"ה פ"ג דקרית שמע.

הלכה ט

המתפלל וכו'. שם דף כ"ב היה מתפלל ומצא צואה כנגדו אע"פ שחטא תפילתו תפילה מתקיף לה רבא והא זבח רשעים תועבה אלא אמר רבא הואיל וחטא אע"פ שהתפלל תפילתו תועבה וכתבו התוספות בשם ר"י דדוקא במקום שהיה יכול להסתפק ולתלות שיש שם צואה ע"כ. ודבר זה נראה שהוא מוכרח מדקאמר אע"פ שחטא וכו' הואיל וחטא וכו' דאם הוא בבית שאין להסתפק בו וכמ"ש רבינו פ"ג הל' ט"ו למה יקרא חוטא כיון דחז"ל לא חייבוהו לבדוק דלא חייבו אלא במקום שיש להסתפק כגון באשפה וכמ"ש רבינו שם.

היה עומד בתפילה וכו'. שם היה עומד בתפילה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחריו ארבע אמות והתניא לצדדין לא קשיא הא דאפשר הא דלא אפשר ופי' רש"י לא אפשר כגון שיש נהר לפניו מסתלק לצדדין ע"כ משמע דא"א לו בשום פנים

לילך לפניו ואז הותר לסלקה לצדדין אבל לאיזה חשש אחר כל שאינו אונס כעין זה שהוא ודאי לא הותר אמנם רבינו יונה הביאו מרן ז"ל פירש אבל אם א"א לו ללכת כגון שמתיירא שיפסיקוהו עוברי דרכים או שמא יראה צואה אחרת וכו' ילך כנגד הצדדין וכו' ע"כ ומבואר הדבר שהוא מקיל יותר מפי' רש"י ז"ל ופשט הסוגיא נראה יותר כפי' רש"י וגם דברי רבינו נראין כן שהרי כתב אם יכול להלך לפניו וכו' ואם לאו וכו' משמע דבעי למימר אם אינו יכול ודו"ק.**ומ"ש** רבינו

ואם אינו יכול יפסיק. אף שלא הוזכר בגמ' שם דבר פשוט הוא וראויים הדברים למי שאמרן.

גדולי החכמים וכו'. כתב מרן ז"ל מההיא דפרק הדר (עירובין דף ס"ה) שמואל לא מצלי בביתא דאית ביה שכרא רב פפא לא מצלי בביתא דאית ביה הרסנא ע"כ ושם פי' רש"י דאית ביה שכרא ריח השכר משכרתו דאית ביה הרסנא משום ריחא ע"כ ומדברי רבינו שכתב מפני שריחו רע ולא כתב מפני שריחם רע משמע שמפרש כפירוש רש"י דאין הטעם בשכר משום ריח רע אלא מפני שמשכר אמנם בהרסנא נראה שאינו מפרש כפי' רש"י שהרי הצריך דוקא בעת עיפושו ולרש"י משמע בכל זמן ואפשר דגם כוונת רש"י כדברי רבינו כיון שאין הטעם אלא משום ריח רע.

הלכה י

דברים החופזים אותו וכו'. שם דף כ"ג ת"ר היה צריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה א"ר זביד ואיתימא רב יהודה לא שנו אלא שאינו יכול לשהות עצמו אבל אם יכול לשהות עצמו תפילתו תפילה ע"כ. והרי"ף ז"ל גריס מותר וכתב מרן ז"ל ומדתני בסיפא תפילתו תפילה לומר שיצא י"ח ממילא דכי תני תפילתו תועבה היינו שצריך לחזור ולהתפלל ע"כ הקשה ע"ז הר"ח אבולעפיה נר"ו וז"ל וליתא דגם מאן דגריס מותר אית ליה הך דינא אלא דדייק ממ"ש תפילתו תועבה דצריך לחזור כמ"ש גבי שיכור תפילתו תועבה וצריך לחזור ופסקו רבינו לקמן ע"כ ואפשר דמרן רצה להכריח כן לגירסת רבינו שהוא הכרח יותר עצמי דתפילתו תועבה אינו כ"כ הכרח שהרי מצינו בפ"ק דשבת דף י' רבא חזיה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה אמר מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה והוא סבר זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא והוו עסקי בשמעתא נגה לצלויי והוה קמסרהב רבי ירמיה קרי עליה ר' זירא מסיר אזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה ע"כ הרי דבקרא גופיה דכתיב תפילתו תועבה מסתברא טפי דיצא דזמן תפילה לחוד ומצינו עוד בפ' מי שמתו המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה המגביה קולו בתפילתו הרי זה מנביאי השקר ע"כ והתם

ודאי דבדיעבד יצא. ומעתה ההיא דשיכור י"ל דשאני שיכור שאין דעתו עליו כלל והכי דייקי דברי רבינו להדיא לקמן הלכה י"ז עיי"ש.
ואף על פי כן וכו'. עיין מה שכתבתי ריש פרק ג' דקרית שמע בס"ד.

הלכה יא

מי שגיהק ופיהק ונתעטש בתפלתו אם לרצונו הרי זה מגונה וכו'. פרק מי שמתו (ברכות דף כ"ד) בשלמא מגהק ומפהק לא קשיא כאן לאונסו כאן לרצונו אלא מתעטש אמתעטש קשיא מתעטש אמתעטש נמי לא קשיא כאן מלמעלה כאן מלמטה דאמר רבי זירא וכו' המתעטש בתפילתו סימן יפה לו וכו' ופי' רש"י אלא עיטוש אעיטוש קשיא דאין עיטוש אלא לאונסו ע"כ. ולפ"ז קשה לרבינו שכתב עיטוש לרצון דמהש"ס משמע דכולהו הוו לאונס וכמ"ש רש"י ז"ל והוא מוכרח דאם לא כן הו"ל לשנויי כאן לאונסו כאן לרצונו כמו גבי גיהק ופיהק והנראה בזה דרבינו כתב כן לפי שמשמעות הגמרא בהכרח לומר דמיירי בעיטוש לאונס תדע דאמרו המתעטש בתפילתו סימן רע לו וכן נמי אמרינן בתירוצא התם המתעטש בתפילתו סימן יפה לו כשם שעושים לו נחת רוח מלמטה כך עושים לו נחת רוח מלמעלה ואם הוא לרצונו איך שייך לומר סימן יפה וסימן רע אלא ודאי דהש"ס איירי באונס דוקא וכן הכריח גם כן הר"ח אבולעפיה נר"ו אם כן איפה רבינו כיון בזה דכיון דבעיטוש לאונסו הוא סימן יפה מינה דברצונו אין ראוי לעשות כן והרי זה מגונה (וכגון ע"י איזה סם או עשב דק שנוהגים לנשוף כדי להתעטש דאל"כ א"א להביא עצמו לידי עיטוש בלא שום דבר) דפשיטא דלא אריך למעבד כי האי בעידן צלותא ואם בדק עצמו מקודם כלומר שאז הוי לאונסו גמור אין בכך כלום. והרב לח"מ כתב דאפשר דרבינו היה גורס גם עיטוש עיי"ש. והקשה ז"ל עוד אמאי השמיט רבינו דין ממשמש בבגדיו אבל לא מתעטף האמור בש"ס ע"כ ותו קשיא לי אמאי לא הזכיר במפהק לאונסו שמניח ידו על פיו כמ"ש שם ולזה אפשר שרבינו היה גורס כגירסת הרי"ף שהביא הרא"ש שם ואינו מניח ידו על סנטרו והיינו לומר שלא יניח ידיו על חלציו בשעת התפילה דהרי זה מגסי הרוח וכבר פסקו רבינו לקמן פ"ה וכן כתב מרן שם יעו"ש.
נזדמן לו רוק בתפילתו מבליעו בטליתו או בבגדו ואם היה מצטער בכך זורקו בידו לאחוריו. וקשה דכיון שהוא איסטניס כל כך שאינו יכול לסבול שיהא הרוק מובלע בכסותו אם כן איך אפשר שיסבול לזרוק הרוק בידו וי"ל דשאני בידו דברגע כמימריה זורקו אבל שיהא הרוק מובלע תמיד עד שיבש על בגדיו אנינא דעתיה טפי והרב ב"י סימן צ"ז תירץ דאפשר דזורקו בידו לא שיגע ידו ברוק אלא על ידי סודר וכו' יעו"ש.

יצא ממנו רוח מלמטה וכו' שלא לדעתו. ברייתא שם וכאן רמז רבינו המתעטש מלמטה סימן רע לו וכלומר דלא אריך למעבד הכי ודו"ק.

הלכה יב

בקש להוציא וכו'. שם היה עומד בתפילה ונתעטש ממתין עד שיכלה הרוח איכא דאמרי היה עומד בתפילה ובקש להתעטש מרחיק לאחוריו ארבע אמות ומתעטש וממתין עד שתכלה הרוח וחוזר ומתפלל ואומר רבונו של עולם וכו' ומתחיל ממקום שפסק ופירש רש"י ואומר בתוך התפילה דהא מופסקת ועומדת כבר על ידי הרוח לפיכך יכול להפסיק נמי ולומר באמצע ע"כ. והתוספות כתבו שם ואומר רבון העולמים מיד באמצע תפילתו ואחר כך מתחיל למקום שפסק ע"כ נראה מדבריהם ז"ל דחוזר למקום שפסק ומסיים תפילתו משם ואילך ואין צריך לחזור כל התפילה אלא ממקום שפסק ומשמע נמי דיש לו לחזור למקומו הראשון שנתרחק ממנו בשביל ריח העיטוש ותרווייהו סבירא ליה לרבינו גם כן שהרי כאן כתב וחוזר למקומו ומתפלל דהיינו למקום שנתרחק ממנו ולעיל כתב וחוזר לתפילתו דהיינו למקום שפסק בשביל הרוח ומשם ואילך הולך ומתפלל ונראה דהיינו דוקא בשלא שהא כדי לגמור את כולה אבל אם שהה כדי לגמור את כולה פשיטא שחוזר לראש וכמ"ש לקמיה ועיין להרב ב"י או"ח סי' ק"ג.

הלכה יג

היה עומד בתפילה וכו'. ברייתא שם וקצת קשה דאמאי לא חייבו גם בזו לומר רבון כל העולמים כמו שתיקנו במי שיצא ממנו רוח מלמטה ותירץ רבינו יונה וז"ל וי"ל דלא דמי דהתם כשמים שותתים על ברכיו איגלאי מלתא למפרע דפושע הוא מעיקרא דנצרך היה לנקביו מתחילה ולא בדק וברכה זו תקנוה לאונס דמשום הכי אמרינן בה גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלמתינו להודיע שאנוס היה ואין היכולת בידו ולפיכך בדבר שהוא בידו והוא פושע בנפשו אינו יכול לאומרו אבל הכא שהוא אנוס שזה אונס מצוי ואין אדם יכול ליזהר ממנו התקינו לאומרה עכ"ל. ועוד נראה לענ"ד דביצא ממנו רוח כבר יש לו להפסיק על ידי שיש לו להתרחק ממקומו ולכך חייבו אותו להפסיק בהתנצלות זה מה שאין כן במים שותתין שאין כאן ריח ולא אסרה תורה אלא כנגד העמוד כיון שאין לו להפסיק בריחוק מקום לא רצו שיפסיק בזה והכי דייקי דברי רש"י ז"ל שכתב שם ואומר בתוך התפלה דהא מופסקת ועומדת כבר ע"י הרוח וכו' ע"כ ועל כרחין מצד הפסק ההרחקה קאמר דחייבו אותו להתרחק ארבע אמות ממקום שהוא מתפלל דאילו מצד השהיה עצמה מחמת הריח זה לא נקרא הפסקה גמורה תדע דביצא ממנו רוח

מלמטה לא חייבו חז"ל לומר התנצלות זה וכמ"ש רבינו לעיל ומזה קשה לדברי רבינו יונה ז"ל שכתבנו אף דבאמת אין נראה שהבין כן מרן ז"ל עיין עליו.

הלכה יד

וכן המשתין וכו'. במגילה דף כ"ז תני תנא קמיה דרב נחמן המתפלל מרחיק ארבע אמות ומשתין והמשתין מרחיק ד' אמות ומתפלל ומסיק דלאו דוקא הרחקה אלא רוצה לומר שישהא כדי הילוך ד' אמות ופריך בשלמא משתין ישהא כדי הילוך ד' אמות משום ניצוצות אלא מתפלל ישהא כדי הילוך ד' אמות למה לי ומתרץ רב אשי שכל ד' אמות תפילתו סדורה בפיו ורחושי מרחשן שפוותיה ופי' רש"י משום ניצוצות שלא יטנפו בגדיו בניצוצות שבאמתו ע"כ נראה שכוונתו שבגמר הקילוח יוצאים איזה טיפין והיינו הניצוצות דקאמר ומ"ש ז"ל שלא יטנפו בגדיו הכוונה שאם ילך להתפלל תכף שגמר ההשתנה יטנפו בגדיו מחמת אותם הטיפות כן נראה פשט דבריו ז"ל ובאמת דתיבת ניצוצות בעלמא לא מוכח הכי אלא שהיא דבר הניתז מגזרת ניצוץ וכדאיתא בפרק כל היד (נדה דף י"ג) רבי אליעזר אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם אמרו לו לר"א והלא ניצוצות מנתזין על רגליו ונראה ככרות שפכה וכו' ובפרק אמר להם הממונה (יומא דף כ"ט) אמתניתין דכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים פריך בשלמא רגלים משום ניצוצות אלא ידים מ"ט א"ר אבא זאת אומרת מצוה לשפשף ופי' רש"י מצוה לשפשף בידו ניצוצות של מי רגלים הניתזין על רגליו שלא יצא בהם חוץ ונראה ככרות שפכה וכו' ע"כ.

גם בפ' כיצד מברכין (ברכות דף מ') אמר רבא בר שמואל משום רבי חייא אין מי רגלים כלים אלא בישיבה א"ל רב כהנא ובעפר תיחוח אפילו בעמידה ואי ליכא עפר תיחוח יעמוד במקום גבוה וישתין במקום מדרון ופי' רש"י אין מי רגלים כלים מן הגוף אלא בישיבה לפי שכשהקילוח קרוב לפיסוק הוא דואג שלא יפלו ניצוצות על רגליו ומפסיק בעפר תיחוח ליכא ניצוצות ע"כ ועל כרחין היינו ניצוצות המנתזין על רגליו אחר נפילתן בארץ דמשום הכי אמרו דבמשתין בעפר תיחוח ליכא ניצוצות לפי שהם נבלעים תכף וגם במקום גבוה ומדרון אין מציאות שינתזו על רגליו אלא דרש"י ז"ל הוכרח לפרש דהני ניצוצות דסוגין דמגילה אינם כמו ניצוצות דעלמא משום דחז"ל לא חילקו בדבר ואם איתא הוה להו לפרש דהיינו דוקא במשתין במקום שוה וקרקע קשה כנ"ל אבל אם משתין בעפר תיחוח או במקום גבוה ומדרון דאין כאן ניצוצות לא ותו דאם איתא הרי אמרו מצוה לשפשף ואין צורך לשום המתנה אחרת אלא ודאי שהם הטיפין היוצאים מן האמה בגמר ההשתנה לעולם זה נראה לענ"ד בכוונת רש"י ז"ל. וזה נראה ג"כ טעמו של

רבינו שהשמיט הטעם של ניצוצות משום דמלתא דפשיטא היא ופסיק רישיה דלעולם איתנהו מכ"ש דגם בגמ' לא הוצרכו לזה אלא כדי לידע טעם המתפלל שצריך הוא להשהות וכו' אבל במשתין כדי להתפלל מילתא דפשיטא היא ולכך רבינו הזכיר טעם רחושי מרחשן שפוותיה בחלוקה שניה והשמיט טעם ניצוצות בחלוקה ראשונה ודו"ק.

הלכה טו

ואם התפלל בלא כוונה וכו'. כתב מרן ז"ל סוף פ' תפלת השחר (ברכות דף ל') אמר ר' יוחנן אני ראיתי את ר' ינאי דצלי והדר צלי כלומר ולמה לי שתי תפילות אלא אחת של שחרית ואחת של מוספין וכו' א"ל ר' ירמיה ודילמא מעיקרא לא כיון דעתיה והשתא כיון דעתיה ומדאמר ליה הכי למד רבינו שאם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה וכ"כ הרא"ש ז"ל ע"כ. ואיכא למידק בהך סוגיא דהיכי פריך ר' ירמיה ודילמא מעיקרא לא כיון דעתיה דמי חשיד ר' ינאי שלא לכוין בתפילתו ותו דאמרינן פ' אין עומדין אמר ליה רב פפא לאביי ודילמא מעיקרא לא כיון דעתיה ולבסוף כיון דעתיה א"ל חברותא כלפי שמיא מי איתא אי לא כיון דעתיה מעיקרא מחינן ליה במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה ופי' רש"י חברותא כלפי שמיא מנהג שנוהג אדם בחבירו ינהג אצל המקום ולא יזהר בתפילתו וכו' ע"כ. והנה הדבר מבואר מעצמו שיש חילוק בין קרית שמע לתפילה דקרית שמע נוסחו קצר מהתפילה שהיא ארוכה ושם בגמרא קאי לאומר שמע שמע דמשתקין אותו ויש להקפיד בדבר דלמה לא כיון בקבלת עול מלכות שמים ובנוסח שהוא קצר משא"כ תפלת י"ח שהיא ארוכה ובנקל יארע לאדם העדר הכוונה ואפילו בגדולי ישראל מצינו שהעידו על עצמן דבר זה כדאיתא בירושלמי פרק היה קורא אמר רבי חייא רבה אנא מן יומאי לא כוונית אלא חד זמן בעי מכוונא והרהרית בלבי מאן עליל קומי מלכא קדמא ארקבסא או ריש גלותא שמואל אמר אנא מנית אפרוחיא רבי בון בר חייא אמר אנא מנית דמוסיא א"ר מתני אנא מחזיק טיבו לרישאי דכד הוה מטי מודים הוא כרע מגרמיה ע"כ (ועיין להרב בעל שתי ידות בביאור דברים אלו) הרי לך עדיות מכמה אמוראים שהיו אומרים כן ואם כן איך יתכן בעולם לומר אם לא כיון מחינן ליה וכו' ולכך שפיר הקשה רבי ירמיה דדילמא רבי ינאי מעיקרא לא כיון דעתיה וכו' ע"פ הנ"ל גם אפשר לומר דהתם בקרית שמע שהוא דאורייתא וחמיר משא"כ בתפלה שהיא מדרבנן ועיין למרן ז"ל פ"ו הל' י'.

והגם דרש"י ז"ל כתב לשון תפילה בהיא דפריך תלמודא חברותא כלפי שמיא וכו' נראה פשוט דלאו דוקא קאמר אלא ר"ל קרית שמע וכתב ז"ל ולא יזהר בתפילתו משום דדרך העולם והדין נמי נותן להתפלל הקרית שמע ואחריו תכף התפילה של י"ח ונכלל

גם הקרית שמע בתפילה מכ"ש שגם בקרית שמע הוא מדבר לפני מלכו של עולם ב"ה ודאי ובמגלה דף כ"ה השמיט תיבת תפילתו עיי"ש. עוד אפשר לומר דהתם שאני שיש בדבר קפידא גדולה לכפול הדברים דמחזי כשתי רשויות ולכך משתקין אותו ואמטו להכי קאמר תלמודא חברותא כלפי שמיא מי איכא וכו' משא"כ כאן דחוזר כל התפילה מפני שלא נתכוון כראוי דאין כאן קפידא דהרי קי"ל הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו ולפי זה אתי שפיר פירוש רש"י גם אם נפרש כוונתו לענין תפילה מכח מודים מודים דאיכא התם אכן לענין הלכה קי"ל בסוף פרק אין עומדין המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן ואם אינו יכול לכוין בכולן יכוין את לבו באחת ואמר רב ספרא באבות ופסקו כרב ספרא כל הפוסקים ז"ל וגם רבינו הביאו בריש פרק י' עיי"ש מעתה מ"ש כאן ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה כוונתו ז"ל שלא נתכוון אפי' באבות דאם נתכוון באבות פשיטא דיצא ואין צריך לחזור ולהתפלל כמבואר וכלשון זה כתב רבינו שם בפ"י יעו"ש.

לפיכך הבא מן הדרך וכו'. פרק הדר (עירובין דף ס"ה) וכתב מרן ז"ל דאפשר שגירסת רבינו היתה הבא מן הדרך ולא הבא בדרך כגירסתינו ע"כ ומהפסוק שהביא שם ר' אליעזר מוכיח דכוונתו לבא מן הדרך שהרי עזרא היה בא מן הדרך וחנה בנהר ההוא אף שיש לדחות כיון שמשם נסעו שוב לבא לירושלים לא מקרי בא מן הדרך אלא דאם נאמר דגירסת רבינו היא הבא מן הדרך ע"כ דהכא קרי ליה בא מן הדרך כיון שחנה שם וקבץ את ישראל ודו"ק.

הלכה טז

כיצד היא הכוונה וכו'. כתב הכנסת הגדולה או"ח סי' צ"ג וז"ל אותם העומדים בבית התפלה ומראים עצמם כעייפים ואינם יכולים לעמוד עליהם הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל כל יומא לא לעי ובעידן צלותא לעי כל היום עומד בשוק לפני הפקיד או לפני לייצנות אחר ואינו עייף ובשעת התפילה אינו יכול לעמוד ע"כ. ומדברי קדשו זלה"ה תלמוד לעניינים אחרים דלא יהא מורא שמים אלא כמורא של בשר ודם ובזוהר הקדוש הפליג הרבה בעונש הסח בבתי כנסיות כלל ועיקר יעויין עליו ועיין בענין זה להרב בעל ס' החרדים פ"א סעיף י"ט ושם הביא ששני חכמים מקובלים גדולים בדורו פסקו הדיבור בבית הכנסת לגמרי רק בדברי תורה ויראת ה' עיי"ש ואשריו למי שיזכה למידה זו.

ואחר כך יתפלל בנחת וכו'. משנה פרק תפילת השחר דף כ"ח רבי אליעזר אומר העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים וכרבנן בגמרא שם ועיין למרן ז"ל.

חסידים הראשונים וכו'. משנה ריש פרק אין עומדין ובגמרא מנא הני מילי אמר רבי יהושע בן לוי אמר קרא אשרי יושבי ביתך ושעה אחת אחר תפילתו דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך ופי' רש"י יושבי ביתך והדר יהללוך סלה. יודו לשמך והדר ישבו ישרים את פניך ע"כ. ומדכתב רבינו ומאריכים בתפילה שעה אחת משמע דשעה גמורה דוקא קאמר וכמשמעות הגמרא שם דקאמר וכי מאחר ששוהים תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית וכו'. וכתב המגן אברהם או"ח סימן צ"ג דלשאר העם די בשעה מועטת וכו' ע"כ. ופשוט.

הלכה יז

שיכור אל יתפלל וכו'. פרק הדר (עירובין דף ס"ד.) ומ"ש רבינו **ואע"פ כן הואיל ושתה רביעית יין לא יתפלל**. שם בגמרא נאמר לענין הוראה ורבינו נראה שהיה גורס לענין תפילה וכ"כ ז"ל ומדסתם רבינו משמע דבכל מין יין קאמר דאם שתה רביעית אל יתפלל וכתירוץ א' שם במעשה דרבן גמליאל וכן הסכימו האחרונים ז"ל עיין עליהם והכי מוכח נמי מההיא דפרק ג' דכריתות אין לי אלא כדי לשכר וכמה כדי שכר רביעית וכו' ועיין למרן ז"ל פ"א דביאת מקדש ונראה נמי דיש להחמיר בדבר מדאשכחן בגמרא (שיכור שדימו) [שדימו שיכור] המתפלל לעובד ע"ז.

הלכה יח

וכן אין עומדים להתפלל וכו'. ריש פרק אין עומדין משנה ובריייתות ורבינו השמיט דין עצבות ועצלות כנראה שלא היו בגירסתו ז"ל וכן הרא"ש והרב ב"י ז"ל נראה שלא גורסים כן וכן מצאתי בירושלמי להך ברייתא גופא ולית בה עצלות ועצבות ומ"מ מסתברא שראוי ליזהר דמדי גנאי לא יצאנו ובעינן שמחה דוקא ומכ"ש שידוע שהעצבות מביא לידי כעס בקל. ומ"ש רבינו

מתוך דברי תורה הוא מהברייתא ראשונה השנוייה שם וגם האחרת דקתני מתוך שמחה של מצוה לא פליגא ההך תדע דקתני וכן ומה גם דפקודי ה' ישרים משמחי לב.

הלכה יט

תפילות הפרקים וכו'. סוף מסכת ר"ה. וכתב מרן בשם הרב מנוח דוקא בקורא על פה אבל בשכתובה לפניו לא וצ"ע כ"כ כתב השיורי כנסת הגדולה או"ח סימן ק' וז"ל אבל בספר המפה כתב שנוהגים כדברי הרב מנוח ז"ל ונראה שעל זה סומכים העולם שלא להסדיר תפילתם כל עיקר אפילו של חנוכה ופורים וט' באב ושל מועדות ושל ר"ה ויוה"כ שסומכים על הסידור שבידם אבל הב"ח כתב שאינו נכון שעל דברי הרב מנוח כתב רבינו המחבר ז"ל שאפילו כתובות לפניו צריך להסדיר והרב מנוח גופיה כתב

וצ"ע ועוד ק"ל דנהי דטעם זה יספיק לתפילת ר"ה ויוה"כ שהכל תופסים מחזורים בידם אבל של מועדות ראש חודש חנוכה ופורים שרובא דרובא אומרים אותם על פה ואינם מסדרים אותם על מה סמכו עכ"ל. וכתב על זה הפרי חדש ז"ל וז"ל ונוהגים להתפלל תפלה ראשונה מתוך הסידור ואחר כך אינם מקפידים שהרי סידרו התפלה ראשונה ע"כ.

היה מהלך במקום סכנה וכו'. ברכות דף כ"ט ת"ר המהלך במקום גדודי חיה וליסטין מתפלל תפילה קצרה איזו היא תפילה קצרה וכו' כדברי רבינו וכיון רבינו לכתוב ברכה אחת לפי שתפילת הביננו שתקנו למי שאינו יכול לכוין היא מעין שמונה עשרה כמ"ש פ"ב אמנם כאן שהוא במקום סכנה לא חייבוהו אפילו הביננו ותקנו לו ברכה אחת קצרה לבד.

ואם יכול לעמוד עומד וכו'. מ"ש בגמרא דקאמר רב ששת אוקמן נמי לדידי מהיות טוב אל תיקרי רע דף ל' הקשה הר"ח אבולעפיה נר"ו וא"ת והא אמרינן אי אמר המוציא אשמועינן טעמא והלכתא וי"ל דמשום שהיה בפני רב חסדא חלק לו כבוד אי נמי הכא הלכתא שמעינן מהיות טוב טעמא לא שמעינן משא"כ בהמוציא שמעינן טעמא והלכתא ע"כ ואפשר עוד דהתם (דף ל"ח) שאני שרבי זירא פתח תחילה ובירך והוא היה עיקר המעשה ובו היה תלוי ומה גם שבזה יבחן אדם כאמור שם משא"כ הכא דרב חסדא קם תחילה והוא הורה הדין ורב ששת כדי לעשות יותר טוב עשה כן משום דאין ללמוד ממנו ואין זה דומה להתם כלל ודו"ק.

פרק ה

הלכה א

שמונה דברים וכו'. קשה דאמאי לא מנה כל הנהו דתני לעיל גיהוק ופיהוק ועיטוש וכסוי הלב דהנך נמי לא הוו לעיכובא ותירץ הרב לח"מ דגיהוק ופיהוק משום בדיקת הגוף הוא ובדיקת הגוף עיקרו לעיכובא כגון אם היה צריך לנקביו דתפילתו תועבה לכך מנה גיהוק ופיהוק גבי הני דשאר בדיקת הגוף אף על גב דאינו לעיכובא ע"כ ובזה מתורץ גם כן חלוקא דכסוי הלב וכ"כ הר"ח אבולעפיה נר"ו. ונראה דאפשר לומר עוד דהכא לא איירי אלא בדברים שהם דרך כבוד ויקר כלפי מעלה וגם הם בקום עשה משא"כ הנהו דלעיל שהם כמו בזוי ח"ו ובדרך שלילה ולהכי לא הזכירם כאן ובהכי מתורץ דינים אחרים שכתב לעיל כגון כוונת הלב ושהייה ואין עומדים להתפלל לא מתוך שחוק וכו' דכל זה מורה ביזוי והעדר כבוד כלפי מעלה ודו"ק.

הלכה ב

עמידה כיצד וכו'. כן יש ללמוד ממ"ש בסוטה דף ל"ח דאין שירות אלא מעומד ובפ' תפילת השחר דף ל' מר סבר תפילה מעומד עדיף ומר סבר מסמך גאולה לתפלה עדיף ועד כאן לא איפליגו אלא התם דלא אפשר אבל כו"ע מודו דתפילה מעומד דוקא.

היה יושב בספינה וכו'. שם השכים לישב בקרון או בספינה מתפלל וכשיגיע זמן קרית שמע קורא רבי שמעון בן אלעזר אומר בין כך ובין כך קורא קרית שמע ומתפלל כדי שיסמוך גאולה לתפילה וכו' ופסק כרשב"א ואמרינן נמי פ"ק דף י' והטוב בעיניך עשיתי שסמך גאולה לתפילה.

היה רוכב על הבהמה וכו'. פרק תפילת השחר דף ל' ת"ר היה רוכב על החמור וכו' רבי אומר בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי הלכה כרבי ופי' ז"ל שאין דעתו מיושבת עליו שקשה עליו עכוב הדרך ע"כ. והתוס' ז"ל נראה דס"ל נמי הכי שכתבו ד"ה הלכה כרבי שלא ירד למטה ואפי' שלא במקום סכנה ואפילו במהלך מתפלל ואינו צריך להחזיר פניו כנגד ירושלים ע"כ וכ"כ הרא"ש ז"ל אבל הרבינו יונה ז"ל כתב דאיירי שעומד על הבהמה עד שיתפלל דקי"ל רכוב כמהלך דמי וכי היכי דבמהלך קי"ל דצריך לעמוד ה"נ רכוב יעו"ש וא"כ רבינו שהעתיק דברי הגמרא צ"ע כמאן ס"ל ומסתמיות דבריו נראה שהוא מפרש כהר"י שצריך לישב ולעמוד ועיין לרבינו פ"ו דת"ת הל' ד' והרב ב"י או"ח סימן צ"ד ביאר הדין דאפילו במהלך שפיר דמי עיי"ש.

הלכה ג

נוכח המקדש כיצד וכו'. הנה בנוסחת הגמרא שלפנינו איתא יכוין לבו וכו' ורבינו העתיק יחזיר פניו ומלבד מ"ש מרן ז"ל נראה דרבינו קשיתיה מ"ש בסוף פרק לולב הגזול המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ויכוין לבו למעלה וכו' דאיך אפשר לכוין לבו ודעתו בשני מקומות ולזה כתב שכאן הכוונה היא על חזרת הפנים.

היה עומד במקדש וכו'. קשה קצת דאמאי השמיט רבינו שתי חלוקות אחרות שאמרו שם היה עומד בבית קדש הקדשים יכוין לבו כנגד בית הכפורת היה עומד אחורי בית הכפורת יראה עצמו כאילו לפני הכפורת וכו' ואפשר שרבינו לא היה גורס כן וגם בתוספתא שם ליתנהו להני וכן צ"ל להרי"ף והרא"ש ז"ל שהעתיקו אחת מהם לבד.

סומא וכו'. ברייתא שם ודין המהלך בספינה שכתב רבינו לא הוזכר שם ואפשר שהוציאו מאיזה ברייתא אחרת וראויים הדברים למי שאמרן.

הלכה ד

צריך לכוין רגליו. פ"ק דף י' ויליף לה מדכתיב ורגליהם רגל ישרה ובכנסת הגדולה או"ח סימן צ"ה הביא מהמדרש ומנורת המאור וספר החסידים שחייב אדם לנענע עצמו בשעת תפילה שנאמר כל עצמותי תאמרנה אמנם הרמ"ע מפאנו אסר והליץ ז"ל עליו דאפשר שהוא יפרש דברי המדרש לשאר תפילות לא לי"ח ובשיירי שם כתב עוד דמטה משה בשם ר"י ומהרי"ל וספר צרור המור כתבו כדברי המנורת המאור ע"כ ומ"מ מנהג העולם שלא לנענע. והפרי חדש שם כתב עוד דבירושלמי איתא דתפילת י"ח נתקנה כנגד י"ח חוליות שבשדרה שבשעה שאדם עומד להתפלל צריך לשוח בכולן מה טעם כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך.

ונותן עיניו למטה. פרק מצות חליצה (יבמות דף ק"ה) רבי חייא ורבי שמעון בר רבי הוו יתבי פתח חד מנייהו ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים וחד אמר עיניו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים אדהכי אתא רבי ישמעאל בר יוסי לגבייהו א"ל במאי עסקיתו א"ל בתפלה אמר להו כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני מקראות הללו ע"כ ומשמע דאין צריך שיעצום עיניו והיינו מ"ש רבינו כאילו הוא מביט לארץ לאפוקי שלא יביט אנה ואנה. ובכנסת הגדולה סימן צ"ה כתב ששמע בשם הזוהר הקדוש שכל שאינו עוצם עיניו בשעת תפילת י"ח אינו זוכה לראות פני שכינה בצאת נפשו ומן אז והלאה נהג ז"ל גם הוא לעצום עיניו ע"כ והמגן דוד סימן צ"א הביא דברי הזוהר פרשת ואתחנן וז"ל מאן דקאים בצלותיה בעי לכסויי רישיה ועינוי בגין דלא יסתכל בשכינתא ומאן דפקח עינוי בעידן צלותיה מקדים עליה מלאך המות ע"כ ומ"מ כתב ז"ל דאם מתפלל מתוך הספר דינו כעוצם עיניו ובאמת שדבר נכון הוא להתפלל מתוך הספר שהוא קודם לכוונה יותר דוק ותשכח.

ומניח ידיו על לבו כפותים וכו'. פ"ק דשבת דף י' פכר ידיה ומצלי ורש"י ז"ל פירש שם שחובק ידיו באצבעותיו ואפשר דהיינו הך ועיין למרן ז"ל.

הלכה ה

תיקון המלבושים וכו'. שבת דף י' רבא רמי פוזמקי ומצלי אמר הכון לקראת אלהיך ישראל ופי' רש"י נותן אנפלאות חשובים ברגליו ותו איתא התם רב כהנא כי הוה שלמא בעלמא לביש ומתכסי ומתעטף ומצלי אמר הכון לקראת וכו' ורבינו הזכיר פסוק השתחוו לה' בהדרת קדש לרמוז דבמקום גילה שם תהא רעדה כמ"ש בגמרא.

ולא ברגלים מגולות. והתוספות ז"ל כתבו דמההיא דרבא רמי פיזמקי יש ללמוד שאין להתפלל יחף אלא בט' באב וביוה"כ.

אם דרך אנשי המקום וכו'. ברכות דף ס"ב.

ובכל מקום לא יאחוז תפילין וכו'. פרק מי שמתו ת"ר לא יאחוז אדם תפילין בידו וס"ת בזרועו ויתפלל אמר שמואל סכין ומעות וקערה וככר הרי אלו כיוצא בהם ובסוף לולב הגזול אבא מצלי ולולב בידו משום דמצוה היא ולא טריד וכתב מרן ז"ל בשם רש"י והר"ן ז"ל דדוקא בהני אסרינן משום דטריד שמא יפול הסכין ויזיק ושמא תפול הקערה ותשבר או יפסדו האוכלין שבתוכה והככר שמא יפול ויטנף והמעות שמא יתפזרו אבל דברים שאין בהם הפסד מותר לתופסן בידו ולולב נמי אי לאו חביבותא דמצוה איכא למימר דטריד שמא יפול ויפסד ע"כ ורבינו השמיט ככר ואפשר דס"ל כמ"ש הרבינו יונה דלאו דוקא הני אלא כל דבר אסור. וראיתי להכנסת הגדולה סימן צ"ו שכתב בשם הרב ב"ח דג' חילוקים בדבר כל הני דאיכא טירדא דביזוי כתבי הקדש אי נמי היזק בגופו או הפסד ממון אסור לתופסן בידו ואם תפסן צריך לחזור ולהתפלל ולולב דמצוה הוא ולא טריד לא יאחזנו בידו ובדיעבד יצא וא"צ לחזור ולהתפלל והכי נקטינן ע"כ ותמיהא לי מילתא חדא במ"ש שצריך לחזור ולהתפלל דמנא ליה הא וכבר ראיתי להרב מגן אברהם שהשיג ע"ז. ותו קשה לי דאיך כתב דלולב לכתחילה אין לו לאוחזו בידו ודיעבד דוקא יצא והא התם אמרינן אמר ליה מר בר אמימר לרב אשי אבא צלויי קמצלי ביה ע"כ ולדבריו מי חשיד אבא למעבד איסורא והתם ודאי דלכתחילה קאמר והכי מסתברא כיון דמשום חיבוב מצוה נגעו בה וחביבה מצוה בשעתא. שוב ראיתי להרב ב"ח גופיה שכתב דלולב אפי' לכתחילה שפיר דמי וא"כ בהכנה"ג נפל ט"ס וכך צ"ל ולולב דמצוה הוא ולא טריד מותר לכתחילה ושאר דברים דליכא מצוה ולא טריד לכתחילה לא יאחזנו בידו וכו' וק"ל.

דרך כל החכמים וכו'. כתב מרן ז"ל הכי משמע פ"ק דשבת ע"כ ושם ליכא למשמע אלא מדרב כהנא דכי הוה שלמא בעלמא מתעטף ומצלי כנ"ל ורבינו כתב דרך כל החכמים ואפשר דנפקא ליה מדאיתא לענין דיינים מאימתי התחלת דין משיתעטפו הדיינים והיינו ודאי משום אימת שכינה וה"ה לתפילה ודו"ק.

הלכה ו

ויחזיר פניו לכותל. שם דף י' מנין שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ועיין להטור או"ח סימן צ"א ומ"ש הפרי חדש שם.

וצריך לפתוח חלונות. ריש פרק אין עומדין א"ר חייא בר אבא לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות שנאמר וכוין פתיחן ליה וכו' ומשמע דדוקא ליחיד הוא דבעינן חלונות כעין דניאל וכ"כ מרן בשם רבינו בתשובה שבתי כנסיות ומקומות המיוחדין לתפלת צבור אין להצריך בהם (חלוקות) [חלונות] ע"כ אמנם בהבית יוסף או"ח סימן צ' כתב שע"פ הסוד צריך שיהיו בבית הכנסת י"ב חלונות יעו"ש.

וקובע מקום לתפילתו תמיד. כתב מרן משם הרא"ש ז"ל דהכוונה שצריך לייחד לו מקום בבית הכנסת ושכן משמע בירושלמי וכו' ע"כ והכי איתא התם פרק תפילת השחר רבי אבא רבי חייא בשם רבי יוחנן אומר צריך אדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפילה ומה טעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך אשר תזכיר את שמי אין כתיב כאן אלא אשר אזכיר ואמר רבי תנחום בר חנינא צריך אדם לייחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל ומה טעם ויהי דוד בא עד הראש אשר השתחווה שם לאלהים אין כתיב כאן אלא אשר ישתחוה ע"כ והכי איתא נמי פרק אין עומדים ופשטן של דברים לדעת רבי אבא וכו' היינו שלא יתפלל בביתו אלא בבית הכנסת דוקא שהוא מקום מיוחד לתפילה ולא קפיד אבית הכנסת קבוע דהיינו שצריך ביהכנ"ס אחד ורבי תנחום הוסיף שבאותו ביהכנ"ס שהולך צריך לייחד בו מקום וכן נראה דעת רבינו שכתב וקובע מקום לתפילתו הרי דלא קפיד אלא אמקום ולא אבית הכנסת. אמנם מדברי הרא"ש מוכיח דס"ל דבעי גם כן יחוד ביהכנ"ס והכי מוכח להדיא מהמשך דבריו וכן פסק הרב ב"י או"ח סי' צ' אבל פשט דברי הירושלמי נראה דלא מוכח הכי שהרי לא הזכיר יחוד בביהכנ"ס כלל ואדרבא מדרשת בכל המקום לא אתא אלא לאפוקי ביתו ויחוד הנאמר שם בדברי רבי אבא קאי אמקום לא על האדם שצריך ליחד לו ביהכנ"ס כמבואר. ומ"ש הרבינו יונה ז"ל לא מצאתיו מבואר בירושלמי יעו"ש.

ואין מתפלל בחרבה. כתב מרן ז"ל נראה שלמדו מההיא דריש ברכות דא"ל אליהו לרבי יוסי שנכנס לחרבה להתפלל היה לך להתפלל בדרך ואמרינן דשמע מינה דאין נכנסין לחורבה ואע"ג דמשמע התם דאין נכנסים לחורבה אפילו שלא בשעת תפילה מ"מ כיון דלגבי תפילה אמרה אליהו כתבה רבינו לענין תפילה ע"כ. ועוד נראה לענ"ד דהוצרך לזה משום דהוה ס"ד דכיון שהוא מקום שאין דרך בני אדם להכנס שם הוה אמינא דאדרבא מקום הגון הוא ששם הוא מתבודד ומכוין בטוב תדע דמסתמא לזה נתכוון ר"י שהרי השיב לאליהו מתיירא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים.

ולא אחורי ביהכנ"ס. מימרא דרב הונא וכדמפרש לה אביי שם דף ו' ונחלקו רש"י והתוספות בפירוש אחורי ביהכנ"ס מהו ועיין להרבינו יונה ומרן ז"ל ועיין בב"י או"ח סימן צ' ומ"ש הפרי חדש שם.

ואסור לישב וכו'. שם דף ל"א אני האשה הנצבת עמכה בזה אמר רבי יהושע בן לוי מכאן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפילה ופי' רש"י הנצבת עמכה משמע אף הוא עמה בעמידה ע"כ והתוספות כתבו שם דבין מלפניו בין מלאחוריו בין מן הצדדין ופירשו תשובות הגאונים דוקא ביושב ובטל אבל אם היה עוסק בקרית שמע וברכותיה וכיוצא בהם אפילו יושב שפיר דמי עמך משמע בתוך ד' אמות משום דכתיב עמכה מלא בה"א כלומר שלא היה יושב בתוך ד' אמות שלה כי אם בחמישית ע"כ ואיכא בינייהו דלרש"י ז"ל עלי היה בתוך ארבע אמות והיה עומד ושפיר דמי ולפירוש התוספות היה יושב והיה חוץ לד' אמות ודברי רבינו מבוארים שכתב ואסור לישב דהיינו ישיבה ממש אבל עמידה משמע דשרי מדלא כתב ואסור לעמוד ועיין להרב ב"י א"ח סי' ק"ב.

או לעבור וכו'. שם דף כ"ז מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי דאריב"ל אסור לעבור כנגד המתפללין איני והא רבי אמי ורבי אסי חלפי ומתרץ חוץ לארבע אמות הוא דחלפי ע"כ ורבינו העתיק לפניו משמע דבעי למימר דמן הצדדין לא נאסר וכן דעת הרבינו יונה וכ"כ מרן ז"ל ומ"מ הזוהר הקדוש פרשת חיי שרה כתב דלכל צד אסור לעבור והביאו המג"א שם.

הלכה ז

לא יעמוד במקום גבוה וכו'. **עד שהרי חלק רשות לעצמו**. וכתב הראב"ד ז"ל ובכל זה אם יכול לירד למטה ולהתפלל ירד למטה ויתפלל ע"כ. פ"ק דברכות תניא נמי הכי לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא ע"ג ספסל ולא ע"ג מקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל לפי שאין גבהות לפני המקום שנאמר ממעמקים קראתיך ה' וכתיב תפילה לעני כי יעטוף ופי' רש"י לעני דרך עניות ע"כ ואיכא למידק בהך ברייתא דאמאי כפל הדברים אלא במקום נמוך וכו' דמכלל לאו אתה שומע אין ואפשר דאתא לאשמועינן דגם במציאות דשרי במקום גבוה כגון אם היה גבוה יותר מג' ורחב ד' אמות אי נמי מוקף מחיצות מ"מ היינו דוקא כשאינו יכול לירד למטה אבל אם יכול לירד יותר טוב שירד דמקום נמוך בעינן טפי וזה לסברת הראב"ד ז"ל דאלו לדברי רבינו ומרן ז"ל קשה ואין לומר דאצטריך לומר אלא במקום נמוך משום דהוה אמינא דבמקום שהוא שוה שאינו גבוה ולא נמוך שפיר דמי ולזה אתא לאשמועינן דליתא דדוקא מקום נמוך בעינן דא"כ אמאי לא כתב רבינו דין זה דלתפילה בעי לכתחילה מקום נמוך והוא ז"ל לא הזכיר אלא

איסור מקום גבוה והנראה בזה דרבינו לא היה גורס אלא במקום נמוך וכו' וכן נראה שהיתה גם כן גירסת הרי"ף והרא"ש ז"ל שהרי לא הביאו אלא תחילת הברייתא יעויין עליהם ומדברי רבינו נראה דס"ל דחילוק גובה ג' טפחים שייך בין לבנין בין למטה כסא וספסל שאם היה פחות מג' טפחים שרי ודוקא ג' טפחים ומג' ולמעלה אסור וכן הוא המשך דבריו לא יעמוד במקום גבוה וכו' ושוב פירש ואמר היכי דמי מקום גבוה לא ע"ג מטה וכו' ודלא כמוהר"י אבוהב ז"ל שהביא הרב ב"י או"ח סימן צ' דס"ל דמטה כסא וספסל אף בפחות מג' טפחים אסור יעו"ש. אלא דאכתי קשיא לי דמהכא משמע דבעי מקום נמוך לתפילה ואלו בפ"ק דתענית דף כ"ג גבי עובדא דאבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל דא"ל לדביתהו ניסק לאיגרא ונבעי רחמים אפשר דמרצה קוב"ה ואתי מטרא משמע דיותר טוב הוא מקום גבוה ואפשר דלא אמרו דבעי מקום נמוך אלא בשהקרקע אינו שוה וכיוצא אז אין להתפלל במקום גבוה שבו אלא במקום נמוך שבו. אבל כשהוא רשות בפני עצמו ושוה לא קפדינן בהכי כלל ודו"ק. וראיתי להפר"ח שם שהקשה מפ"ק דשבת דאמרינן התם כל עיר שגגותיה גבוהים מבית הכנסת לסוף חרבה ואין לומר דקאי אגגות דוקא ולא אקרקע דהא בתוספתא קתני אין בונים ביהכנ"ס אלא בגובהה של עיר אלמא דמקום גבוה עדיף טפי וי"ל דהתם כיון שכל הצבור במקום גבוה ליכא למיחש למידי אבל הכא מיירי ביחיד דייקא נמי דקתני לא יעמוד אדם וכו' ע"כ תורף דבריו. ואחר המחילה ההיא דפ"ק דתענית שכתבתי הויא תיובתיה דהתם יחיד הוה ולכך נראה כמ"ש ודו"ק.

היה בנין גבוה וכו'. כל מ"ש רבינו מכאן ואילך מסברא דנפשיה הוא וראויים הדברים למי שאמרן דכיון דהוי רשות בפני עצמו אין זה בכלל מקום גבוה וכו' וגם הראב"ד הודה לדבריו עיין למרן ז"ל אף דמדברי המגדל עוז נראה שלא הבין כן בדברי הראב"ד עיין עליו.

הלכה ח

האומנים וכו'. רבינו הזכיר כאן כותל ונדבך ובגמרא פרק היה קורא ליתא אלא נדבך ובפ"א דקרית שמע הזכיר כותל ולא הזכיר נדבך וממ"ש בפירוש המשנה נראה דראש הנדבך היינו הכותל עצמו יעו"ש ולא ידעתי אמאי השמיט רבינו דין בעל הבית שאמרו שם ובעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל והרב ב"י או"ח סימן צ' הביאו יעו"ש וליכא למימר דסמך אמ"ש לעיל לא יעמוד במקום גבוה ויתפלל וכו' שהרי הרא"ש והתוספות ז"ל כתבו שם דאילן של זית ותאנה הוו כמו עליה דשרי לאומנים דוקא אבל לבעל הבית לא הקילו וצריך הוא לירד וי"ל דכיון שנתן טעם מפני שטרחן מרובה ור"ל

וא"כ יתבטלו ממלאכתם מינה דבבעל הבית דליכא הך טעמא חייב לירד ועיין מה שכתבתי לעיל פ"ב דקרית שמע הל' ד'.

ומה הן מתפללין. שם דף ט"ז ברייתא כדברי רבינו ופירש רש"י אבל אין יורדין לפני התיבה אין רשאין לבטל ממלאכתן ולירד לפני התיבה לעשות שליח ציבור שיש שם ביטול מלאכה יותר מדאי ע"כ ודין ברכת המזון האמור שם כבר ביארו רבינו פ"ב דברכות וכבר כתב הרב ב"י סימן ק"י דהאידנא אין דרך בעל הבית להקפיד בכך וכ"כ הגהות מיימוני פ"א ונושאין כפיהם גם כן אפי' עושין בשכרן ועיין להפר"ח שם.

הלכה ט

השויית הקול וכו'. שם דף ל"א אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה וכו' רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שצריך שיחתוך בשפתיו וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו בתפילתו. ומרן ז"ל הביא עוד מההוא דסוטה דף ל"ב אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מפני מה תקנו תפילה בלחש כדי שלא לבייש את עוברי עבירה שהרי לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה ופי' רש"י שלא לבייש את עוברי עבירה המתוודים בתפלתם על עבירות שבידם ע"כ עוד הביא הפר"ח ז"ל מהתוספתא דקתני יכול יהא משמיע לאזניו כבר פירשו בחנה וקולה לא ישמע ע"כ והביא עוד דברי הזוהר הקדוש שהזכירם הבית יוסף סימן קמ"א שמחמיר מאד בדבר שלא להשמיע קולו בתפילה כלל ושראוי לחוש לו יעו"ש והמגן אברהם שם הניח בצ"ע אם הרהר התפילה בלבו אם יצא או לא יצא עיי"ש ומסתברא דלא יצא ע"פ הנ"ל וק"ל.

אלא אם כן היה חולה וכו'. ברכות דף כ"ד המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה המגביה קולו בתפילתו ה"ז מנביאי השקר ובגמרא אמר רב הונא לא שנו אלא שיכול לכוין לבו בלחש אבל אם אין יכול לכוין את לבו בלחש מותר והני מילי ביחיד אבל בצבור אתי למטרד צבורא ע"כ. ונראה שמכאן למד רבינו דה"ה לחולה ופשוט הוא. והרב כנסת הגדולה שם כתב למה שנוהגים המאחרים לבא לבית הכנסת שעומד אחד מהם ואומר ג' ראשונות וג' אחרונות בקול רם והשאר בלחש דהיינו טעמא שלא להשמיע קולו בתפילתו וג' ראשונות ואחרונות מוכרח לומר בקול רם בשביל הקדושה וכדי שישחו הצבור במודים ואין זה בכלל קטני אמנה ולא נביא השקר כי אם מעבדי ה' החרדים אל דברו דומיא דמי שאינו יכול לכוין בלחש ושכן מצא להרלנ"ח והכלבו והרדב"ז סימן ק' כתב הטעם באמצעיות שאומרים בלחש מפני שצריך לשאול צרכיו בהם וכתב עוד דמנהג טעות הוא זה אלא יש להם להתפלל הכל בלחש ועיי"ש עוד מנהגים אחרים בזה.

הלכה י

כריעה כיצד וכו'. שם דף ל"ד ת"ר אלו ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחילה וסוף בהודאה תחילה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה וכתבו התוספות כדי שלא יבא לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמים וחיישינן ליוהרא ע"כ וכן פסקו הפוסקים ז"ל ורבינו השמיטו ולא ידעתי למה ואולי לא פסק כן מדתניא התם דף ל"א אמר רב יהודה כך היה מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות ע"כ משמע דס"ל לר"ע דאין איסור בדבר כלל והתוס' והרא"ש שם נרגשו מזה והוצרכו לומר דההיא דאם בא לשחות וכו' בסוף כל ברכה קאמר דאסור אבל באמצע שרי והא דר"ע באמצע דוקא הוא דהוה עביד הכי אמנם רבינו דחיקא ליה מלתא לומר כן משום דסתמא קאמר כדר"ע מכל שכן דבאידך ברייתא לא קתני דאסור אלא מלמדין וכו' ומשום גזרה כמ"ש התוספות זה נראה לענ"ד בדעת רבינו ודו"ק.

וכשגומר התפילה וכו'. כתב מרן ז"ל נראה שלמד כן מדאמרינן בפרק הוציאו לו דף ל"ד אמר רבי חייא בריה דרב הונא חזינא לאביי ורבא דפסעי ג' פסיעות בכריעה אחת משמע שצריך לכרוע בסוף התפילה ע"כ וכן פסקו הפוסקים ז"ל עיין עליהם.

וכשהוא כורע וכו'. מימרא דשמואל שם דף י"ב.

במה דברים אמורים בהדיוט אבל כהן גדול וכו'. פרק אין עומדין (ברכות דף ל"ד) ונראה שכתב כן דלא לאפושי פלוגתא ומה גם דהוי רבי יהושע בן לוי גופיה ועיין למרן ז"ל.

הלכה יא

ולמה נותן שלום וכו'. יומא דף ל"ד כלשון רבינו ולמה שקשה מזה לדין רוקק באמצע תפילתו שאם אינו יכול לזרקו לאחריו זורקו לשמאלו אבל לא לימינו עיין להרב ב"י או"ח סי' צ"ז והביאו מור"ם בהגה שם.

הלכה יב

כל הכריעות האלו וכו'. מימרא דרבי יהושע בן לוי ורבי חנינא ורבא בברכות דף כ"ח ורבינו השמיט מ"ש שם דף י"ב כי כרע כרע כחיזרא וכי זקיף זקיף כחויא ופי' רש"י ז"ל כחיזרא כמטה הכל בבת אחת וכי זקיף שמגביה פניו יזקוף כנחש שמגביה הראש תחילה ואחר כך שאר הגוף וכן השמיט מ"ש שם פ' הוציאו לו אמר ליה רב מרדכי כיון שפסע שלש פסיעות לאחוריו התם אבעי ליה למיקם וכל זה פסקו הרב ב"י או"ח ולא ידעתי למה השמיטו רבינו אם לא שנאמר בדוחק דלא חש להזכירם כיון שהשכל

מחייבם ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא וכעין ההיא דכתב רבינו בפרקין דף ה' עיי"ש. שוב ראיתי להרב מעיל שמואל שנרגש להדיא דכרע כחיזרא וכתב די"ל דרב ששת הוא דעביד הכי ממידת חסידות אבל לא מן הדין.

הלכה יג

השתחויה כיצד וכו'. מגילה דף כ"ב ונראה דהיינו נפילת אפים שכתב רבינו אחר זה ודין הכריעה וכו' מבואר בברכות ג"כ דף ל"ד.

הלכה יד

בהלכות עכו"ם. פרק ו' הל' ו' ז'.

ואין אדם חשוב וכו'. כתב מרן ז"ל דרבינו ס"ל דמאי דאמרו במגילה דף כ"ב דאביי ורבא הוו מצלו אצלויי קאי אתרווייהו בין אאסור רצפה בין אאדם חשוב דאינו רשאי ליפול על פניו ומצלו אצלויי שפיר דמי והכי הוו עבדי אביי ורבא וכו' אי נמי אע"ג דהא דאביי ורבא אצלו אצלויי כדי שלא ישתחוו על הרצפה היו עושים כן מ"מ משמע דכל כי האי גונא הוי בכלל מה שאמרו אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו ע"כ מ"ש בדרך ראשון אתי שפיר לפי הש"ס שאחר מימרת רבי אלעזר ובריית׳א דרצפה מייתי הך עובדא דאביי ורבא וניצול ממה שהקשה הרא"ש על הרי"ף ז"ל שפירש דהיינו לענין אדם חשוב דוקא יעו"ש. אמנם לאי נמי שכתב קשיא לי דכיון דס"ל דקאי אברייתא דרצפה מעתה מנ"ל דגם כשהיה מתפלל על הצבור גם כן הוה שרי ליה למצלי אצלויי והיכי כתב דמינה איכא למשמע דבאדם חשוב נמי אי מצלי אצלויי שפיר דמי והרי הרא"ש ז"ל דס"ל דקאי ארצפה דוקא נראה דס"ל דבאדם חשוב אפי' בהטיה אסור וכן הטור בנו ז"ל גבי רצפה כתב היתר ההטייה וגבי אדם חשוב לא כתב שם היתר כלל נראה דאין ללמוד דין זה מההיך לכך נראה כדרך הראשון שכתב ז"ל. ועיין להפר"ח שם שחלק על הרא"ש והמחבר ואחר המחילה הדין עמהם לענ"ד נראה יעו"ש.

ומותר לאדם וכו'. כתב הרב לח"מ ז"ל דהוציאו ממ"ש שם דרצפה קמיה דרב הוה והקשו וליזיל לגבי צבורא וכו' וליפול על אפיה משמע דיכול אדם להתפלל במקום זה וליפול על פניו במקום אחר שהרי התפלל רב במקום שבה הרצפה והיה יכול ללכת במקום אחר וליפול על פניו.

הלכה טו

וביום הכפורים בלבד וכו'. ואין כן מנהגינו שאין אנו נופלים על פנינו בשום תפילה זולתי בחזרת מוסף כשאומר החזן והכהנים והעם וכו'.

פרק ו

הלכה א

אסור לו לאדם לעבור וכו'. פ"ק דברכות דף ח' אמר רבי יהושע בן לוי אסור לו לאדם לעבור וכו' ולא אמרן וכו' ומרן כסף משנה הביא גירסת רבינו ולא הזכיר בה משוי ותו איתא התם רהיט ורבינו לא הזכירו ולזה הוה אפשר דרבינו מפרש רהיט ר"ל לאפוקי שלא ינוח במשוי דאז לא מנכר כל כך ובעי דוקא שישא אותה ויעבור דהיינו שילך בלא נייח. וכן נראה דברי רבינו שכתב ולא יעבור אלא אם כן היה נושא משוי כלומר דאז שרי ההעברה ובדברי מרן אפשר דנפל ט"ס או שלא היתה בנוסחתו בדברי רבינו משוי.

הלכה ב

המתפלל וכו'. שם דף ל"א תניא אמר רבי יהודה כך היה מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור וכו'. ושאר דברי רבינו מבוארים שם ובדף ל"ד ופ"ק דע"ז דף ח' ועיין מ"ש פ"ה הל' י'.

הלכה ג

כיצד וכו'. פ"ק דע"ז דף ח' ועיין לעיל בסוף פ"א.

אבל לא ישאל וכו'. כבר כתבנו פ"א הל' ט' דהיינו דוקא לצרכי יחיד אבל לצרכי צבור שפיר דמי.

הלכה ד

אסור לאדם שיטעום כלום וכו'. שם דף י' אמר רבי יוסי ב"ר חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב מאי דכתיב לא תאכלו על הדם לא תאכלו עד שתתפללו על דמכם א"ר יצחק מאי דכתיב ואותי השלכת אחרי גוך אל תקרי גוך אלא גאך אמר הכתוב אחר שנתגאה זה מקבל עליו עול מלכות שמים ע"כ ומכאן למדו הפוסקים ז"ל דמידי דלית ביה משום גאוה שרי ורבינו שכתב אסור לטעום כלום משמע דאפילו מים אסור וכן משמע נמי ממ"ש פ"ה הל' ב' וכן הצמא והרעב הרי הם בכלל חולים וכו' וידוע דסתם צמא היינו ממים ומשמע דאם לא הגיע לכלל שאינו יכול לכוין אסור לו לשתות אפילו מים ואם אינו יכול לכוין הותר אפי' לאכול וכן דעת הכלבו אמנם הסכמת הפוסקים ז"ל דמים שרו. והרב פר"ח סימן פ"ט כתב דדוקא בלא סוקא"ר אבל בסוקא"ר אין לך גאוה גדולה מזו ע"כ ובאמת שכ"כ הרדב"ז סי' רל"ח והוסיף הפר"ח ז"ל להתיר שתיית הקאו"י ובלבד בלא סוקא"ר כדי שיוכל לכוין דעתו ולהתפלל ובפרט בארץ מצרים שאין הדעת מתיישב

בלא קאו"י וכו' ע"כ ופשוט דזה הוי דבר המסור ללב שנאמר בו ויראת מאלהיך והכל לפי מה שהוא אדם בפרט שכבר כתב הרב ב"י דהאידנא בלאו הכי אין אנו מכוונים כראוי. **או שיעשה מלאכה וכו'**. שם דף י"ד ומרן הקדוש ציין עוד מההיא דפ"ק דף ה' תניא אבא בנימין אומר כל ימי הייתי מצטער על תפלתי שתהא סמוכה למטתי ומפרש לה רבינו שלא אעשה מלאכה בנתים וכו'.

וכן לא ישכים וכו'. מסקנא דמלתא שם תרגמא ר' אבא במשכים לפתחו ומ"מ הסכים הפרי חדש ז"ל דאפילו לומר צפרא דמארי טב שהתירו קצת פוסקים יש לאסור קודם התפילה ע"כ וכן ראוי לעשות כיון שהוא דבר הנוגע לכבוד ה' ב"ה. וכתב מרן בשם הרב מנוח ז"ל דמשהגיע זמן תפילה אסור לו לצאת לדרך אלא יתפלל קודם עיי"ש.

אבל טועם וכו'. כתב מרן ז"ל דיותר מכביצה מפירות או כזית מפת אכילת עראי מקרי ואסור ע"כ אבל בשו"ע סי' רפ"ו פסק דאכילת פירות או אפילו פת מועט אפילו טעימה שיש בה לסעוד הלב שרי וכתב ע"ז הרמ"א ז"ל דהיינו אפילו כביצה כמ"ש סוף סי' רל"ב ע"כ ושם נאמר דאכילת פירות ופת כביצה כדרך שאדם אוכל בלא קבע מקרי טעימה ע"כ וא"כ קשה דמי דחקו למרן לפרש כאן דפירות דוקא כביצה ושם לא נתן שיעור ופת כזית דוקא דנראה שיעור מועט ושם התיר עד כביצה.

אבל אינו סועד וכו'. פ"ק דשבת דף י"ט וכתב מרן דפסק כרב אחא בר יעקב. וקשה דהתוס' פסקו שם כלישנא קמא מכח דסתם לן תלמודא ורב אשי שהוא בתרא סידר התלמוד והלכתא כוותיה לגבי רב אחא בר יעקב וכתבו עוד וז"ל וממאי דאמר לקמן מאימתי התחלת דין אין להוכיח דמתניתין איירי בתחילת הדין דלא כרב אחא דאיכא למימר דקאי אאם התחילו אין מפסיקין וכו' ע"כ. וקצת קשה במ"ש דאיכא למימר דקאי אאין מפסיקין דהא ודאי מוכרח לומר כן דהך מאימתי נמשך אחר אמאימתי אחרים שהזכיר התלמוד קודם ובאותם פשיטא ופשיטא דקאי אאם התחילו דקתני מתני' דאי קאי אירישא דמתני' קשה דהיכי שייך לומר מאימתי לענין האיסור ומאי נפק"מ בזה ואמאי כתבו ז"ל בלשון דחיה דכח הדוחה ידחה דקאי אאין מפסיקין וכבר ראיתי להמפרשים ז"ל שנרגשו מזה יעויין עליהם והרב בעל קיקיון דיונה ז"ל כתב דלפי האמת כתבו כן ע"כ ומעתה מוכח דסתם תלמודא בעי למפסק כרב אחא בר יעקב תדע דלדעת הת"ק ולא לאכול היינו סעודה גדולה דוקא ובגמרא בעי מאימתי התחלת אכילה וכו' ופריך והא תפילת מנחה דכו"ע חובה היא ותנן אם התחילו אין מפסיקין וכו' התם לא שכיחא שכרות הכא שכיחא שכרות ולדעת הת"ק דאיירי בסעודה גדולה דוקא היכי שייך לומר לא שכיחא שכרות אלא נראה דלרב אחא בר יעקב קאמר הכי דלדידיה איירי

מתניתין בסתם סעודה וכן ראיתי להרא"ש ז"ל וכתב עוד דשינויא קמא לאו רב אשי הוא דקאמר לה יעו"ש ושכן פסק הרי"ף ז"ל.

שוב ראיתי להרשב"א שדרך אחרת אתו יעויין עליו ובדברי רבינו איכא למידק במ"ש כיון שהגיע זמן מנחה גדולה וכו' דמשמע דסמוך למנחה שרי לאכול ומתניתין בסמוך למנחה איירי וכן פירש רש"י סמוך קודם ומרן כ"מ הקשה ממ"ש לעיל אינו סועד סמוך למנחה ותירץ דלסמוך למנחה קרי כיון שהגיע זמן המנחה ע"כ אמנם השלטי הגבורים ז"ל כתב על דברי הרי"ף וז"ל מימון פליג וכתב דדוקא סמוך למנחה קטנה אסור לאכול סעודה קטנה אבל לא סמוך למנחה גדולה ע"כ. ונראה שהוא ז"ל הבין דאינו סועד סמוך למנחה ר"ל סמוך למנחה קטנה ומ"ש כיון שהגיע זמן מנחה גדולה וכו' ר"ל דוקא אבל סמוך שרי וא"כ קשה טובא דאם הבין זה בדברי רבינו אמאי לא מותיב ליה ממתניתין דקתני סמוך ומוקמינן לה במנחה גדולה וסעודה קטנה וצל"ע. ואפשר לדברי רבינו בכוונת דבריו דהכי קאמר דסעודה גמורה אסורה בסמוך בין במנחה גדולה בין במנחה קטנה כסתמיות דבריו שכתב אבל אינו סועד סמוך למנחה ומשמע דאכילת עראי שריא בסמוך ואחר זה כתב ז"ל דכיון שהגיע זמן מנחה גדולה כלומר וכ"ש קטנה נאסר אפילו אכילת עראי וכו' וק"ל.

הלכה ה

ולא לדון אפילו בגמר דין וכו'. משמע דר"ל דלא מבעיא בתחילת הדין דאסור אלא אפילו בגמר דין נמי וא"כ כשמסיים ואם התחיל באחד מאלו לא יפסוק צ"ע אם התחיל בתחילת הדין אם יפסוק דמימשך טובא מי נימא דגמר דין דקאמר רב אחא בר יעקב ר"ל דוקא לענין דאם התחילו אין מפסיקין דאילו בתחילת הדין מפסיקין מדלא קאמר אף בגמר דין מיתוקמא מתניתין או דילמא גמר דין דקאמר ר"ל אף וקאי אלישנא דת"ק וכיון דלת"ק בתחילת הדין לא חיישינן לאימשוכי ה"נ לא שנא ודרך זה נראה יותר אמיתי וסתמיות דברי רבינו מסיענו ודו"ק.

ואם התחיל באחד מאלו לא יפסיק. פי' בדאיכא שהות ביום להתפלל אבל אם יודע שימשך עד שיעבור זמן המנחה מסתברא טפי שצריך להפסיק וכ"כ התוס' ועיין למרן ז"ל.

הלכה ו

מאימתי וכו'. כל זה מבואר שם ועיין להרב ב"י והמפרשים או"ח סי' רל"ב.

הלכה ז

אף על פי שתפילת ערבית רשות וכו'. התוספות ז"ל פרק תפלת השחר (ברכות דף כ"ז) ד"ה טעה וכו' הכריחו דלאו דוקא רשות קאמר אלא ר"ל לענין מצוה אחרת והיא עוברת דאז אמרינן תדחה תפילת ערבית מפניה אבל לחינם אין לו לבטלה ע"כ וכ"כ דף כ"ז ע"ב ד"ה הלכה וכו'. וקצת קשה דבפ"ק דשבת דף ט' ד"ה למ"ד כתבו וז"ל אפי' למ"ד תפילת ערבית רשות אין לבטלה בחינם אלא בשביל שום צורך כמו שרי המייניה דהכא או אם יש שום מצוה שאינה עוברת יעשה המצוה ולא יתפלל אע"פ שהמצוה אינה עוברת ע"כ והתוס' כתבו דדוקא במצוה עוברת אמרינן דתבטל תפילת ערבית והכא כתבו דאפי' בשביל שום צורך דמילי דרשות כגון שרי המייניה וי"ל דפשיטא דהכא איירי בדאיכא שהות אחר כך להתפלל והדברים מוכיחים כן דאי לא תימא הכי וכי אלים שרי המייניה מתפילה דעכ"פ רחמי היא ומצוה קצת מיהא איכא טפי מאכילה וכן מצאתי להר"ן ז"ל שם שסיים ואחר כך יתפלל ואין לדקדק ממ"ש לשון ביטול דכל מקום שהגיע זמן אותה מצוה ואנן דחינן לה ביטול מקרי וכמ"ש ז"ל פ"ק דמגילה דף ג' ד"ה מבטלים כהנים מעבודתם וכו' עיי"ש ועיין מ"ש פ"ג בס"ד.

הלכה ח

מי שהיה עוסק בתלמוד תורה. מסקנא דמלתא שם ומרן ז"ל כתב דס"ל לרבינו דעיבור השנה שאמרו שם היינו צרכי רבים ומ"ש רבינו כעוסק בתורה פי' כמי שתורתו אומנותו שהרי בפ"ב דקרית שמע הל' ה' כתב היה עוסק בצרכי רבים לא יפסיק אלא יגמור עסקיהם ואחר כך יקרא אם נשאר עת לקרות וקרית שמע חמירא מתפילה לענין הפסקה וכיון דלענין קרית שמע אינו מפסיק כ"ש שאינו מפסיק לתפילה וכו' ע"כ. והכריח הפרי חדש או"ח סימן פ"ט דחפצי שמים מותרים קודם התפילה ומכאן יש סמך למה שנוהגים מקצת אנשים לקנות צרכי שבת בבקר קודם תפילה ועוד מדאמרינן פ' היה קורא אסור לעשות חפציו קודם שיתפלל משמע דוקא חפציו הוא דאסור הא חפצי שמים ות"ת בכלל מותר ע"כ. וכן ראיתי אני הצעיר בהיותי במאכנאסיא שבעש"ק קונים צרכי שבת רובם ככולם קודם התפילה ושאלתי את פיהם והשיבו לי שהתוגרמים אין רוצים להמתין להם אחר התפילה ואם היהודים לא יקנו בבקר בבקר הם הולכים למכור למקומות אחרים ומאז ומקדם שהורגלו בכך ויש ללמד עליהם זכות עוד מההיא דרב הונא בפרק סדר תעניות דכל ערב שבת סמוך ללילה היה משלח שלוחו לשוק וכל הירק שהיה מיותר לבעלי הגינות שלא יכלו למוכרו היה קונה אותו כדי שיורגלו להביא לעולם לצורך שבת ולא תהא מכשילן לעתיד לבא.

הלכה ט

אין המתפלל וכו'. משנה שם דף ל' ובגמרא דף ל"ב א"ר יוסף לא שנו אלא מלכי ישראל אבל מלכי אומות העולם פוסק וכו' ומשמע דאם אינו פוסק הרי הוא מתחייב בנפשו ומעשה דאותו חסיד שאני שהיה בטוח במעשיו הרבה ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול.

היה עומד בתפילה וכו'. בגמרא איתא אנס או קרון והרא"ש גורס הגמון או אנס ואפשר שכך היתה גירסת רבינו. והרב בעל זהב שיבה הקשה דכיון דקי"ל מעשה רב והלכתא הכי משמע דאפילו למלך של אומות העולם אינו פוסק ואיך פסקינן כרב יוסף ולא כסתם מתניתין ותירץ דגם מהך ברייתא איכא לאוכוחי דלגוי אנס סברא הברייתא דפוסק מדאמר בסוף מיד נתפייס אותו הגמון ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום דמה לנו לידע מה שאירע לאותו חסיד אחר שניצל ותו מילת אותו חסיד יתירה דביה משתעי ואזיל אלא דאתא לאשמועינן דדוקא לאותו חסיד נעשה לו נס זה אמנם אין הדין כן לאיש אחר שצריך שיפסוק ע"כ. ולענ"ד נראה די"ל נמי דאם איתא דכוונת הש"ס לפסוק כאותו מעשה לא הוה ליה לאתויי הברייתא בסתם אלא הוה ליה לאותובי ארב יוסף מכח האי עובדא אלא משמע דדוקא אותו חסיד שסמך על חסידותו נעשה לו נס זה אבל לדידן אין הדין כן ואין סומכים על הנס היכא דשכיח הזיקא.

וכן אם ראה נחשים ועקרבים וכו'. פרק אין עומדין (ברכות דף ל"ג) אמתניתין דאפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק אמר רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק מתיבי נפל לגוב אריות אין מעידין עליו שמת נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידים עליו שמת שאני התם דאגב איצצא מזקי אמר רב יצחק ראה שוורים פוסק דתני רב אושעיה מרחיקים משור תם חמשים אמה ומשור מועד מלא עיניו וכו' ורבינו השמיט הא דרבי יצחק ולא ידעתי למה והרב ב"י או"ח הביאו סי' ק"ד אם לא שנאמר בדוחק דסמך אדין נחשים ועקרבים וס"ל דהיינו הך ודברי רבינו תמוהים לכאורה דבגמרא מוכח דעקרב מועד לישוך יותר מנחש וכמ"ש רש"י ז"ל שם והוא מוכרח דאל"כ אדמפליג רב ששת בין נחש לעקרב ליפלוג בנחש גופיה בין דרכו להמית לאין דרכו להמית וה"ה לעקרב. והתוס' ז"ל כתבו שם וז"ל בירושלמי קאמר דאם היה נחש מרתיע לבא כנגדו פוסק לפי שבא כנגדו בכעס מתכוין להזיקו ע"כ וכן העתיק הרא"ש ז"ל. ולכאורה קשה דשם בירושלמי איתא דאינו פוסק דאמרינן התם רבי אילא אמר לא אמרו אלא כרוך אבל אם היה מרתיע ובא כנגדו הרי זה מסתיר מלפניו ובלבד שלא יפסיק תפילתו ע"כ.

וראיתי להרב בעל זהב שיבה שתירץ דברי התוספות על נכון ובמסקנא עלה דהירושלמי

פליג עם ש"ס דילן בתרתי חדא בהפסק הליכה דס"ל דהויא הפסקה והתוספות כתבו פוסק לפי הירושלמי וש"ס דילן ס"ל דלא הויא הפסקה וכמ"ש הרבינו יונה ז"ל ותו דבעקרב פוסק דוקא ארגל בהליכה וש"ס דילן ס"ל דאף בדיבור פוסק ולפ"ז הקשה על רבינו דלא פסק לא כהירושלמי ולא כש"ס דילן דבתרוייהו פלגינן בין נחש לעקרב והוא ז"ל השוה אותם. ועוד הקשה במ"ש אם היו באים כנגדו וכו' דדוקא בנחש אמרו ולא בעקרב וכתב ז"ל דרבינו כתב פוסק ובורח דר"ל פוסק לעקרב ובורח לנחש וסובר רבינו דכי אמרו בירושלמי דבעקרב פוסק היינו בדרכו להזיק באותו מקום וכו' ע"כ והרואה יראה דאכתי לא העלה ארוכה למה שהקשה דלמה כתב גם בעקרב אם היה בא כנגדו. ועוד הקשה הרב דאנה מצא רבינו חילוק מקומות דא"כ מאי פריך בגמ' מחפירה מלאה נחשים נימא התם שידע העד שאותה חפירה מועדים הנחשים שבאותו מקום להזיק ע"כ ולזה י"ל דלא מצי לשנויי הכי דעל כרחך מתניתין לאו בדרכם להזיק תלי דאין מועד להזיק יותר מאריות ואפילו הכי קתני אין מעידים עליו שמת ותו דרב ששת גופיה מחלק בין נחשים לעקרבים אלא דאכתי הקושיא במקומה עומדת ולא פלטינן מינה דא"כ אדמפליג רב ששת בנחש לעקרב ליפלוג בין נחש לנחש.

ומה שנראה לענ"ד דרבינו ס"ל דמתניתין איירי במקום שאין דרך הנחשים ליזוק ועלה קאי רב ששת באותו מקום גופיה דבאותו מקום העקרב מועד לישוך טפי ורבינו הוליד דין זה מכח הסברה והמציאות שעינינו הרואות דכל אפיא שוים דבין נחש בין עקרב דרכם להמית לפעמים ומה גם לרבינו הקדוש והטהור דכל רז לא אניס ליה ומעתה כדפריך לר"ש ממתניתין דנפל לגוב אריות וכו' ולחפירה דנחשים ועקרבים וכו' כוונת הש"ס דפשט הברייתא לומר דבכל מקום שיארע מציאות זה הדין הוא כן תדע דבנפל לגוב אריות אין לחלק במקומות כלל ואפילו הכי אין מעידים עליו שמת ולהכי משני ליה דאגב איצצא וכו' שהיא תשובה כוללת לכל המקומות וכאמור ומתוך דברי רבינו נראה דפסק כש"ס דילן לגמרי כיון דפליג אירושלמי שהוא מוכרח ולפי דברי הרב ז"ל וכיון דבש"ס הזכירו דאפילו כרוך על עקיבו לא יפסיק ע"כ נחש זה אין דרכו להזיק כיון שכבר נדבק באדם כאזור ואפילו הכי לא הזיקו מינה דאם היה דרכו להזיק כיון שרואה שנתקרב אליו מצי לפסוק לגמרי בין בדיבור בין בהליכה וה"נ בעקרב כיון דאפילו כשרואה שנתקרב אליו מצי ליפסוק על כרחך בדרכו להזיק הוא ומינה דבאין דרכו להזיק לא יפסוק ומעתה צ"ל דמ"ש רבינו פוסק ובורח היינו לומר שיכול לעשות שתיהם דהא הליכה אף דלא הויא הפסק מ"מ לא הותרה לגמרי אלא בשעת הדחק וכמ"ש הרב ב"י והרמ"א ז"ל עיין עליהם.

והר"ח אבולעפיה נר"ו הקשה על רבינו ממ"ש פי"א מהל' שבת וז"ל חיה ורמש שנושכים וממיתים ודאי כגון זבוב שבמצרים צרעה שבננוה עקרב שבהדיב נחש שבארץ ישראל כלב שוטה שבכל מקום מותר להורגם כשיראו ושאר המזיקין אם רצין אחריו מותר להורגם ואם יושבים או בורחים מלפניו אסור להורגם ע"כ הרי דאף דקי"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה כמ"ש רבינו פ"א דשבת אעפ"כ מותר להורגם בשבת כשיראו ואלו הכא לענין תפילה לא התיר להפסיק רק כשבאים כנגדו והגיעו אליו וכו' ע"כ. ונראה לי דשאני תפילה דרחמי היא ועסיק במצוה הוא וקי"ל בעידנא דעסיק בה מגינה ומצלא ושלוחי מצוה אינם ניזוקים ולהכי אין להתיר להפסיק כשרואה אותם לבד ואף אם באו כנגדו דאפשר שינצחו בזכות המצות אמנם היכא דהם כבר הגיע אליו שהם קרוב לו אז שייך היזקא טפי וכדאמרינן בסוף חולין ופ"ק דקידושין התם סולם רעוע הוה והיכא דשכיח היזקא שאני משא"כ לענין שבת דהותר לגמרי סכנת נפשות ולאו עסיק במצוה איקרי דשב ואל תעשה הוא ואפשר שבקל יוזק ואמטו להכי בשאר מזיקין מקלינן מדין תפילה דברצין אחריו אף שעדיין לא הגיעו אליו שרי להורגם. ומתוך ריסי עיני הרב נר"ו נראה שגם הוא ס"ל דרבינו בדין זה של תפלה לא סמך על הירושלמי תדע שהרי חילק בין רצין לבאים והביא ראיה לרצין מהירושלמי דתפלה ורבינו בתפילה לא נקיט רצין יעויין עליו שיש ללמוד כן ממ"ש בסוף דבריו והיכא דפסק בשביל הנחש או העקרב או האנס ושהה כדי לגמור את כולה לא ביאר רבינו להיכן חוזר ובגמ' ג"כ אינו מבואר והתוס' ז"ל כתבו דלתחילת הברכה מיהא יחזור וכן הוא דעת הרב ב"י בשלחנו הטהור סי' ק"ד. אמנם הרשב"א ז"ל שם פליג על זה וס"ל דאינו חוזר אלא למקום שפסק כסברת הראב"ד ז"ל דהיכא דלאו גברא דחויה הוא חוזר למקום שטעה ורבינו פסק פי"א דברכות דהיכא דטעה חוזר לתחילת הברכה שטעה בה ונראה דסמך אמ"ש שם וכדברי התוספות ז"ל ועיין להפרי חדש שם.

הלכה י

נשים ועבדים וכו'. משנה פרק מי שמתו וקטנים דקתני היינו שחייב אביו לחנכו להתפלל וכדאיתא בסוכה דף מ"ב גבי לולב ציצית ותפילין.

וכל איש שפטור וכו'. מבואר הדבר דכ"ש הוא דקרית שמע דאורייתא ותפילה דרבנן וכ"כ מרן ז"ל.

וכל המלוין וכו'. משנה ר"פ מי שמתו ועיין בדברי רבינו פ"ג דקרית שמע הל' ד'.

פרק ז

הלכה א

כשיכנס אדם למטתו וכו'. פרק הרואה (ברכות דף ס') ויש איזה שינויים בין הנוסחא שלפנינו בש"ס לנוסחת רבינו ואולי גירסא אחרת היתה לו לרבינו. גם שם בגמרא הקדימו קריאת פרשה ראשונה של קרית שמע לברכה זו ורבינו כתב בהיפך ואולי כך היה גורס ז"ל או שהוא מפרש דבגמרא לא נחית לענין קדימה ואיחור ולכך ס"ל ז"ל דיש להקדים ברכת המפיל ולאחר הקרית שמע כדי לסמוך הקרית שמע להשינה וכן היא דעת הגהות מיימוני מהירושלמי רבי זעירא היה קורא את שמע וחוזר וקורא כמה פעמים עד שיהיה משתקע בשינה משמע דקריאת שמע יהיה אחרון לקריאה סמוך לשינה וכן הוכיח הרב ניסים גאון ע"כ אמנם הרי"ף והרא"ש סדרום כסדר הגמרא שלפנינו וכן פסק הרב ב"י סימן רל"ט וכתב שם המג"א ז"ל דבירושלמי הנ"ל רבי יהושע בן לוי פליג אר' זעירא וס"ל דאומר מזמורים אחר כך וכו' ע"כ וסברת רבי יהושע בן לוי הלזו הובאה במכילתין פ"ב דשבועות דף ט"ו רבי יהושע בן לוי אמר להו להני קראי וגני ע"כ מעתה הרי"ף והרא"ש והרב ב"י פסקו כרבי יהושע בן לוי ורבינו והר"ן והגהות מיימוני והרב דוד אבודרהם והכלבו פסקו כר' זעירא והכנסת הגדולה כתב שם דמנהגינו לומר ברכת המפיל קודם שמע ושם הביא כמה סברות בענין המזמורים והפסוקים שאומרים גם כן אז. וביאור ברכה זו עיין להר"ד אבודרהם ז"ל.

מברך וכו'. וא"ת מאי שנא מסוכה דלא חייבו חז"ל לברך על השינה וכתבו התוספות פ"ק דברכות דף י"א דברכה דאכילה שמברכין לישב פוטרת ברכת השינה אי נמי משום שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה ע"כ. והדבר מבואר דהוצרכו ז"ל לתירוץ שני דלתירוץ ראשון תינח אם לא הפסיק בנתיים ולא הסיח דעתו אבל אם הסיח דעתו וכו' למה לא חייבו ז"ל לברך לכך הוצרכו לאי נמי דמשום חשש ברכה לבטלה לא מצו חז"ל לתקן ברכה על השינה כיון דאפשר שלא ישן וא"כ קשה דהרי מצינו שתיקנו ברכת המפיל וה"נ נימא אפשר שלא ישן וי"ל דשאני ברכת המפיל שאין אנו מברכים על השינה אלא אנו מברכים ומשבחים להשי"ת שהוא המפיל חבלי שינה על עינינו וכו' כלומר שדרכו בכך ב"ה על פי הטבע לקיום העולם והוא כעין ברכת דהודאה שלדעת הרבה מן הפוסקים אין בה קפידא לברך עובר לעשייתה הדבר דכל שעתא ושעתא זמנה להודות לאל ב"ה (עיין פ"ג דמילה) ולהכי מתפלל בה יהי רצון וכו' ואף אם לא ישן אחר כך מה בכך מה שאין כן בברכת השינה בסוכה שהוא מברך לקיים מצות שינה שהוא מחוייב לישן בה בעל כרחו דא"א להתקיים ג' ימים בלא שינה ולכך

לא תקנו לנו ברכה זו דלא הויא מלתא פסיקתא כמו האכילה או שאר מצות דאפשר דלא תבא לו השינה עכשיו ומהאי טעמא גופא לא מצו לתקוני נוסח ברכת השינה בסוכה כעין נוסח המפיל חבלי שינה וכו' דהוה משמע שהשינה הויא רשות וזה אינו דמחוייב ועומד הוא וק"ל.

הלכה ב

וקורא פרשה ראשונה מק"ש וישן ואפילו אשתו ישנה עמו קורא פסוק ראשון או פסוקי רחמים ואחר כך ישן. כך הוא בנוסחא שלפנינו ונראה דטעות סופר היא דהא פסק רבינו פ"ג דק"ש דאשתו ובניו ובני ביתו הקטנים הוי גופם כגופו ואינו מרגיש מהם לפיכך אע"פ שבשרו נוגע בהם מחזיר פניו וחוצץ מתחת לבו וקורא ע"כ. ומרן כ"מ כתב בלשון גירסא נכונה ונראה דטפי הו"ל לומר דטעות סופר היא מכמה טעמי כמבואר. ומאי דאיכא למידק בדברי רבינו מהא דפ"ק דברכות דף ה' דקאמר רב נחמן אם תלמיד חכם הוא אינו צריך אמר אביי אף תלמיד חכם מבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי ורבינו השמיטו וי"ל עם מ"ש רש"י ז"ל ואם תלמיד חכם הוא שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו בכך ע"כ ומדכתב תיבת תמיד משמע דאיירי בתורתו אומנותו וכן מצאתי להרוקח שכתב ואם תלמיד חכם שתורתו אומנותו היא אין צריך כי אם פסוק אחד של רחמים וכיון שרבינו כתב לעיל בסוף פרק ו' דבתורתו אומנותו אינו פוסק לתפילה שהיא חובה טפי מקרית שמע שעל המיטה דהא כבר קרא קרית שמע של ערבית וזו אינו אלא מפני המזיקין כמ"ש התוספות פ"ק דברכות דף ב' ותלמיד חכם תורתו משמרתו סמך עצמו אמ"ש שם אלא דאכתי הוה ליה לומר דמבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי ואפשר דמשום דפשוט הוא לא הזכירו אי נמי דסבירא ליה דאינו לעיכובא בתלמיד חכם כזה ולישנא דמבעי ליה רוצה לומר על צד הטוב ולכתחילה ולא כרב נחמן שפטרו לגמרי וק"ל.

הלכה ג

בשעה שיקץ. מבואר הדבר דרבינו ס"ל דיש לברך ברכות אלו קודם נטילת ידים וצ"ל דבזמנם היו יותר קדושים שהיו משמרים ידיהם משום טינוף אבל בזמנינו שבקל יתכן שיגע בבשרו במקומות המכוסים נראה דיש ליטול ידיו קודם שיברך וכן פסק הרב ב"י ושאר פוסקים ז"ל ועוד מבואר דרבינו סבירא ליה דאין לברך כל אלו הברכות אלא דוקא כשנתחייב בהם כפשט דברי השיתא סדרי וכן כתב להדיא לקמן הל' ט' ואין כן דעת הפוסקים ז"ל אלא דעל כל פנים יש לו לברך דעל סדר הבריאה הוא מברך עיין עליהם

ועיין מה שכתבתי לקמן. והפרי חדש ז"ל הצריך לברך מכל מקום ברכת הגומל וברכת התורה עיין עליו.

בסוף שנתו. נראה שבא לאפוקי אם נתעורר באיזה שעה ורוצה לישן עוד או שהשינה אנסתו שאינו חייב לברך עדיין ועיין למרן ז"ל.

והוא על מטתו. כן משמע בגמרא דקאמר כי מתער לימא אלהי נשמה דמשמע תכף כשניעור אמנם אין כן מנהגינו.

אלהי נשמה. יש להפסיק בין אלהי לנשמה דלא לישתמע דהנשמה היא אלוהו ח"ו וכ"כ הכנסת הגדולה א"ח סי' ו' בשם הרב דוד אבודרהם ז"ל.

טהורה. כן היא גירסת הגמ' שלפנינו וכן העתיק הרא"ש ז"ל אבל הרי"ף ז"ל גריס טהורה היא.

שהנשמה תלויה. זו היא גירסת רבינו אבל בגמ' שלפנינו אין שם תיבת תלויה אלא כל זמן שהנשמה בקרבי וכן העתיק הרי"ף והרא"ש ובעל הלכות גדולות וכן אנו נוהגים.

המחזיר נשמות לפגרים מתים. מדלא תקנו לברך המחזיר נשמות למתים משמע דר"ל לפגרים שהם כמתים ולא מתים ממש דשינה אחת מששים למיתה ונפקא מינה אם בירך ברוך אתה ה' מחיה המתים דנראה דלא יצא דזה הוא סוג ברכה אחרת אמנם הפר"ח סימן מ"ו הביא משם הירושלמי דקאמר הניעור משנתו צ"ל בא"י מחיה המתים כנראה שהיו אומרים אותה במקום המחזיר נשמות וכיון שכן אם בירך כך במקום המחזיר יצא ועוד דלא גרע מבריך רחמנא מארי דהאי פיתא דיצא ע"כ ובאמת נראה שכן יש להוכיח גם מברכת פוקח עורים וק"ל.

הלכה ד

לשכוי בינה. פירש רש"י שכוי תרנגול וכו' והרב ב"י בשם הרבינו יונה והרא"ש כתב דהלב נקרא שכוי (ותרנגול נקרא שכוי) בלשון המקרא דכתיב מי נתן לשכוי בינה והלב הוא המבין וע"י הלב אדם מבחין בין יום ובין לילה ומפני שתרנגול מבין גם כן קורין לתרנגול שכוי ע"כ ור"ל דמבין להבחין בין אמצע היום לאמצע הלילה דאם לא כן מאי אולמיה דשאר בעלי חיים כנסת הגדולה בשם מהרא"י במחזור רומניא והפר"ח שם הכריח כדברי רש"י מדאמרינן בפרק ראוהו בית דין אמר רבי שמעון בן לקיש כשהלכתי לקן נשריא היו קורין לתרנגול שכוי ואמרינן מאי קראה או מי נתן לשכוי בינה זה תרנגול והכי איתא בירושלמי וכו' ולפי זה דוקא אי שמע קליה ואי לא לא וכדברי רבינו ומיהו לא נהגו כן ע"כ ודע שגירסת הסמ"ג ז"ל אשר נתן לשכוי והרבה נוהגים לברך כן.

מלביש ערומים. נראה דלאו דוקא בישן ערום ממש אלא אף בישן בחלוקו שייך לברך ברכה זו (דערום נמי מקרי) וכ"כ הפרי חדש אמנם יש לגמגם ממ"ש רבינו לקמן הל' ח' כיצד אם לן בכסותו אינו מברך כשעומד מלביש ערומים אם לא שנאמר דר"ל שלן גם בבגדים העליונים והיינו בכסותו דקאמר אבל אם לן בהחלוק לבד לא נפטר מברכה זו אכן מלשון הרא"ש שהביא מרן ד"ה וכל ברכה וכו' לא משמע הכי שכתב וז"ל וכ"כ הרא"ש דכל ברכות שהן להנאתו כגון וכו' אם אין נהנה מהם כגון ששכב על מטתו בלתי ערום אינו מברך ע"כ ומדכתב בלתי ערום ולא כתב אם שכב בבגדיו או בחלוקו וכיוצא משמע דכל ששכב אפילו בהחלוק לבד בלתי ערום הוא וא"כ גם דברי רבינו יש לפרשם כך אם לא שנאמר דאדרבא מכיון שתלה הדבר בנהנה גם כששכב בחלוקו לבד הרי הוא נהנה בהכרח בלבישת בגדיו העליונים ודו"ק.

כשמניח סדינו. משמע קצת דבעינן דבר הראוי לכבוד ולתפארת כי כן נוסח הברכה וכן נראה מדברי הרב דוד אבודרהם שהביא הרב ב"י סימן מ"ו אמנם הרב ב"י שם הסכים לדברי התוספות שכתבו דה"ה לכל כובע ולכל כיסוי וכ"כ הפרי חדש יעו"ש. עוד כתב הרב ב"י טעם לברכה זו לפי שאסור להלך בגילוי הראש וכו' ולפי שישראל הם המצווין בכך כדי שיהא מורא שמים עליהם (והכי אמרינן בפרק מי שהחשיך כסי רישך מפני אימתא דמרך) אנו מברכים עוטר ישראל ונקט לשון עיטור כלומר דרך מעלה צונו בכך ומשום דכתיב והיית עטרת תפארת ביד ה' סיים בתפארה ע"כ וטעם זה הוא נאות לפירוש התוספות ז"ל ודברי רבינו שקולים.

כשמעביר ידיו על עיניו וכו'. **כשנוטל ידיו וכו'**. וקשה דהא אמרינן בשבת דף ק"ח יד לעין תיקצץ אם לא שנאמר דלא נחית אסדר עשייתם וכן משמע ממ"ש דף ז' ותדע דבגמרא מייתי ברישא ברכת ציצית ותפילין והדר מייתי כי משא ידיה ופשיטא דלאו דוקא דלא אריך להניח תפילין ולברך עליהם קודם נטילת ידים ולקרות בתורה בעי נטילת ידים קודם כמ"ש הל' י' (אף דהפרי חדש כתב דמדברי הטור לא משמע כן) וכן נראה מדברי רמ"א על השו"ע והביאו הרב מגן דוד סימן מ"ו וכתב עוד דאפשר דמיירי במניח ידיו על עיניו דרך מלבוש ועל ידי מפה וכן כתבו המג"א והמאמר מרדכי שוב ראיתי להרב שמות בארץ שכתב דרבינו דחאה מהלכה שהרי לא הזכיר שום רחיצה ביום הכיפורים ועיין מ"ש בפ"ג דשביתת עשור בס"ד.

פוקח עורים. על דרך ותפקחנה עיני שניהם, מעדני מלך משם הר"ד אבודרהם ז"ל.

מתיר אסורים. כי זאת הברכה נתקנה על תנועת האברים וכמו שכתב הרב ב"י ולכך מברך כשישב על מטתו שהוא מתחיל לנענע אבריו ועיין להלחם חמודות ז"ל.

רוקע הארץ על המים. ז"ל הלבוש רוקע הארץ על המים פירוש לתת שבח לשי"ת שרוקע הארץ על המים הפך טבעו כדי שיוכלו הבריות ללכת עליה שהרי לפי טבעם וסדר היסודות היה ראוי שהמים מקיפים את הארץ ואם היה כן לא היה מקום לבריות לדור שם וה' ברחמיו על ברואיו שנה הטבע והרקיע הארץ על המים לתת מקום לדור עליה ברואיו ועל זה נאמר לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו.

זוקף כפופים. כי בהיות האדם במטה מסתמא קומתו כפופה ועיין להר"ד אבודרהם ז"ל.

על נטילת ידים. משמע דבעי נטילה על ידי כלי דוקא וכ"כ ז"ל.

כשרוחץ פניו. לפי מה שכתב רבינו פ"ד הל' ג' דבשחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו וכו' היה לו להזכירו כאן בסדר המעשים ואולי דכיון שלא תקנו על רחיצת הרגלים שום ברכה כמבואר בש"ס לא חש להזכירו עוד.

הלכה ה

התכבדו וכו'. הכי איתא התם ופירש רש"י אל המלאכים המלוים אותו הוא אומר שנאמר כי מלאכיו יצוה לך וכתב הרב ב"י סי' ג' בשם הרב דוד אבודרהם דאין לומר זה אלא ירא שמים וחסיד שהשכינה שורה עליו אבל אינש אחרינא לא משום דמחזי כיוהרא ע"כ ונראה שמפני זה נתבטל מלאומרו כלל בדורות הללו ע"כ.

אשר יצר וכו'. וביאור ברכה זו עיין להרב ב"י שם.

אפילו שעה אחת. לאו דוקא שעה אחת דברגע כמימריה האדם מסוכן אם יארע לו זה ח"ו אלא ר"ל שעה מועטת ע"ד ואכלה אותם כרגע ותרגום אונקלוס ואשיצנון כשעה חדא וכ"כ ז"ל.

רופא כל בשר. כן היא הנוסחא הנכונה ועיין להמגן דוד סי' ו'.

הלכה ו

כשחוגר חגורו. ובגמרא אמרו כי אסר המייניה והרב ב"י בשם הר"ד אבודרהם כתב דהיינו כשלובש המכנסיים והפר"ח הכריח כדברי רבינו וכן העתיק הרב ב"י.

שעשית לי כל צרכי. כן היא גירסת הרי"ף והרא"ש והסמ"ג עשין כ"ז ולא ידעתי למה בברכה זו יברך לנוכח ובשאר הברכות שלא לנוכח ובגמרא שלפנינו כתוב שעשה לי כל צרכי וכן העתיק הטור והרב ב"י והלבוש והר"ד אבודרהם וב"ח ז"ל וצ"ל שהדבר תלוי בגירסאות והרב בעל הלכות גדולות ס"ז העתיק אשר נתן לי כל צרכי וטעם ברכה זו כתב הרד"א ז"ל שכל זמן שהוא יחף אינו יכול לצאת ולעשות צרכיו וצרכי ביתו וכיון שלבש מנעליו כאילו נעשו לו כל צרכיו ע"כ ולפי זה אפשר לומר טעם לגירסת רבינו ודעימיה דכיון שברכה זו עכ"פ היא משונה משאר הברכות האלו שכולם הם דרך שבח

והודאה להשי"ת בדרך כלל שדרכו להטיב להתיר אסורים ולהלביש ערומים ולפקוח עורים וכו' משא"כ ברכה זו שהיא מדברת על עצמו של כל אדם ביחוד כדי להורות הביטחון שצריך להיות לאדם שהשי"ת מזמין לו פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו אף שאינו ראוי על דרך קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף לכך נמי רצו לשנות הנוסח לחזק ביותר לב האדם בביטחון בהשי"ת ושלא יבטח בשום נברא בעולם וכשהוא מדבר לנוכח מורה יותר ההשגחה פרטית והביטחון ודו"ק.

כשמהלך לצאת לדרך וכו'. קשה דבגמרא איתא כי מסגי לימא ברוך מכין מצעדי גבר ומדברי רבינו משמע דר"ל כשיוצא לדרך ואפשר דלדרך שכתב לאו דוקא ור"ל למעשיו והפר"ח ז"ל כתב דבגירסת רבינו בגמ' ברכה זו היתה שלא כסדר המעשים ולכך פי' כן.

ומברך אדם בכל יום וכו'. כתב מרן בשם הרי"ף ז"ל מדאיתא פרק התכלת (מנחות דף מ"ג) תניא רבי מאיר אומר חייב אדם לברך בכל יום ג' ברכות שלא עשני גוי ובור ואשה. רב אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקא בריך שלא עשני בור א"ל כולי האי אלא היכי איבריך שלא עשני עבד היינו אשה היינו עבד עבד זיל טפי ע"כ ופי' רש"י כולי האי נמי דמשבחת נפשיך דאינך עם הארץ לישנא אחרינא כולי האי נמי בשלמא גוי ואשה הואיל ולאו בני מצות נינהו שפיר מברכת אלא בור בר מצות הוא אלא מאי מברך להשלים ג' ברכות דרבי מאיר. היינו אשה דאשה נמי שפחה לבעלה כעבד לרבו לישנא אחרינא היינו אשה דלענין מצות אשה ועבד שוין דגמרינן לה לה. זיל טפי אפ"ה מזולזל העבד יותר מן האשה לישנא אחרינא זיל טפי כלומר זיל והוסיף וברך שלא עשני עבד כדי להשלים ע"כ והרואה יראה דהנך ג' לישנא אחרינא שכתב רש"י ז"ל מישך שייכי אהדדי וכשאנו מפרשים כלישנא קמא דהעבד הוא מזולזל ביותר מן האשה א"כ יש להקדים עבד לאשה שמשבח לשי"ת שלא די שלא עשאו גוי אלא גם לא עשאו עבד שהוא עדיף מגוי וגרוע מאשה ושוב משבח דאף אשה שהיא יותר חשובה מגוי ועבד לא עשאו וכפי הלישנא אחרינא דאינו בשביל גריעות העבד אלא להשלים וכו' א"כ לפ"ז אין קפידה להקדים העבד להאשה וזו נראית דעת רבינו שהקדים אשה לעבד דשניהם שוים דגמרינן לה לה וכלישנא אחרינא שכתב רש"י ז"ל ומה שמברכים שניהם אינו אלא להשלים השלש ברכות דקתני ר"מ בברייתא ולזה נטה דעת הרב לח"מ ז"ל.

וראיתי להרב ב"ח או"ח סי' מ"ו שהביא יש מפרשים למה אין מברכים במקום שלא עשני גוי שעשני ישראל ותירצו על דרך נוח לו לאדם שלא נברא וכו' והוא ז"ל תירץ שאילו היה מברך שעשני ישראל תו לא מצי לברך שלא עשני עבד ואשה דישראל היינו בן חורין ואיש מדלא קאמר ישראלית והמגן אברהם ומגן דוד ז"ל חלקו עליו עיין עליהם.

ולכל הדרכים אכתי קשה דכיון שבירך שלא עשני גוי א"כ ממילא ודאי שלא עשאו עבד דהא ע"כ הכוונה על עבד כנעני דוקא קאמר דהושוה לאשה דאילו עבד עברי הרי הוא כישראל לכל דבריו וי"ל דיתכן בעבד עברי שמסר לו רבו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים דהאשה וילדיה תהיה לאדוניה כתיב ועוד משבח מעבד לאשה שהעבד אין לו יחס משא"כ האשה ולדעת רבינו שהקדים אשה לעבד מלבד האמור לעיל עוד אפשר דמצד אחר אשה גרועה מעבד דלא אתיא לכלל התרי"ג מצות מעולם מה שאין כן העבד דאם ישתחרר יושלם להיות כזכרי ישראל לכל דבריו עיין להרב ב"י ז"ל שם.

ודע שיש שמוסיפים ברכות אחרות על אלו שמנה רבינו הרב בעל הלכות גדולות כתב כד יתיב אומר ברוך מגביה שפלים אי נמי סומך נופלים והטור כתב שנהגו הנשים לברך שעשני כרצונו ואפשר שנוהגות כן שהוא כמי שמצדיק עליו הדין על הרעה עוד כתב שם שיש עוד ברכה אחת בסדורי אשכנז בא"י אמ"ה הנותן ליעף כח ונתקנה על שאדם מפקיד נשמתו בערב ביד הקב"ה עייפה מעבודה קשה כל היום ומחזירה לו בבקר שקטה ושלוה וע"פ המדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך בשר ודם מפקיד פקדון ביד חבירו ומחזירו לו בלוי ומקולקל אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב"ה והיא עייפה ומחזירה לו חדשה ורגיעה ע"כ. והרב ב"י כתב עליו וז"ל אע"פ שיש סמך יפה לברכה זו מאחר שלא נזכרה בתלמוד איני יודע איך יהיה רשות לשום אדם לתקנה ומצאתי שכתב האגור שראה מקטרגים עליה מטעם זה והרמב"ם וסמ"ק והרוקח לא הזכירוה והכי נקטינן ע"כ. ובאמת נראה שגם הרי"ף והרא"ש השמיטוה והרב ב"ח שם כתב שכדברי הרב ב"י כתב רש"ל אמנם תמה עליהם דמי הגיד להם שנתקנה ברכה זו אחר התלמוד אימא דהקדמונים היו גורסין כך בגמרא וכו' והביא עדות לזה מהסמ"ג ז"ל דקחשיב לה (עשין כ"ז) וכתב ז"ל אבל אנו בני אשכנז דקבלנו ברכה זו מאבותינו וגם הסמ"ג כתבה אין ספק שהיו גורסין כך בתלמוד והלא ברכת מגביה שפלים שהעיד האגודה עליה שנזכרה בתלמוד וכו' וכ"כ הרוקח אף ששאר הפוסקים לא הזכירוה והיא נמצאת בסדורי האשכנזים וכו' הלכך אין לשום גדול מישראל לגעור בשום אדם וכו' מיהו הירא את דבר ה' ומוחזק בחסידות ואינו רוצה להכניס עצמו בספק ברכה לבטלה רשאי וכו' אבל סומך נופלים הויא ברכה לבטלה ודאי וכו' ע"כ וכבר כתבנו שהרב בעל הלכות גדולות מנאה והרב כנה"ג שם כתב דמנהגם לומר ברכת נותן ליעף כח בלי הזכרת שם ומלכות ושבא לפניו תלמיד חכם מארץ הצבי והעיד ששמע שהרב ב"י חזר בו בסוף ימיו והיה אומרה בהזכרת שם ומלכות ע"פ הקבלה וע"פ עדות זה נהגו קצת לברכה בשם ומלכות והוא ז"ל גער בהם שלא מפני עדות המעיד ששמע ע"פ השמועה נניח מ"ש

בספרו שהיא טענה אלימתא וכו' ע"כ והמגן דוד שם הכריח דבדבר שנהגו בו מקדם אין לבטלה ואין כאן חשש ברכה לבטלה והביא ראיה מדברי ר"ת וכו' יעו"ש והפר"ח ז"ל כתב שבירושלים תוב"ב נתפשט המנהג לאמרה ע"פ כתבי הרב הקדוש מוה"ר יצחק אשכנזי ז"ל זולתי קצת יחידים שאין אומרים אותה והוא היה אחד מהם ע"כ. וכבר ידוע מ"ש הרדב"ז בתשובה סי' ל"ו שכל מקום שנמצא ספרי הקבלה חולקים על פסק הגמרא הלך אחר הגמ' והפוסקים אכן בדבר זה א"א לומר בהחלט שנוסח ברכה זו הויא נגד הגמ' בפרט לפי דברי הרב ב"ח דכיון שהוא מנהג קדמון מהאשכנזים אפשר שכך היתה גירסתם בש"ס ונהרא נהרא ופשטיה. ועיין מ"ש לעיל הל' י"ב.

הלכה ז

וכל ברכה וכו'. כן דעת רבינו והתוספות ז"ל זולת בברכת הנותן לשכוי בינה דס"ל שיברך עכ"פ דאין ברכה זו אלא על הבחנת האור והוא נהנה והרא"ש ז"ל ס"ל דכל הברכות שהם להנאתו והוא לא נהנה לא יברך וההגהות כתבו בשם התוס' דאם הוא במדבר או שהוא חרש לא יברך הנותן לשכוי בינה ואם הוא סומא לא יברך פוקח עורים כ"כ מרן ז"ל ובב"י שם פסק דאם לא נתחייב אומר אותה ברכה בלא הזכרת השם ומנהג העולם לאמרם בין נתחייב בין לא נתחייב וכדברי מור"ם בהגה שם ע"פ הרא"ש והטור ותוס' ור"ן וכלבו והפר"ח כתב שם דלכו"ע סומא יברך פוקח עורים דהא קי"ל דסומא פורס על שמע ואומר יוצר המאורות לפי שנהנה שיורוהו הדרך אשר ילך בה וכו' ע"כ ולא זכר הרב דברי מרן הנ"ל בשם ההגהות אשר לדעתם ז"ל צ"ל דשאני ברכת יוצר המאורות שנתקנה על האור והרי הוא נהנה עכ"פ במה שרואים הבני אדם ומוליכים אותו אנה ואנה כדאיתא במגילה וגם כן יש לו הנאה אחרת כמ"ש חז"ל אידלי יומא אידלי קצירא שהיא הנאה כוללת גם להסומים משא"כ ברכת פוקח עורים שאף שתכלית הברכה היא על האור מ"מ הברכה מצד עצמה אין במשמעותה כי אם שבח להשי"ת שפוקח העינים שהיו סגורים ועורים משא"כ הסומא וכן יש לדקדק דברי מרן ז"ל שסיים כיון שהדבר חסר בגופו ודו"ק.

הלכה ח

כיצד לן בכסותו וכו'. כבר ביארנו זה לעיל גבי ברכת מלביש ערומים.

ביום הכפורים וכו' ולא המעביר חבלי שינה. פי' משום דס"ל דברכה זו נתקנה בשביל רחיצת הפנים וביום הכפורים שאין רחיצת פנים אין שם זאת הברכה והראב"ד השיג על רבינו ועיין למרן ז"ל.

הלכה ט

בבית הכנסת וכו'. לשיטתיה אזיל שאין לברך הברכה אלא בשעה שנתחייב בה כמ"ש הל' ז' וא"כ שתי טעיות טועים וכ"כ מרן ז"ל אמנם הרב ב"י סימן ו' וסימן מ"ו כתב שנהגו לסדרם בבית הכנסת ועיין להכנסת הגדולה שם והמגן אברהם ז"ל כתב בשם בעל עמק ברכה שהשליח ציבור יברך בביתו קודם התהלים ואחר כך יברך בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי ויש חולקים עיי"ש וכמדומה שכ"כ השל"ה ז"ל דיכול הש"צ לאומרם אע"פ שלא נתחייב להוציא את שאינו בקי. וראיתי עוד להמגן אברהם או"ח סי' ו' שהביא קבלה מרבי יהודה החסיד היוצא מביתו לבית הכנסת קודם שיתפלל יאמר פרשת שמע ישראל מ"מ.

הלכה י

המשכים וכו'. פ"ק דף י"א א"ר יהודה אמר שמואל השכים לשנות עד שלא קרא קרית שמע צריך לברך משקרא קרית שמע א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה ופי' רש"י שכבר נפטר באהבה רבה שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך וכו' ע"כ תו איפליגו התם אם יש לו לברך גם כן למשנה ולגמרא ולמדרש ופסק רבינו כרבא משמיה דרב דאפילו לגמרא ומשו"ה כתב סתם בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבעל פה ושם ביארו השלש ברכות שהזכיר רבינו כפי מסקנא דתלמודא דקאמר הלכך נמרינהו לכולהו. והתוספות כתבו שם לברכת התורה שפוטרת כל היום וז"ל וא"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה וכו' ע"כ.

אלא דאכתי קשה מציצית ותפילין דמצותן כל היום ואפ"ה צריך לברך כל זמן שמניחן אפילו כמה פעמים ביום. וראיתי לרבינו יונה ז"ל שם שכתב שאינו דומה ציצית ותפילין לתלמוד תורה שהתפילין או הציצית כשמפשיטן מעליו נגמרה מצותן ולפיכך כשחוזר ומניחן פעם אחרת מצוה אחרת היא וצריך לחזור ולברך אבל בקריאה כשקרא פעם אחת לא נגמרה עדיין מצות הקריאה שהיא כל היום ולפיכך כשקורא וחוזר למצותו הוא חוזר ואין צריך לחזור ולברך ואפילו כשקורא בלילה לא נאמר שהלילה מהיום האחר הוא שיצטרך לחזור ולברך שאע"פ שבשאר הדברים היום הולך אחר הלילה גבי קריאה הלילה הולך אחר היום כדאמרינן בירושלמי א"ר יוחנן אנן אגירי דיממא אנן יזפינן ביממא ופרעינן בלילא כלומר מי שהוא שכיר אין לו להתבטל ממלאכתו כל

היום וכו' ומה שאנו מתבטלים ממנה ביום הוא כמו הלואה אצלינו ואנחנו פורעים אותה בלילה הנה שקריאת הלילה היא מהיום ההוא ולפיכך בברכה שבירך בבקר להפטר במה שלומד ביום באותה ברכה נפטר ג"כ במה שלומד בלילה ע"כ והך לישנא דירושלמי איתיה נמי בתלמודא דידן בעירובין פ' הדר (עירובין דף ס"ה א)"ר נחמן בר יצחק אנן פועלי דיממי אנן רב אחא בר יעקב יזיף ופרע ופי' רש"י פעמים שהיה טרוד במזונותיו ביום ופורע קביעות עתו בלילה.

על דברי תורה. כן היא גירסת הרי"ף והרא"ש והטור והרב ב"י סי' מ"ז ובגירסאות שלפנינו בש"ס איתא לעסוק בדברי תורה וכן היא נוסחא אשכנזית שהזכיר הרא"ש והטור וכן היא גירסת התוספות שם דף מ"ו אמנם הר"י ז"ל כתב שמצא בנוסחאות מדוייקות על דברי תורה וכן היא הסכמת האחרונים ז"ל עיין עליהם ומהר"י לוריא אשכנזי זלה"ה כתב שצ"ל לעסוק מגן דוד ס"ק ד' שם.

והערב נא. דע שהרב ב"י שם גורס בדברי רבינו הערב בלא וי"ו ובגירסאות קדמונים נמצא והערב בוי"ו וגירסת הגמרא שלפנינו והרי"ף והרא"ש כולם בלא וי"ו אמנם התוס' ור"ת והסכמת הטור לומר והערב בוי"ו וטובא איכא בין דא לדא כמ"ש הרב ב"י שם דלענין מעשה נראה לומר והערב עם וי"ו שהרי לדברי האומרים שהיא ברכה אחת אם חיסר הוי"ו הוי מפסיק באמצע הברכה ולדברי האומרים שהיא ברכה בפני עצמה אע"פ שאמרו עם וי"ו אין בכך כלום וכן פסק בשלחנו הטהור וכן נראה דעת מוהר"י לוריא זלה"ה עיין להמגן דוד שם.

וצאצאינו וצאצאי עמך וכו'. כן היא הגירסא בגמ' שלפנינו ובהרי"ף והרא"ש והטור ז"ל אמנם הרב ב"ח כתב דזה נתקן ע"פ דרשת חז"ל דכל הרואה בנו ובן בנו עוסק בתורה מובטח לו שאין התורה פוסקת מזרעו שנאמר לא ימושו מפיך ומפי זרעך וכו' ולפי זה צריך שיאמר וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמך וכו' וכן שמעתי שנוהגים כך במדינות אחרות ונכון הוא ע"כ וכ"כ העטרת זקנים שם וכן הוא מנהגינו.

ועוסקי תורתך. כן היא גירסת הגמ' שלפנינו אמנם הרי"ף והרא"ש והטור גורסים ולומדי תורתך ונראה שהיא גירסא יותר נכונה דבעינן שיחתום מעין החתימה וכמ"ש ז"ל ועוד הוסיף הרי"ף ז"ל תיבת לשמה וכתב הרב לחם חמודות שכן עיקר דלשאול על דברי תורה ישאל כל תאוותו כדאיתא בברכות דף נ' בשאלה שאני בשאלה נמי כתיב הרחב פיך ואמלאהו ההוא בדברי תורה כתיב ופי' לשמה כתב הר"ד אבודרהם לאפוקי לקרותו רב או דיין וכו' אלא עשה דברים לשמן וסוף הכבוד לבא ספרי ע"כ.

הלכה יא

קורא מעט מדברי תורה. משמע שתכף לברכת התורה יש לו לקרות איזה דבר שלא תהיה הברכה על מגן דומיא דברכת המצות וברכת הנהנין שיש לסמוך עשיית המצוה אל הברכה תכף בלי הפסק ועוד יש ראיה לזה ממ"ש בירושלמי שהזכירו התוספות שם והוא ששנה על אתר פירוש שלמד לאלתר ואף שהתוספות עצמם דחו דברי הירושלמי הזה מכח התלמוד שלנו לפי דרכם שם כבר סיימו ז"ל דמנהג הצרפתים לומר פסוקים וברכת כהנים וכו' ע"פ הירושלמי כנ"ל ולזה הסכים הרב ב"י סימן מ"ז.

וקורין פרקים וכו'. ומנהגינו ע"פ הטור והרב ב"י לקרות פ"ה דזבחים איזהו מקומן וכתב הרא"ה ז"ל לפי שאין בכל אותו פרק מחלוקת והיא משנה ברורה למשה מסיני וגם תקנו ברייתא דרבי ישמעאל ע"פ דברי רב ספרא פ"ק דקידושין לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד ומסקינן דליומי קאמר וכתב הטור ומדרש של ברייתא דרבי ישמעאל הוי במקום תלמוד שהמדרש כתלמוד ועוד שהיא תחילת תורת כהנים שהיא ראש לכל הקרבנות וכו' והרב ב"י שם הזכיר פסוקים ומזמורים אחרים שנוהגים לומר עיי"ש.

הלכה יב

ושבחו חכמים וכו'. פרק כל כתבי א"ר יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום ופריך איני והאמר מר הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף כי קאמרינן בפסוקי דזמרא ופי' רש"י שני מזמורים של הילולים הללו את ה' מן השמים ע"כ והכי מוכח הירושלמי ורבינו ס"ל דהיינו מתהילה לדוד עד סוף הספר וכ"כ השבולי הלקט בשם מסכת סופרים הביאו הרב ב"י סוף סי' נ' והטור סי' נ"א כתב מדאיתא פ"ק דברכות א"ר אליעזר כל האומר תהלה לדוד (ג"פ) בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא ופי' הרב ב"י בשם אהל מועד ר"ל שמצוה זו מכרעת אבל מצוה זו בלבד אינו בן העולם הבא ע"כ.

וכבר נהגו וכו'. ואנו נוהגים לומר מזמור לתודה יהי כבוד ה' לעולם וכו' קודם וברוך ה' לעולם וכו' ויברך דוד וכו' אז ישיר משה וכו' ועיין להטור ומור"ם בהגה סי' נ"א.

ותקנו ברכה וכו'. עיקרו בהרי"ף והרא"ש פרק אין עומדין וסיים הלכך מבעי ליה לאניש דלא לאשתעויי מכי מתחיל בברוך שאמר עד דמסיים י"ח וכן פסק הרב ב"י, והרמ"א שם כתב שנהגו לעמוד כשאומרים ברוך שאמר וגם כשאומרים ויברך דוד ע"כ. וראיתי להפר"ח שם שתמה על ברכה זו שמאחר שנסתם ונחתם התלמוד איך יכלו הגאונים לתקן ברכות מחודשות ומהתימה על הרא"ש שתמה גבי ברכת פדיון הבן ובכאן הודה להם נמי וצ"ע ע"כ ולא ידעתי מאי קא קשיא ליה חדא דלמה לא תמה על הרא"ש

גופיה ממ"ש ריש פ"ק דכתובות דהביא נוסח ברכת בתולים וכתב עלה דאפשר שברכה זו תקנוה הגאונים ז"ל ומסתברא לברכה אחר שמצא בתולים וכו' הרי שהודה לברכת הגאונים ואילו בפ"ב דבכורות ופ"ק דקידושין הביא ברכת פדיון הבן אשר קידש עובר וכו' וכתב עלה דבצרפת ואשכנז לא נהגו לברכה זו דלא מצינו שום ברכה שלא הוזכרה במשנה או בתוספתא או בגמרא כי אחרי סידור רב אשי ורבינא לא מצינו שנתחדשה ברכה ע"כ וזה סותר למ"ש בפ"ק דכתובות. וכבר נרגש מזה המגן דוד או"ח סימן מ"ו ס"ק ז' ותירץ וז"ל וא"א ליישב אלא בדרך זה דאם יש כבר מנהג לומר אותה הברכה אין לבטלה אף שלא הוזכרה בפירוש בגמרא דכבר אפשר שהיה לגאונים שתקנוה סמך מן התלמוד בזה על כן לא בא הרא"ש בבכורות לבטל הברכה ההיא במקום שנהגו לאומרה אלא שכתב טעם על אשכנז וצרפת שאין מברכים אותה משא"כ בברכת בתולים שהמנהג לאומרה על כן לא ביטלה כלל וכו' ע"כ.

נמצינו למדין שבברכה שנהגו הכל לאומרה א"א לבטלה דאמרינן אפשר שהגאונים שתיקנוה שעל פיהם נתפשטה בעולם מצאו לה סמך מן הגמרא וכו' אף שאין אנו יודעים הסמך ההוא היכן מכ"ש וק"ו לברכת ברוך שאמר שהזכירוה כל הגאונים והאחרונים זלה"ה ונתפשטה בכל העולם בלי שום פוצה פה ומצפצף חלילה וגם יש לה סמך ועזר גמור מדברי התנא האלהי רבי שמעון בן יוחאי זלה"ה בפרשת ויקהל בפיסקא ויעש בצלאל וכו' שהביא ארבעה תיקונים בתפלת שחרית התיקון הראשון בסדר הקרבנות דהיינו פרשת התמיד שאנו אומרים קודם ברוך שאמר והתקון השני בברוך שאמר שהוא קיום העולם במעשה בראשית לברך להשי"ת על כל מה שברא בעולם וז"ל תקונא קדמאה תקונא דגרמיה בגין דאיצטריך לאתקנא גרמיה במצוה וקדושה ולאתקנא בקרבנין ועלוון לאתדכאה תקונא תנינא בתיקונא דקיומא בהאי עלמא בעובדא דבראשית לברכא לקודשא בריך הוא על כל עובדא ועובדא לקיימא קיומא דהאי עלמא ועל דא בברוך שאמר ברוך ברוך על כלא וכו' ע"כ הרי שבזמן התנאים נתקנה ברכה זו בהכרח וכבר אפשר נמי דכי קאמר רבי יוסי בפ' כל כתבי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום וכו' דהיינו בברכה לפניו ולאחריו דומיא דהלל גמור והיינו ברכת ברוך שאמר וישתבח וכדאמרינן בפרק אין עומדין דף מ"ו כל הברכות כולן פותח בהם בברוך וחותם בהם בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכה הסמוכה לחברתה וכתבו התוספות ז"ל שם דהיינו טעמא דישתבח אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר ע"כ.

והרב ב"י סימן נ"א פסק בשם הכלבו דאע"פ שבענייני המצוה יכול להפסיק בין ישתבח

ליוצר וכמ"ש הטור בסימן נ"ד בשם רב עמרם בין ברוך שאמר לישתבח לא יפסיק ע"כ וכן פסק שם לברכת ציצית ותפילין דיותר טוב להפסיק בין ישתבח ליוצר מבין ברוך שאמר לישתבח משום דהנך שני ברכות אגידי אהדדי דזו פתיחה וזו חתימתה כנזכר מעתה גם הירושלמי שהזכיר הטור ז"ל דהשח בין ישתבח ליוצר עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי מלחמה לרבותא נקט בין ישתבח ליוצר דהו"א כיון שהם ברכות נפרדות אין כאן איסור להכי אשמועינן דאפ"ה עבירה היא בידו וכו' ומכ"ש בין ברוך שאמר לישתבח כמבואר ומצינו כיוצא בזו במכילתין פ"ק דברכות דף ד' איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית דודאי לרבותא נקטיה וכ"ש דשחרית וכמ"ש לקמן הל' י"ח והכי דייקי קצת דברי רבינו כאן שכתב ותקנו ברכה לפני הזמירות וכו' דמשמע דקאי לחכמי התלמוד שהזכיר תחילה ושבחו חכמים וכו' דהיינו רבי יוסי דפרק כל כתבי יהא חלקי וכו' וביאור ברכה זו עיין להרב מנורת המאור פ"ג. שוב זכיתי ומצאתי להרב אבודרהם ז"ל שהביא משם המדרש מי האיש הירא ורך הלבב זה המדבר מברוך שאמר עד סוף התפילה ושוב הזכיר דברי הירושלמי הנ"ל וששתי כעל כל הון.

הלכה יג

אחר שמברכים ישתבח. ובזמנינו אין נוהגים כן לא האשכנזים ולא הספרדים בשום מקום אשר שמענו כי אם שירת הים קודם ישתבח זולת בט' באב שנוהגים הספרדים לומר שירת האזינו במקום שירת הים והכל קודם ישתבח ועיין להרב ב"י ז"ל.

הלכה יד

חייב אדם וכו'. פרק התכלת (מנחות דף מ"ג) תניא רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום וכו' וכתב הטור סי' מ"ו בשם רב נטרונאי דוד המלך עליו השלום תיקן מאה ברכות דכתיב הוקם על ע"ל בגימטריא ק' הוי כי בכל יום היו מתים ק' נפשות מישראל ולא היו יודעים על מה היו מתים עד שחקר והבין ברוח הקדש ותיקן להם לישראל ק' ברכות ועל כן תקנו חז"ל אלו הברכות על סדר העולם והנהגתו להשלים ק' ברכות בכל יום ע"כ. והכנסת הגדולה שם הזכיר זה בשם המדרש הביאו הר"א ירושלמי ז"ל במחזור רומניא.

ומה הן וכו'. עיין להכנסת הגדולה סימן מ"ו בהגהת הב"י משם הר"ד אבודרהם ז"ל ובהגהת הטור שם בענין השלמת הק' ברכות ביוה"כ וכו'.

ועל היין וכו'. אע"ג דקי"ל ברכת המזון אין טעונה כוס כמ"ש רבינו פ"ז דהלכות ברכות ההיא מעיקר הדין קאמר אמנם כדי להשלים הק' ברכות נכון והגון הוא לברך על הכוס.

הלכה טו

כגון שלא ישן כל הלילה. ולענין ברכת התורה יש להסתפק אם יברך אותה כיון שאין כאן הפסק שינה ולכך היותר טוב לשומעה מפי אחרים וכן הסכים הפר"ח סימן מ"ו ועיין מ"ש הל' י'.

הלכה טז

כיצד אכל מעט ירק וכו'. פרק התכלת (מנחות דף מ"ג א)"ר חייא בריה דרב אידי בשבתא וביו"ט טרח ומשלים להו באיספרמקי ומגדי וצ"ל דכוונת רבינו כשלא היה דעתו מתחילה לחזור ולאכול דאם לא כן נראה דאסור לגרום ברכה שאינה צריכה וכ"כ הרב לחם משנה ועיין להכנסת הגדולה שם בענין זה.

הלכה יז

שאין היחיד אומר קדושה. והגהות מיימוני משם ראבי"ה כתב דתניא במסכת סופרים קדושה שביוצר אור ושבסדר קדושה אפילו יחיד אומרם מפני שהוא כסודר וכו' ע"כ וכבר כתב מרן משם מהר"י אבוהב ז"ל שבנו של רבינו העיד על אביו ז"ל שכתב בכתב ידו בתשובה שהיחיד יכול לאומרה אלמא הדר ביה ממ"ש כאן וכ"כ בארחות חיים ורבינו יונה והרשב"א שרבינו חזר בו ע"כ וכתב הכנסת הגדולה סימן נ"ט בשם מהרמ"ע מפאנו דבקדושה דמיושב אם היה יושב ועמד ה"ז טועה אבל אם היה עומד וישב ניכר שאינו חכם ע"כ.

הלכה יח

וסומך גאולה לתפילה. ברכות דף ד' מימרא דר' יוחנן איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית ושם נתבאר שהשכיבנו שתקנו חז"ל כגאולה אריכתא דמיא ומבואר הדבר דלרבותא נקט ר"י בערבית שהיא רשות דהוא בן העולם הבא דמכ"ש שחרית שהיא חובה וכ"כ ז"ל ועיין הטעם ברבינו יונה ז"ל ודע שהשכיבנו שכתב רבינו כאן לאו דוקא דהא בסדר התפלות הזכיר רבינו הרבה פסוקים ויראו עינינו וכו' עם חתימתו שאומרים אחר השכיבנו וכבר כתב הטעם רבינו יונה שם דהשכיבנו אינו הפסקה מפני שמעין גאולה הוא שבשעה שעבר ה' לנגוף את מצרים היו מפחדים ומתפללים וכו' ובעד אותה תפילה התקינו לומר השכיבנו שיצילנו ה' מכל דבר רע וכו' ולהפסוקים אחרים ויראו עינינו כתב ז"ל שבתחילה שהיתה תפילת ערבית רשות היו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות וחותמים עליהם ואומרים קדיש ויוצאים ואחר כך אע"פ שקבעוה חובה נשאר הדבר כמו המנהג הראשון ולא הוי הפסקה בין גאולה לתפילה דכיון שמתחילה אדעתא דהכי קבעוה חובה לא

מיקרי הפסקה ע"כ ומדבריו זכרונו לברכה משמע שמתחילה לא היו אומרים כי אם אלו הפסוקים וקדיש לא זולת דהא כתב ויוצאים. וקצת קשה דאם היו סבורים מתחילה דתפילת ערבית רשות מה צורך לאלו הפסוקים כלל ואם עשו כן לחוש למאן דאמר חובה היה להם להתפלל י"ח שלמים דהא גם מאן דאמר רשות מצי מתפלל ולא הוו ברכות לבטלה חלילה דהלואי שיתפלל אדם כל היום כולו וי"ל עם מ"ש הרא"ש דמנהג זה נהגו ההמון לפי שבימיהם הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו יראים להתעכב שם עד אחר תפילת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם י"ח אזכרות וכו' ע"כ. וכן צריך להבין דברי רבי יוחנן דלעיל ורבינו בסדר התפילות לא הזכיר קדיש אחר יראו עינינו קודם תפילת י"ח של ערבית גם בפרקין לא הזכיר אלא השכיבנו אולי ס"ל דאין לאומרו כי היכי דלא אמרינן ליה בשחרית משום דבעינן שיסמוך גאולה לתפילה ולזה נוטים דברי התוספות שם שחלקו על רב עמרם שפי' למה שאנו נוהגים לומר קדיש בין גאולה לתפילת ערבית לאשמועינן דתפילת ערבית רשות וכו' שוב ראיתי בפ"ט הל' ט' שהזכירו וא"כ צ"ל דסמיך אמ"ש שם ועיין בשו"ת בנימין זאב סי' קע"ה.

וכשישלים ישב מעט ויפטר. היינו על דרך מ"ש פ"ד הל' ט"ז שישב מעט קודם התפילה ואחריה והזכירו כאן בתפילת ערבית שהיא רשות ואצ"ל בשאר תפלות שהם חובה ומשו"ה לא הזכיר כאן הישיבה גם קודם שיתפלל משום דסמך אמ"ש שם ועפ"ז נמשך מ"ש והמתחנן וכו' הרי זה משובח מפני שעיקר אינה אלא רשות.

פרק ח

הלכה א

תפילת הצבור וכו'. פ"ק דברכות דף ז' ח' א"ל רבי יצחק לרב נחמן מ"ט לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי א"ל לא יכילנא א"ל ליכנפי למר עשרה ולצלי א"ל טריחא לי מלתא ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודע למר א"ל מאי כולי האי א"ל דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מאי דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין וכו' ומשמע נמי מהך סוגיא דמי שאינו יכול לבא לבית הכנסת לפחות יכוין השעה שהצבור מתפללין משום דעת רצון היא וכתב מרן ז"ל דהיינו מ"ש רבינו ולא יתפלל יחיד וכו' ועיין בב"י סימן צ'.

לשתף עצמו וכו'. שם דף ל' אמר אביי לישתף אניש נפשיה בהדי צבורא היכי נימא יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוליכנו לשלום וכו' ופי' רש"י לישתף אניש נפשיה אל יתפלל

תפילה קצרה בלשון יחיד אלא בלשון רבים שמתוך כך תפלתו נשמעת ע"כ ומזה למד רבינו דה"ה והוא הטעם לתפילה עם הצבור וכ"כ מרן ז"ל.

ולעולם ישכים אדם וכו'. שם [דף ח'] אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל תמה אמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בחוצה לארץ לא כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניה קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי ע"כ ופוק חזי שהדבר מוחזק גם בדורותינו שכל מי שמשכים לבית הכנסת וכו' הוא מאריך ימים ישמע חכם ויוסף לקח.

אלא בבית הכנסת. משמע דבעי לומר דאפילו אם מתפלל ביחיד מ"מ יותר התפילה נשמעת בבית הכנסת משאם התפלל בביתו וכתב בכל עת כלומר שכבר אפשר שתשמע תפילתו חוץ לבית הכנסת אבל לא בכל עת כמו בבית הכנסת וכ"כ מרן ז"ל ועיין להרב כנסת הגדולה סימן צ' בביאור לשון זה.

וכל מי שיש לו בית הכנסת וכו'. מימרא דריש לקיש שם דף ח' כלשון רבינו וסיימו שם ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו שנאמר הנני נותשם מעל אדמתם וכו' כלומר סמוך לקרא דשכיני הרעים וכו'.

הלכה ב

ומצוה לרוץ וכו'. שם דף ו' א"ר חלבו א"ר הונא היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט שנאמר נרדפה לדעת את ה' ופי' רש"י אל יפסיע פסיעה גסה לפי שמראה בעצמו שעכוב בית הכנסת דומה עליו כמשוי ע"כ ורבינו מפרש לה כפשטא דהיינו כשיוצא מבית הכנסת אל יפסיע אבל כשבא לבית הכנסת יש לו לרוץ ואחרים פירשו לא אמרן אלא למיפק דר"ל כשיוצא לצאת לגמרי מבית הכנסת אבל למיעל דהיינו שהולך לביהכנ"ס אחר אי נמי שיוצא לאיזה צורך וחוזר תכף שפיר דמי ופי' כן משום דקשיא להו בדאביי דקאמר לא אמרן אלא למיפק דמאי קאמר הרי כך הם דברי רב הונא אלא וכו' ועיין להמגן דוד ז"ל סימן צ'.

שיעור שני פתחים. שם דף ח' א"ר חסדא לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת שני פתחים ס"ד אלא אימא שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל ופי' רש"י שיעור של שני פתחים רוחב יכנס לפנים שלא ישב סמוך לפתח דנראה עליו כמשוי עכוב בית הכנסת ויהא מזומן סמוך לפתח לצאת ע"כ וכתב מרן בשם הרבינו יונה ז"ל דאם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח אין בכך כלום שהדבר ידוע שאינו יושב שם אלא דרך קביעות ויש מפרשים שישהא שיעור שני פתחים ע"כ.

הלכה ג

בית המדרש גדול וכו'. שם אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות וכו'.

והוא שיתפלל שם תפילת הצבור. כן היא הגירסא בספרים שלפנינו ובדפוס מגדל עוז כתוב והוא שיתפלל עם תפילת הצבור ואיכא בינייהו דעם תפילת הצבור ר"ל שאף שהתירו לו להתפלל בבית מדרשו מ"מ בעינן שיכוין להתפלל בעת שמתפללים הצבור כדאיתא התם וכמ"ש הל' א' עיי"ש ולגירסתם שם משמעותו דבעינן גם בבית מדרשו עשרה דהיינו תפילת הצבור ולכאורה גירסת המגדל עוז הנאני דבהכי מתוקמא ההיא דרב נחמן כמ"ש בהל' א' ואין צורך למ"ש מרן שם דהיינו מ"ש רבינו ולא יתפלל יחיד וכו' דבאמת הוא קצת דוחק עיי"ש. אבל מה אעשה דמרן הקדוש הביא משם רבינו יונה שהבין בפשיטות בדברי רבינו דבעי עשרה גם במתפלל בבית מדרשו וכ"כ בבית יוסף שלו והביא הגירסא בדברי רבינו והוא שיתפלל שם ופי' כנ"ל וכן נראה מתוך דבריו כאן ודע שיש ט"ס בדבריו שכתב כאן דרבני צרפת מפרשים דטפי עדיף להתפלל בבית המדרש ביחיד מבית הכנסת בעשרה וכתב הרמ"ך שכ"כ רבינו וכו' והוא ט"ס גמור דאח"ז סיים ואין כן דעת רבינו ושוב הביא דברי רבינו יונה שהזכרנו ומצאתי לשון הרמ"ך בכתיבת יד וכתוב שם רבינו האיי וכו' וא"כ בנוסחת מרן חסר תיבת האיי והוא מוכרח לדעתו ז"ל ועוד הביא מרן ז"ל וא"ת א"כ מאי רבותא דבית הכנסת כלומר כיון דגם בבית המדרש בעי עשרה היינו ביהכנ"ס ותירץ בשם הרבינו יונה דהיינו רבותא דאע"ג דבביהכנ"ס איכא אינשי טובא וברוב עם הדרת מלך מ"מ עדיף טפי להתפלל בבית המדרש בעשרה וכו' והוא ז"ל תירץ לענין הקדימה עיין עליו.

הלכה ד

וכיצד היא תפילת הצבור וכו'. פרק שלשה שאכלו (ברכות דף מ"ז א)"ר יוסי קטן המוטל בעריסה מזמנים עליו והתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהם הוא דאמר כרבי יהושע בן לוי דאמר ריב"ל אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנים עליו אבל עושים אותו סניף לעשרה ואמר ריב"ל תשעה ועבד מצטרפים מתיבי מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושיחרר עבדו והשלימו לעשרה שיחרר אין לא שיחרר לא תרי איצטריכו שיחרר חד ונפיק בחד וכו' ורב חסדא אמר רבי יוחנן קטן פורח מזמנים עליו תניא נמי הכי וכו' ומסיק ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכים מזמנים עליו אביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה א"ל רבה למי מברכים אמרי ליה לרחמנא ורחמנא היכא יתיב רבא אחוי לשמי טללא

אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא וכו' ע"כ. ורבינו פסק פ"ה דהלכות ברכות כרב נחמן דקטן היודע למי מברכים מזמנים עליו אע"פ שהוא כבן שבע או כבן שמונה ומצטרף בין למנין שלשה בין למנין עשרה לזמן עליו ע"כ.

ולכאורה קשה ממה נפשך אי ס"ל לרבינו דהא דרב נחמן בין לשלשה בין לעשרה איירי א"כ אף לענין תפילה הו"ל לפסוק כן דהא מדפריך לריב"ל מהאי עובדא דרבי אליעזר דעל כרחך מיירי לתפילה וריב"ל איירי בברכת המזון משמע דמאן דמכשירינן לעשרה לברכת המזון כשר נמי לעשרה לכל דבר שבקדושה דמאי דאמרו בגמרא ולית הלכתא וכו' אינו מנגד השיווי שהשוה ברכת המזון לדבר שבקדושה דלעיל בפשיטות ולא בא אלא לומר דלא בעינן קטן פורח אלא שיודע למי מברכים וכן נמי דלית הלכתא כהנך מימרות דארון ושבת וכו' ואי ס"ל דרב נחמן דוקא לשלשה איירי א"כ מנא ליה דאף לעשרה מיצטרף ועיין להתוס' שם. ותו קשה אמאי פסק דעבד אינו מצטרף דהא מסיק התם כריב"ל דתשעה ועבד מצטרפים ואוקים ההיא דר"א דשיחרר חד ונפיק בחד ומאי דקאמר התם ולית הלכתא ככל הני שמעתתא סתמא דמילתא דלא קאי אהנך מימרות דריב"ל מדמפסיק הגמרא בההיא דלעולם ישכים אדם וכו' וכמ"ש התוספות שם וי"ל דס"ל לרבינו דכי קאמר בגמרא ולית הלכתא קאי אכל הנך מימרות דלעיל וההיא דלעולם ישכים וכו' לא הויא הפסקה דאגב דאיירי בענין צירוף עשרה מייתי נמי הך מימרא דריב"ל גופיה גבי הנך מימרות דריב"ל ומה גם דשיחרר חד ונפיק בחד מילתא דחיקא היא.

וממתניתין נמי משמע דעבד שוה לאשה וכיון דבאשה קי"ל דאין מזמנים עליה כדאמרינן לעיל דמאה נשי כתרי גברי דמיין ועבד זיל טפי מאשה כדאמרינן בפרק התכלת לכך פסק רבינו דאין מצרפים אותו לשום דבר כלל והכי מדוייק לשון רבינו שם שכתב נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהם הרי שפסק כסתם מתניתין דשוה העבד לאשה וקטן שאינו יודע למי מברכים ומעתה רב נחמן אתא לאשמועינן דלא בעינן קטן פורח אלא הכל תלוי ביודע למי מברכים והכל לפום חורפיה תדע שהרי רבינו פסק כבן שבע או כבן שמונה והרי"ף ז"ל דקאי בשיטתיה כתב כבן עשר ובן תשע ומסתברא דלא פליגי בהכי אלא כל חד לפום חורפיה וכ"כ הרב ב"י או"ח סימן קצ"ט אלא דעדיין לא עלתה לנו ארוכה למה חילק רבינו בין ברכת המזון לתפילה לענין עשרה וראיתי לריא"ז שכתב דקטן שיודע למי מברכים מזמנים עליו ומצרפין אותו בין לשלשה בין לעשרה וכו' ובבית הכנסת אינו מצטרף עד שיביא שתי שערות כמו שמבואר בתלמוד ארץ ישראל ע"כ משמע דמסקנת הירושלמי לחלק בין ברכת המזון לתפלה ודוחק לומר

דס"ל דירושלמי פליג אגמ' דידן ופסק כירושלמי אלא צ"ל דבמסקנא בש"ס דילן לא קאי הכי.

ומרן בכסף משנה שם בהל' ברכות כתב דמדאמר רב נחמן סתם אין מזמנים עליו משמע דמצטרף בין לשלשה בין לעשרה ע"כ ור"ל דאם איתא דהוא הדין לתפילה הו"ל לפרושי ולפחות לא הוה ליה לומר מזמנים אלא מצרפים אותו והוה שמעינן דכוונתו בין לברכת המזון בין לתפילה וכן בבראשית רבה איתא להדיא במימרת ריב"ל הדא דתימא לברכת המזון אבל לתפילה לא כמ"ש התוספות ואף דלפי דרכם ז"ל פליג הב"ר אתלמודא דידן לדברי רבינו ז"ל מצינן לעשותו סניף למסקנא דרב נחמן דלא פליג הב"ר לתלמודא דידן לפי המסקנא ומה גם דהסברא מסייענו דברכת המזון לא הוי דבר שבקדושה גמור כמו קדיש וקדושה ובפ' הקורא את המגילה עומד דף כ"ג מוכח להדיא דברכת זימון אינו דבר שבקדושה ומאי דבעי עשרה אינו אלא משום דלאו אורח ארעא כיון דבעו לאדכורי שם שמים דאי לא תימא הכי תיפו"ל משום דבעינן ונקדשתי כמ"ש לעיל עיי"ש. ועוד כתב הרבינו יונה ז"ל דדוקא לענין ברכת המזון עושים אותו סניף מפני שכל אחד בפני עצמו יכול לפטור עצמו מחיוב ברכת המזון אבל לקדיש ולקדושה ולברכו שכל אחד ואחד לא היה יכול לפטור עצמו מחיוב בשום ענין צריך שיהיו כולם בני מצוה וכ"כ מקצת הגאונים ז"ל ע"כ. והרב כנסת הגדולה או"ח סימן נ"ה כתב משם מהרי"ל בתשובה סימן נ"א דבן י"ג נקרא גדול וכן שיעורים אחרים שאמרו חז"ל בענין קטן וקטנה כגון בת שלש לביאה וכו' כל השיעורים הלכה למשה מסיני הם ונכלל במ"ש שיעורין הלכה למשה מסיני ועיי"ש במהרי"ל ז"ל שהביא טעם לדבר עיי"ש.

ואפילו היו מקצתם וכו'. מהמסכת סופרים שהביא הר"ן ז"ל וכו' ומ"ש מרן הקדוש ומפרש רבינו בדברי תורה ע"כ הלשון מגומגם מאי ד"ת שייך הכא כיון דהמסכת סופרים איירי להדיא בקדיש וברכו ואפשר דכוונתו על מ"ש רבינו וכן אין אומרים קדושה ולא קורים בתורה וכו' ולזה כתב דרבינו מפרש להך מסכת סופרים גם לענין ד"ת דהיינו קריאת התורה וההפטרה ומ"מ אין הלשון מתיישב חדא דהוה ליה לומר גם בקריאת התורה ותו דאין לו קשר במ"ש אחר זה דהני שבעה וכו' דנראה כנותן טעם למה שסיים עד שראיתי דברי הר"ן בשרשן וכתב כן משם רבינו תם והשתא ט"ס הוא וצ"ל ומפרש ר"ת וק"ל.

הלכה ה

וכן וכו'. הראב"ד ז"ל השיג על רבינו ועיין למרן ז"ל שהאריך בזה.

וזה הוא הנקרא פורס על שמע. כתב מרן ז"ל אי נמי שהטעם וכו' שאין עניית אמן מועיל לפטור השומעים אלא בעשרה וכו' אבל קשה לי על פי' זה מאי טעמא כי ליכא עשרה לא אמרינן סופר מברך ובור יוצא כי היכי דאמרינן בברכת המזון וצ"ל דשאני ברכת הנהנין ע"כ. הקשה הר"ח אבולעפיה נר"ו וז"ל וליתא דברכת המצות עדיפי כמ"ש כל המצות אע"פ שיצא מוציא חוץ מלחם ויין וברכת הלחם של מצה איפשיטא דמוציא דיש מצוה וכן פסק [רבינו] פ"א דברכות ואיך נותן טעם מרן דברכת הנהנין עדיף שיוצא שלא בעשרה וכו' ע"כ. ואחרי המחילה רבה לא ידעתי מאי קשיא ליה דמי אמר שכוונת מרן לומר דברכת הנהנין עדיף ואיך אפשר דבשביל שהיא עדיף לכך לא בעי עשרה אדרבא איפכא מסתברא בשביל העדיפות הו"ל לומר דליבעי עשרה דוקא וכוונת מרן האמיתית נראת מבוארת דר"ל דשאני ברכת הנהנין שאינה מצוה כמו קדיש וברכות קרית שמע ותו דברכת הנהנין הוא יותר תדיר ומצוי הרבה ולכך היקלו בה דלא בעי עשרה.

אלא דאכתי קשה לי דהא איכא ברכת המצות דמוציא אף שאינו ברכת הנהנין כגון שופר ולולב וכיוצא ולא בעי עשרה. והיותר קשה דאדפריך מרן מברכת המזון שהיא דוקא בלא יצא עדיין אז מוציא כדמוכח בברכות דף מ"ו וכ"כ הרבינו יונה שם דאם כבר יצא אינו מוציא ליפרוך מברכת המצות דאע"פ שיצא מוציא כמ"ש בגמרא ופסקו רבינו שם והוה דמי לדינו של מרן ז"ל דקאי איצא כבר מברכת קרית שמע כמ"ש ז"ל כדי שיפטרו בעניית אמן היו חוזרים אותה משמע אף שכבר יצאו היו חוזרים להוציא אחרים ואמאי הקשה מברכת הנהנין ובאמת שהייתי רוצה לפרש דברי הר"ח אבולעפיה נר"ו דר"ל כן אמנם תיבת עדיף לא יכולתי להולמה ודו"ק.

שכל עשרה מישראל וכו'. מבואר בברכות דף כ"א וריש סנהדרין דף ב'.

הלכה ו

וכל אלו הדברים וכו'. ירושלמי כתבו הרי"ף ז"ל פ' הקורא את המגילה עומד ועיין למרן ז"ל.

הלכה ז

חצר קטנה שנפרצה במילואה לגדולה וכו'. פ"ט דעירובין דף צ"ב וכתבו התוס' תשעה בגדולה ויחיד בקטנה מצטרפין דוקא ביחיד בקטנה אבל חמשה בקטנה וחמשה בגדולה אין מצטרפין וסיפא דנקט תשעה בקטנה ה"ה חמשה בקטנה אלא אגב רישא נקט האי לישנא וכו' ע"כ. ולכאורה קשה דאימא איפכא דסיפא דקתני תשעה בקטנה ואחד בגדולה אין מצטרפין היינו דוקא ורישא לאו דוקא דבסיפא אשמועינן דאפילו תשעה בקטנה דהוה אמינא נשדי חד שבגדולה בתר תשעה שבקטנה כיון דהוי רובא דמנכר

אפ"ה אין מצטרפים ורישא דקתני תשעה בגדולה לאו דוקא דברוב סגי כיון שהם בגדולה דהא אעיקרא דדינא קשיא אמאי נקט ברישא תשעה בגדולה דמשמע הא ברובא לא סגי והא ליתא דבגדולה כיון דאיכא רוב מסתברא דהמיעוט שבקטנה גרירי בתר רוב שבגדולה והוה ליה למנקט ברישא ששה או שבעה וכ"ש תשעה והשתא דנקט תשעה איכא למיטעי דרובא דמנכר בעינן וששה בגדולה לא סגי דלא הוי רובא דמנכר כמ"ש התוספות בברכות דף מ"ח ד"ה תשעה אבל בתשעה בקטנה ליכא לאקשויי מידי דהוי דוקא וחידושא טפי דלא הוה מצי למנקט ששה בקטנה דהו"א דוקא ששה דלא הוי רובא דמנכר אבל טפי דהוי רובא דמנכר אין הכי נמי דעדיף בכי הא למיגרר אמיעוט אף שהם בגדולה וי"ל דכיון דהך חצר קטנה נפרצה במילואה לגדולה דהוה ליה כפתחה של גדולה וגדולה אכתי יש לה פסים מכאן ומכאן דלא הויא כפתחה של קטנה כלל ונמצא דאין לה שייכות כלל עם הקטנה רק הקטנה היא כפתחה של גדולה לענין שהיושבים בה הם נגררים אחריה בדאיכא רובא וזה הוא החידוש דאיכא בהך דינא וכמ"ש מרן כסף משנה ז"ל א"כ הגמרא לא נחית למנין בדיקדוק דהא ליכא למיטעי ופשיטא דבתר רובא אזלינן על כל פנים א"כ אין קפידא אי נקט תשעה או מנין אחר דלא קפיד בהכי דפשיטא דהרוב מועיל לגדולה ולא לקטנה. ואפשר דאגב רישא דרישא נקט לה ונמצא דשפיר כתבו התוספות דכיון דקתני ברישא דאזלינן בתר רובא בגדולה דוקא מינה דבקטנה לא קפדינן ארובא כלל והדיוק עיקרי לענין דינא היינו בשהם שוים דהיינו חמשה בקטנה וחמשה בגדולה ולהכי כתבו שפיר לפי זה דסיפא לאו דוקא וכן העתיק הטור או"ח סימן נ"ה ופסקו השו"ע שם דבין תשעה בין חמשה בקטנה אין מצטרפין ורבינו לא רצה להזכיר זה אלא העתיק דברי הברייתא וסמך על המעיין.

ובספר שיירי כנסת הגדולה הביא דין חצר שבחברת תלמוד תורה שבאזמי"ר יע"א שיש בו עליות ותחתיות ובעליות הבתים הם בפנים מכוונות אל הבתים של מטה ולצד חוץ מאותם הבתים שבעליות דהיינו לפנים בחצר יש שם מהלך כמו קורידו"ר בלעז ושם כעין מעקה שקורים ווארנדאד"ו ונשאל הרב ז"ל אם חמשה באותו הווארנדאד"ו וחמשה למטה אם מצטרפין ודעתו ז"ל נוטה ומסכמת לחוש לסברת מוהר"י אבוהב שהביא הרב ב"י שם בענין התיבה של בית הכנסת ובנדון זה הסכים דלמעשה אין מצטרפין עיי"ש והיינו לומר דמוהר"י אבוהב ז"ל כתב להיתר צירוף בתיבה לפי שהיא בטילה לגבי ביהכנ"ס שאינה אלא כמו תשמיש ביהכנ"ס וכו' והמחיצות שיש לתיבה אינו אלא לנוי לא להבדלת מחיצה בפני עצמה וכו' משא"כ באותו נדון שאין עשוי לתשמיש החצר יעו"ש ולפי טעם זה איכא לאסתפוקי בביהכנ"ס של נשים שבק"ק ספרדים שבויניציאה

יע"א שהיא בנויה כלפי פנים ממש של ביהכנ"ס סביבות סביבות לה מכל רוחותיה והוא בנין גמור ונאה עשוי בתוך הביהכנ"ס וכלפי פנים יש בה כעין עמודים למטה שקורים קולוניט"י בלעז קטנים לנוי ולמעלה מהם שהוא מקום הראיה דרך שם הוא עשוי בחלונות מעשה רשת וסבכה שקורים גיילוזיא"י והם נפתחים ונסגרים ע"י הצירים כלפי מעלה והיה נראה לדמותו לדין הווארנדאד"ו שהביא הרב כנסת הגדולה שהרי היא כמו עליה של ביהכנ"ס ואינם מצטרפים וגם המחיצות האלו נראה שהם מחיצות גמורות שהרי בין הכל הוא עומד מרובה על הפרוץ ויש לחוש לסברת הסמ"ק ז"ל.

אמנם אחר העיון נראה שמצטרפים שהרי עיקר הטעם של הווארנדאד"ו היינו משום שהוא רשות בפני עצמו ואינו תשמיש לחצר וכמ"ש הרב ז"ל והכא בנידו"ד הוא עשוי בשביל וצורך הבית הכנסת שאין בית הכנסת בזמנינו שאין בו בית הכנסת לנשים המעט הוא אם רב וגם הוגד לי מאנשי אמונה שכמה פעמים עשו הלכה למעשה בפני כמה חכמים כשאין מנין בביהכנ"ס לצרף עמהם אותם שבביהכנ"ס של נשים ואין מוחה ומפקפק כלל ואפשר להליץ עליהם מלבד האמור ממ"ש האורחות חיים בשם רבינו האיי שהביא הרב ב"י ז"ל שמי שעומד אחורי ביהכנ"ס וביניהם חלון אפילו גבוה כמה קומות אפילו אינו רחב ד' ומראה להם פניו משם מצטרף עמהם לעשרה ע"כ וזה שהוא תוך ביהכנ"ס ממש לא גרע מאחורי ביהכנ"ס.

הלכה ח

וכן אם היתה וכו'. מבואר בסוגיא הנזכרת.

הלכה ט

שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתם וכו'. במה דברים אמורים בשאר ימות השנה חוץ מר"ה ויוהכ"פ וכו'. משנה סוף ר"ה כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שליח ציבור מוציא את הרבים י"ח ובגמרא דף ל"ד תניא א"ל לר"ג לדבריך למה צבור מתפללים א"ל כדי להסדיר שליח צבור תפילתו א"ל ר"ג לדבריכם למה ש"צ יורד לפני התיבה א"ל כדי להוציא את שאינו בקי א"ל כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי אמר ר' יוחנן מודים חכמים לר"ג וכו' ומי אמר ר"י הכי והאמר ר' חנה ציפוראה אמר ר"י הלכתא כר"ג הלכתא מכלל דפליגי כי סליק ר' אבא מימי פירשה מודים חכמים לר"ג בברכות של ר"ה ויוהכ"פ והלכה מכלל דפליגי בברכות של כל השנה איני והאמר ר' חנה ציפוראה אמר ר"י הלכה כר"ג בברכות של ר"ה ויוהכ"פ אלא אמר רב נחמן בר יצחק מאן מודים ר"מ והלכה מכלל דפליגי רבנן וכו' ופריך מאי שנא הני וכו' ומשני משום דאווושי ברכות וכו' כי אתא רבין אמר ר' יעקב בר אידי אמר רבי

שמעון חסידא לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות מאי טעמא משום דאניסי במלאכה אבל בעיר לא. וכתבו התוספות ז"ל ד"ה כך מוציא את הבקי מכאן פסק בעל הלכות גדולות דיחיד שטעה ולא הזכיר של ר"ח יוצא בחזרת הש"צ אע"פ שהוא בקי ואין ראיה מכאן דהא מסקינן דר"ג אינו פוטר אלא עם שבשדות דאניסי במלאכה ואין יכולים להסדיר תפילתם אבל דעיר לא ומיהו בקונטריס משמע לקמן דר"ל בשלא כיון לבו לביהכנ"ס ולא שמע התפלה וכו' ואפילו לפי מה שפירשתי עם שבשדות ששומעים הש"צ יוצאין אבל דעיר לא יש לחלק בין היכא דהתפלל וטעה להיכא דלא התפלל כלל ע"כ מתוך דבריהם נראה דלא הוו מפרשי כפי' רש"י ז"ל דס"ל דלר"ג עם שבשדות אף שלא באו לביהכנ"ס ולא שמעו כלל הש"צ מוציאם כיון דאניסי אבל דעיר צריכים לבא לביהכנ"ס כיון דלא אניסי אלא שהש"צ מוציאם בשמיעה לבד שכך כתבו ולפי זה מצינו למימר דבציבור היכא דשמעו מוציאן וכו' וכן משמע נמי מהראיה שהביאו מההיא דפ' תפילת השחר שבעיר איירי והם ז"ל מפרשים דעם שבשדות לר"ג צריכים לבא לביהכנ"ס אלא שאין צריכים להסדיר תפילתם כיון דאניסי והש"צ מוציאם בשמיעה אבל דעיר כיון דלא אניסי צריכים לאומרה הם עצמם ופי' לדבריהם שכתבו ע"פ רש"י היינו ממ"ש לקמן פוטר היה וכו' שש"צ מוציאם ע"כ ומשמע אף אם לא באו לביהכנ"ס וכן ממ"ש שוב מההיא דעם שבשדות דברכת כהנים וכו'.

אלא דקשיא לי ממ"ש רש"י שם וז"ל אבל דעיר לא משום דלא אניסי ויכולים להסדיר תפילתם ע"כ ומדכתב כן משמע דס"ל דבעינן שיאמרו הם עצמם התפילה ולא מצו למיפטר נפשייהו בשמיעה ואיך כתבו ז"ל דלרש"י אותם שבעיר בשמיעה לחוד סגי ומוכרח לפרש דבריהם כן שהרי זה הוא הסיוע שהביאו לדין הבה"ג. וצריך לידחק דהכי קאמר כלפי עם שבשדות שפטורים לגמרי משום דאניסי ולא מצו להסדיר תפילתם אבל אותם שבעיר שהם יכולים ואין להם אונס צריכים עכ"פ לבא ומינה דבשמיעה סגי דנחתינן דרגא מעם שבשדות ומה גם דאי בעו לומר שפיר דמי. ויש להתיישב בין לדבריהם בין לדברי רש"י ז"ל מדברי הברייתא דקתני א"ל לר"ג לדבריך למה צבור מתפללים וכו' לרש"י ז"ל מאי קאמרי למה צבור מתפללים הא בעם שבשדות עסקינן והם אינם באים לביהכנ"ס ומאי קאמר ר"ג כדי להסדיר ש"צ תפילתו ולזה י"ל דקושייתם היא על אותם שבעיר דפטר נמי ר"ג מלאומרה. אמנם להתוס' קשה כיון שהם ז"ל מפרשים דעם שבעיר חייבים לאומרה מאי פריך לימא דהצבור מתפללים היינו אותם שבעיר אבל אותם שבשדות הם פטורים ומאי דוחקיה לתרץ כדי להסדיר ש"צ תפילתו תיפוק לי משום הני אם לא שנאמר דכוונתו על הבית הכנסת ששם מתאספים העם שבשדות

שהוא ביהכנ"ס קבוע להם דוקא דאף שהם פטורים מלאומרה דיוצאים בשמיעה מ"מ הרי אומרים אותה אי נמי י"ל דכוונתם להקשות לר"ג מאותם שבשדות שהם בב"ה עם אותם שבעיר והם גם הם מתפללים ולמה צבור מתפללים דקאמר ר"ל כל הצבור גם אותם שבשדות והדרך הראשון נראה עיקר. שוב ראיתי להרב בעל שמות בארץ שעמד בזה וכתב דר"ג ס"ל דמעיקר הדין הש"צ מוציא אפילו לבקיאים אלא דמשום חומרא דרבנן התקינו שיהיו הצבור מתפללים כדי להסדיר הש"צ תפילתו ואם כן אחר התקנה בני העיר לר"ג אינם יוצאים מש"צ משום חומרא דרבנן יעו"ש. ואיכא למידק להבעל הלכות גדולות ז"ל דנראה דפסק כר"ג אף בשאר ימות השנה וכן ראיתי למרדכי ז"ל שכתב להדיא דאף בשאר ימות השנה אף הבקי יוצא ושכן פי' הבה"ג ז"ל ומשמע קצת מדבריו שם דרש"י ז"ל קאי נמי בשטתייהו וא"כ נראה שהוא הפך מסקנת הש"ס דמסיק דרבי יוחנן פסק כר"ג בר"ה ויוהכ"פ דוקא אבל בשאר ימות השנה אין הלכה כר"ג וכדמשמע פשטא דמכילתין.

שוב ראיתי להרב ב"ח דקאי כוותייהו וכתב דהלכה כר"ג לגמרי כדקאמר ר' אבא ורב נחמן בר יצחק דאסיק מאן מודים ר' מאיר וכו' אינו אלא לפרוקי דלא תיקשה לך הנך תרתי מימרי דר"י חדא דקאמר ר' אבא משמיה דמודים חכמים לר"ג בברכות דר"ה ויוהכ"פ ורב חנא אמר משמיה הלכה מכלל דפליגי ועמדו במחלוקתם ומשו"ה פריק וקאמר מאן מודים ר"מ וכו' אבל לענין גוף ההלכה במאי דקאמר ר' אבא משמיה הלכה כר"ג אף בשאר ברכות ודאי הכי קי"ל דליכא מאן דפליג ההא דלימא דלית הלכתא כוותיה יעו"ש אלא דאכתי קצת קשה דעכ"פ הרי קאמר ר"י הלכה כר"ג בר"ה ויוהכ"פ דמשמע אבל בשאר ימות השנה לית הלכתא ומשמע דאזדא לה מימרת ר' אבא דאל"כ ר"י פליג מדידיה אדידיה ואפשר לומר דר"י שני מימרות אמר בתחילה אמר דהלכה כר"ג בשאר ימות השנה כיון דאניסי והתפילות הם כנגד תמידים שיכול הש"צ לפוטרם אע"פ שאינם שומעים (ועיין להרב גופיה שם מ"ש בשם רבי יצחק מאבוהב) אבל בר"ה ויוהכ"פ שהם יותר חמורות אין הלכה כר"ג וחייבים לבא לבית הכנסת וכשראה דר"מ מודה לר"ג בברכות של ר"ה ויוהכ"פ פסק נמי דהלכה כר"ג אף בר"ה ויוהכ"פ כיון דאיכא טעמא דאוושי ברכות ואין יכולים להסדירם כמ"ש מדברי רש"י ז"ל ולפי זה מאי דמוכח הבה"ג ודעימיה להיא דשכח ולא הזכיר ר"ח וכו' היינו לומר דאף דר"ג פטר אם רוצה לומר התפילה או מפני שאינו יכול לכוין לש"צ אין הכי נמי דמצי לאומרה אמנם בנדון זה שכבר התפלל אלא שלא הזכיר יעלה ויבא אין לו לחזור והדרינן לכללין כיון דמעיקרא נמי היה יוצא בתפילת ש"צ והרב בית יוסף או"ח סימן קכ"ד הבין דברי

התוספות והבה"ג והמרדכי בסיגנון אחר יעו"ש ונראה שהבין בדברי המרדכי דהלכה כר"ג בר"ה ויוהכ"פ דוקא ואם כן הוא קשה דהא דברי המרדכי הם ברורים דפסק כר"ג גם בברכות דכל השנה.

מעתה אבא אעי'ר לדברי רבינו הקדוש דפסק כר"ג בר"ה ויוהכ"פ דוקא אמאי לא חילק בין עם שבשדות לאותם שבעיר דהא בין להרי"ף והרא"ש ודעימייהו דפסקו כר"ג בר"ה ויוהכ"פ דוקא בין להבה"ג והמרדכי ודעימייהו דפסקו כוותיה גם בברכות דכל השנה כולהו מחלקי ואזלי בין עם שבשדות לאותם שבעיר והרב לח"מ הניחו בצ"ע. ומרן ז"ל כתב שרבינו מפרש דהא דמחלקינן בהכי היינו בתפילות של שאר ימות השנה אבל בר"ה ויוהכ"פ דהלכה כר"ג אין חילוק ולהכי פסק רבינו הדין בר"ה ויוהכ"פ ולא חילק כלל ע"כ. ולכאורה קשה טובא חדא דפשטא דמכילתין התם בר"ה ויוהכ"פ איירי ותו דא"כ מאי קמ"ל רבי יעקב בר אידי א"ר שמעון חסידא כיון דכולא סוגייא אזלא ורהטא דלית הלכתא כר"ג בשאר ימות השנה לפי שיטת רבינו ז"ל ושקיל וטרי תלמודא במאי דלית הלכתא הכי ויש ליישב ודו"ק.

ולולי דמסתפינא הוה אמינא לפי קוצר השגתי דס"ל לרבינו דהך דר' יעקב בר אידי אמר ר"ש חסידא פליגא אפשטא דמתניתין ואכולהו אמוראי דלעיל דמשמע להו דר"ג לא מחלק בהכי כלל וסיגנון לשון הברייתא מסייענו דאמרו לו לר"ג לדבריך למה צבור מתפללים וכו' דמשמע דהדין שוה לכולם וקיימא הך ברייתא אמתניתין ואעיקר הדין שנחלקו בו ר"ג וחכמים וכן נראה מדברי רבינו בפירוש המשנה שם וכיון שכן פסק רבינו כסתם מתניתין ובברייתא.

שוב מצאתי להרב בעל שמות בארץ והרב ב"ח ז"ל בדרך שני שכתבו כן וששתי כעל כל הון ולפי זה נמשך דלרבינו בשכח ולא הזכיר ר"ח צריך לחזור ולהתפלל ולא סגי בשמיעה מש"צ דאינו פוטר את הבקי בשאר ימות השנה וכן פסק בפ"י מהלכות אלו וכן נמי צריך לומר להרי"ף דקאי בשיטת רבינו בהא וכן כתב המרדכי שם והרב ב"י או"ח סי' תקצ"א בשלחנו הטהור פסק כהרי"ף והרא"ש ובסי' קכ"ד פסק דבשכח יעלה ויבא יסמוך עצמו על הש"צ. וצריך לומר עם מה שכתבו התוספות דיש לחלק בין היכא שלא התפלל כלל להיכא דהתפלל וטעה ועיין שם ולהרב ב"ח ז"ל והטור שם כתב דין זה והקשה ואע"ג דאמרינן בפרקא בתרא דר"ה דש"צ אינו פוטר אלא האנוסים שאינם יכולים לבא לבית הכנסת שאני הכא שכבר התפלל וכו' והרב בעל שמות בארץ נתקשה בלשון זה דמשמע דמפרש דמה שאמרו לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות היינו לומר דאינם יכולים לבא לבית הכנסת להסדיר תפילתם אבל לעולם הם באים ושומעים מש"צ דאם לא כן יתרץ הטור

שאני הכא דשומע מהש"צ וא"כ דבריו סתרי אהדדי דשם בסימן תקצ"א פסק דאף אם אינם באים לבית הכנסת כלל הש"צ פוטרם ותירץ ז"ל דהטור כתב כן אף לפי פי' האחר דהיינו סברת התוס' דס"ל דר"ג דפוטר עם שבשדות היינו דוקא כשיבואו לבית הכנסת וכו' יעו"ש.

הלכה יא

ומשתדלים להיות שליח ציבור אדם שקולו ערב וכו'. מדתניא פ"ב דתענית וכמ"ש מרן ז"ל. ואגב ראיתי להזכיר שאלה אחת שנשאלתי מעיר וירונא יע"א מאת אהוב נפשי שארי וקרובי החכם ומאד נעלה הרופא המובהק כמה"ר מנחם נווירה נר"ו וזה לשונו.

שאלה ידוע יהיה למעלת כבוד תורתו כי פשתה צרעת ממארת בארצנו וזאת תהיה לפוקה ולמכשול בזמן הזה חדשים מקרוב באו לא שערום אבותינו הראשונים קדושים אשר בארץ המה לעמוד ולשרת בשם ה' בבתי כנסיות כקול הצרי"ם תחת השיר שיר ה' שירי עגבים ומחולות ליקח מזמר"ת הארץ זמרי נכרים ולשורר בהם קדושה וקדיש ותפילה שירים בצרי"ם נתחלף להם שוררי"ם ומורים עצמם לשרת בקדש ותהי מחשבתם לא כן במקום אשר יאמרו להם בני אל חי יאמרו להם לא עמי אתם כי מחשבותיהם מחשבות און כל מגמתם אינה כי אם לזכור הניגון ולא לכוין תפילתם כי א"א שני הפכים בנושא אחד מצפצפים כיונים ואינם יודעים כי הכל תלוי בכוונת הלב תפילה בלא כוונה כגוף בלא נשמה יען כל כמה דלא מכוונים דומה לתורגמן שקורא ואינו יודע מה קורא היתכן לעשות כן אפילו במלכותא דארעא ק"ו בן בנו של ק"ו לפני מלכותא דרקיעא שאם יעשו ככה בשאול להם שאלה או חקירה יפלו ולא ידעו להשיב יעבור נא אדוני לפני הרב ארקיוולטי בספרו ערוגת הבשם בפרק אחד ושלשים ומשם יראה וישכיל מה שכתב בענין זה והתגר שקורא על העושים כן באמרו שאין לזרים אתנו יעויין שם גם נעמו דברי הרב זמירות ישראל בספרו בענין זה. והנה הם מביאים ראיה משו"ת ב"ח דף צ"ה שמתיר כל שאינו ניגון קבוע בבית תפלתם ואומרים שרב כחו נגד שאר החכמים כי הוא פוסק והם מפרשים וגדול כח הפוסק מהמפרש הטיבו אשר דברו אבל צריכים אנו למודעי אם יש פוסקים אחרים הולכים עמו או אם מוחלפת השיטה וכו' ואנחנו לא נדע הדרך הטוב נלך בו יען דבריהם אמת וצדק מאלו השנים לכן אבקש ממעלת כבוד תורתו לגמור הדין ככל חקתיו וככל משפטיו יעשו אותו בלי ערעור ופקפוק ואחרי הקידה והשתחויה קמיה דמר אצא בשלום. עכ"ל.

תשובה מודעת זאת בכל הארץ כמה החמירו חז"ל בכוונת התפילות והאריכו למעניתם בכל פרטי הדברים הדק היטב והוצרכו לזה אף שהשכל האנושי מחייבו כי אם לפני מלך

בשר ודם וכו' ק"ו וכו' אלא שלפי שלא נתנה תורה למלאכי השרת כאמרם ולואי שתהא מורא שמים עליכם כמורא של בשר ודם והזהירונו ז"ל לפחות להסיר כל המניעות וההרהורים בשעת התפילה ואצ"ל בדבר שגורם על ידו שום הרהור וכמ"ש הרב ב"י או"ח סימן צ"ח ואם בדבר הרשות אסור להרהר בשעת התפילה מכ"ש וק"ו בדברי התול שחוק וקלות ראש ואצ"ל דברי חשק ועגבים שנאסרו אף שלא בשעת התפילה כמ"ש הרא"ש ריש פרק שואל והתוספות בשם הרבינו יונה החמירו עוד אפילו בשיחת חולין ופסקו כל זה הרב ב"י סימן ש"ז וסיים ובדברי חשק איכא תו משום מגרה יצר הרע ומי שחברן ומי שהעתיקן ואצ"ל המדפיסן מחטיאים את הרבים עיי"ש והרב מגן אברהם כתב שם דה"ה להולך לטרטיאות וקרקסיאות והם מיני שחוק ומיני תחבולה ע"כ והיא גמרא ערוכה עיי"ש אף שאין שם אלא שמיעת הקול ובכל התורה כולה שומע כעונה.

ומה שהתירו התוס' והביאו רמ"א שם אם הם כתובים בלשון הקודש אינו אלא בשיחת חולין וספורי מלחמות כמ"ש להדיא שם אבל דברי חשק ועגבים פשיטא דאסור בכל גווני וכ"כ הרב בעל באר שבע סי' קי"ט והביאו הרב כנסת הגדולה שם ונראה מדבריו שאסר אפילו מליצות ומשלים של שיחת חולין וכרבנו המחבר שסתם דמשמע דבכל גווני אסור ואם אסרו כל זה אפילו שלא בשעת תפילה מכ"ש וק"ו בשעה שאנו עומדים בבית הכנסת שהוא לנו למקדש מעט ובשעת התפילה לבקש על נפשותינו וצורך גופינו. ומ"ש הטור שם והרב ב"י בשם הרב מנוח שעכשו אין אנו נזהרים בכל זה שאין אנו מכוונים עכשיו כ"כ בתפילה. לא קאי אלא להנך שכתב לעיל שהיו עושים החסידים ואנשי מעשה כגון הבא מן הדרך אל יתפלל ג' ימים וכיוצא לפי שהם ז"ל היו נפנים מכל המחשבות בעולם והיו מתבודדים עצמם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות וכו' עיי"ש אבל בדבר שאנו יכולים לעשות בלי שום אונס המכריחנו פשיטא שיש לנו לעשות כל טצדקי לכוין בכל האפשר ואצ"ל בדבר שידענו נאמנה שיגרום ביטול הכוונה ולעשותו בקום עשה שזו לא אמרה אדם מעולם וז"ל הר"ש [הלוי] או"ח סימן ח' ואותם הדברים לא נאמרו אלא לחכמי התלמוד ולגאוני עולם ז"ל אבל בשאר כל אדם וכו' אבל אין הכי נמי דמוטל עליו וראוי שישתדל בכל מאמצי כחו לבקש מנוח לכף רגלו כדי שתתישב דעתו ולהסיר המעיקים ומציקים המונעים כוונתו עכ"ל לענייננו.

והנה אלו השלוחי צבור שמנגנים שירי תושבחות והודאות להקב"ה בשעת התפילה בקדיש או קדושה וכיוצא אם הוא ניגון שמנגנים לעובדי כוכבים ומזלות פשיטא דאותו נגון אסור לגמרי וכמ"ש הכלבו דף קנ"ה והביאו הר"ש הלוי י"ד סימן כ"ח וז"ל שליח ציבור וכו' כגון שמרנן בשירי העורב ממחין בידו שלא לעשות כן ואם אינו שומע מסלקין

אותו ומור"ם בהג"ה סימן נ"ג הבין דר"ל שמנגן בשירי הנכרים וז"ל ש"צ המנבל פיו או שמנגן בשירי הנכרים ממחין בידו וכתב שם הרב מגן אברהם וז"ל בשירי הנכרים כלומר בניגון שמנגנים בו לעבודת כוכבים ומזלות ע"כ נראה דשירי הנכרים דקאמר ר"ל עובדי כוכבים ומזלות אף שאינו מוכרח שהרי מור"ם לא כתב אלא שירי הנכרים והכלבו כתב בשירי העורב ואיך שיהיה למדנו מדבריו דאף אם משורר שירים אחרים באותו ניגון אסור שהרי כתב בניגון וכו' כלומר דלאו דוקא השיר עצמו דזה פשיטא אלא אף בניגון והיינו טעמא דאין לנו ללמוד מהם כלל כדאיתא בפרק ד' מיתות וכדלקמן בע"ה ובס' החסידים סי' רל"ח כתוב וז"ל לא ילמד אדם לעכו"ם אותיות ולא ינגן לפניו זמר נעים פן ינגן העכו"ם לעבודת כוכבים ומזלות שלו אותו ניגון וכל שמנגנים בפני עכו"ם לא יעשה אותו ניגון להקדוש ברוך הוא ע"כ הלכתא רבתי יש ללמוד מדבריו אלה דאפילו אם העכו"ם תפסו ניגון נעים שלנו לצורר בו בבית תפילתם לעכו"ם אין ראוי לנו לשורר אותו עוד דלאו כל אפיא שוים. ואל תתמה על החפץ שהרי מצינו דוגמתה במקרה דהקמת מצבה מתחילה היתה חביבה לאבות ושוב נאסרה לבנים ולפי שעשאוה חק לעובדי כוכבים ומזלות דכתיב ולא תקים לך מצבה אשר שנא וכו' אמנם לשיר להקב"ה בניגון שמנגנים הנכרים ר"ל דבר שגורם איזה הרהור אי מניעות כוונה וכ"ש וק"ו ניגון של צי"ר חשק ועגבים פשיטא ופשיטא שיאסר שהרי כוונת הניגון אינה אלא אחר כוונת הלב לכוין בו היטב.

וגילה לנו הרב דבר זה בספר הנ"ל סי' קנ"ח שהאריך בענין זה וז"ל לענייניו ואם לא תוכל להוסיף חקור לך אחר ניגונים וכשתתפלל אמור אותם באותו נגון שנעים ומתוק בעיניך באותו ניגון אמור תפילתך ותתפלל תפילתך בכוונה וימשוך לבך אחרי מוצא פיך לדבר בקשה ושאלה ניגון שמכין את הלב לדברי שבח ניגון המשמח הלב. למען ימלא פיך אהבה ושמחה למי שרואה לבבך ותברכיהו בחיבה רחבה וגילה כל אלה הדברים המכינים את הלב ע"כ הרי כתב להדיא דבעינן שסוג הניגון יהיה באופן שיכין לבו לכוונת הדברים ולכוונת הלב ודוק בדבריו במ"ש וימשך לבך אחרי מוצא פיך וכו' ניגון שמכוין את הלב וכו' הרי דבעינן שהניגון גם כן מצד עצמו יהיה הגון מבלי שום פניה חיצונית. מעתה אם מנגן בניגוני הנכרים ומכ"ש בדברי חשק שבודאי ע"י הניגון יתעורר כוונתו לאותו הצי'ר וגירוי היצה"ר שהוא הגורם הגדול כידוע ומפורסם ואין כאן מקום לפוטרו מידי מעילה בקדשי שמים שהיא התפילה במקום הקרבן וכמו שכתב הר"ש הלוי בתשובה או"ח סי' ח' וז"ל וכיון דתפילות כנגד תמידים תיקנום דהכי קאי הלכתא דפרק תפילת השחר א"כ כמו שבהקרבת הקרבן הנה צריך להרחיק כל מחשבה

זרה משום דמחשבה פוסלת בקדשים גם בתפילה צריך להתרחק ממקום שיש סיבה להביא מחשבה פוסלת וכו' עכ"ל. וגם הרב בעל ס' הזכרונות בדף ס"ה ע"ב אשר גם הוא נתעצם הרבה בענין כוונת התפילה וז"ל לענייניו וכל אשר תרחק עת התפילה מהנפש היא הולכת וקודרת במה שפגע אותה מעסקי העולם כ"ש אם יביאיהו הצורך לחברת נערים ונשים ורעים וישמע מה שיעביר זכות נפש ומדבריהם כעורים וניגונים שתטה הנפש אליהם ולא יוכל למשול בה ע"כ דבריו דון מינה ואוקי באתרין שע"י הניגון ההוא תתעורר בנפשו קול הניגון של אותו הצי'ר נכרי כי זכור אזכרנו לשמע קול דמות תבניתו ותוארו כי עיקר השיר הוא הנועם והניגון שבו ואף שעיקר קפידת הרב היא שכשהולך להתפלל עדיין מקשקש קול אותו הצי'ר באזניו ורחושי מרחשן שפוותיה הדבר מבואר שיש ללמוד מדבריו לנדון דידן דכל היכא שיש איזו גרמא בנזיקין להיסח הדעת בתפילה הוא הדין והוא הטעם. ומה גם דאפשר דק"ו הוא שבשעת התפילה עצמה יתעורר בזה ח"ו והמוחש לא יוכחש.

ומי זוטר מ"ש הרשב"א זלה"ה בתשובה סימן רט"ו ופסקו מרן ב"י בשלחנו הטהור על השליח ציבור שקולו ערב ונאה לשומעים ומאריך בתפילתו כדי שישמעו העם קולו ערב ומתנאה בזה ושמח בקולו ודעתו בכך בעת שהוא מתפלל ואומר שראוי הוא בכך ושיהא שמח בלבו כתב על זה תשובה וכו'. אבל אם מתכוין להשמיע קולו ושמח לקולו כדי שישמעו העם וישבחוהו הרי זה מגונה ועליו ועל כיוצא בו נאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה עד כאן לשון הזהב והאדר"ת. והדבר מבואר הרבה שכוונת השלוחי צבור העושים כן לנגן בצירו'ת הנכרים אינו אלא כדי שישבחוהו שידע להמציא ניגון חדש וערב וישבחו את עריבות קולו בזה וע"י זה מושך עצמו ואחר עמו לזכור אותו הצי'ר איך הוא והמדובר בו. ואילך דברי הרב בעל מטה משה דף כ"ח ע"ד שגם הוא מעיד על האמור וז"ל וטוב שיהא החזן מכסה תמיד את ראשו בטלית שלא יביט לצדדים ולא כמנהג החזנים שמשליכים הטלית מעל ראשיהם על כתפיהם ועל אצילי זרועותיהם ומסתכלים בעיניהם על כל צידיהם לראות את כל מה שנעשה בבית הכנסת ובגלל הדבר הזה חושב השליח צבור הכל במחשבתו ומפגל תפילתו וכו' והרב ראשית חכמה ז"ל כתב שמכלל כת החנפים הוא שיעשה מעשה מצוה לאל ית' וכוונתו שיכבדוהו בני אדם כמו מי שמכוין בתפילתו למצא חן בעיני בני אדם שתפילתו אינה מקובלת אצל הבורא יתברך כי אינו עושה רק כדי להשמיע קולו הערב וכו' ע"כ א"כ מהראוי שלא להסתכל על צדיו לראות אם ישבחוהו מחמת קולו וכו' וישר מחשבתו לפניו ויראה תמיד בסידור התפילה אשר לפניו ויקיים שויתי ה' לנגדי תמיד ולא יהרהר בלבו בשעת התפילה

כמה קול ערב וחזק יש לי וכמה בני אדם נהנים ממני ששומעים אותי כי כן דרכו של יצה"ר כדי להפיל את האדם ברשתו ושלא יהיו מעשיו לשם שמים ע"כ דבריו הרי לך כמה הזהיר בענין עריבות הקול וסוף לשונו יוכיח.

ושא נא עיניך וראה מ"ש הרב לונזאנו באצבע דרך החיים דף ק' בשם ספר החסידים סימן תשס"ח וז"ל ויזהר מי שקולו נעים שלא יזמר נגונים נכרים כי עבירה היא וכו' ע"כ לענייננו דוק בדבריו שלא כתב שלא יזמר שירים נכרים דזה פשיטא שאסור אלא כתב שלא יזמר ניגונים נכרים כלומר דאף שהשיר מצד עצמו יהיה קדוש הניגון נכרי שבו יפסידהו כי הכניס הטינופת במקום הקדש וסיים שם וז"ל ומכאן יכירו וידעו הרבה מהש"צ גדול עונם וכי הם עתידים ליתן את הדין על מה שנוהגים להמתין ולהתמהמה בסיום הברכות ובקדושה ובפסוק שמע ישראל ובעניית ברכו ובעניית אמן יהא שמיה רבא עד שיסיימו הקהל ואחר כך יאמרו הם כדי להשמיע קולם ונעימתם והחי יתן אל לבו אם במלאכי השרת המקדים או המאחר חייב שריפה אף כי אנוש רמה וכו' עכ"ל על זה ודאי ידוו כל הדווים ואוי לנו מיום הדין אם בדבר קול ניגון היתר הזהיר כל כך על נעימות הקול מכ"ש וק"ו בניגון נכרי כי הא והא איתנהו ביה.

וכבר צווח ככרוכיא על זה הרב בעל ערוגת הבושם בפ' ל"א כאשר הביא מעלת השואל והאריך למעניתו הרבה וגם הביא אחוזת מרעהו הרב הכוזרי ז"ל שנתרעם גם כן על זה והוא ז"ל חזק סברתו ביתר שאת והביא לו סמוכות גדולות וראיות ברורות ובפרט ההיא דזמירות היו לי חקך וכו' דבאמת אפשר ללמדו ג"כ במכ"ש וגם בס' נעים זמירות ישראל שהזכיר מעלת השואל שמסכים הולך לדבריו הגם כי לא מצאתיו ואהימנותיה דמר סמיכנא. ותמהתי הרבה על האומרים דאין להביא ראיה אלא מהפוסק לא מהמפרש הא ודאי בורכא רבתי היא וכי הפוסק או המפרש אומר הדבר מפי עצמו ומסברתו כדי שנאמר גם אני חכם כמוהו הלא הוא מביא ראיות לדבריו ואלו היו אומרים שראייתו אינה מוכרחת אי נמי שתשובתה בצדה לפחות החרשתי. אמנם לחלוק עליהם בלי העיון נמרץ בדברים קלים בלי השגחה פרטית לא אריך למעבד הכי הלא נודע מ"ש המגדל עוז והרב המגיד ומרן כסף משנה בכמה מקומות על מה שהשיגו על הרמב"ם זלה"ה שראוי למי שמשיג על רב אחד שיעיין בדבריו הדק היטב ואז יכול לחוות דעתו. ומכל מקום גם בזו לא נאה ולא יאה לסמוך על דעתינו ולזוז מדברי הרבנים נשמתם עדן שקטנם עבה ממתננו וכמה פעמים הפוסקים הגדולים מסיימין אבל מה אעשה שכבר הורה זקן ומה גם בנדו"ד שהלכה כרבים אף לפי דעתו ומה לי שיהא פוסק מה לי שיהא מפרש כיון שמביא ראיות לדבריו והלא הוא כותב כן לענין הדין והלכה למעשה וק"ו

בנדון דידן שנראה שכל הנביאים מתנבאים בסגנון אחד בלי חולק דגם הרב בית חדש שרוצים להסתייע מדבריו יורה יורה בנדו"ד שהוא איסור גמור מהטעמים שכתבנו ונדון שלו הוא ענין אחר והיא היא דעת הרב ספר החסידים שהזכרנו לעיל. ואעתיק לשונו כדי שנבין תוכן הדברים ולהשקיט הריב שלא ירבה המחלוקת חס ושלום כי זה הוא הגורם העיקרי.

וז"ל בתשובה קכ"ז מה שמזמרין בבתי כנסיות בניגונים שמזמרים בהם בבית תפילתם נראה שאין איסור אלא דוקא באותם ניגונים שהם מיוחדים לעבודת כוכבים ומזלות מאחר שהוא חק לעבודת כוכבים ומזלות כמו מצבה שאסורה בכל מקום מפני שעשאוה כנענים חק לעבודת כוכבים ומזלות ואין ראיה להתיר [צריך לומר לאסור] גם את זה מהא דתנן בפרק ארבע מיתות מצות הנהרגים היו מתיזין וכו' עיי"ש ובגמרא תנינא אמר להם רבי יהודה לחכמים אף אני יודע שמיתה מנוולת היא עיי"ש וא"כ איכא למימר ה"נ בניגונים דלאו מנייהו קגמרי אלא ע"י חכמת המוסיקי"ם דאין לומר להחמיר כר"י דלית ליה סברא זו דהא כבר פסקו הפוסקים הלכה כרבנן מ"מ נראה דאין ראיה מכאן לפי מ"ש התוס' וז"ל תימה דמשמע הכא דאע"ג דחוקה היא כיון דכתיב קרא וכו' עיי"ש אלמא דאפילו כתוב באורייתא לא מהני כשנעשה חק לעובדי כוכבים ומזלות כ"ש באותם ניגונים אבל אם אינם מיוחדים נראה דאין בזה איסור דבהא ודאי איכא למימר דלאו מנייהו גמרינן ע"כ דבריו. העיני בשר לו ראה יראה שנדון הרב הוא באותם הניגונים שהמציאו והולידו המשוררים של בני עמינו מחכמת המוסיק"ה ולא לימדום מתחילה מילדי נכרים ולא מניגונם כמ"ש להדיא ה"נ בניגונים וכו' שזה לא נאסר כלל שהרי הלוים היו משוררים בניגון זה בבית אלהינו וכמ"ש בס' ערוגת הבושם ז"ל ומשו"ה הביא ראיה בפתח דבריו לאסור דבר שהוא חק לעובדי כוכבים ומזלות מדין מצבה שהיתה חביבה לפני המקום בזמן האבות וכשראה יתברך ב"ה שהכנענים עשאוה חק לעבודת כוכבים ומזלות אסרה לבני ישראל לגמרי וכדברי ספר החסידים ז"ל שכתבנו לעיל וכלומר דדומיא להכי אם אינו חק לעובדי כוכבים ומזלות שפיר דמי מכיון שלא לימדום מניגוני הנכרים וצ"ל דאיירי נמי בשאינו חק להם אף שאינו לעובדי כוכבים ומזלות דאל"כ אף דלית ביה משום עבודת כוכבים ומזלות אסור דטעמא דרבנן דשרו בסייף אינו אלא משום דכתיבא באורייתא אבל אי לא כתיבא באורייתא והוא חק שלהם אליבא דכו"ע אסור וכ"כ התוספות פ"ק דעבודת כוכבים ומזלות דף י"א ד"ה ואי חקה וכו' ובזה לא דבר הרב כלל כי הוא נלמד ממה שהזכיר הגמרא הנ"ל. ומכל מקום הדבר מבואר דלא איירי אלא בשלימדום מתחילה מזולתם בדרך היתר ולא מניגוני נכרים

שלהם וסיום דבריו גם כן יוכיח. אמנם ללמוד לכתחילה מנגוני עכו"ם בהא לא אירי הרב כלל דפשיטא שאסור ולא בא אלא להליץ בעד השלוחי צבור שנהגו כן מעולם דמחזקינן להו בהיתירא דלא מנייהו גמרו.

מעתה מה להם כי נזעקו כת החולקים דאפילו לפי דעתם שהרב ב"ח מתיר הרי הרב הכוזרי והרב בעל ערוגת הבושם וספר החסידים והרב לונזאנו ונעים זמירות ישראל שהביא מעלת השואל חולקים עליו ולא אאמין כי יסופר שיש מי שיסמוך על היחיד נגד הרבים ולעשות הלכה למעשה בקום עשה ובדבר שאפשר לאוסרו משום ליתא דובחקותיהם לא תלכו. ומה גם דהמוחש לא יוכחש דגורם גם כן ביטול הכוונה ואף לפי דעתם הרי קולא גדולה היא ויש לנו ליישב דברי הפוסק באופן שלא יחלוק וכמ"ש בשו"ת מטה יוסף סי' א' עיי"ש. סוף דבר שאיני רואה זכות לאלה הש"צ הרוצים לעשות כן לענ"ד נראה כי אם שינגנו בניגונים שנהגו בהם כל ישראל כל לשון לעצמו ספרדים ואשכנזים ואיטלייאני יצ"ו (כי אלו ואלו דברי אלהים חיים) ולא יכלו במועצות היצר הרע לשיר במחולות ובילדי נכרים וכמ"ש המגיד משנה שזכרנו כי הן עם לבדד ישכון כתיב ולא כצורנו צורם. ועיין להרב לונזאנו באצבע דרך החיים כמה וכמה העמיק הרחיב בענין כוונת התפילה וכל הנביאים מתנבאים כן זלה"ה. הוא הנראה לענ"ד אם יסכימו עמי בעלי ההוראה לקדושים אשר בארץ המה כי אין דעתי מכרעת כלל. והשי"ת יצילנו משגיאות ויראינו מתורתו נפלאות כן יהי רצון. בסדר ויתילדו על משפחותם לבית אבותם.

ומי שלא נתמלא זקנו וכו'. חולין דף כ"ד. ת"ר נתמלא זקנו ראוי לעשות ש"צ ולירד לפני התיבה ולישא את כפיו. והקשו התוספות ז"ל דבפ' הקורא את המגילה אמרינן קטן קורא בתורה ואינו פורס על שמע ולא יורד לפני התיבה ולא נושא את כפיו משמע הא הביא שתי שערות יורד לפני התיבה ונושא את כפיו וי"ל דכשהביא שתי שערות יכול לירד לפני התיבה אבל ליעשות ש"צ קבוע או להתפלל בתעניות ומעמדות אינו נעשה עד שיתמלא זקנו וכו' ע"כ. ורבינו סתם דבריו ואפשר דס"ל כדברי התוספות ז"ל ומ"ש ולא יהא ש"צ ר"ל בקביעות כמו שקדם אין ממנין וכו' כלומר אבל באקראי בעלמא שפיר דמי ומרן ז"ל גם כן לא הכריח דעת רבינו אלא שכתב דיותר נראה להשוותו עם שאר הפוסקים דהיינו כדברי התוספות שהזכרנו וכן דעת הרב לחם משנה ז"ל ועיין עליו. וראיתי להפרי חדש ז"ל או"ח סימן צ"ג שכתב דמדברי רבינו מוכח בהדיא דאפילו באקראי ע"כ וסתם הדברים ולא הזכיר דברי מרן הנ"ל ולא ידעתי מהיכן פסיקא ליה הך מלתא דהרי שפיר אפשר לפרשו כדברי שאר הפוסקים ומ"ש ולא יהא ש"צ וכו'

אין ממנין שקדם קאי כנ"ל בפרט שדעת מרן הקדוש נטה יותר לפרשו כן ודו"ק. שוב נתיישבתי דאפשר דהכרח הפר"ח ז"ל מדחזינן לרבינו פט"ו דאסר לכהן לישא כפיו עד שיתמלא זקנו לא חילק ואילו התוספות שם כתבו דיש לחלק נמי בזה דעם כהנים אחרים שפיר דמי.

הלכה יג

וכן העלג וכו'. מגילה דף כ"ד אין מורידין לפני התיבה לא אנשי חיפה ולא אנשי בית שאן מפני שקורין לאלפי"ן עייני"ן וכו'. ומשמע שאותן בני חיפה ובית שאן אין מורידין אותם בקהילות אחרות שקורין האותיות כתיקונן אבל חיפה ובית שאן עצמן משמע דשפיר דמי לדידהו שכולם קורין כן דאל"כ וכי נאמר שיצטרכו לשכור להם שליח צבור ממקום אחר להוציא כולם ועוד דאם איתא יתכן שהרבה מהם לא יצאו י"ח כגון אם לא נמצאו בבית הכנסת באיזו מן התפילות והוצרכו להתפלל בעשרה עם שליח צבור אחר כנהוג וכן מצאתי להרב כנסת הגדולה שם בשם הרדב"ז ומהרי"ט ז"ל ועיין עוד שם פרטים רבים בדיני שליח צבור.

והרב ממנה וכו'. כתב מרן הקדוש שכ"כ בארחות חיים בשם רב שרירא וטעמו שאע"פ שכתב למעלה שאין ממנין ש"צ אלא גדול שבצבור וכו' הרב ממנה אחד מתלמידיו להתפלל לפניו בצבור אע"פ שאין בו כל התנאים האמורים עד כאן. והפר"ח ז"ל סימן נ"ג כתב דיצא לו לרבינו דין זה מההיא דפ' תפילת השחר שירד שמואל הקטן לפני רבן גמליאל וכן בפ' אין עומדין מעשה בתלמיד אחד שירד לפני רבי אליעזר וההוא דנחית קמי דרבה אמר כמה ידע האי צורבא מרבנן וכן בהפועלים הוריד ר' לר' חייא ובניו וכן במסכת תענית ירד רבי עקיבא אחר רבי אליעזר מכל הני משמע שאע"פ שאין מורידין לפני התיבה אלא הגדול שבצבור יכול הרב למנות אחד מתלמידיו ע"כ ומרן ז"ל השמיט כל הנך בקיאות נראה שהבין שאין מהם שום הוכחא לדעת רבינו דהתם באקראי בעלמא קאמר אבל בקביעות שהוא דינו של רבינו מנא ליה ולכך הוצרך ז"ל להביא מהארחות חיים כנזכר. גם הרב לח"מ ז"ל כתב דלמדו ממתניתין היה קטן אביו או רבו פורסין על ידו משמע הא אם היה גדול הוא עובר לפני התיבה אע"פ שרבו ואביו עוברין לפניו ע"כ. ואחרי המחילה אין מכאן ראיה דאף אם נדייק כן אכתי התם לא איירי אלא בפורס על שמע דהוא קל משו"צ כמ"ש רבינו לעיל אבל ש"צ מנ"ל ותו דהתם ליכא למילף אלא באקראי ע"פ דרכו שכתב לעיל דבקבע דפורס על שמע הוי כאקראי דיורד לפני התיבה ותו דאם איתא נימא דגם באביו ה"ה ורבינו לא הזכיר כי אם הרב והכי מסתברא.

הסומא וכו'. משנה שם וכתפיו מגולות שהזכיר רבינו היינו פוחח שכתוב שם. ומ"ש רבינו אע"פ וכו' ציין מרן ז"ל פי"ג ממסכת סופרים.

פרק ט

הלכה א

ועונים אמן בסוף קדיש וכו'. הקשה הרב לח"מ דרבינו בסדר הקדיש כתב דעונים בקדיש ה' פעמים אמן וכו' וא"כ למה כתב כאן ועונים בסוף הקדיש ולא הזכיר שאר העניות וכו' ואולי סמך כאן על מ"ש שם ולכך לא ביאר כ"כ וצ"ע ע"כ. ואפשר דכוונת רבינו הכא דלא נחית לדין עניית האמן דזה כבר ביארו אלא אשמועינן הכא דבתחילה עונים אמן ואחר כך אומר השליח צבור ברכו אבל להפך לא דומיא דברכת כהנים וכתב גם כן דין עניית אמן יהא שמיה רבה דבעי בכל כחו דוקא שהוא עיקר הקדיש כדאמרינן בגמרא כל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כחו קורעים לו גזר דינו.

עד שמברך גאל ישראל. כצ"ל ולא כנוסחאות שמסיים בהם גאל ישראל אמן דאין ראוי לענות אמן אחר ברכה אחרונה דקריאת שמע דשחרית משום דהויא לה ברכה אחרונה שלא קדמה לה ברכה אחרת ואין עונים אחריה אמן וכן הכריח הרא"ם ז"ל ח"א סי' ו' בתוך התשובה וכ"כ מרן.

הלכה ב

וכל מי שיגמור תפילתו עם הצבור וכו'. ודין נותן שלום לשמאל תחילה וכו' כבר ביארו רבינו פ"ה עיי"ש וכתב הרב ב"י או"ח סי' קכ"ג הרבה טעמים בג' פסיעות אלו ומשם רבינו האיי מצאתי כתוב משום דתפילות כנגד תמידים תיקנו וכשהכהן עולה למזבח עם איברי התמיד היה עולה דרך ימין ומקיף ויורד דרך שמאל ובין כבש למזבח היו ג' רובדים של אבנים ויורד בהם ג' פסיעות וכו' ואנו עושים כמו שהם היו עושים ע"כ ולפ"ז טוב לילך קצת לפניו כשעומד להתפלל וכ"כ ז"ל והרב מנוח כתב דהני ג' פסיעות ילפינן להו מדכתיב ורגליהם רגל ישרה רגליהם תרי רגל חד ע"כ. ונראה דמזה כתב הרד"ך הביאו הכנה"ג שם דחייב הוא לכוין רגליו כמו בתפילה וכ"כ בנימין זאב ע"כ. ושיעור הג' פסיעות כתב הרב ב"י שם לכל הפחות כדי שיתן עקב בצד גודל ואם מוסיף על שלשה פסיעות מחזי יוהרא והשיירי ז"ל כתב שם דאם המקום צר מצד הרבים שיש באותו בית הכנסת כדאי הוא הרשב"א ז"ל לסמוך עליו בשעת הדחק וכן נהגו לפסוע בלי שיעור והוא מטעם הדוחק אבל היכא דליכא דוחק צריך לדקדק לפסוע עקב בצד גודל וסיים ז"ל והמנהג עכשיו שאם מסיים התפילה ואחריו אדם אחר שהוא מתפלל

שאינו יכול לפסוע ג' פסיעות ממתין עד שיכלה האחר תפילתו ואחר כך פוסע השלש פסיעות ע"כ ואין זה מנהג לבד דדין גמור הוא ופסקו הרב ב"י סוף סי' ק"ב מתלמודא דידן וירושלמי עיי"ש.

ויעמוד במקום וכו'. יומא דף נ"ג א"ר אלכסנדרי אמר רבי יהושע בן לוי המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחריו ואחר כך יתן שלום א"ל רב מרדכי כיון שפסע ג' פסיעות לאחריו התם אבעי ליה למיקם משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו ופי' רש"י התם אבעי ליה למיקם במקום שהפסיעות כלות ולא לחזור לאלתר ע"כ והן הן דברי רבינו.

הלכה ג

ואחר שיפסיע וכו'. כתב מרן הקדוש וז"ל נראה מלשונו שבמקום שכלו ג' פסיעות שם עומד ומתחיל ולא נהגו כן ע"כ. אף שלשון רבינו מורה כוונה זו מ"מ אפשר לפרשו דר"ל שיעמוד קצת במקום שכלו הג' פסיעות כדין היחיד שהרי מדאמרינן בגמרא התם איבעי ליה למיקם משל לתלמיד וכו' משמע דכל זה שייך בין בהקהל בין בהש"צ דלא ליהוי ככלב שב על קיאו וכיון שכל הקפידא אינה אלא שלא יחזור למקומו הראשון תכף ומיד מה ענין התחלת התפילה בזה מלתא דפשיטא היא שאחר שהמתין קצת שיש לו לחזור למקומו ושם יתפלל תדע עוד דאם יתכן ליחיד שיתפלל שתי תפילות כגון לתשלומין וכי נאמר שיתפלל השניה במקום שכלו פסיעותיו זו לא שמענו ותו דאם נפרש דברי רבינו כן יקשה דמנין הוציא חידוש זה וגם השכל אינו מקבלו שהרי הש"צ צריך הוא להיות לפני העם כדי שישמעו החזרה ויכוונו אליה ואיך יחזור התפילה במקום שכלו ג' פסיעותיו לאחור שנמצא שאינו לפני העם והוא מתרחק מהם ובאמת שכן משמע שהבין הרב ב"י גופיה או"ח סימן קכ"ג עיי"ש והסברא היא עמוד ההוראה.

מתחילת הברכות. עיין מ"ש פ"ב הל' ט'.

הלכה ד

ולא ישחו יותר מדאי וכו'. עיין להרב ב"י שם שתירץ ב' תירוצים לדברי רבינו וכאן הרכיב שניהם בתירוץ אחד והוא נכון אך מ"ש דזה לא נאמר אלא בחזרה ומפני שלא יראו ככופרים וכו' דמשמע דבתפילה בלחש אין קפידה אם ישחה יותר מדאי אף דבאמת הכי משמע קצת מדברי רבינו מ"מ מן הירושלמי הזה שם מוכח להדיא דאף בתפילה בלחש אין לו לשחות יותר מדאי כדאיתא התם פ"ק דברכות ועיין להר"א לב ז"ל וכ"כ היפה מראה שם.

ואומרים מודים וכו'. סוטה דף מ' כמה אמוראים אמרו כל אחד מקצת זה הנוסח וסיים רב פפא הלכך נימרינהו לכולהו ופי' רש"י על שאנו מודים לך על שנתת בלבנו להיות (מודים לך) דבקים בך ומודים לך ע"כ ולכך נקרא מודים דרבנן על שנוסח שלו מהרבה חכמים.

וכל האומר מודים מודים וכו'. עיין מ"ש פ"ב דקריאת שמע הל' ט"ז.

הלכה ה

ויפול על פניו ויטה. לא נתבאר בדברי רבינו אם יש לו להטות על ימינו או על שמאלו ובב"י או"ח סימן קל"א משם הכלבו ז"ל כתב דנהגו להטות על צד שמאל ומור"ם בהגה כתב יש אומרים על צד ימין והעיקר להטות בשחרית כשיש לו תפילין על צד ימין משום כבוד התפילין ובערבית או כשאין לו תפילין יטה על צד שמאל ובלבוש הביאו המגן אברהם כתב דגם בשחרית נופלים על צד שמאל אלא שנוטה מעט לצד ימין וכן נכון ע"פ הקבלה וברקנטי כתוב עפ"י הקבלה ליפול על ימין ע"כ וכיון שכן נהרא נהרא ופשטיה ומנהגינו על צד שמאל לעולם.

הלכה ו

סדר קדושה וכו'. ויש ליזהר בה מאד שאמרו חז"ל מיום שנחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה ומרובה קללתו מיום שלפניו ועלמא אמאי קאי אקדושא דסדרא והיא הקדושה שבסדר ובא לציון כ"כ הלבוש ועיין להטור והרב ב"ח ז"ל או"ח סימן קל"ב.

הלכה ז

מי שריחם וכו'. משנה בברכות דף ל"ג ובמגילה דף כ"ה על קן צפור יגיעו רחמיך מאי טעמא פליגי בה תרי אמוראי במערבא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות ופי' רש"י ואינן אלא גזירת מלך להטיל עלינו עולו להודיע שאנחנו עבדיו ושומרי מצותיו ע"כ. ומפרש רבינו שאומר כן בדרך תחנונים מי שריחם וכו' והוא מהירושלמי וכדלקמן בע"ה. וראיתי להתוספות שם שכתבו וז"ל קשה להר"ר אלחנן על שיסד הקליר בקדושתא שאנו אומרים ביום ב' של פסח צדקו אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד דמשמע שר"ל שהקדוש ברוך הוא חס על אותו ואת בנו והוא אינו אלא גזרה ע"כ. ותמיהא לי מלתא איך לא הזכירו התוספות ז"ל המדרש רבה בריש פרשת כי תצא שנראה שמשם הוציא זה הקליר ז"ל דאיתא התם וז"ל ולמה התינוק נימול לשמונה שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כח וכשם שרחמיו של הקב"ה על האדם כך רחמיו על הבהמה מנין שנאמר מיום השמיני והלאה וגומר ולא עוד אלא שאמר הקב"ה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום

אחד וכשם שנתן הקב"ה רחמים על הבהמה כך נתמלא רחמים על העופות מנין שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך וכו' ע"כ הרי שהמדרש הזה מוכח כדברי הקליר ז"ל. ואולי שהתוספות ז"ל ס"ל דאין הכי נמי דמצינן למימר הכי לפרושי טעמא דקראי אבל לאומרם בפה בדרך תחנונים או בקשה אסור דהרי זה כמחליט הדבר שכן הוא וזה אינו דאינן אלא גזרות כדאיתא בגמרא ותדע שאם כן למה התיר לשחוט הבהמות והחיות והעופות כלל ובזה הש"ס דילן נמי לא פליגא ההך מדרש וא"כ שפיר הקשו ז"ל על הקליר.

אכן אנכי הרואה שדברי הקליר ז"ל הנ"ל יסודתם ע"פ התרגום של יונתן בן עוזיאל בפרשת אמור על פסוק ושור או שה אותו ואת בנו וכו' שתרגם עמא בני ישראל היכמא דאנא רחמן בשמיא כן תהוון רחמנים בארעא תורתא או רחילא יתה וית ברא לא תכסון תרויהון ביומא חד. גם בפרשת כי תצא בפסוק לא תקח האם על הבנים תרגם ז"ל לא תסב אימא מעל בניא דמורה ג"כ דהטעם משום מידת רחמנות וגם על זה הוה מצינן לדחוקי נפשין קצת דלא פליג התרגום הזה על מתניתין וש"ס דילן דשאני פירוש הפסוק מאומרו דרך תחנונים ובקשה שאין הקב"ה חפץ בזה כדי לחזק בנפשותינו עבודתו ועול מצותיו כמ"ש רש"י ז"ל ולהכי לא אריך למעבד כי האי ומשתקין אותו תנן.

אכן ראיתי בירושלמי שכתוב כך אהך מתניתין רבי יצחק בשם רבי סימון כקורא תגר על מידותיו של הקב"ה על קן צפור הגיעו רחמיך ועל אותו האיש לא הגיעו רחמיך רבי יוסי בשם רבי סימון כנותן קצבה למידותיו של הקב"ה עד קן צפור הגיעו רחמיך וכו' ע"כ ופירושו מבואר דאין הכוונה שאומר כלשון זה ממש דאם כן הוה ליה מטיח דברים כלפי מעלה ח"ו ואפילו אם היה באמת כן אין לומר להשי"ת כלשון זה חלילה וכדאשכחן גבי חנה שאמרה אם ראה תראה וכו' כדאיתא בפרק תפילת השחר אלא דקמ"ל דאפילו אם אומר כן בדרך תחנונים ובקשה כמו שכתב רבינו מי שריחם על קן צפור וכו' ירחם עלינו עכ"ז הוי כקורא תגר על מידותיו ברוך הוא ותדע עוד דלשון המשנה אינו מורה כן כלל וגם בירושלמי לא אמרו בקורא אלא כקורא וכו' תו איתא התם ומסיים בה הכי ואילין דמתרגמין עמא בני ישראל כמה דאנא רחמן בשמים כן תהוון רחמנין בארעא תורתא או רחילא יתה וית ברא לא תכסון תרויהון ביומא חד לא עבדין טבאות שהן עושים מידותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ע"כ. הרי מוכח להדיא דלפי הירושלמי הזה הך תרגום דיונתן בן עוזיאל פליג אמתניתין וש"ס דילן ואירושלמי שהרי אמרו להדיא דאין לתרגם הפסוק כך אמנם מקום הניחו מן השמים. ואולי בצירוף כוונתי הרציה אהיה מכוין אל האמת וזה דלכאורה תמיהא מלתא טובא לומר על יונתן בן עוזיאל שהיה בזמן התנאים ותלמידו של הלל כדאיתא בב"ב דף קל"ד ובסוכה דף כ"ח

שמונים תלמידים היו לו להלל וכו' גדול שבכולן יונתן בן עוזיאל אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל בשעה שהיה עוסק בתורה כל עוף שפורח עליו מיד נשרף וכתבו שם התוס' דומיא דמתן תורה כנתינתה מסיני באש הרי שכל דבריו היו ברוח הקדש ואיך יהיה כח בירושלמי ובאמוראים לחלוק עליו ואף דכח הדוחה יאמר דכוונת הירושלמי לומר דאין זה תרגום של יונתן בן עוזיאל כלומר שהוא לא תרגם כן וכמו שמצינו כמה פעמים לרש"י ז"ל בפי' החומש שחולק על התרגום שלפנינו ולפעמים הוא מטעה האומרים כן כמ"ש בפרשת שופטים המתרגם לתרע בית דינך טועה וכוונתו ז"ל שהמעתיקים טעו בזה מלבד דאין זה משמעות הירושלמי ודוחק גדול הוא להטעות חצי פסוק עוד מצד אחר אין נראה לומר כן שהרי תרגם ג"כ פסוק דלא תקח האם על הבנים ע"פ דרך זה לא תיסב אימא מעל בניא כנ"ל דמוכח דלשיטתיה אזיל דהוי ממידת רחמנות.

ועל פי דרך המדרש רבה שהזכרנו לכך נראה לענ"ד דכוונת הירושלמי ודאי דאינו לנגד תרגום זה שאינו אמת חלילה אלא לימד לנו שאין להבין הדברים כפשטן ולהחליט הדבר שזה הוא משמעות הפסוק דוקא דנמצא מוליד מזה שמידותיו ב"ה אינן גזרות אלא רחמים וכן יש לדייק קצת הלשון דקאמר ואילין דמתרגמין וכו' דאם הכוונה על יונתן בן עוזיאל כלומר דט"ס הוא וכיוצא הוה ליה לומר והמתרגם או מי שתרגם וכו' אלא נראה דהכוונה אינה אלא על אותם האנשים שמבינים זה התרגום כפשוטו דלא עבדין טבאות כלומר להבינו כן אלא שכוונת זה התרגום הוא כעין המדרש רבה שהזכרנו דהיינו על דרך דרש וכיוצא ואף שגם הוא אמת מ"מ דרך פשט אין להבינו להחליט הדבר כן דנמצא מהרס בנין גדול הנוגע לעבודת הבורא יתברך ומכ"ש אם על ידי זה יקבע הדברים בתפילתו לומר מי שריחם על אותו ואת בנו או על קן צפור וכו' דודאי יש לאדם ליזהר מאד בתפילתו ובההיא דפ' תפילת השחר ההוא דנחית קמיה דר' חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא האדיר והחזק וכו' א"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך וכו' וכתב שם הרא"ש ז"ל דהני מילי בדרך תפילה ותחנונים אבל דרך שבח והודאה שפיר דמי וכו' ועל פי האמור הנה מקום לדברי הקליר ז"ל שיסד צדקו וכו' כלומר בדרך נסתר אכן דעת התוספות ז"ל דמ"מ יש לטעות במשמעות הדברים וע"פ זה נראה לענ"ד שהכל מיושב. שוב הגידו לי שהרמב"ן ז"ל בפרשת כי תצא והזכירו התוס' יו"ט עמד בפרט זה ושבח להשי"ת שכיוונתי לדבריו אכן הוא ז"ל לא הזכיר דברי הירושלמי והמדרש והתוספות הנ"ל אלא דברי המורה זלה"ה שבאמת דבריו מגומגמים עיי"ש.

וכן לא ירבה בכינוים. שם ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא וכו' וכבר הזכרתיו למעלה וכתב הרב ב"י בשם הרא"ה דאע"ג דשתיקותא מעליותא כלפי שמיא הני מילי באדכורי

שבחא בדידיה דרחמנא כגון אדיר ונורא ואמיץ דאנן לית לן דיעה לאדכורי שבחיה אבל לספר נפלאותיו ונסיו וגבורותיו כל המוסיף הרי זה משובח וזהו כל ספר תהלים ותושבחות ע"כ.

הלכה ח

אשרי יושבי ביתך. נראה שתיקנו זה ממ"ש פ' אין עומדין (ברכות דף ל"ב) חסידים הראשונים היו שוהים וכו' ויליף לה רבי יהושע בן לוי מהך קרא דאשרי יושבי ביתך וכו'. **תהלה לדוד**. היינו להשלים השלשה פעמים שאמרו בגמרא פ"ק כל הקורא תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

הלכה ט

ואומר והוא רחום וכו'. כתב הלבוש וז"ל ותקנו לאומרו לפי שבשחרית ומנחה יש תמידין שמכפרים אבל ערבית שאין תמיד לכפר תקנו לומר והוא רחום וגו' ויש אומרים לפי שנהגו ללקות ערבית לאחר שחטא כל היום ובמלקות מתכפר להם לכך נהגו לומר אחר המלקות והוא רחום וגומר כלומר אחרי שלקינו יכפר לנו וגם בשעת מלקותן עצמו היו נוהגים לאומרו וכו' ע"כ ואנו נוהגים לומר מזמורים קודם לכן ועיין הטעם להרב כנסת הגדולה שם.

ואומר קדיש. כבר כתבנו דרבינו ס"ל שאומרים פסוקים ויראו עינינו קודם התפילה של ערבית וכמ"ש ז"ל בסדר התפילות.

הלכה י

בלילי שבתות חוזר שליח ציבור וכו'. שבת דף כ"ד ועיין למרן ז"ל ואיכא למידק דכיון דטעם ברכה זו היא מפני אותם המאחרים לבא לבית הכנסת ומפני המזיקים משום שהיו מתפללים בשדות עכשיו שאין לנו זאת הסיבה למה אנו אומרים אותה ומאי שנא מברכת הקידוש שנתקנה בבית הכנסת מפני האורחים ועכשיו דלא שכיחי אורחים אין מברכים אותה והר"ח אבולעפיה נר"ו הקשה גם כן מדיני גילוי שאינם נוהגים בזמנינו כלל יעו"ש ומאי דתמיהא לי מהרב ב"י או"ח סימן קכ"ד שהביא תשובת הרמב"ם על ענין החזרה בשכולם בקיאים והשיב דאע"פ שביטל הטעם לא בטלה התקנה והביא ראיה מדין קידוש של ביהכנ"ס יעו"ש ותימה דהרי הקידוש נתבטל משום דאין שם אורחים ודו"ק.

הלכה יב

אין שליח צבור וכו'. הקשה הרב לח"מ ז"ל דבש"ס נותן טעם דבשבת נמי לא בעי מימר רק משום מזיקין יעו"ש והר"ח אבולעפיה נר"ו תירץ דהכי קאמר לא נתחייב היום מן הדין רק משום מזיקין משא"כ ביוהכ"פ דנתחייב בארבע תפילות מן הדין ע"כ והוא נכון.

הלכה יג

ואין אומרים קדושה וכו'. היינו קדושה דסדרא שהזכיר לעיל הל' ה' והטעם שאיחרוה עד המנחה כתב הלבוש סימן רצ"ב שבשבת ויום טוב שמאריכים בתפילת שחרית ביוצר ומוסף הניחוה עד המנחה וכו' ע"כ.

ואומר סדר היום. היינו קדושה דסדרא שלא אמרו בשחרית.

ודברי תחנונים. נראה דהיינו פסוק ואני תפילתי שהוא ע"פ המדרש שהביא הלבוש ז"ל שם ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר וכתיב בתריה ואני תפילתי וגומר אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אין אומה זו כשאר אומות העולם שכששותים ומשתכרים הולכים ופוחזים ואנו לא כן אלא אע"פ ששתינו ואני תפילתי ע"כ.

הלכה יד

אומר סדר קדושה וכו'. היינו משום שאין שם תפילה ארוכה כמו בשבת ויום טוב ע"פ דברי הלבוש ז"ל כנ"ל.

סדר היום. היינו גם כן קדושה דסדרא וכן אנו נוהגים.

פרק י

הלכה א

ולא כיון לבו וכו'. מההיא דרבי ינאי פרק אין עומדין (ברכות דף ל'.) ומ"ש ואם כיון לבו וכו' שם דף ל"ד ועיין שם פ"ד הל' ט"ו והרא"ש ז"ל כתב דהוא הדין אם לא כיון באבות וכיון בשאר הברכות דלא יצא עיי"ש.

מי שטעה וכו'. שם דף ל"ד א"ר הונא טעה בג' ראשונות חוזר לראש באמצעיות חוזר לאתה חונן באחרונות חוזר לעבודה ורב אסי אמר אמצעיות אין להם סדר ופסק כרב אסי ובפירוש אין להם סדר נחלקו רש"י והתוספות ורבינו פסק כדעת התוספות והיא הסכמת הפוסקים ז"ל ועיין מ"ש בזה בפרק א' הל' ד'.

ואם טעה וכו'. עיין מ"ש בזה לקמן הל' ט'.

הלכה ב

וכן שליח צבור וכו'. נראה פשוט דכיון דבקול רם אינו אלא להוציא את שאינו בקי א"כ דינו בחזרה כדין היחיד שטעה שהזכיר לעיל ומרן ז"ל כתב דהוציאו מדיוקא דברייתא ס"פ תפילת השחר שאמרו שם שאם טעה ולא הזכיר ראש חדש אין מחזירין אותו ואוקימו לה בש"צ כפי פירוש בעל הלכות גדולות והרי"ף ז"ל משמע דוקא זה אבל טעות אחר חוזר.

אני אומר שאינו חוזר וכו'. ראויים הדברים למי שאמרן וגדולה מזו כתב הרדב"ז והביאו הרב כנסת הגדולה או"ח סי' ק"ח במי שטעה ולא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתים וכו' וכשהשליח צבור שלמחר מתפלל שתים אין צורך לחזור ולהתפלל עוד שלישית אלא יתפלל למחר שתים אחת בלחש לחובת היום והשניה שבקול רם יכוין בה לתשלומין להוציא את שאינו בקי ע"כ הרי שאפילו לתפילה אחרת מועיל ותפילה זו שויא לתרי אנפי לערבית לשליח צבור ולשחרית למי שאינו בקי ודו"ק.

והוא שלא טעה בשלש ראשונות וכו'. קשה דמשמע דבשלש אחרונות אם טעה אינו חוזר ומנין הוציא דין זה רבינו דהא בכל מקום השלש ראשונות הם שוים לשלש אחרונות ותו דאדרבא איפכא מסתברא דבשלש אחרונות שאין כל כך טורח הוה ליה לחזור ואם נאמר דכוונת רבינו על ברכת אבות שהיא העיקרית לא הו"ל לומר ג' ראשונות וכבר נרגש מזה הרב לח"מ ז"ל והניחו בצ"ע. גם הרב לחם חמודות פ' תפילת השחר סעיף ע"ה נתעורר בזה ולא תירץ כלום עיין עליו גם הרב ב"י סימן קכ"ו פסק כלשון רבינו ותמהתי על המפרשים ז"ל שלא נתעוררו בזה זולת הלבוש ז"ל שכתב דנ"ל דהיינו דוקא בשלא השלים תפילתו שאין כאן טורח צבור כל כך אבל אם השלים תפילתו אינו חוזר ויסמוך על מה שיתפלל בקול רם ע"כ ולדבריו נראה דס"ל דכ"ש בשלש אחרונות.

הלכה ג

שליח צבור שטעה וכו'. שם דף ל"ד משנה העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא יהיה סרבן באותה שעה ושם בגמרא ת"ר העומד לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח כיצד הוא עושה פעם ראשונה יסרב שניה מהבהב שלישית פושט את רגליו ויורד ע"כ ומשמע דהך ברייתא לא איירי בחלוקא דמתניתין בטעה וכו' דבההוא אין לו לסרב כלל אלא איירי בעובר לפני התיבה מתחילה וכן פסק הרב ב"י או"ח סימן נ"ג יעו"ש. ולישנא דמתניתין הכי דייק ולא יהא סרבן באותה שעה כלומר דאינו עת לסרב משום טורח צבור וביטול כוונת התפילה. אכן רבינו לא הזכיר כי אם דין זה דטעה. והרב מעיל

שמואל ז"ל בנימוקיו על רבינו כתב דבמ"ש רבינו ולא יהא סרבן באותה שעה רמזו ז"ל מכלל דבשעה אחרת צריך לסרב ע"כ והוא דוחק דבאותה שעה הוי כלישנא דמתניתין ולמה לא ביאר רבינו דין הברייתא.

לכך נראה לענ"ד דרבינו ס"ל דהך ברייתא הוי פירושא דמתניתין ולכך מייתו לה אמתניתין גופא וזה ממ"ש רבינו בפירושו להמשנה שם וז"ל ופירוש סרבן איש מרי כלומר אין לו להמנע יותר מדאי ע"כ. משמע מדבריו דיש לו לסרב קצת אך לא יותר מדאי דהיינו דין הברייתא עצמו וגם תיבת סרבן דקתני מתניתין הכי מוכחא דאם לא כן הוה ליה למתני ולא ימנע מלירד או ולא יתעכב וכיוצא בלשונות אלו ומדקתני ולא יהא סרבן ותיבת סרבן באמת הוא הממאן בדבר לגמרי וכעין מ"ש רבינו לכך ס"ל ז"ל דהברייתא דקתני צריך לסרב אתא לפרושי מתניתין וכי היכי דלא תקשה דמתניתין קתני דלא יהא סרבן פירשה הברייתא דע"י גבול קאמר דאם מסרב יותר מדאי וכו' ואם אינו מסרב כלל וכו' הא כיצד וכו'.

אבל אם התחיל בה ממתינים לו שעה וכו'. ובגמרא דף כ"ח אמרינן שמואל הקטן השקיף בה ב' וג' שעות ומרן ז"ל כתב דלאו דוקא אלא שעה אחת סגי וכו' ע"כ. וקצת קשה דהא קי"ל שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש כדאיתא בפרק מי שמתו (ברכות דף כ"ג) וכמ"ש התוספות שם ד"ה אלא דכו"ע וכו' וא"כ אמאי לא החזירוהו לתחילת התפילה ואם איתא אמאי לא הזכירו רבינו דהא פשיטא דבשיעור שעה אחת הוי כדי לגמור את כולה דאפילו חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת בתפילתם. וכן נמי איכא למידק בטעה ולא ידע מהיכן יתחיל וכו' וי"ל דלא אמרו שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש אלא בהסיח דעתו מן התפילה לגמרי מטעם איזה סיבה כגון בראה נחשים ועקרבים או הפסיק מפני היראה וכיוצא אבל הכא ששכח הנוסח והוא משתדל ומחשב להזכירו לא מקרי הסח הדעת כלל והרי זה כמו גביל לתורי וכיוצא דלא מקרי הפסק. ובעיקר דין שהה כדי לגמור את כולה שחוזר לראש איכא למבעי אי חשבינן כדי לגמור את כולה מאותו מקום שפסק או מתחילת התפילה ובמסכת מגילה בעי תלמודא כי הא בדין המגילה ופשיט דפשיטא דחשבינן מתחילה דאם לא כן נתת דבריך לשיעורין וה"ה הכא.

הלכה ד

ומהיכן הוא מתחיל וכו'. שם ודבר פשוט הוא דכיון דהחזרה אינה אלא להוציא את שאינו בקי א"כ דינו כיחיד המתפלל שהזכיר ז"ל בראש הפרק.

הלכה ה

האומר איני יורד וכו'. משנה במגילה דף כ"ד ובגמרא מאי טעמא חיישינן שמא מינות נזרקה בו וס"ל לרבינו דכיון דאין הטעם אלא משום חשש ואינו ודאי מעתה באותה תפילה הוא דלא יעבור אבל בתפילות אחרות יעבור וכ"כ מרן בשם הריב"ש ז"ל וכדבריו כתב גם כן הר"ן ז"ל שם אמנם הראב"ד ז"ל ס"ל דבשום תפילה לא יעבור ע"כ והרב ב"י סי' נ"ג כתב בשם רבינו יונתן דאע"פ שנותן טעם לדבריו ומראה פנים שלכבוד המקום הוא אומר דרך ענוה הוא אוחז ללבוש לבנים כיון שהצבור מבקשים ממנו כדי שיתפלל להם אין ראוי להיות סרבן ע"כ ובכי הא נראה שגם רבינו יודה לזה ובברכת המינין שהזכיר רבינו לעיל לא ביאר אם דוקא באותה תפילה נפסל או אף בשאר תפילות ומדסתם משמע דבכל התפילות קאמר והכי מסתברא.

הלכה ו

מי שנסתפק לו וכו'. פרק מי שמתו (ברכות דף כ"א) אמר רבי אלעזר ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל ורבי יוחנן אומר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ואמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפילה ונזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע הברכה וכו' ואמר רב יהודה אמר שמואל התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל ואם לאו אל יחזור ויתפלל ע"כ. וכתב רבינו יונה ז"ל ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל אינו רוצה לומר שאסור לחזור ולהתפלל דמה טעם יש שאם ירצה אדם להתפלל דרך רשות שלא יתפלל אלא ר"ל אינו חובה עליו לחזור ולהתפלל דייקא נמי מדאמר ר"י ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ובודאי דר"י לא אמרו לחובה שלא אמר שיתפלל אדם כל היום כולו לחובה אלא לרשות ומדחזינן דר"י מיירי לרשות שמעינן דר' אלעזר ברשות מיירי ע"כ ולכאורה דברים תמוהים הם דכיון דהכריח דמימרת ר"י אינו חובה אלא רשות ור"א נמי רשות קאמר ולא חובה כלל א"כ במאי פליגי וראיתי להרב ב"ח שעמד גם הוא בלשון זה ולא תירץ כלום עיי"ש.

ולענ"ד לומר עם מה שכתב הרשב"א בתשובה צ"א וז"ל ור"י דאמר חוזר ומתפלל רשאי לחזור ולהתפלל קאמר אפילו הכי ודאי משמע דצריך לחזור ולהתפלל דכיון שהוא רשאי ספיקו כודאו שהרי אפילו ודאי לא התפלל אינו מחוייב מדאורייתא אלא מדרבנן וא"כ כשנסתפק לו אם התפלל הוא רשאי ואין כאן משום מוציא שם שמים לבטלה למה לא יחזור הא אם אינו חוזר כל שרשאי לחזור הרי הוא כמו שמראה בעצמו שאינו חושש לתפילה לפיכך צריך לחזור ולהתנדב ע"כ ואף דדבריו ז"ל קיימי אמאן דמפרש דר"א אינו רשאי קאמר מכל מקום דון מינה דלר"י דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו

כוונתו שצריך לחזור ולהתפלל ולישנא דהלואי הכי דייק מה שאין כן לת"ק דלא אמר דבריו אלא בלשון שלילה ודו"ק וכעין זה כתב הרב לח"מ ז"ל עיי"ש.

והנה הרי"ף ז"ל פסק כר"י וכתב ומפרשי רבנן הני מילי ביחיד ואדעתא דרשות אבל אדעתא דחובה אסיר וכו' וכתב על זה רבינו יונה ז"ל וז"ל זה הלשון שכתב הרי"ף ז"ל אבל אדעתא דחובה אסור אינו מכוון דכיון דהוא מסופק אם התפלל אם לא התפלל היאך יתפלל אדעתא דחובה ואם בא לשאול היאך יעשה נאמר לו שהרשות בידו אם ירצה יתפלל ואם ירצה יניח ואיך אמר אסור ע"כ הלשון מגומגם דכיון שהקשה עליו איך יתפלל אדעתא דחובה משמע דר"ל כיון שהוא מסופק היכי ס"ד לומר דיתפלל אדעתא דחובה הגע עצמך שכבר התפלל הו"ל ברכות לבטלה וממה שכתב שוב ואם בא לשאול וכו' נאמר לו שאם ירצה יתפלל ואם ירצה יניח משמע דר"ל אם ירצה יתפלל בתורת רשות ואיך אמר אסור והרי"ף ז"ל כתב איסור במתפלל אדעתא דחובה ונמצא פליג מדידיה אדידיה ונגד מ"ש הרי"ף ז"ל ויש ליישב ודו"ק. ולענין פסקו של רבינו נראה דס"ל כהרי"ף ז"ל וס"ל דלא פליג רבי יוחנן אדרב יהודה אמר שמואל וכדכתב מרן ז"ל [בכ"מ] ובב"י או"ח סי' ק"ז. וצ"ל דבספק התפלל ס"ל דלא בעי חידוש כיון דאתינן עליה מספיקא ולכך לא הזכיר כאן חדוש אבל בודאי התפלל כבר ביאר רבינו הדין סוף פ"א מהלכות אלו דבעי חידוש ואף דמרן כסף משנה כתב שם דנפקא ליה לרבינו מהא דר"י דמשמע דר"י בחדוש איירי ובספק נמי פסק כוותיה כיון דרבינו לא הזכיר חדוש בספק צריכים אנו לומר דלעולם ר"י אף בלא חדוש איירי אלא כיון דחזינן לרב יהודה אמר שמואל דבעי חדוש בודאי התפלל. ור"י לא פליג עליה סתמא דמלתא דלר"י נמי יש לחלק בין ספק לודאי וא"כ צ"ל דמרן ז"ל שם קיצר במובן ולעולם דעיקר מימרת ר"י בספק התפלל קיימא ומשום הכי לא בעי חדוש והוא הדין נמי בודאי התפלל דמצי לחזור ולהתפלל רשות אלא דבעי חדוש וכ"כ הפרי חדש שם וכדעת התוספות ז"ל ורבינו לא הביא דין הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור מתפללים וי"ל דסמך אמ"ש שם פ"א יעו"ש ומסתברא דאין לו לפרוש מן הצבור ולהראות עצמו שאינו רוצה להתפלל עמהם דנראה ככופר חס ושלום ומלתא דפשיטא היא וק"ל.

שאם רצה יחיד וכו'. וכבר נתבאר סוף פרק א' עיי"ש.

ואם היתה תפילת ערבית וכו'. הראב"ד ז"ל השיג על רבינו דאין כאן נחת רוח ופי' מרן ז"ל דכוונתו משום דהשתא קבעוה חובה ומ"מ אינו מוכרח ע"כ.

הלכה ז

מי שטעה וכו'. פרק מי שמתו (ברכות דף כ"א) ומצאתי בכתיבת יד נוסחא אחרינא מי שטעה והתפלל של חול בשבת אם נזכר והוא בתוך התפילה וכו' ונראה שהיא גירסא נכונה על פי דקדוקי מרן ז"ל עיין עליו.

אבל במוסף וכו'. כתב מרן ז"ל דסובר רבינו דכיון דבמוסף לא הוה בדין לצלויי י"ח דהא בראש חדש וחוה"מ לא מצלינן י"ח פוסק אפי' באמצע ברכה. שוב כתב וכן אם השלים וכו' משום יו"ט ור"ח קתני לה דאפילו ביו"ט ור"ח אם לא הזכירם במוסף חוזר ע"כ. ונראה מדקדוק דבריו שאם התפלל י"ח והזכיר ענין מוסף של אותו יום באותה תפילה כגון ונעשה לפניך את חובותינו כקרבן מוסף יצא דאם לא כן לישמועינן חידושא דאפילו בכי הא לא יצא וא"כ איכא לאתמויי דממה שכתב לעיל דרבינו סובר דבמוסף אפילו בר"ח וחוה"מ אינו בדין לצלויי י"ח ואמטו להכי פוסק אפילו באמצע ברכה ע"כ משמע דאינו ענין לה כלל ואיך נאמר דאם התפלל י"ח במקום מוסף והזכיר בה ענין היום דיצא הא הוו להו ברכות לבטלה כיון שאינו מענינה כלל. והרב ב"י או"ח סימן רס"ח הביא משם הרא"ש מחלוקת בדין זה ומוכח מדבריו שם דהא בהא תליא דלמאן דאמר דגומר אותה ברכה ס"ל דתפילת המוספין היא ראויה לי"ח ואם התפלל י"ח ברכות וחדש בה ענין מוסף יצא משום דראויה היתה י"ח להתפלל אותה במוסף של שבת אלא דמשום טירחא היקלו בה תדע דבמוספי ר"ח וחוה"מ היו מתפללים י"ח ברכות כדמוכח מן הירושלמי ומינה לדעת רבינו וסיעת מרחמוהי דס"ל נגד הירושלמי ומה שאין אנו מתפללים י"ח במוסף בשבת אינו משום טירחא אלא משום שאינה ראויה לי"ח כלל ומשום הכי פוסק אפי' באמצע ברכה. ותו קשה לי מי דחקו לרבינו ודעימיה לפרש דברי הש"ס דילן באופן שיחלוק על הירושלמי בדין זה דכיון דבש"ס קאמר סתם מפני כבוד השבת לא הטריחוהו רבנן אמאי לא נימא דגם במוסף קאמר וכדברי הירושלמי.

ולזה אפשר לומר דרבינו ס"ל הכי ע"פ דברי הרב רבינו אלחנן שהביא הרא"ש ז"ל דהכריח שאין להתפלל בשום מוסף י"ח ברכות שאם היה מתפלל י"ח ברכות היה אומר גם ברכת מוסף ואז יהיו י"ט ברכות ואמרינן בפרק תפילת השחר תמני סרי תקון תשסרי לא תקון ואין לומר נכלול תפילת מוסף בעבודה כמו בתפילת שחרית דאם כן בפרק במה מדליקין הוה ליה למתני מוסף בהדי ערבית ושחרית ומנחה שמתפללים י"ח ואומר מעין המאורע בעבודה יעו"ש ולפי זה כיון דלפי הש"ס דילן אין להתפלל י"ח אפילו במוסף של ר"ח וחוה"מ פוסק באמצע ברכה ולקושיא קמייתא אפשר עם מאי דאיתא בפרק מי שמתו (ברכות דף כ"א) אמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפילה ונזכר

שכבר התפלל פוסק אפילו באמצע הברכה. וקשה דאמאי לא סגי ליה בתוספת איזה חדוש וכמ"ש רבינו פ"א ובפירקין כתב דפוסק אפילו באמצע הברכה. ונ"ל דהחילוק הוא מבואר דהתם התחיל אדעתא דחובה ואמטו להכי לא מהני שום חדוש מה שאין כן כשהתחיל מתחילה אדעתא דנדבה דבחדוש סגי ודון מינה ואוקי באתרין דבהתפלל י"ח בטעות ובאיסור שהוא לא היה רוצה להתפלל י"ח אמטו להכי פוסק אפילו באמצע ברכה אבל בהתפלל י"ח אדעתא דמוסף כלומר שהתפלל י"ח אדעתא להזכיר בה ענין מוסף אף שלא היה ראוי לעשות כן לכתחילה מ"מ כוונתו רצויה דהתפלל אותה אדעתא דמוסף ואמטו להכי לא מחמרינן עליה לחזור ולהתפלל ומה גם דבשאר תפלות של שבת בדין היה להתפלל י"ח ואם התפלל אותה והזכיר בה מעין היום פשיטא דיצא נמצא דמישך שייכא הך תפלה בהאי יומא ובכי האי לא מהדרינן ליה נראה לענ"ד. מרן ז"ל בסוף דבריו, ודכוותא אשמועינן. צ"ל ורבותא אשמועינן. באותו דיבור, שלא אמר. נוסח אחר אע"פ שלא אמר.

הלכה ח

מי שטעה בימות הגשמים וכו'. מרן ז"ל ביאר הדין והערה את מקורו והרב לח"מ הקשה דלמה לא הזכיר שמשיב הרוח צריך לאומרו לכתחילה ואם לא אמרו אין מחזירין אותו דהכי משמע בגמרא ותירץ דכיון שהזכירו בסדר התפילות אין צורך לומר כאן דצריך לאומרו לכתחילה וגם דאם לא אמר אין מחזירין אותו דממילא הוא דאין מחזירין דחזרה ודאי היה לו לבאר ומה שהזכיר מוריד הטל שאין מחזירין אגב מחזירין דלעיל נקט לה ע"כ. ואיכא למידק דבפרקא קמא דתענית דף ג' תנא בעבים וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר וכו' משמע דאף לכתחילה אין חיוב להזכיר משיב הרוח. וי"ל עם מ"ש רש"י ז"ל לעיל דמשיב הרוח לאו משום חיוב אלא חק גשם הוא מזכיר דטל ורוחות מועילות לארץ לתקנה וכו' ע"כ נמצא דאף לכתחילה אינו חיוב גמור אלא משום דטוב וישר הוא יש לנו לאומרו לכתחילה ודו"ק.

הלכה ט

מי ששכח וכו'. שם דף כ"ט א"ר תנחום א"ר אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפילה והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס מתיבי טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים מחזירין אותו וכו' ומסיק לא קשיא הא דאדכר קודם שומע תפילה הא דאדכר בתר שומע תפילה ע"כ. וכתבו התוספות ז"ל דכל עוד שלא עקר רגליו חוזר לשומע תפילה ושכן משמע מן הירושלמי וכו' ע"כ והם דברי

רבינו האיי שהזכיר מרן ז"ל אמנם הרי"ף והלכות גדולות והראב"ד ורבינו ז"ל ס"ל דזה הירושלמי פליג אגמרא דידן מדין ההבדלה וכו' עיין עליהם ויש להבין כי אמרינן שכח שאלה בברכת השנים דאומרה בשומע תפילה אם ר"ל ששכח ודילג כל הברכה כולה או דילמא דאמר הנוסח שתקנו חז"ל אלא ששכח לומר ותן טל ומטר ומסתברא לומר כן דדומיא דהבדלה שאמרו בגמרא דהיינו על כרחך שאמר ברכת אתה חונן אלא ששכח לומר אתה חוננתנו באמצעה הכא נמי אמר הסדר של ברך עלינו וכו'. כל לשון לפי סדרו עם חתימתו אלא ששכח לשאול מטר דהיינו שדילג אותה תיבה ומעתה מ"ש בגמרא דף ל"ד אמצעיות אין להם סדר ופסקה רבינו הל' א' שאם טעה באחת מן האמצעיות חוזר לתחילת הברכה שטעה בה וכו' ולא סגי ליה לאומרה בשומע תפילה משום דהתם טעה בברכה עצמה שלא אמר אותה כלל ודילגה וכן משמע מפי' רש"י שכתב שם אין להם סדר אם דילג ברכה אחת וכו' ע"כ ולהכי לא סגי בשומע תפילה דאי אפשר משום דאם כן הוה חסר ברכה אחת מהשמונה עשרה ברכות וזה היה נראה לענ"ד פשוט.

אמנם ראיתי להפרי חדש סימן קי"ט שהביא יש מפרשים מאי שנא שאלה בברכת השנים דאומרה בשומע תפילה מדין טעה וכו' וכתב ז"ל ואין לומר דשאני התם שטעה ולא הזכיר המטר גרידא ולהכי אומרה בשומע תפילה אבל ברכה שלימה לא דהא הכא דילג או טעה קתני ולי נראה דלא קשיא מידי דבודאי אפילו דילג ברכה אחת וכו' יכול לאומרה בשומע תפילה דומיא דשאלה וכו' ע"כ. ותמוה לי מלתא טובא דאם כן הרי לא בירך אלא י"ז ברכות ותו לא דהא כשכולל אותה בשומע תפילה על כרחך אינו מברך אלא אחת דהיינו שומע תפילה ותקנו כל השאלות שם מפני שהיא ברכה כוללת לכל צרכי בני אדם אבל החתימה אין ספק שאין לחתום אלא באחת ואם כן בהכרח חסר לו ברכה אחת. ותו דאם איתא למה אמרו בגמ' שכח שאלה בברכת השנים לישמועינן רבותא שדילג כל הברכה כולה ולימא שכח ברכת השנים אי נמי שכח ברכה אחת סתם ואי משום דהרב בית יוסף העתיק טעה או דילג זה אינו כדאי דיש לומר דילג היינו שדילג הברכה לגמרי וטעה היינו שלא אמרה כתיקון חכמים וכן כתב להדיא הרב מגן אברהם ז"ל שם והיינו ששינה הנוסח דהרי זה כאילו לא אמרה כלל וכמ"ש הרב ב"י ורבינו פ"א דברכות. אלא ודאי נראה דאם שינה נוסח הברכה באופן שצריך לחזור או אם דילג גוף הברכה אין לו תיקון לאומרה בשומע תפילה מן הטעמים שהזכרנו דלא התירו זה אלא כשבירך הברכה כתיקונה אלא ששכח להזכיר בה מעין המאורע כגון הבדלה בחונן הדעת ושאלה בברכת השנים וכיוצא שלא נגרע לו מערך הי"ח ברכות ודו"ק.

הלכה י

טעה ולא הזכיר יעלה ויבא. שם דף כ"ט מימרא דרבי תנחום א"ר אסי אמר רבי יהושע בן לוי טעה ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה וכו' איכא דאמרי א"ר נחמן בר יצחק הא דאמר כי לא עקר רגליו חוזר לעבודה לא אמרן אלא שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אבל אינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר ופסק רבינו כאיכא דאמרי וכתבו התוספות שם בשם הלכות גדולות דדוקא ביחיד אבל בצבור אינו חוזר מפני ששומעה משליח צבור וכו' ע"כ. ובשיירי כנסת הגדולה או"ח סימן תכ"ב כתב דהמנהג עכשיו ביחיד שלא הזכיר ר"ח לחזור ולא לסמוך על שמיעת ש"צ מפני שאינן יכולים לכוין בתפילת ש"צ מתחילה עד סוף וכו'.

הלכה יא

אבל ערבית של ר"ח וכו'. רבינו לא חילק בין ראש חדש חסר לראש חדש מלא ובגמ' דף ל' הכי משמע דאיתא התם אמר רב ענן אמר רב טעה ולא הזכיר של ר"ח ערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשים את החדש אלא ביום אמר אמימר מסתברא מלתיה דרב בחדש מלא אבל בחדש חסר מחזירין אותו א"ל רב אשי לאמימר מכדי רב טעמא קאמר מה לי חסר מה לי מלא אלא לא שנא ע"כ. ומדקאמר אמימר מסתברא מילתיה דרב משמע דר"ל דאף דרב בכל גווני איירי מכל מקום מסתברא לפסוק כמותו בחדש מלא דוקא מפני שיכול לאומרו בלילה שניה וכמ"ש רש"י ז"ל אבל בחדש חסר שאין שם אלא לילה אחת לא ולזה השיב לו רב אשי בעצם כיון דמודית לטעמיה דרב דאין מקדשים את החדש אלא ביום מה לי חסר מה לי מלא אף לדידך נמי דהא על כרחך הך דינא הוא דוקא בר"ח אבל לא בחוה"מ דאף דאיכא לילות אחרות לעולם חוזר ומדקאמר בלשון שלילה דהו"ל לומר אין מקדשין את החדש בלילה שמע מינה דרב מדלא חילק כלל דבין בחדש מלא בין בחדש חסר לעולם אינו חוזר וכן היא דעת התוספות ז"ל ודלא כיש מפרשים ז"ל.

והרב בית יוסף או"ח סימן תכ"ב הביא דעת הרב נתן והריב"ש ז"ל דס"ל כיש מפרשים ותמה עליהם דנראה הפך פשט דברי הגמרא והפרי חדש ז"ל שם הקשה על הרב ב"י ותמה על תמיהתו דמאי דאמרינן בגמרא לא שנא חסר לא שנא מלא היינו בטעות לילה ראשונה אבל לילה שניה לעולם דמחזירין ואדרבה יש להביא סעד לסברת זו מהיא ברייתא דטעה ולא הזכיר ר"ח בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית וכו' ולמה לי הך טעמא תיפוק לי דאין מקדשין את החדש בלילה והתוספות נדחקו בזה וכו' עיי"ש ע"כ ודברי הרב ז"ל יש להם פנים לפי דרכו. אמנם אחרי המחילה רבה לא

היה לו לתמוה כל כך על תמיהתו של הרב ב"י כיון דהוא ז"ל לא גריס הך רישא דברייתא וכמ"ש כאן בשם הרי"ף והרא"ש ודהכי ס"ל לרבינו והיא סברת התוספות שדחה הרב ז"ל וכן נראה מדברי הרב ב"י שם ודו"ק. ובשו"ת שי למורא סימן נ"ג כתב דאם כשחל ר"ח שני ימים לא התפלל מנחה ביום ראשון ובתשלומין בערבית לא הזכיר ר"ח כלל מכל מקום אין מחזירין אותו כיון דאין מקדשין החדש בלילה עיי"ש ועיין להרב כנסת הגדולה ופר"ח או"ח סימן תכ"ב.

הלכה יב

כל מקום שהיחיד חוזר וכו'. ברייתא שם וגירסא שלפנינו היא מוטעת וכן צ"ל טעה ולא הזכיר של ראש חדש בשחרית אין מחזירין אותו מפני שתפילת המוספין לפניו ואמר רבי יוחנן בצבור שנו ומפרש רבינו דהיינו שליח צבור והיא גירסת הרי"ף והרא"ש והרב"י שם וכן נראה שהיא גירסת התוספות ז"ל ואף דסתמא קתני דמשמע בין בלחש בין בקול רם מפרש לה רבינו דדוקא בקול רם מדיהיב טעמא מפני שתפלת המוספין לפניו ואם איירי כשמתפלל בלחש תיפוק לי משום שיכול לצאת בחזרתו להוציא את שאינו בקי ופשוט. ונראה עוד שיש ללמוד מכאן ליחיד שלא הזכיר ר"ח שחרית וגם התפלל מוסף כבר דלא מחייבינן ליה לחזור ולהתפלל שחרית כיון שכבר התפלל מוסף דכי היכי דבצבור בהכרח מי שאינו בקי יוצא בתפילת המוספין דוקא שהרי השליח צבור שהוציאו בתפילת שחרית בחזרה שכח להזכיר יעלה ויבא ואפ"ה אמרינן דיסמוך היחיד שאינו בקי על תפלת המוספין הכי נמי יחיד שהוא בקי תסגי לן לאחמורי עליה בלכתחילה שיחזור להתפלל שחרית דדוקא בצבור הקילו משום טורח צבור אבל בדיעבד שכבר התפלל מוסף נראה פשוט דחזר דינו לדין מי שאינו בקי שאפילו לכתחילה הוא סומך לתפלת המוספין כנזכר. שוב ראיתי להרב כנסת הגדולה סימן תכ"ב שנסתפק מתחלה בזה ושוב הביא מי שחולק והסכים למעשה כמ"ש משום ספק ברכות ולענ"ד החלושה נראה פשוט.

ודע דמרן ז"ל הביא משם הרא"ש וז"ל כתב הרא"ש ז"ל דדוקא שחרית ומוסף שרגילין להתפלל כאחד הוא דסמכינן מתפילה לתפלה אבל לא מתפלת המוסף לתפלת המנחה ומדאשכחן שייחדו תפילת ראש חדש שחרית שאינו חוזר שליח צבור משמע דבשאר תפלות דינו כמו יחיד עכ"ל. ולכאורה הלשון מגומגם במ"ש ומדאשכחן וכו' דאין זה מדברי הרא"ש ז"ל כמבואר במקומו וא"כ מה חידש בדברים אלו כיון שכבר כתב בשמו דדוקא שחרית ומוסף משום דסמיכי אהדדי מכלל דבשאר תפלות דינו לחזור וא"כ מאי קאמר ומדאשכחן וכו' ואין לומר דהוה ס"ד לפי דברי הרא"ש דטעמא הוי משום דסמיכי

אהדדי א"כ גם אם טעה במנחה נימא דהרי ערבית לפניו שזמנה קרוב (ומכ"ש לפי מנהג האשכנזים שמתפללים מנחה ומעריב יחד) דאין זה כלום דכיון דבחזרה איירינן דאינה אלא להוציא את שאינו בקי מעתה אין מציאות בערבית שיוציאנו דאין שם חזרה כלל משום דעיקרה אינה אלא רשות גם אין לומר דכוונתו ז"ל דאין צורך לדברי הרא"ש מדאשכחן דייחדו וכו' דמ"מ טעמא בעי אמאי דוקא בשחרית אמרו כן.

ואפשר דכוונת מרן לדברי רבינו שסתם ע"פ דברי הש"ס דעל כרחך לומר כן מדאשכחן וכו' וכן משמע מלשונו בבית יוסף סימן קכ"ו שאחר שהביא דברי הרא"ש כתב וכך הם דברי הרמב"ם וכו' ע"כ ויותר נראה לומר שבא להשמיענו דכיון דהרא"ש ז"ל תלה הטעם משום דרגילים להתפלל שחרית ומוסף כאחד וכו' מעתה אם יארע שיתפללו מוסף ומנחה אחריה תכף וכגון שאיחרו תפילת המוספין עד קרוב לשעת המנחה וטעה השליח צבור בחזרת מוסף והוה אמינא דכיון דתפילת המנחה סמוכה לה דלא יחזור משום טורח צבור דאין לומר שאין זה דרך שיטעה השליח צבור במוסף שלא להזכיר מעין המאורע דהא בברייתא התם לפי נוסחאות שלפנינו איתא בין תפילת המוספין למנחה ופי' רש"י בשם בעל הלכות גדולות דהיינו בשליח צבור כסברת רבינו להכי בא מרן ז"ל לומר דמדאשכחן שייחדו תפלת ראש חדש שחרית וכו' מעתה אין לחלק בשאר תפלות כלל דמלתא דפשיטא דדינו כיחיד ואם נרצה לומר טעם נאמר דלא הלכו אלא אחר הרגיל והווה לא בדבר שיארע באיזה מקרה ועוד דאפשר שיבואו לטעות שלא לחלק וק"ל.

הלכה יג

עשרה ימים וכו'. פ"ק דף י"ב ואמר רבא בר חיננא סבא משמיה דרב כל השנה כולה מתפלל האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליוהכ"פ שמתפלל המלך הקדוש המלך המשפט ורבי אלעזר אומר אפילו אמר האל הקדוש יצא שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה אימתי ויגבה ה' צבאות במשפט אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ וקאמר האל הקדוש מאי הוי עלה א"ר יוסף האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט רבה אמר המלך הקדוש והמלך המשפט והלכתא כרבה ופי' רש"י המלך המשפט כמו מלך המשפט כמו נושאי הארון הברית כמו ארון הברית וכן המסגרות המכונות שהוא כמו מסגרות המכונות וכן העמק הפגרים כמו עמק הפגרים ע"כ. ומתוך דבריו ז"ל משמע דאם אמר מלך הקדוש מלך המשפט יצא דהיא היא לדידיה ומשמע מהך סוגיא דרב יוסף דקאמר האל הקדוש וכו' היינו דוקא דיעבד מכלל דכי קאמר רבה המלך הקדוש וכו' היינו לומר דאפי' דיעבד

לא יצא וצריך הוא לחזור דאין לומר דכוונת רב יוסף דבין אמר האל הקדוש וכו' בין אמר המלך הקדוש כל אפיא שוים דאפילו לכתחילה יצא דיליף לה מקרא דויגבה ה' צבאות במשפט כדברי ר"א חדא דאפילו ר"א גופיה לא קאמר אלא יצא דמשמעותו דיעבד דוקא ועוד דהתינח בהאל הקדוש דיליף לה מקרא דהאל הקדוש נקדש בצדקה אבל במלך אוהב צדקה ומשפט אין לנו שום פסוק וא"כ על כרחך דאין להתיר אפי' לכתחילה ודי לנו שנאמר דבדיעבד אין מחזירין אותו מעתה כי פליג רבה ואמר המלך הקדוש וכו' כוונתו דאפילו דיעבד לא יצא וצריך הוא לחזור וכ"כ התוספות שם וכן דעת הרי"ף והרא"ש והזכירם מרן ז"ל והראב"ד ז"ל הביא יש מי שאומר שאינו חוזר וכו' ע"כ ובאמת שנראה דרך דחוק יעויין עליו וכבר הליץ בעד רבינו מרן והמגדל עוז ז"ל עיין עליו והעיקר נראה כדברי רבינו וסיעת מרחמוהי.

ומבואר ג"כ מדברי רבינו דבין בהמלך הקדוש בין בהמלך המשפט אם טעה באחד מהם לעולם חוזר והרב ב"י או"ח סימן תקפ"ב הביא מחלוקת בזה ודברי רבינו נראין ע"פ הסוגיא שהזכרנו. והפר"ח ז"ל שם נסתפק אם בשאר ימות השנה אמר המלך הקדוש המלך המשפט אם נקרא משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות והסכים ז"ל דאם רצה לחזור תבא עליו ברכה וא"צ להוסיף בה דבר דהרי יש בה חידוש ע"כ. ולמה שכתב רבינו טעה וחתם בשתים עשרה ט"ס הוא שכפי המנין אינה אלא אחת עשרה וכמ"ש בסוף פ"ב עיי"ש ועיין עוד להרא"ם סימן ו' ושוב מצאתי להסמ"ג עשין י"ט שכתב גם הוא ברכת שתים עשרה ולא ידענא מאי אידון בה שכפי הנראה בחוש המישוש אין לו הבנה וכמ"ש לעיל עיי"ש.

ואם לא נזכר וכו'. נראה פשוט דעד שהשלים תפילתו שכתב ז"ל לאו דוקא אלא ר"ל עד שיעקור רגליו על פי מ"ש לעיל הל' י' עיי"ש.

הלכה יד

טעה ולא הזכיר הבדלה וכו'. קשה דאמאי לא הזכיר רבינו דין טעה בתפילה וטעה גם בכוס דחוזר לתחילת התפלה לא בפרק זה ולא בפרק כ"ט דהלכות שבת שהיא בעיית רב חסדא פרק אין עומדין (ברכות דף ל"ג) ופריק ליה רב ששת דחוזר לראש וכבר נתעורר על זה הרב ב"י או"ח סימן רצ"ד שכתב ולא ראיתי להרמב"ם שהזכיר דין זה ולא ידעתי למה ע"כ. והר"ח אבולעפיה נר"ו הוסיף להקשות ממ"ש מרן הל' ח' שהביא ראיה לברכת השנים מדין זה. ותימה דמאחר שלא פסקה רבינו איך הביא ממנו ראיה וי"ל עם מ"ש מרן גירסא אחרת ויש מי שהורה שאם נזכר קודם שומע תפילה מבדיל בשומע תפילה וכו' ואף דמרן דחאה עיין להרב לח"מ שתקנה דלא הוצרכו לומר שיכול

לאומרה בשומע תפילה דבפ"ק דע"ז אמרינן שואל אדם צרכיו בשומע תפילה והש"ס איירי בדלא שאל לא בחונן הדעת ולא בשומע תפילה וכו'. עוד י"ל לפי שאמרו שם המבדיל בתפילה הרי זה משובח מהמבדיל על הכוס משום הכי שאלו טעה בזו ובזו כלומר בחונן הדעת ובשומע תפילה ותירצו חוזר לראש וכל זה קודם דמסקינן דאע"פ שהבדיל בתפילה יבדיל על הכוס לפ"ז אף אם טעה בחונן הדעת ובשומע תפילה הרי הכוס לפניו ואין צריך לחזור ושפיר הביא מרן ראיה מזה הדין דלא נדחה רק מטעם דהרי הכוס לפניו ע"כ תורף דבריו נר"ו. ואחרי המחילה הראויה אף אם נסבול כל זה מה נשיב להסמ"ג והכלבו ז"ל שלא הזכירו גירסא זו של שומע תפילה ואפילו הכי לא ראינו שפסקו דין זה.

וכן מי שלא הזכיר על הנסים וכו'. כתב מרן הקדוש ז"ל בפרק במה מדליקין (שבת דף כ"ד) תני רב אושעיא ימים שאין בהם קרבן מוסף כגון תעניות ומעמדות אומר מעין המאורע בשומע תפילה ואם לא אמר אין מחזירין אותו וכתב הרי"ף ז"ל דשמעינן מהא נמי דמי שטעה ולא הזכיר על הניסים בתפילה בחנוכה ופורים שאין מחזירין אותו שאין מחזירין אלא לימים שיש בהם קרבן מוסף ותניא בתוספתא בהדיא וכו' ומדברי רבינו שכתב אינו חוזר ומתפלל משמע דדוקא כשנזכר אחר סיום תפלתו הוא דאינו חוזר להתפלל אבל אם נזכר קודם שיסיים תפילתו חוזר לאותה ברכה שהיה לו להזכיר בה וכו' ע"כ. ולולא דברי מרן ז"ל היה נראה בהיפך דאם סיים אותה ברכה גרידא תו לא מצי לחזור מדכתב רבינו תחילה טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת משלים תפילתו ואינו צריך לחזור ומשמעות הלשון שתכף שבירך אינו חייב לחזור אלא משלים תפלתו משם והלאה ועפ"ז נמשך מ"ש אחר זה אינו חוזר ומתפלל אם לא שנפרש כוונת מרן ז"ל שהבין בדברי רבינו דדוקא בהבדלה אינו חייב לחזור אפילו אחר שסיים הברכה משום שהוא עתיד לאומרה על הכוס משא"כ בעל הניסים וענינו שאחר שהתפלל שוב אינו אומר כלום ולכך ס"ל דכל עוד שלא סיים תפלתו חוזר מכל מקום ממ"ש רבינו ואם נזכר קודם שיעקור את רגליו אומר עננו וכו' יהיו לרצון וכו' משמע דדוקא עננו יש לו לאומרו קודם שיעקור רגליו וכן משמע מדברי הרי"ף שציין שם מרן גופיה בפ"ק דתענית שלא הזכיר אלא עננו משמע דהבדלה ועל הניסים אין לו חיוב לאומרם שם משום דעל הניסים לא הוי כי אם הודאה והבדלה נמי כבר הוא עתיד לאומרה על הכוס וכדאמרינן בפ' תפילת השחר דף כ"ו משא"כ עננו שהיא בקשה מהשי"ת וכו' וא"כ כי קאמר רבינו אינו חוזר ומתפלל דמשמע חוזר ומתפלל לא אבל קודם שיעקור רגליו יש לו לאומרה לא קאי הך דיוקא אלא אעננו כפי מה שביאר אחר כך וזה משמע כמ"ש ודו"ק.

הלכה טו

שכח ולא התפלל מנחה וכו'. ברכות דף כ"ו ת"ר טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל בליל שבת שתים טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתים של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו למימרא דכיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי ומהדרינן ליה ורמינהי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס קשיא ע"כ. וידוע דכי אסיקנא בקשיא אית ליה פירוקא וכתב הרי"ף ז"ל דכיון דלא אבדיל בקמייתא גלי אדעתיה דהא בתרייתא היא חובת שעתיה הילכך בעי למיהדר צלויי אחריתי כדי לאקדומי חובת שעתיה ברישא וכו' ואידך ברייתא פירשה כפשטא עיי"ש וכ"כ הרא"ש בשם רב האי גאון ז"ל נמצא שהשני חלוקות שכתב רבינו הוזכרו בברייתא וחלוקת לא הבדיל באחת מהם הוציאה הרי"ף ז"ל מאידך ברייתא מפני שאומרה על הכוס וחלוקת הבדיל בשתיהם היא מסברא דנפשייהו וראויים הדברים למי שאמרן וראיתי להפרי חדש אורח חיים סימן ק"ח שכתב וז"ל מ"ש ראשונה לא עלתה לו היינו בסתמא אבל אם נתכוון בהדיא להתפלל ראשונה ערבית ושניה תשלומין וטעה והבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה יצא וזה פשוט ע"כ.

גם הרב מגן אברהם כתב שם וז"ל ונ"ל דוקא שעשה במזיד אבל אם שכח מלהבדיל בראשונה יצא שהרי לא גילה דעתו וכו' ע"כ אמנם הרב מגן דוד שם הכריח בהיפך דעל כרחך כוונת הרי"ף ז"ל דאע"ג שהוא אומר שנתכוון בראשונה לשם חובת שעתיה כיון שאנו רואים שעכ"פ בשניה בודאי נתכוון לחובת שעתיה ממילא הוי תרי חובת שעתיה א"כ אין כאן תשלומין ממה נפשך נמצא דהגילוי דעת על השנייה לא על הראשונה וכו' ע"כ והכי מסתברא דהא סתמא דמלתא כשמתפלל הראשונה אחר קריאת שמע וברכותיה דלכתחילה בעי לאסמוכי גאולה לתפילה בודאי שהוא מתכוין לערבית ואפ"ה אמרינן גלי אדעתיה וכו' כלומר שאנו אומדין כן לפי מעשיו ואין להשגיח על מה שנתכוון הוא וכן משמע מדסתמו הפוסקים דמשמע דבכל גווני אמרינן שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו. והשלטי גיבורים אשר סביב הרי"ף ז"ל כתב דדוקא טעה ולא התפלל כלל אבל אם התפלל במנחה של שבת י"ח ברכות ולא הזכיר של שבת מחלוקת בין רבינו יונה וחכמי פרווינצ"א וההכרע הוא שיתפלל לערב תפילה אחרת בתורת נדבה וא"צ לחדש בה דבר ע"כ וכן הביאו התוספות ז"ל עיין עליהם נראה דלדידן שאין אנו מתפללין נדבה משום דבלאו הכי אין אנו מכוונים כראוי לא יתפלל לערב כי אם

אחת כיון דעכ"פ התפלל ותפילת י"ח היא ראויה גם כן לשבת וכ"כ הפר"ח אורח חיים סימן ק"ח בשם הרשב"א ז"ל ושם סעיף ט' כתב דה"ה אם בתשלומין של ליל שבת טעה והתפלל י"ח ודאי דיצא וכו' יעו"ש.

וכל המתפלל וכו'. שם דף ל' כמה ישהא בין תפילה לתפילה רב הונא ורב חסדא חד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו ופי' רש"י כדי שתתחונן שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו ע"כ ולפי דבריו ז"ל משמע דבעי שהייה ממש כדי שתיישב דעתו ואנו נוהגים לומר מזמור אשרי יושבי ביתך תהלה לדוד וכו' בין תפלה לתפלה וגם בשחרית של שבת בין תפילת שחרית למוסף אמנם לרבינו ורש"י ז"ל משמע דבעו שהייה ממש והרשב"א ז"ל הביא משם הירושלמי דהיינו כדי הילוך ארבע אמות והרב ב"י ז"ל כתב כמנהגנו ועיי"ש בהגהה.

הלכה טז

אסור לו למתפלל וכו'. שם דף כ"ח אמר רבי יוחנן אסור לו לאדם שיקדים תפילתו לתפילת הצבור א"ר אבא בצבור שנו ופי' רש"י אם הוא בבית הכנסת עם הצבור לא יקדים ויתפלל ע"כ ומשמע דבכל התפילות קאמר וא"כ אותם הנוהגים להתחיל קודם כדי לסיים עם השליח ציבור או כדי לענות הקדיש או הקדושה אחר כך מפני שדרכם להאריך יותר מהשליח צבור כוונתם רצויה אמנם נראה דלאו שפיר עבדי חדא דאסור להקדים כאמור ובתפילת מנחה וערבית הם מפסידין עניית הקדיש שקודם התפילה באיסור גמור וכבר ידוע דעניית אמן יהא שמיה רבא עדיף אפילו מקדושה כמ"ש ז"ל וא"כ יש להם להתחיל התפילה עם הצבור ואם יאריכו אחר כך ויפסידו עניית הקדיש או הקדושה מה בכך כיון שהם אנוסים מכל שכן שיכולים לשתוק ולכוין דשומע כעונה כמ"ש הרב ב"י א"ח סימן ק"ט.

ומצא צבור וכו'. שם דף כ"א ורבינו לא חילק בין תפילת המוספין לשאר תפילות ומכל מקום מסתברא דאין לו להקדים תפלת מוספין לתפלה של שחרית בשעדיין זמנה של שחרית דתפלת שחרית היא כנגד התמיד והתמיד לעולם היה קרב קודם המוספין ואין לו להתפלל עם הצבור תפילת המוספין אם עדיין לא התפלל שחרית. ודינו של רבינו בסתם יתכן או היכא שכבר התפלל שחרית או שכבר עבר זמנה דאז עכ"פ יש לו להתפלל עם הצבור בהכרח דכיון שכבר הגיע זמן מוסף היא קודמת לתשלומין והרב ב"י או"ח סימן ק"ט פסק דאם הוא בתפילת י"ח והחזן חוזר תפילת המוספין אין לו לענות קדושה עמהם שאין הקדושות שוות ומדיהיב ז"ל האי טעמא ולא משום התפילין שאנו נוהגים לחלצן בתפלת מוסף משום קדושת כתר ע"פ ס' אלקנה ז"ל וכמ"ש הרדב"ז סי' פ' משמע

דבלאו הכי אין להקפיד ואם הוא במקום שיכול לענות הקדושה פשיטא שיענה ואין לחוש לזה שאינו אלא מנהג כמבואר בשו"ע הלכות ראש חדש.
ועונה קדושה וכו'. וכתב מרן בשם הרבינו יונה ז"ל שכל התיבות של קדושה יאמר עם החזן תיבה בתיבה ושכ"כ התוס' ע"כ וכן פסק בשולחנו הטהור שם.
לא יפסיק. ונחלקו הפוסקים ז"ל אם יש לו לשתוק ולכוין דאיכא מאן דאמר דהוי הפסק והרב ב"י סימן ק"ט פסק דישתוק ויכוין דשומע כעונה וכסברת התוספות שכתבו שכן נהגו עיי"ש.
ואין צריך לומר בשאר ברכות. אפשר דכוונתו כמ"ש מרן ז"ל דאין צריך לומר בג' ראשונות וג' אחרונות דלא יפסיק דכברכה אחת חשיבי ועוד יש לפרש דכיון דבאמצע תפלה אפילו בין ברכה לברכה באמצעיות לא יפסיק כ"ש דלא יפסיק באמצע שום ברכה משאר ברכות הנהנין או ברכת המצות ע"כ והרב לחם משנה ז"ל כתב ואין צריך לומר בשאר הברכות כלומר שלא יפסיק לעניית אמן לשאר ברכה מן הברכות ע"כ ולדבריו היה לו לכתוב לשאר ברכות.

פרק יא

הלכה א

עשרה מישראל. דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה כדאיתא פרק מי שמתו (ברכות דף כ"א) מקרא דונקדשתי בתוך בני ישראל ואתיא תוך תוך מעדה עיי"ש.
וכופין בני העיר זה את זה וכו'. וציין מרן ז"ל מהתוספתא כתבה הרי"ף פ"ק דבתרא ע"כ נ"ב ובפ"ו מהלכות שכנים סיים כדי שיקרא בהם כל מי שירצה לקרות מן הצבור ורבינו ירוחם כתב דאפילו המיעוט כופין את המרובין הביאו מור"ם בהגהה חו"מ סי' קס"ג וכתב הרב מגן אברהם ז"ל או"ח סימן ק"נ דדוקא בימיהם שלא ניתן ליכתב רק תנ"ך אבל עכשיו מחוייבים גם לקנות גמרות ללמד בהם לקטנים וגדולים ועיין יו"ד סוף סי' ע"ד והשיירי כנסת הגדולה בשם הרב ב"ח כתב דכ"ש שכופין שילכו לבית הכנסת להתפלל בעשרה אם אין לו אונס ובכנסת שם כתב בשם הר"ם מפאדווא שלבנין ביהכנ"ס גובין לפי ממון לא לפי נפשות.

הלכה ב

שנאמר בראש הומיות תקרא. הכי איתא בתוספתא דמגילה פ"ב. ומכל מקום קצת קשה דפסוק זה הוא במשלי א' ושם אינו מדבר מבית הכנסת כלל דכתיב לעיל מיניה חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה בראש הומיות תקרא וכו' שהוא על התורה וכמ"ש

במדרש ילקוט שם ואפשר משום דביהכנ"ס הוא מקום הראוי ללמוד בו והוא מסוגל לקיים הלימוד כמ"ש רבינו פ"ג דתלמוד תורה הל' י"ב וז"ל אמרו חכמים ברית כרותה שכל היגע בתורתו בבית הכנסת לא במהרה הוא משכח ע"כ והוא מן הירושלמי פ' אין עומדין א"כ כוונת הפסוק לפ"ז שמקום לימוד החכמה דהיינו תורתינו הקדושה תהיה בראש הומיות דהיינו בגובהה של עיר.

ומגביהים אותה וכו'. פ"ק דשבת דף י"א אמר רב חמא בר גוריא אמר רב כל עיר שגגותיה גבוהים מבית הכנסת לסוף חרבה שנאמר לרומם את בית אלהינו וכו' והני מילי בבתים אבל בקשקושי ואברורי לית לן בה ע"כ ופירש רש"י קשקושי ואברורי בירניות ומגדלים ע"כ ופסקו הרא"ש והרי"ף ומרן בית יוסף או"ח סימן ק"נ ורבינו השמיטו ולא ידעתי למה אם לא שנאמר דבגמרא הוצרכו לבאר משום דרב חמא בר גורייא קאמר כל עיר שגגותיה ובגגות הוה ס"ד דאפילו קשקושי ואברורי דיש להם גגות גם כן הוה אסור אבל רבינו דנקט חצירות מינה משמע דברניות ומגדלים דאין נכללים בכלל חצירות שפיר דמי.

הלכה ג

וכשמעמידין התיבה וכו'. תוספתא כתבה הרי"ף ז"ל פרק הקורא עומד וביאור כוונת רבינו עיין למרן הקדוש זלה"ה ולהרב כנסת הגדולה או"ח סי' ק"נ.

הלכה ד

עומד בארץ. לאפוקי על גבי התיבה אי נמי לאפוקי שלא יהא עומד על גבי דבר גבוה ג' טפחים משום דממעמקים קראתיך ה' כתיב ע"ד שכתב ז"ל פ"ה הל' ז' ובש"ס נמי איתא ההוא דנחית וכו' יורד לפני התיבה וכו' הכל על דרך זה.

הלכה ה

נוהגים בהם כבוד וכו'. ברייתא במגילה דף כ"ח וכתב הרב מג"א סימן קנ"א שהאר"י זלה"ה היה נזהר אפי' מרקיקה בבית הכנסת ע"כ ולפחות ישפשפנו ברגליו כמ"ש הטור שם וכן הוכיח הרבינו יונה בסוף ברכות מהירושלמי וש"ס דילן והרב כנסת הגדולה כתב שיש ליזהר מלהשתמש שום תשמיש בעליה שעל גבי הבית הכנסת או בית המדרש אפילו של יחיד ושכן ראה שכל מי שנשתמש בבית שעל גבי המדרש לא הצליחו מהם ירדו מנכסיהם מהם מתו מהם לא זכו ליבנות ע"כ. והרב ב"י ז"ל כתב בשם ארחות חיים ז"ל שאסור ליכנס לבית הכנסת בסכין ארוך לפי שהתפילה מארכת ימיו של אדם והסכין מקצרם ע"כ. וקצת קשה דכיון דיהיב טעמא מפני שהסכין מקצר ימיו של אדם א"כ מה לי ארוך מה לי קצר הא בכלי ברזל לא נתנה בו תורה שיעור משום דבכל דהוא ממית

ואולי דפשיטא דהוא הדין אפי' בקצר ונקט ארוך מפני שבארוך יש בו חששא אחרת שמא יראה לחוץ והוי זלזול טפי להביהכנ"ס ומכאן יש להזהיר להשוחטים שלפעמים באים לביהכנ"ס בסכין של שחיטה תוך כיסם שלא יעשו כן כי אם לצורך גדול ובאזמיר יע"א ראיתי שיש להשוחט חדר מיוחד לשחוט כעין חדר קטנה ושם משמר סכיניו ע"פ הרוב.

ומכבדין אותם. ורבינו יעקב ז"ל היה מכבד בזקנו לפני ארון הקדש מג"א בשם ספר החסידים והכנסת הגדולה כתב שכן שמע שהיה עושה החסיד רבי אליעזר בן שושין כל עש"ק.

הלכה ו

בתי כנסיות ובתי מדרשות וכו'. כן היא גירסת הרי"ף והרא"ש ז"ל והיא מן הירושלמי אמנם בגמרא שלפנינו במגילה דף כ"ח ובתוספתא דמגילה ספ"ב אין שם אלא בתי כנסיות ואיתא התם ת"ר בתי כנסיות אין נוהגים בהם קלות ראש אין אוכלים בהם ואין שותים בהם ואין ניאותין בהם ואין מטיילין בהם ואין נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים אבל קורין בהם ושונים בהם וכו'. ופי' רש"י ואין ניאותין בהן אין מתקשטין לתוכו ואין מטיילין שם ע"כ תו איתא התם א"ר אסי בתי כנסיות שבבבל על תנאי הם עשויים ואף על פי כן אין נוהגים בהם קלות ראש ומאי ניהו חשבונות וכו' וכתבו התוס' שם ואעפ"כ אין נוהגים בהם קלות ראש פי' בבניינם שהרי בחרבנן שרי בכל הני ואיצטריך לאשמועינן משום דסלקא דעתך אמינא דדוקא אכילה ושתיה דהוי קלות ראש ביותר הוא דאסור אבל חשבונות דלא הוי קלות ראש כ"כ סד"א דשריא קמ"ל דלא ע"כ תו איתא התם ואין ניאותים בהם אמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרים דאמר רבי יהושע בן לוי מאי בי רבנן ביתא דרבנן. ואין נכנסים בהם בחמה וכו' כי הא דרבינא ורב אדא בר מתנא הוו קיימי ושאלי שאלתא מרבא אתא זילחא דמטרא עיילי לבי כנשתא אמרו האי דעיילינן לבי כנשתא לאו משום מטרא אלא משום דשמעתא בעיא צילותא כיומא דאסתנא ע"כ והנה מתוך דברי התוספות שהזכרנו נראה דאכילה ושתיה הוי קלות ראש טפי מאינך דקתני בברייתא ובדרך לא זו אף זו וא"כ כדקאמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרים אחלוקה דאין ניאותין משמע דאכילה ושתיה אסורה אפילו להחכמים ותלמידיהם דהא הויא זילותא טפי גם מנאותים לפי דברי התוספות ז"ל והכי משמע נמי מדלא תפסו בגמרא אירשא דברייתא דקתני אכילה ושתיה אלא אאין ניאותים (דהיינו מתקשטים כמ"ש רש"י ז"ל) דמשמע דאין התר להחכמים ותלמידיהם אלא בנאותים או משם ואילך דקתני בברייתא מעתה קשה על רבינו תרתי חדא דאיך

התיר אכילה ושתיה כיון דמשמעות הגמרא שהוא אסור כי לא הותר אלא ניאותים וכו' ותו דכתב מדוחק ואם הכוונה דא"א בלאו הכי מעתה אפילו לשאר עמא לישתרי מפני הדוחק וכדאשכחן בערבי פסחים דהתירו לאכול לאורחים בבי כנישתא דאם נפרש כפשוטו בבי כנישתא ממש לא הוי אלא מפני הדוחק ומאן פלג לן בהך דינא בין תלמיד חכם לשאר העם כיון דמסתם סתמו בגמרא.

והנה מרן הקדוש ז"ל כתב על דברי רבינו מההיא דרבינא ורב אדא בר מתנא אתא זילחא דמטרא וכו' ופי' רש"י לאו משום מטרא שיגין עלינו מפני הגשמים שאם לא היינו עוסקים בשמעתא שצריכה דעת צלולה ומיושבת לא היינו נכנסים והרי רבא הוא דקאמר חכמים ותלמידיהם מותרים והיכי קאמר הכא דאי לאו משום דשמעתא וכו' אלא ודאי כי קאמר דמותרים היינו בשעת הדחק ואז מותרים אפילו לאכול ולשתות אבל שלא בשעת הדחק אפי' התלמידי חכמים אסורים וכעובדא דזילחא דמטרא וכו' ע"כ. ותמיהא לי על דבריו ז"ל אחרי אלף מחילות דאימא דרבא דקאמר וחכמים ותלמידיהם מותרים לא קאי אלא אאין ניאותים כפשטא דסוגיא אבל מידי אחרינא לא ולכך רבינא ורב אדא בר מתנא הוצרכו להתנצל עם רבא גופיה דמשום שמעתא הוא דעבדי הכי דהא לא שרי רבא להת"ח אלא ניאותים דוקא וזלחא דמטרא אינו בכלל זה. ותו דאף אם מרן ז"ל מפרש בדעת רבינו דכי קאמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרים אחלוקא דאין ניאותים היינו לומר דמכ"ש טיול ולהגן מפני הגשמים כדמשמע מתוך דברי התוספות שהזכרנו והכל מדוחק דוקא מכח עובדא דזלחא דמטרא אם כן היכי יליף רבינו לאכילה ושתיה אימא דדוקא הנך דקילי שרו להו ע"י הדוחק אבל אכילה ושתיה דחמירא מהנך דהוי זלזול טפי אימא דאפי' מדוחק נאסרה ואף אם לא יפרש כדברי התוספות אלא דהוא הדין הנך אכתי אם איתא אמאי לא קאמר זה רבא אאין אוכלים ושותים דקתני בברייתא ברישא אי נמי לימא סתמא ובכולם חכמים מותרים ומדקאמר רבא הא אאין ניאותים משמע דדוקא הא שריא להת"ח וקרוב הדבר לומר דה"ה לאינך כאילו אמר ואין ניאותים וכו' אבל אכילה ושתיה מעולם אינה בכלל זה ואף אי יהבינן למרן ז"ל כל תלמודיה בהא אכתי למה נקט רבינו אכילה ושתיה לחוד כיון דברישא אדכר להו לכולהו אי ס"ל דכולם שוים בהדרגה אחת דע"י הדוחק דוקא הותרו ובלאו הכי אסור א"כ לימא סתמא וכולם חכמים ותלמידיהם מותרים על ידי הדחק.

ולענ"ד נראה דעת רבינו כדעת הסמ"ג ז"ל עשין י"ט שכתב שהתיר האכילה להחכמים ותלמידיהם וכו' נפקא לן מן הירושלמי דאיתא התם בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה שמכניסים בהם חמץ בעיבורין ובראשי חדשים פי' בסעודה שעושים בעיבור

השנה ובעיבור ר"ח (והזכירו גם כן הטור או"ח סימן תל"ג) ושוב כתב הסמ"ג ז"ל ואמרינן בהרואה כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לבית הכנסת זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון וכן אמר בירושלמי דמגילה רבי יהושע בן לוי אמר בתי כנסיות ובתי מדרשות לחכמים ולתלמידיהם רבי חייא ורבי דוסא מתקבלין בבי כנישתא וכיוצא בדברי ריב"ל אמר רבא בגמרא שלנו ע"כ. ונראה פשוט דמ"ש הסמ"ג ז"ל וכיוצא בדברי ריב"ל אמר רבא בגמרא שלנו לא קאי אלא לדברי ריב"ל גופיה דבגמרא שלנו אמר רבא משמיה מאי בי רבנן ביתא דרבנן דאילו למאי דקאמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרים אחלוקא דאין ניאותים נראה פשוט דלא כיון הסמ"ג ז"ל שהרי שם לא הזכיר שום היתר בדבר זולתי האכילה ושתיה מדוחק אלא קאי דוקא לדברי ריב"ל דבגמרא שלנו הוא משונה ממה שהוא בירושלמי והכי מוכחת כוונת הסמ"ג ז"ל דקעסיק ואתי בכל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש וכו' שהם הת"ח להורות מעלת החכמים ותלמידיהם שהבתי כנסיות ובתי מדרשות שהם לנו למקדש מעט זוכים בו החכמים וקרוי ביתם וההיא דרבא דקאמר חכמים ותלמידיהם מותרים לא קם לן להלכתא דהוא הוציא זה מדברי ריב"ל וכוונת ריב"ל לדידן אינה להתיר שום דבר זלזול להת"ח חלילה תדע דרבינא ורב אדא בר מתנא שהיו מדברים עם רבא גופיה כי אתא זלחא דמטרא ועיילו לבי כנישתא הוצרכו להתנצל שעשו כן משום דשמעתא בעיא צילותא וכו' משמע דאף משום דוחק לא שרי לעשות כן ומכ"ש שעם רבא גופיה היו מדברים ואם איתא היה לו להשיב להם דאין צורך להתנצלות זה דמן הדין מותר גמור הוא להת"ח וכיון דאפילו בדבר זה שאין כאן כל כך זלזול שהרי לא עשו כן כי אם על צד ההכרח מפני הגשמים ואנוסים הם ועוד שאין במעשה ההוא שום הוכחת זלזול שהרי הוא נכנס לבית הכנסת ואינו דומה לטיול וקישוט ואכילה ושתיה שהוזכרו בברייתא א"כ על כרחין לומר שהכל נאסר אפילו להחכמים ותלמידיהם.

ועוד נראה להכריח לזה מדקתני בברייתא התם אבל קורין ושונים בהם דמלתא דפשיטא היא ומהיכא תיסק אדעתין שיהא אסור ללמוד בבית הכנסת ומכ"ש לגירסת הרי"ף ורבינו דקתני בברייתא ביהכנ"ס וביהמ"ד דאם שם יהא אסור ללמוד היכן יהא מותר אלא ודאי משמע דאתא לומר דלא הותר כי אם הלימוד לא זולת לשום אדם מעתה הדבר נראה מבואר שלא הותר אפי' להחכמים שום דבר זולתי האכילה ושתיה מדוחק דהיינו כדי שלא יתבטלו מלימודם משום דמצינו כיוצא בה בעיבור השנה כנז"ל זו נראית דעת הסמ"ג ורבינו שלא הזכירו שום היתר אחר כי אם זה וכן מצאתי להרב מגן אברהם או"ח סי' קנ"א אכן הוא ז"ל לא הזכיר דברי הסמ"ג ולא נרגש מדברי רבא זולת הכריח מן

הירושלמי לדעת רבינו וכדי שלא יתבטלו מלימודן התירו להם דבר זה דוקא ושכן משמע ברמזין ובטור שכתב ות"ח מותרים לאכול ולשתות משמע דאינך מילי אסור ושכן משמע ברבינו ירוחם וכו' ושם חלק על הרב ב"ח שכתב דשלשה חילוקים בדבר לדעת רבינו דאכילה ושתיה דוקא מדוחק ע"פ הירושלמי הנ"ל וזלחא דמטרא דאסרו בגמרא אפילו מדוחק משום דהוי זילותא טפי מכולהו והיא אסורה לגמרי ושאר הנאות שרו לת"ח אפילו שלא מדוחק וכו' ע"כ וגם זה דוחק דדברי רבינו סתומים הרבה ואחרי המחילה הראויה הוי זה כמאן דמעייל פילא בקופא דמחטא וכדין חלק עליו הרב מג"א ז"ל.

ושיחה בטילה. וחומר העבירה בזה עיין מה שכתבתי בפ"ד הל' ט"ז מהזוהר הקדוש וס' החרדים ז"ל.

הלכה ז

ואין מחשבים בהם וכו'. כתב מרן ז"ל שם אמר רב אסי בתי כנסיות של בבל על תנאי הם עשויים כלומר על מנת שישתמשו בהם ואעפ"כ אין נוהגים בהם קלות ראש ומאי ניהו חשבונות ומפרש רבינו דהיינו דוקא חשבון של רשות ודבר פשוט הוא ע"כ. והנה צריך לבאר מימרא זו היאך מפרשה רבינו דתוספות זכרונם לברכה פירשו דעל תנאי הם עשויים ר"ל לכשיחרבו ואעפ"כ אין נוהגים בהם קלות ראש בבניינם ומשום הכי קאמרו מאי ניהו חשבונות דר"ל לא מבעיא אכילה ושתיה דהוי קלות ראש ביותר אלא אפילו חשבונות דלא הוי קלות ראש כל כך אפילו הכי אסור והביאו ראיות לדבריהם יעו"ש. אמנם הרמב"ן ז"ל הביאו הר"ן ז"ל שם פירש דעל תנאי הם עשויים היינו לענין שאם הוצרכו אנשי העיר להאכיל בהם עניים או להשכיבם שם מותר וה"ה לכל צורכי עניים לפי שעה וכדאמרינן בפרק ערבי פסחים לאפוקי עניים דאכלו ושתו בי כנשתא וכן חכמים מותרים ליהנות בהם והוא שהוצרכו להם כגון שהיה מקום דחוק לתלמידים וכו' עיי"ש אבל שלא בשעת הדחק אסור עיי"ש שהביא ראיות גם כן לדבריו והשתא רבינו אי מפרש כהתוספות ז"ל הוה ליה לפרש שאם התנו הכל לפי תנאם בחרבנם דוקא ולקמן הל' י"א סתם דלעולם בקדושתם הם ותו דהוה ליה לאשמועינן דתנאי אינו מועיל בישובן כלל והך חשבונות מיירי אפילו על תנאי וכאן סתם ולא פירש ואי מפרש כפירוש הרמב"ן ז"ל כשכתב שהת"ח מותרים לאכול ולשתות בהם מדוחק הוה ליה לפרש דדוקא בתנאי הא לאו הכי אפילו מדוחק אסור ובאמת שדעת רבינו היא סתומה בזה כמאן ס"ל והרמ"א שם כתב דרבינו השמיט דין זה משום דמפרש בתי כנסיות שבבבל על תנאי הם עשויות ר"ל דוקא בבבל היה כן בזמניהם דהיינו על הסתם ומשום הכי השמיטו יעו"ש ומ"מ אכתי קשה דהו"ל לפרש עיקר הדין ומה משפטו אם התנו להדיא. ואפשר

דרבינו מפרש דעל תנאי הם עשויים ר"ל ואעפ"כ אין מועיל התנאי כלל דעל כל פנים אין נוהגים בהם קלות ראש ואפילו חשבונות של רשות ויש להכריח כן מההוא עובדא דאתא עלייהו זילחא דמיטרא וכו' הא לאו הכי לא היו נכנסים אף שהיו עשויים על תנאי דאין התנאי מועיל אפילו לדבר שאין בו קלות ראש כל כך כגון חשבונות של רשות ובזה אתי שפיר דברי מרן שהביא הדין בסתם ולא פירש דמשמע כפשוטו ודו"ק.

ואין מספידין בהם וכו'. שם באותה ברייתא ואין מספידין בהם הספד של יחיד וכו' ומספידין בהם הספד של רבים ובגמרא היכי דמי הספידא דרבים מחוי רב חסדא כגון הספידא דקאי ביה רב ששת מחוי רב ששת כגון הספידא דקאי ביה רב חסדא רפרם אספידה לכלתיה בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי ודמיתא אתו כולי עלמא רבי זירא ספדיה לההוא מרבנן בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידיה דמיתא אתו כו"ע ע"כ ורש"י ז"ל גריס בי רב ששת בי רב חסדא כלומר שמת להם איזה מאנשי ביתם ולפי גרסתינו דגרסינן ביה ר"ל שיש באותו הספד אותו רב וכו' ולפי זה לא קפדינן לגדולת ומעלת המת אם ראוי הוא לכך אם לאו משא"כ לגירסת רש"י ז"ל והיא גירסת הרמב"ן בספר תורת האדם ז"ל דבעי דוקא שיהא המת מאנשי ביתו של הרב כעובדא דרפרם וכו' אין ללמוד היכא דקאי הרב שם מה דינו במציאות שהמת אינו ראוי לכך דאם הוא ראוי כבר אשמועינן רבי זירא דנקרא גם כן הספד של רבים וכן פירש רש"י שם. ונראה דבין לגירסת רש"י ז"ל בין לפי גירסתינו היכא דהספדן עצמו הוא אדם גדול ורב אף אם הנספד אינו ראוי כ"כ נקרא גם כן הספד של רבים מדאיתא בראש השנה דף כ"ה ואותו היום מתה אמו של בן זוא והספידה רבן גמליאל הספד גדול לא מפני שראויה לכך אלא כדי שידעו העם שלא קדשו בית דין את החדש ע"כ ומשמע שבאו כולן לכבוד ר"ג שלזה נתכוון הוא כדי שיתפרסם שאינו ראש חדש א"כ הספד של רבים מקרי מעתה רבינו שכתב כגון שהיה שם הספד גדולי חכמי אותה העיר שכל העם מתקבצין ובאין בגללן משמעות הדברים דהכי קאמר בין כשמת איזה מאנשי ביתם בין שהם בעצמם הם המספידין דמפני זה באין כולן בגללן אבל היכא דהרב שם והוא אינו מספיד וגם אין המת מאנשי ביתו זו לא שמענו בדברי רבינו וא"כ נראה דגירסתו כגירסת רש"י והרמב"ן ז"ל.

הלכה ח

היה לבית הכנסת וכו'. שם ואין עושים אותו קפנדריא ובגמרא אמר רבי אבהו אם היה שביל מעיקרא מותר אמר רב נחמן בר יצחק הנכנס על מנת שלא לעשותו קפנדריא מותר לעשותו קפנדריא ואמר רבי חלבו אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת להתפלל

מותר לעשותו קפנדריא שנאמר ובבא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך שער צפון להשתחוות יצא דרך שער נגב וכו' ופי' רש"י אם היה שביל מעיקרא קודם שנבנה הבית הכנסת שם ע"כ ומרן הקדוש כתב דרבינו השמיט ההיא דר' אבהו וההיא דרב נחמן בר יצחק ואפשר שאע"פ שמותר אין ראוי לעשות כן מדאמר רבי אלעזר בן שמוע שם דף כ"ז מימי לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת ומשמע דהיינו בהני גווני דשרו דאי לאו הכי מאי רבותיה ושכ"כ התוספות ואעפ"כ כתב רבינו דין מי שנכנס להתפלל וכו' משום דהתם מייתינן לה בגמ' מקרא וכו' וגירסת רבינו כגירסת הרי"ף דגריס מותר לעשותו קפנדריא ולא גריס מצוה ע"כ ודברים מגומגמים הם אחרי המחילה הראויה דאם מן הדין ס"ל לרבינו דמותר אלא דממידת חסידות טוב הוא ליזהר למה לא כתב כן להדיא דמותר מן הדין אלא דאעפ"כ טוב ליזהר כמו שמצינו לר"א בן שמוע שהיה מתפאר עצמו שבזכות זה האריך ימים ומדסתם רבינו יש להבין לדעתו ז"ל דהכל אסור וכן הקשה הרב מעיל שמואל והביא עוד ראיה מדברי רבינו פרק כ"ה דמלוה ולוה שכתב עיקר הדין ושוב הזכיר המידת חסידות עיי"ש ולא תירץ כלום עיי"ש.

ונראה לענ"ד דרבינו הזכיר גם ההיא דרב נחמן בר יצחק במ"ש מי שנכנס להתפלל או לקרות דמהיכן הוליד דלקרות הוי דינו כמו מתפלל ועוד דהיה לו להעתיק לשון רבי חלבו להתפלל דוקא כדרכו הטוב ואין ספק שכל דבריו הם לקוחים מן הגמרא ולכך נראה דהיינו ההיא דר"נ ב"י שכבר ידוע דאסור ליכנס לבית הכנסת לעשות חפציו ולא הותר כי אם לקרות שם וכיוצא כמו שכתב רבינו אח"ז וסבירא ליה נמי דרבי חלבו אמר רב הונא לפרושי מלתיה דר"נ ב"י אתא דלא תימא דהכוונה לנכנס לבית הכנסת לכל מין צורך וכו' אלא כעין מתפלל קאמר דהיינו לקרות ויליף להו מקרא דובבא עם הארץ וכו' וכן מצאתי להרב בעל הלבושים שם שנראה שהבין כן שהרי הזכיר ראית הפסוק לשניהם עיין עליו וזו נראית דעת הרי"ף ז"ל שהביא שם ההיא דר"נ ב"י ובסוף ברכות הביא ההיא דרבי חלבו אמר רב הונא והשמיט ההיא דרבי אבהו גם בירושלמי שם הביאו ההיא דר"נ ב"י לבד ונראה דטעמם דלא מסתבר להתיר דבר זה דסוף כל סוף הרי עושה קפנדריא לבית הכנסת להדיא גם בפ"ק דברכות דף ח' אמר רבי יהושע בן לוי אסור לו לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין והיינו מפני מראית העין שנראה שאינו חפץ בתפילה הכא נמי לכל הפחות יש לחוש להרואים וכגון אורחים שאינם יודעים שהיה שם שביל מעיקרו ויבואו לטעות שהותר דבר זה להדיא ואמטו להכי רבינו והרי"ף ז"ל השמיטו ההיא דרבי אבהו וע"פ הירושלמי כנ"ל. ולמ"ש

מרן י"ל דגירסת הרי"ף מותר וכו' בגירסתינו שם גריס מצוה ועיין להרב מגן אברהם מה שכתב על דברי הרב בית יוסף בזה.

הלכה ט

מי שצריך להכנס וכו'. מבואר שם בגמרא ורבינו העתיק לקרות תינוק ואולי כך היתה גירסתו בגמרא.

שהישיבה שם וכו'. היינו השהיה שהזכיר והך ישיבה הוא מלשון עכבה וכן הכריח הרב ב"ח או"ח סימן קנ"א ועיין לרבינו פ"ד הל' ט"ז.

הלכה י

מי שנכנס להתפלל וכו'. הקשה מרן ז"ל וצ"ע למה איחר רבינו דין זה ולא כתבו אצל היה לבית הכנסת או לבית המדרש שני פתחים ע"כ ואפשר דכיון דהוצרך רבינו לפרש שאסור ליכנס בהם אלא לדבר מצוה הוצרך לומר גם כן דדבר מצוה מקרי לומר שם שמועה או פסוק אחד וכו' ואחר זה חזר לדין הקפנדריא.

ומותר לאדם וכו'. שלהי ברכות אמר רבא כי ביתו מה ביתו קפנדריא קפדי אינשי מנעל ורקיקה לא קפדי אינשי אף בית הכנסת וכו' ומדתנן לא יכנס להר הבית במקלו ולא במנעלו וכו' ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מק"ו ש"מ שרקיקה חמורה מכל הני וכיון שגם היא הותרה בבית הכנסת מכ"ש הנך מרן ז"ל ונראה דלהכי דקדק רבינו לכתוב ואם היה צריך לרוק וכו' כלומר דלא הותר כי אם לצורך לא לרצון ופשיטא דהיינו דוקא שלא בשעת התפילה אבל בשעת התפילה אסור כדאיתא התם דף כ"ד ועיין להרב ב"ח ז"ל.

הלכה יא

בתי כנסיות ובתי מדרשות שחרבו וכו'. כל זה מבואר במשנה ובגמרא שם דף כ"ח וכ"ט ועיין להרב ב"י או"ח סימן קנ"ב.

שנאמר והשימותי וכו'. גם זה שם וכתב הרב כנסת הגדולה שם דיש מי שרצה לומר דהיינו דוקא בארץ ישראל אבל לא בחוץ לארץ והרב מוהר"י בי רב השיבו דאפי' בחו"ל והביא ראיות לדבר עיי"ש.

כדי שיראו וכו'. שם במשנה עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש ואוקימו לה בגמרא בתולש ומאכיל אבל תולש ומניח שפיר דמי ופי' רבינו שם וז"ל עגמת נפש ר"ל שיכאב הלב כשיש בו עשבים וישתדלו בבניינו אם יוכלו או תכנע נפשם וישובו אל ה' אם אין בהם יכולת לבנותו וכו' ע"כ ועיין להרב ב"י סימן קנ"ב.

הלכה יב

אין סותרים בית הכנסת וכו'. כל זה מבואר במגילה דף כ"ו וב"ב דף ג' ושם בגמרא איבעיא לן גבו זוזי ומחתי מאי א"ל דילמא מתרמי להו פדיון שבויים ויהבי להו שריגי ליבני והדרי הודרי ומחתי כשורי מאי א"ל זימנין דמתרמי להו פדיון שבויים מזבני ויהבי להו ע"כ ופירש רש"י זוזי לצורך בית הכנסת החדש ומונחים ביד הגבאי מי איכא למיחש לפשיעותא או לא שריגי ליבני מסודרין הלבנים זה על גב זה ומזומנין לתתן בבניין הדרי הודרי משופין ומתוקנים רהיטי הגג ע"כ ורבינו השמיט דינים אלו ולא ידעתי למה אם לא שנאמר דכיון שסתם בכל גווני אסר.

אפילו כותל אחד וכו'. נראה דנפקא ליה מדאמרינן בב"ב ולא אמרן אלא דלא חזו ביה תיוהא וכו' משמע דבכל שהוא ואפילו בכותל אחד קאמר והכי דייקי דברי הר"ן ז"ל שכתב שם דבר רעוע וכו'.

הלכה יג

במה דברים אמורים וכו'. וכתבו התוספות שם (בהגדה) [בהג"ה] גבי מרימר ומר זוטרא דסתרי ובנו בי קיטא בסתווא וכו' ופי' רש"י בית הכנסת היה להם לימות החורף נמוך בכתלים רחבים וחלונות מועטים מפני הצינה ובימות החמה בית הכנסת אחר שאויר שולט בו ע"כ וכתבו שם התוספות דזה הוי כמו איכא תיוהא ושרי.

הלכה יד

מותר לעשות בית הכנסת בית המדרש וכו'. כל זה שם משנה וגמרא וכתב מרן דסובר רבינו דרישא דמתניתין דוקא דכל מידי דאפשר לעיולי מעלינן ואין לוקחים בדמיו דבר השוה לו אבל אם עברו ומכרו תורה כיון דא"א לעיולי יקחו בדמיו ספר תורה אחר וכו' ואין הכי נמי דבשום נמי אסור ע"כ אף דמרן ז"ל כתב דהכי סובר רבינו נראה שהוא מוכרח מהש"ס שהרי שם דף כ"ז איבעיא לן מהו למכור ס"ת ישן ליקח ס"ת חדש ולא איפשיטא ומוכח משם דבדיעבד שפיר דמי כיון דא"א לעיולי ואי שוה בשוה אף בשאר דברים שפיר דמי מאי קמבעיא ליה גבי ס"ת הא מכל שכן הוא דאפילו שאר דברים דאפשר לעיולינהו שפיר דמי אלא ודאי דדבר השוה לעולם אסור ומעתה קשה לכאורה לרבינו שכתב לקמן בני הכפר שרצו למכור בית הכנסת שלהם או לבנות בדמיה בית הכנסת אחר וכו' ע"כ דמשמע דמצו לקנות שוה בשוה וכן הקשה הרב תוס' יו"ט ז"ל ודחה דברי מרן לגמרי וכתב דלעולם שוה בשוה שרי לגמרי והביא ראיה לדבריו מדברי הטור שכתב אבל איפכא להורידן מקדושתן לא דמשמע דוקא הורדה אסור אבל שוה בשוה שפיר דמי ושכן כתב הרב בית יוסף בשם מהר"י אבוהב ז"ל יעו"ש ולדידי קשה

טובא מבעיית הגמרא דמשמע מינה דשוה בשוה אסור כנז"ל. והיה נראה דכוונת רבינו דהתנו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר על זה ומשום הכי דוקא שרי לקנות שוה בשוה מדאמר רבא התם דאפילו למשתי ביה שכרא שפיר דמי ופי' רש"י ולקנות בדמים שכר לשתות.

אלא דאכתי איכא לעיוני דלא מצינו לרבינו שהזכיר דין זה להדיא דאי ממ"ש כאן דאם התנו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר בשעת מכירה שיהא הלוקח מותר לעשות בו כל אלו מותר לא כתב כן אלא במקום עצמו דמצו להתנות כיון דחל הקדושה על הדמים פקעה קדושת בית הכנסת בהכי אבל לעולם דבדמים לא מהני תנאה תדע שהרי כתב לקמן וז"ל וכן אם התנו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר על מותר הדמים שיהו חולין הרי הם חולין ע"כ הראת לדעת שלא התיר בשבעה טובי העיר אלא במותר הדמים דוקא והיינו טעמא כמ"ש ואף דהתוספות ז"ל כתבו שם אהך מימרא דרבא דנקט והותירו לאשמועינן דאף במותר בעי תנאי וכו' אין במשמע דברי רבינו כן דלא הו"ל לכתוב כן אלא היה לו לומר ולפרש עיקר הדין ושוב היה לו לומר דאף במותר הדמים בעי תנאי לא כן עתה שכתב הדין בדרך חידוש להמותר דוקא ומהיכא תיתי לן דאף בעיקר הדמים סגי תנאה והדבר קשה אצלי הרבה דלמה לא פסק רבינו כן כיון שהיא מימרת רבא סתמית ולא מצינו מי שחולק עליו. וממ"ש מרן ז"ל לקמן נראה דרבינו ס"ל דמימרת רבא לא קאי אדמים אלא אמקום בית הכנסת גופיה ומסתייע סברתו משום שהוא היה גורס למשתי ביה שכרא ולמשטח ביה פירי דמשמע להדיא דקאי אקרקע ביהכנ"ס גופיה ולאפוקי אדמים דלא כפירוש רש"י ז"ל וא"כ קשה להלום לא שנו דקאמר רבא אהיכא קאי דבשלמא לפירוש רש"י קאי שפיר אמתניתין דקתני דבאותם הדמים אין לקנות אלא דבר שקדושתו יותר חמורה אבל לפי פירוש זה דרבא קאי אבית הכנסת דוקא אהיכא קאי רבא דמתניתין לא קתני דבית הכנסת שנמכר אין להשתמש בו חול כדי שיאמר רבא לא שנו ואדרבא מסתמיות דמתניתין יש לומר דאף בתשמיש חול גמור אימא דשרי כיון דפקעא כל קדושתה באותם הדמים שנתן הלוקח.

וראיתי להרב ב"י או"ח סי' קנ"ג שכתב בפשיטות דרבינו ס"ל דדוקא במותר הדמים מצו להתנות ולהוציאם לחולין אבל בעיקר הדמים אין מועיל שום תנאי וזה מההיא מימרא אחריתי דרבא לא שנו אלא שמכרו והותירו וכו' אבל התנו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר אפילו לדוכסטיא נמי מותר וההיא דרבא למשתי ביה שכרא שפיר דמי לא לענין הדמים קאמר אלא לענין שהלוקח רשאי להשתמש בבית הכנסת כל תשמיש שירצה ואפילו אם תמצא לומר דקאי אדמים איכא למימר דלא קאי אלא אמותר לבד

וכעין אוקמתא דההיא ברייתא ע"כ והוא תירוץ נכון אלא דקצת קשה למה כתב כן בלשון ואפילו אם תמצי לומר דמוכרח בהכרח לומר כן והתירוץ הראשון נראה דא"א כמ"ש. ומעתה מ"ש הרב ב"י לעיל שם ד"ה והא דאמרינן שהמעות נשארים בקדושתן וכו' וכן דעת הרמב"ם לא קאי אלא אהוא הדין שכתב ודו"ק. ולפי זה אכתי הדרא קושיין קמייתא לדוכתא דהיכי כתב רבינו דבני כפר מצו למכור בית הכנסת לקנות בו ביהכנ"ס אחר. ואפשר דכוונת רבינו דהכא במאי עסקינן בחזו ביה תיוהא דשרו לסותרו ולבנותו מיד וה"ה לקנות בו ביהכנ"ס אחר שרי הא לאו הכי אסור וכן מצאתי להר"ח אבולעפיה נר"ו. אף דאני הצעיר חוכך בזה דהתם בחזו ביה תיוהא איכא למימר דהיינו דוקא לסותרו ולבנותו אחר כך באותם העצים והאבנים עצמם דלא פקעא קדושתם אבל למכרו דמפקע הקדושה לגמרי אפשר דאסור וצ"ע.

הלכה טו

וכן אם גבו העם וכו'. גם זה שם בגמרא וכתב מרן ז"ל דהרמ"ך ז"ל הקשה תימה אמאי אין משנין הדמים הא הוו כטווי לאריג דליכא למאן דאמר ואפילו בלבנים אמרינן דלית בהו שום קדושה כ"ש שגבו מעות וההיא דגבו והותירו יש לנו לפרש בענין אחר או שנאמר דלאו הלכתא היא וצ"ע ע"כ כוונתו ז"ל דאף דרבא אמר לא שנו אלא שמכרו והותירו אבל גבו והותירו מותר דמשמע אבל הגבוי אין לשנותו דחל הקדושה על הדמים יש לנו לפרשה בענין אחר ר"ל דאגב מתניתין דמיירי במותריהם נקט נמי בגבו מותריהם אבל אין הכי נמי דאפילו בעיקר הגבייה אין בה שום קדושה ותדע דרבא גופיה קאמר לעיל דבלבנים חדשים ליכא מאן דאמר דליהוו הזמנה א"כ רבא פליג מדידיה אדידיה ולכך כתב יש לנו וכו' כלומר ע"כ צריך לפרשה בענין אחר רוצה לומר דאינו כפי הפשט אלא אף עיקר הגבייה שריא ומ"ש או שנאמר דלאו הלכתא היא אפשר דר"ל דאף אם נפרש דדוקא במותריהם קאמר רבא לא אמר כן משום דאיהו ס"ל הכי אלא הכי קאמר דיוקא דהך מתניתין הוא זה אבל אנן לא קי"ל הכי. אי נמי חדא מהנך תרתי מימרות דרבא משמיה דאחר היא ולאו הלכתא היא. ולעיקר קושיית הרמ"ך על דברי רבינו ראיתי להרב מגן דוד ז"ל שכתב שיש לחלק דידוע שכל נדר שאדם נודר חייב לקיימו על כל פנים אלא דאף אם הזמינו ורוצה לשנותו הרשות בידו ובלבד שישלים הנדר בדבר אחר כמו זאת וחדא מימרא איירי בשינוי על מנת לשלם אחר דהיינו הך דלבנים כיון שעדיין לא עשה בהם שום מעשה דקדושה וההיא דגבו איירי שרוצה או רוצים להוציאם לחולין לגמרי בלא שום תשלום ואז אינם רשאים כלל ע"כ תורף דבריו והרב מגן אברהם חילק

בין מעות ללבנים יעו"ש והר"ח אבולעפיה נר"ו כתב דצ"ל דמ"ש הני מילי בעתיקתא סתמא דש"ס אמרו ולא רבא דלא לפלוג מדידיה אדידיה יעו"ש.
משנין המותר וכו'. שם דף כ"ז מימרא דרבא והקשה הרשב"א ז"ל דהא תניא מותר עניים לעניים מותר שבויים לשבויים ומאי שנא הכא דאמרינן גבו והותירו מותר שאני הכא דאין דעת בני העיר ליתן המותר לבית הכנסת כיון שיש להם אחר וכן בספר וכן בכולן דדי להם באחד אבל שבויים ועניים כיון דאיכא טובא וכל יומא מצטריך להו אדעתא דהכי יהבי דמה שהותיר יהיה לעניים ולשבויים אחרים ע"כ.
וכל כלי בית הכנסת וכו'. ירושלמי דמגילה וכתבו הר"ן פרק בני העיר מרן ז"ל.
פרוכת שעל הארון וכו'. שם אמר רבא מריש הוה אמינא האי כורסיא תשמיש דתשמיש הוא ושרי כיון דחזינא דמותבי עילויה ספר תורה אמינא תשמיש קדושה הוא ואסור ואמר רבא מריש הוה אמינא האי פריסא תשמיש דתשמיש הוא כיון דחזינא דעייפי ליה ומנחי ספרא עלויה אמינא תשמיש קדושה הוא ואסור ופי' רש"י כורסיא בימה של עץ פריסא יריעה שפורסין סביבות הארון מבפנים ע"כ והתוספות ז"ל חלקו עליו ופירשו דפריסא היינו אותו שפורסין סביב הארון מבחוץ ע"כ ורבינו נראה שהוא מפרש כפי' התוספות שהרי כתב פרוכת שעל הארון ויהיה פירושו לפניו וסמוך לו כמו ועליו מטה מנשה ומרן ז"ל נסתפק בדעת רבינו עיין עליו ולענ"ד נראה כמו שכתבתי אחרי המחילה. אכן מאי דאיכא למידק דלמה השמיט רבינו ההיא דכורסיא שאמר רבא והרי"ף ז"ל הזכיר שניהם וגם הרב בית יוסף סי' קנ"ד ואולי דלא הוה גריס ליה ויותר נראה דחדא מנייהו נקט וכיון שהזכיר דין הפרוכת לא חש להזכיר דין הבימה כיון דטעמם שוה ודוק.
ואם התנו וכו'. כתב מרן ז"ל ירושלמי כתבו הר"ן פרק בני העיר וכו' ע"כ ועיין בב"י ומפרשים ז"ל או"ח סימן קנ"ד.

הלכה טז

במה דברים אמורים וכו'. שם דף כ"ו א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן לא שנו אלא בית הכנסת של כפרים אבל ביהכנ"ס של כרכים כיון דמעלמא אתו ליה לא מצו מזבני ליה דהו"ל דרבים ופי' רש"י לא שנו דיכולין למכור ביהכנ"ס אלא של כפרים אבל של כרכים הויא להו בתי כנסיות דרבים והכל בעליהן ואין בני העיר לבדן בעלים להם עד כאן. והתוספות כתבו שם וז"ל נראה לפרש הכי כיון דרוב בני אדם רגילים ללכת שם להתפלל אע"פ שאין נותנים כלום בבניינו מ"מ כיון דלדעת אותם רבים נעשה חמורה קדושתו ואינן יכולים למוכרו עוד יש לפרש כיון שרבים נותנים בבניינו ובשאר צרכיו וכו' ע"כ והרא"ש ז"ל כתב שם כפירוש ראשון של התוספות וכ"כ הר"ן ז"ל. ודברי

רבינו מבוארים כפי' זה וכ"כ מרן ז"ל ושם הביא הרא"ש ז"ל דברי הירושלמי דקתני הדא דתימא בבית הכנסת של יחיד אבל של רבים אסור שאני אומר שמא אחד מסוף העולם קנוי בה וכתב ז"ל דכוונת הירושלמי דאולי יש אדם אחד מסוף העולם שהיה רגיל להכנס בה וגם לדעתו הוקדשה ולכך לא מצו מזבני ע"כ ויש להסתפק לפי זה בבית הכנסת של כפרים נמי אם בנו אותה אחרים מחוצה לה דהיינו שסייעו בבניינה אם יהיה לה דין בית הכנסת של כרכים כיון דאית לן טעמא דאסר בבית הכנסת של כרכים וראיתי להרב ב"י או"ח סימן קנ"ג שכתב בשם מרדכי ישן שראבי"ה פירש דבכפרים אפילו אחרים נתנו להם כיון שאין רגילות לבא שם רוב עם אדעתא דידהו יהבי דמאי דבעו עבדי ביה וכו' ע"כ וכ"כ בשו"ת משאת בנימין הביאו הרב כנסת הגדולה שם והכי מסתברא דהא גם בכפרים עכ"פ איכא אורחים לפעמים דאתו להו מעלמא ואפילו הכי לא חיישינן להו דכו"ע ידעי דכפרים הם ולא ישתנה דינם בשביל זה ועיין עוד למוהר"י בי רב שפלפל הרבה בענין זה הביאו הכנסת הגדולה ז"ל ושם הביא משו"ת מהר"ם מלובלין סימן נ"ט שנטה לומר דאם הוא במציאות שאין עוד תקוה לבנותו עוד אפילו של כרכים נמי מותר למוכרו דאמרינן מסתמא לכל העולם ניחא להו במכירה זו ובפרט אם יש לחוש שהעכו"ם יבנו בו בית תפלות דפשיטא דשרי למוכרו ע"פ שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר וכן דעת הרב משפטי שמואל ז"ל סימן י"ד.

הלכה יז

בני הכפר וכו'. פרק בני העיר (מגילה דף כ"ז) משנה אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מוכרין אותו ממכר עולם חוץ מארבעה דברים למרחץ ולבורסקי לטבילה ולבית המים וכו' ופי' רש"י לבית המים לכביסה אי נמי לבית מי רגלים ע"כ ודינו של רבינו בזה מבואר ופסק כחכמים אמנם במ"ש שאם התנו שבעה טובי העיר וכו' שיהא הלוקח מותר לעשות בו כל אלו מותר וכתב מרן ז"ל דהוציאו מדאמר רבא לא שנו אלא שלא מכרו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר אבל מכרו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר אפילו למשתי ביה שכרא ולמשטח ביה פירי שפיר דמי וכו' ע"כ ומימרת רבא זו איתא התם אמתניתין דלעיל בני העיר שמכרו רחובה של עיר לוקחים בדמיו בית הכנסת ביהכנ"ס לוקחים תיבה וכו' ומשמע דדברי רבא קיימי להדמים כי מתניתין לא על קרקע הביהכנ"ס עצמו וכן פירש רש"י ז"ל למשתי ביה שכרא לקנות בדמים ולעשות שכר לשתות ע"כ ואין בגירסאות שלפנינו ולמשטח ביה פירי כמ"ש מרן ז"ל אכן הוא ז"ל הוכרח לומר דכן היא גירסת רבינו כי היכי דלשתמע מינה דרבא קאי אאידך מתניתין דאיירי בהקונה הביהכנ"ס

שהותר לו לעשות בה אפילו זה ומלבד גירסא זו כבר אפשר להכריח דעת רבינו ז"ל מעובדא דרבינא דאייתי תלמודא סמוך לדברי רבא רבינא הוה ליה ההוא תילא דבי כנישתא אתא לקמיה דרב אשי א"ל מהו למזרעא א"ל זיל זבניה משבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר וזרעה ופי' רש"י תילא כל בית הרוס קרוי תל כמו והיתה תל עולם ע"כ א"כ שפיר יש להוכיח דגם רבא איירי בהכי.

ושוב זכיתי ומצאתי למרן גופיה שהכריח כן לקמיה ד"ה וכן אם התנו וכו' דלא כהראב"ד ז"ל עיין עליו אלא דאכתי קשיא לי לרבינא ורב אשי שסדרו התלמוד למה מייתו הך מימרא דרבא ועובדא דרבינא אמתניתין דבני העיר שמכרו וכו' ולא מייתו לה אאידך מתניתין דאין מוכרין ביהכנ"ס וכו' ובשלמא לשאר פוסקים שהביא הרב ב"י אורח חיים סימן קנ"ג דסבירא ליה דדין זה דרבא קאי בין להדמים בין לקרקע הבית הכנסת ניחא דמה לי הכא מה לי הכא כיון שבשניהם הדין שוה אמנם לרבינו דלא קאי אלא לקרקע הבית הכנסת אבל הדמים באיסורייהו קיימי כמבואר בדבריו קשה טובא דהוה ליה לאתויי הא אאידך מתניתין דשם הוא מקומו ומדהביאום ההך מתניתין משמע דגם בדמים הוא הדין והוא הטעם תו קשיא לי דכיון דלישנא דרבא הוי בלשון אפילו משמע דהכי קאמר לא מבעיא לאלו הארבעה דברים דמתניתין דשרי אלא אפילו למשתי ביה שכרא נמי שפיר דמי וא"כ אמאי לא הזכיר רבינו זה כיון דפסק כוותיה ובפירושו להמשנה כתב ז"ל אמתניתין דאין מוכרים בית הכנסת וכו' חוץ מארבעה דברים וכו' וז"ל זהו כשלא מכרו אותו אנשי הכפר כולם בהסכמה אבל אם מכרוהו זקני המקום כולם במעמד אנשי המקום כולם יכולים למכור ואפילו לעשות ממנו דירה לשתות בו יין וכו' ע"כ (ומשם באר"ה דלא הוה גריס ולמשטח ביה פירי) הרי דהביא דברי רבא בלשון אפילו דמשמע לא מבעיא הנך ארבעה דברים דשרי אלא אפילו למשתי שכרא נמי שרי וכו' ורבינו כאן כתב מותר לעשות בו כל אלו דמשמע אלו ותו לא ואולי דרבינו לא רצה להזכיר זה מכח עובדא דרבינא דלא שאל כי אם לזורעה דאינו כ"כ זלזול כהנך ארבעה דברים ורב אשי נמי דקאמר ליה זיל זרעה דנראין דברים מיותרים דהוה סגי שישיב זיל זבנא וכו' אלא נראה שבדיוק השיב לו כן לאפוקי זלזול גדול כגון למשתי ביה שכרא ואם באנו לדון מצד הסברא נראה ודאי דמרחץ ובורסקי ובית המים לפירוש שני שפירש רש"י ז"ל הוו זלזול גדול מאד ממשתי ביה שכרא ולכך השמיט רבינו זה לענין דינא כנזכר ולאידך קושיא קמייתא דלדעת רבינו הוה להו למסדרי התלמוד לקבוע הך מימרא אאידך מתניתין יש לומר דכיון דרבינו סבירא ליה דבמותר הדמים הכל שרי כמו שמתבאר מדבריו ז"ל אם כן מישך שייכא הך מימרא דרבא למתניתין דבני העיר וכו'

ועיין להרב בית יוסף שם באורך. ודע דשבעה טובי העיר דאמרינן אין הכוונה היותר חכמים שבעיר או היותר זקנים אלא היותר משתדלים בצרכי העיר כן כתב הרב כנסת הגדולה שם בשם הרא"ם ז"ל סימן נ"ג.

הלכה יח

וכן אם התנו וכו'. מבואר שם דף כ"ו במסקנא דבמותר הדמים אפילו לדכסוסיא דהיינו פרשה דמתא שפיר דמי ופירש רש"י פרשה דמתא בני העיר שוכרין אדם רוכב סוס שיהא להם מזומן לשולחו בשליחות למושל העיר כשיצטרך ע"כ וסבירא ליה לרבינו דדוקא למותר הדמים קאמר דאילו עיקרם נאסר דאם לא כן היכי פקעה קדושת הבית הכנסת בכדי וכן כתב מרן ז"ל ועיין עליו. ומדחזינן לרבינו שהתיר הכל בסתם שמע מינה דסבירא ליה דדכסוסיא דמתא לאו דוקא אלא הוא הדין לכל מילי וזה מסייע גם כן למה שכתבתי לעיל על דברי רבינו ודו"ק.

הלכה יט

וכן אם קבלו עליהם וכו'. שם אמר רב אשי האי בי כנישתא דמתא מחסיא אע"ג דמעלמא אתו לה כיון דאדעתא דידי קאתו אי בעינא מזביננא לה ע"כ ומרן ז"ל דקדק על רבינו דהיה לו לכתוב דין זה גבי בית הכנסת של כרכים וממה שכתבו כאן נראה דבביהכנ"ס של כפרים איירי ע"כ ולא ידעתי איך אפשר לפרשו בביהכנ"ס של כפרים כיון דרב אשי קאמר אע"ג דמעלמא אתו לה ולעיל אמרינן לא שנו אלא בית הכנסת של כפרים אבל בית הכנסת של כרכים כיון דמעלמא אתו לה לא מצו מזבני ליה מיניה דביהכנ"ס של כפרים לאו מעלמא אתו ליה וכיון דרב אשי קמסהיד דמעלמא אתו ליה מינה נשמע ודאי דבית הכנסת של כרכים הואי. ולענין דקדוק מרן ז"ל יש לומר דכיון דדינו כמו בית הכנסת של כפרים לענין דמצו מזבני להו לכך כתבו כאן ודו"ק.

אדם אחד וכו'. מבואר דעת רבינו דלאו דוקא כעין רב אשי שהיה רב וגדול העיר אלא אפי' מאן דהו כיון שבני העיר קבלוהו עליהם שפיר דמי וההיא דרב אשי מעשה שהיה כך היה וכן משמעות הירושלמי שהזכיר מרן ז"ל ועוד אפשר דבאדם גדול כמו רב אשי אפילו שלא קבלוהו עליהם להדיא על זה שפיר דמי ולפי זה צ"ל דרבינו לא הזכירו משום דליכא בזמן הזה אדם גדול כמו רב אשי ועיין להרב ב"ח סימן קנ"ג.

הלכה כ

כשם וכו'. שם מתנה פליגי בה רב אחא ורבינא חד אסר וחד שרי מאן דאסר במאי תפקע קדושתא ומאן דשרי אי לאו דהו"ל הנאה מיניה לא הוה יהיב ליה הדר הוה ליה מתנה כזביני ע"כ ופסק רבינו לקולא ע"פ הכלל שכתב הרב ב"י סימן קנ"ג דכל מקום דפליגי

רב אחא ורבינא הלכה כדברי המיקל ע"כ ומכאן הוכיח בשו"ת תומת ישרים סימן קי"א הביאו הרב כנסת הגדולה שם דמה שנתחייב מן המתנה שקבל בשכבר דחשבינן לזה החיוב כאילו הוא בעין וכו' ע"כ ומסתברא שדין זה נאמר בין כשקבלו כבר ההנאה בין שהם מצפין ועתידים לקבלה דעל דעת כן נתנו מתנה זו והרב מג"א ז"ל כתב שם וז"ל אבל ליתנו לעיר רחוקה שבודאי לא הו"ל הנאה מהם אסור וכו' ע"כ ואין נראה דהא סתם נותן מתנה הוא בשביל הנאה שקבל או שעתיד לקבל ואי משום הריחוק זה אינו הכרח דכי היכי דקבלו אותם הרחוקים מתנה מאלו כך יתכן שאלו יקבלו איזה הנאה מהם חלף משכורתם והריחוק אינו מעלה ולא מוריד.

אבל לא שוכרין וכו'. הכל מבואר שם בגמרא.

וכן כשסותרים וכו'. ושם בגמרא הני מילי בעתיקתא אבל בחדתא לית לן בה ונראה שכיון שרבינו כתב כן בעצים ועפר שסתרו מן הבנין דהיינו עתיקתא ובהנהו כתב דלהלוותם אסור מינה דבחדתי נחתינן דרגא ואף להלוותם שרי לגמרי דאין בהם שום קדושה כלל וכן משמע מדברי הרב בית יוסף שם.

הלכה כא

רחובה של עיר וכו'. ריש פרק בני העיר שמכרו רחובה של עיר לוקחים בדמיו בית הכנסת ובגמרא וחכמים אומרים הרחוב אין בו משום קדושה ואף שלפעמים מתפללים בו ההוא באקראי בעלמא ע"כ ומכאן כתבו ז"ל דעזרות שלנו שמתפללים בהם אותם המאחרים לבא לבית הכנסת דינם כמו רחובה של עיר שאינו אלא כמו באקראי ואפשר דנכלל במ"ש רבינו וכן בתים וחצרות וכו' ומכל מקום יש להחמיר ועיין להמג"א והכנה"ג סימן קנ"ד.

ובמעמדות. כן הוא בגירסאות שלפנינו שם בגמ' והתוס' כתבו דלא גרסינן ליה מדתניא בתענית דף כ"ז אנשי מעמד מתכנסים לבית הכנסת וכו' ע"כ אמנם רש"י ז"ל כתב דאפשר דביהכנ"ס היה להם קבוע ברחובה של עיר ומתכנסים שם המעמד כולו וכו' ע"כ וזו היא דעת רבינו וכן העתיק הרב ב"י סימן קנ"ד אף דבשו"ע לא הזכיר אלא תעניות וכדברי הטור ז"ל.

מפני שהקיבוץ רב וכו'. טעם זה שכתב רבינו לא נמצא שם בגמרא ובפרק סדר תעניות (תענית דף ט"ז) איפליגו אמוראי דלמה יוצאים לרחוב ר' חייא בר אבא אמר צעקנו בצנעא ולא נענינו נבזה עצמינו בפרהסיא. ריש לקיש אמר גלינו גלותינו מכפרת עלינו ע"כ הרי דבין למר בין למר אין הטעם מפני שהקיבוץ רב וכו' והרב מעיל שמואל ז"ל תירץ דצ"ל דטעם זה שכתב רבינו לא קאי אלא אמעמדות דסמיך וכו' ע"כ ועוד אפשר

דאין הכי נמי דעיקר הטעם שהיו יוצאים לרחוב היה בשביל הקיבוץ הרב וכו' אלא דאפ"ה בעי בגמרא דלמה יוצאים לרחוב אי משום הריבוי עם שלא היה הבית הכנסת מכילן אכתי היו יכולים לישב קצתם חוץ לביהכנ"ס בעזרה או באיזה מקום סמוך ולא יעשו פרסום גדול כזה לצאת לרחוב להתפלל ולזה תירצו וכו' ועיין בדברי רבינו פ"ד דהלכות תענית.

פרק יב

הלכה א

משה רבינו ע"ה תקן וכו'. פרק מרובה (בבא קמא דף פ"ב) וכתבו התוספות שם וז"ל וא"ת מאי שנא שתיקנו שני וחמישי וי"ל משום דאמר במדרש משה רבינו ע"ה עלה בחמישי לקבל לוחות האחרונות וירד בשני ונתרצה לו המקום ולפי שהיה עת רצון באותה עליה וירידה קבעו בשני וחמישי ולכך נהגו להתענות בשני וחמישי וכו' ע"כ ובדברי מרן ז"ל נפל ט"ס שכתב ופריך בגמרא שקורין במנחה בשבת וכו' ע"כ וצ"ל שקורין בשני ובחמישי כאשר הוא בגירסאות שלפנינו בגמ' ומבואר גם כן ממ"ש מרן גופיה שם בסוף לשונו שכתב אבל לא במנחה דתקנת עזרא היא וכו' ע"כ וכן הוא גם במסכת סופרים פ"י וכן פירש רש"י ריש פרק הקורא עומד.

וגם הוא תיקן וכו'. שם עשר תקנות תיקן עזרא וכו' ופריך שקורים בשני ובחמישי עזרא תיקן והא מעיקרא הוה מיתקנה דתניא וכו' ומשני מעיקרא חד גברא תלתא פסוקי אי נמי תלתא גברי תלתא פסוקי אתא הוא תקון תלתא גברי עשרה פסוקי ע"כ ורבינו כתב וגם הוא תיקן וכו' ג' בני אדם משמע דסבירא ליה כתירוצא קמא ובס' ידי אליהו ז"ל דקדק עליו דזה הפך דרכו ז"ל והו"ל לפסוק כלישנא בתרא כדרכו ומה גם במאי דלא נפקא לן מידי לענין דינא דמאי דהוה הוה עיי"ש ויפה דקדק שהרי הרי"ף והרא"ש ז"ל פסקו כלישנא בתרא ונראה דרבינו דקדק מלשנא דגמרא דקתני אתא איהו תיקן תלתא גברי ועשרה פסוקי דאמאי איצטריך לומר תלתא גברי אי ס"ל דתירוצא בתרא עיקר תלתא גברי הוי שפת יתר ואין סלקא דעתך דלגרועי אתא אלא דלשון זה מוכיח דהש"ס ס"ל כלישנא קמא ולכך הוצרך לומר דאתא איהו ותיקן תלתא גברי וכו' ודו"ק.

הלכה ב

ואלו הן הימים וכו'. שם דף ל' משנה וגמרא ורבינו בלשון קצרה דבר משום דסמך אמ"ש פי"ג ושם ביאר דמשה רבינו ע"ה תיקן כולם.

הלכה ג

אין קורין בתורה וכו'. שם דף ס"ג ואין קורין בתורה וכו' פחות מעשרה ושם דף כ"א אמרו הטעם למה קורין עשרה פסוקים ועיין מ"ש בפ"ח על דברי רבינו הל' ד'.
ולא יהיו הקורין וכו'. כבר נתבאר מההיא דפרק מרובה (בבא קמא דף פ"ב.)
ואין מתחילין וכו'. מגילה דף כ"ב וראיתי להרב מג"א ז"ל או"ח סימן קל"ח בשם הדרכי משה מהאור זרוע שכתב דעם הכהן מותר להתחיל וכן נוהגים להתחיל ויחל שהוא שני פסוקים סמוך לפרשה וכ"כ האגודה ע"כ והטעם נראה נכון דהכל יודעים ששום אדם לא קדם להכהן אמנם הראיה שהביאו מפרשת ויחל אינו אמת אחרי המחילה הראויה דויחל יש ארבעה פסוקים קודם לפרשה דלך רד ומשם אין שום ראיה כלל והרואה דברי ריא"ז בפרק בני העיר יראה שבאיזה ס"ת היה כתוב כן אמנם הוא טעות ומהתימה על הרבנים הנ"ל שכתבו הדברים כפשטן ועיין מ"ש בעיקר הדין בפ"ג הל' ד'.
ולא יקרא הקורא פחות מג' פסוקים. שם דף כ"ד הני שלשה פסוקים כנגד מי אמר רב אסי כנגד תורה נביאים וכתובים.

הלכה ד

ובין שהיה הקורא ארבעה. שם דף כ"א ופירושו דאין קפידא דדוקא האחרון יש לו לקרות הד' פסוקים אלא איזה מהם רשאי לקרותם והרי הוא משובח וכ"כ מרן ז"ל וראיתי להרב מגן אברהם סימן קל"ז שכתב דאם הראשון קורא ארבעה פסוקים הרי מצינו החשוב חשוב קודם ואם האמצעי הרי במנורה הנר האמצעי חשוב מכולם ואם האחרון הרי קי"ל דמעלין בקדש וכו' ועל זה הקשה דגבי נרות חנוכה אמרינן דוקא בראשון מדליק אחד ומוסיף והולך ואמרינן דמעלין בקדש ולא מורידין ולא אמרינן דראשון משובח וי"ל דבחד גברא יש לו להעלות בקדש אבל הכא תלתא גברי נינהו ואין תולין זה בזה ע"כ ודברים נכונים הם אמנם בנרות חנוכה איכא תו משום מנין הימים וגם כדי שתחול הברכה על הנוסף וק"ל.

הלכה ה

כל אחד וכו'. שם דף ל"ב ת"ר פותח ורואה גולל ומברך וחוזר ופותח וקורא דברי רבי מאיר ר' יהודה אומר פותח ורואה ומברך וקורא מאי טעמא דר"מ כדעולא דאמר עולא מפני מה אמרו הקורא בתורה לא יסייע למתורגמן כדי שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה הכא נמי כדי שלא יאמרו ברכות כתובים בתורה ורבי יהודה תרגום איכא למטעי ברכות ליכא למטעי א"ר זירא א"ר מתנא הלכה פותח ורואה ומברך וקורא ע"כ ושם כתבו התוספות ז"ל ד"ה גולל וכו' בסוף דבריהם דברים קשים הרבה וכבר עמדו עליהם

מוהרש"א והרב קיקיון דיונה ז"ל ועיין להרב מגן אברהם או"ח סימן קנ"ד והשיירי כנה"ג שם. ובפרק מי שמתו (ברכות דף כ"א א)"ר יהודה מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו א"ר יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מברכת המזון מק"ו וכו' ע"כ והקשה הרב מעיל שמואל ז"ל דלמה לא כתב רבינו שהיא מצות עשה כמ"ש פ"א דברכות כיון דבגמרא הושוו אהדדי וכו' ע"כ והרב בעל קרית ספר ז"ל כתב דלרבינו שאינו מונה אותה מצוה בפני עצמה נראה דהיא בכלל מצות תלמוד תורה ולהכי לא באה במנין אבל היא מדאורייתא וכו' ע"כ ושם פי"ד הכריח דגם עניית אמן הויא מדאורייתא דכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל וכו' דהיינו עניית אמן וכו' ע"כ וכזה הכריח הרב באר שבע ז"ל פרק אלו נאמרין דף מ"ה ד"ה מסוף הספר וכו' ושהרמב"ן ז"ל מנאה במנין המצוות עשה מצוה ס"ו עיי"ש שהאריך ומכח זה הכריח ז"ל שחייב מן התורה לברך ברכת התורה כשקורא בצבור בספר תורה אפילו שכבר בירך שחרית ע"כ והפרי חדש ז"ל או"ח סימן קל"ט כתב עליו שטעות הוא בידו דהא עיקר קריאה בספר תורה בצבור לא הויא אלא תקנתא וכו' דאטו מי נימא דקריאת התורה בשבת ושני וחמישי דתקנת משה היא שאינה מדברי סופרים וכו' ע"כ ואף דמצינו קריאת פרשת זכור ופרשת פרה אדומה דהוו מדאורייתא כמ"ש התוספות ברישׁ פרק היה קורא (ברכות דף י"ג) והרב ב"י סי' קמ"ו מכל מקום תפיסתו על הרב משום דמסתמא בכל קריאות התורה איירי מכל שכן דהפר"ח ז"ל לשיטתיה אזיל דס"ל דאף אם היא מן התורה אינה בעשרה כמ"ש סימן קמ"ו עיי"ש ובאמת שגם מדברי הרב ב"י שם נראה דס"ל שאינה מן התורה שהרי כתב דמשום כבוד התורה נתקנה עיי"ש. עיין להרב ב"ח או"ח סימן תרפ"ה שרצה להוכיח מהירושלמי דהויא מן התורה וכ"כ הכה"ג שם בשם רש"ל ואינו מוכרח עיין עליהם.

וכל העם עונים וכו'. מדכתב וכל העם עונים יש ללמוד ודאי שהקורא יש לו לברך ברכות הספר תורה בקול רם דוקא וכן פסק הרב ב"י או"ח סימן קל"ט ושם הביא סברת רבינו יונה שאם ברך בלחש צריך לחזור ולברך בקול רם ונראה דאף לר"י היינו דוקא כשברך בינו לבין עצמו אבל אם בירך בקול רם קצת ששמע החזן לבדו ועונה תו לא מקרי בלחש ובדיעבד מיהא לא יחזור ואין בדברי רבינו הכרע אם בירך בלחש אם יחזור ומכל מקום יש ליזהר בדבר ולברך ברכות הס"ת בקול רם דוקא דבהכי מתעלה ומתקלס שמו יתברך ברוך הוא ועיין מה שכתבתי הל' ט"ז בע"ה ועוד כתבו ז"ל שכדי להשלים המאה ברכות בכל יום כמ"ש רבינו פ"ז הל' י"ד יכוין לברכות העולים לספר תורה וכו'.

וחוזר ומברך וכו'. רבינו לא הזכיר כאן שחוזר המברך ברוך ה' המבורך לעולם ועד כדי לכלול עצמו בכלל הברכה וכמ"ש הרב ב"י שם גם בריש פ"ט לא הזכירו רבינו ובריש פרק שלשה שאכלו אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל וכו' שוב ראיתי לרבינו פרק ה' דהלכות ברכות שהזכירו ואם כן צריך לומר דסמך אמה שכתב שם והוא הדין נמי דלעולם כשאומר ברכו את ה' המבורך וענו העם צריך הוא לחזור ולומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד.

וגולל הספר וכו'. אף דאין זה באותה סוגיא דמגילה ואדרבא שם נאמר דלא יגלול כבר תירץ מרן הקדוש דקודם הקריאה איכא משום טורח צבור אבל אחר הקריאה כבר יש להם להמתין בין גברא לגברא ואין כאן טורח ע"כ ודברים נכונים הם ושוב מצא ז"ל במסכת סופרים פי"ג כדברי רבינו.

תורתו תורת אמת. כן היא גירסת רבינו אמנם הטור או"ח סימן קל"ט כתב אשר נתן לנו תורת אמת וכו' ותורת אמת היינו תורה שבכתב וחיי עולם נטע בתוכנו היא תורה שבעל פה וכו' ושתי ברכות אלו יש בהם מ' תיבות כנגד מ' יום שעמד משה בהר ע"כ.

הלכה ו

אין הקורא וכו'. בסוטה דף ט"ל ועיין להתוספות שם.

קרא וטעה אפילו בדקדוק אות אחת. כתב מרן בשם הרב מנוח ז"ל דהיינו שלא יניח הנד ולא יניד הנח וכו' ע"כ ולפי זה כוונת רבינו ר"ל אפילו בדקדוק שבאות אחת דהיינו הדגש וכו' ועיין להפרי חדש סימן קמ"ב.

ולא יקראו שנים וכו'. משנה במגילה דף כ"א ובגמרא תנא מה שאין כן בתורה.

קרא ונשתתק וכו'. ירושלמי פ' אין עומדין וביאור דברי רבינו עיין למרן ז"ל והרב כנסת הגדולה סימן ק"מ כתב בשם מהר"ם מינץ ז"ל דאפילו שהה כדי לגמור את כולה.

הלכה ז

אין הקורא וכו'. תוספתא כתבה הרי"ף פרק עומד ויושב מרן ז"ל.

וצריך אחד לעמוד וכו'. ירושלמי כתבו הרי"ף ז"ל פרק הקורא עומד כשם שנתנה תורה על ידי סרסור וכו' מרן ז"ל.

הלכה ח

הקורא יש לו לדלג וכו'. מגילה דף כ"ד ומייתי לה נמי בפרק בא לו (יומא דף ס"ט) ובמסכת סופרים פרק י"א אמרו טעם לאחרי מות ואך בעשור מפני שהוא סדרו של עולם עיי"ש.

והוא שלא יקרא על פה. פרק הניזקין (גיטין דף ס') ויליף לה מקרא דכתוב לך את הדברים האלה וכו' וביום הכפורים לבד הותר לכהן גדול לקרות פרשת ובעשור שבפרשת פנחס משום דלא אפשר בלאו הכי כדאיתא התם ופסקו רבינו פ"ג דעבודת יום הכפורים ולכך דקדק רבינו לכתוב כאן ואך בעשור שבפרשת אמור לאפוקי ובעשור שבפרשת פנחס.

ולא ישהה בדילוג. גם זה שם ביומא ומגילה.

הלכה ט

כיון שהתחיל וכו'. סוטה דף ט"ל וכרבי זירא א"ר חסדא ועיין להתוספות שם ונחלקו הפוסקים אי שרי בין גברא לגברא ועיין להרב בית יוסף או"ח סימן קמ"ו ומדברי רבינו נראה דאפילו בין גברא לגברא אסור שהרי כתב כיון שהתחיל וכו' ומכל מקום יש ליזהר שלא לספר כלל.

ואסור לצאת וכו'. פ"ק דברכות דף ח' מימרא דרבי חייא בר אמי משמיה דעולא ועוזבי ה' יכלו זה המניח ספר תורה פתוח ויוצא ע"כ ויש ליזהר מאד בדבר דקאי בלטותא דכליה חס ושלום.

ומותר לצאת וכו'. גם זה שם ועיין להרב כנסת הגדולה שם בשם סדר היום שהחמיר שלא לצאת מבית הכנסת כי אם לצורך גדול והרב עצמו הביא לו סמוכות מהגמרא עיי"ש.

ומי שהוא עוסק בתורה תמיד וכו'. שם רב ששת מהדר אפיה וגריס וכו' ע"כ וא"ת אמאי לא כתב רבינו דמחזיר פניו מן הצבור דהא רב ששת הוה עביד הכי ומהא נפקא ליה לרבינו דין זה והוה ליה לאשמועינן רבותא דאפי' שנראה כמי שמניח ספר תורה שפיר דמי ואפשר דמשום היא גופא השמיטו שנראה דבר תימה להחזיר פניו מן הס"ת דלא בעי לשמוע קריאת הספר תורה אלא יש לו לעסוק בתורה בדרך ישר והגון בלתי חזרת פנים ורב ששת דהוה עביד הכי רב גובריה ורב חיליה הוה והיה צריך לכוין גירסתו וכמ"ש התוספות. אי נמי שאני רב ששת דסגי נהור הוה אבל איניש אחרינא לא.

הלכה י

מימות עזרא נהגו. כתב מרן פ"ק דסוטה. ונ"ב ט"ס הוא וצ"ל פ"ד דנדרים דף ל"ז ופסוק זה הוא בנחמיה ח'.

ואין הקורא וכו'. משנה במגילה דף כ"ג.

הלכה יא

אין הקורא רשאי וכו'. ברכות דף מ"ה אמר רבי שמעון בן פזי מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול שאין ת"ל

בקול ומה תלמוד לומר בקול בקולו של משה וכתב מרן ז"ל דרבינו מפרש דמשמע ליה לגמרא דקורא ומתרגם שוים הם וכו' וא"ת דבפ"ד דתלמוד תורה כתב מרן בהיפך דרבינו סבירא ליה דההיא דוהאלהים יעננו בקול היינו כשהיה משה רבינו עליו השלום שואל מהשי"ת אבל כשהיה משמיע לישראל אין הכי נמי דהיה יכול להגביה הקול בכל כחו עיי"ש ונראה דדא ודא אחת היא דדין השי"ת עם ישראל ומשה רבינו עליו השלום היה כדין הרב עם התלמיד והמתרגם שהזכיר רבינו שם אלא דמשם יש ללמוד גם כן דקורא ומתרגם יהיו לעולם שוים ולהכי בספר תורה שכל העם צריך שישמעו בין להקורא בין להמתרגם צריכים להשוות בקול ודו"ק ועיין במ"ש שם בס"ד.

ואין המתרגם וכו'. סוטה דף ט"ל.

ואין המתורגמן וכו'. ירושלמי הביאו הר"ן פרק עומד יושב מרן ז"ל וסיים בשם הרמ"ך ז"ל שהקורא אסור לישען בעת קריאת התורה ע"כ וכן פסק בבית יוסף או"ח סימן קמ"א.

ולא יתרגם וכו'. ירושלמי כתבו הרי"ף ז"ל שם מרן ז"ל.

והקטן וכו'. הרי"ף ז"ל מהתוספתא שם ועיין למרן ז"ל.

ולא יהיו וכו'. ברייתא במגילה דף כ"א.

הלכה יב

מעשה ראובן וכו'. פרק בני העיר (מגילה דף כ"ה) וא"ת כיון דמעשה דיהודה עם תמר נקרא ומתרגם משום דשבחיה דיהודה הוא כמ"ש בגמרא א"כ מעשה דראובן נמי היה לנו לתרגמו גם כן משום דהוא נמי אודי דקי"ל מי גרם לו לראובן שיודה יהודה א"כ שבחיה הוא וי"ל דשאני יהודה דהודה ברבים ונכתב בתורה וידעו בו כל ישראל לכך שבחיה הוא אבל ראובן לא היה ברבים כמו יהודה וגם לא נכתב בתורה ולכך איכא למיחש לגנותו כמ"ש רש"י ז"ל אי נמי משום כבודו של יעקב וכמ"ש הר"ן ז"ל ומהך טעמא נמי מעשה דדוד עם בת שבע נקרא ומתרגם דשבחיה הוא דאודיה כדכתיב חטאתי ועיין למרן ז"ל.

ומעשה העגל וכו'. שם ופי' רש"י ז"ל מעשה עגל שני וכו' משום דכתיב ביה ויצא העגל הזה ולא יתרגם פן יטעו עמי הארץ ויאמרו ממש היה בו שיצא מאיליו והתוספות ז"ל הקשו עליו דבירושלמי פליגי אמוראי ואיכא מאן דאמר מן ויאמר עד לשמצה בקמיהם והיינו סיפיה דקרא דוירא משה ולפי' רש"י לא היה לו לומר אלא עד תחילת הפסוק לכן נראה כדמפרש בירושלמי דהטעם הוי לפי שאין דומה גנאי של יחיד ביחיד או של צבור בצבור לגנאי של יחיד בצבור ומשום כבודו של אהרן לא רצו לתרגם ע"כ ורבינו כתב עד ויירא משה משמע דמפרש כפי' רש"י מדלא כתב עד לשמצה בקמיהם וא"כ קשה

עליו קושיית התוספות ולזה י"ל דרבינו לישנא דגמרא דידן נקט ועד בכלל קאמר משום כבודו של אהרן תדע מדהביא גם פסוק דויגוף וכו' דכתיב ביה על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן וכמ"ש מרן. ולקושיית התוספות על רש"י ז"ל אפשר דרש"י כתב כן אמתניתין משום דאיכא הוכחה בגמ' דקאמר ר' שמעון בן אלעזר לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו שמתוך תשובה שהשיבו אהרן למשה פקרו המינים שנאמר ואשליכהו באש ויצא העגל הזה ומדסמיך הך ברייתא למאי דבעי איזהו עגל שני וכו' משמע דעיקר טעמא היינו משום זה אלא דמדנקט עד ויאמר משה ולא עד ויצא העגל הזה משמע דגם פסוק דוירא משה בכלל ומשום כבודו של אהרן נמי אין מתרגמים פסוק זה ונמצא דתרוייהו איתנהו ובזה לא פליג ש"ס דילן עם הירושלמי אף לפירוש רש"י ואם תמצי לומר דפליגי היינו בעיקר הטעם דלפי הש"ס דילן עיקר טעמא משום עגל ולהירושלמי עיקר טעמא משום אהרן אבל לעולם דחיישינן לכבודו של אהרן לכל הפירושים ונכון ודו"ק.

הלכה יג

אפילו שלשה פסוקים וכו'. שם דף כ"ג והאי אפילו לא ברירא לענ"ד דמאי אפילו שייך הכא דאין לפרש דבא לומר דאף אם שייר ב' פסוקים מהפרשה שלמעלה אפ"ה אין קורים מתחילת הפרשה אלא אפילו בג' פסוקים סגי דהא כתב הרוקח והביאו רמ"א ז"ל דאף במפטיר איכא למיחש לנכנסים והכריח הרב גם כן מהתוספות יעו"ש. ואפשר דס"ד כיון דמה שהמפטיר קורא בתורה תחילה אינו אלא משום כבוד התורה וכמ"ש בגמרא הוה אמינא דבפסוק אחד סגי ולא מצי לקרות יותר משום טורח צבור להכי כתב דאפילו שלשה פסוקים מצי לקרות אלא דכפי זה אם קרא אחד או שני פסוקים סגי וזה דבר חידוש. ואפשר דאין הכי נמי כיון שאינו אלא מפני כבוד התורה והרי מצינו קודם תקנת עזרא לחד שינויא דהוו קרו פסוק אחד.

עד שיגלול ספר תורה. סוטה דף ט"ל מימרא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי ופי' רש"י עד שיגלול ס"ת במטפחותיו כדי שלא יהיו הגוללים טרודים לשמוע ההפטרה מפי המפטיר ע"כ.

ולא יפחות מכ"א פסוקים. מגילה דף כ"ב והטעם כנגד השבעה עולים לספר תורה שלשה פסוקים לכל אחד הרי כ"א פסוקים ולפי זה ביום הכפורים שאין שם כי אם ששה עולים וכן ביום טוב שאין שם כי אם חמשה די בי"ח או ט"ו פסוקים וכ"כ מור"ם בהגהה סימן רפ"ד ולפי זה גם במנחה של תשעה באב או צום גדליה שנוהגים להפטיר די בט' פסוקים ועיין להשיירי כנסת הגדולה שם וטעם ההפטרה ידוע דפעם אחת גזרו שלא יקראו בתורה ותקנו החכמים שבאותו הדור שיקראו בנביאים מענין הפרשה ולא

תקנו בכתובים משום שאין שם שיספיק לכל הפרשיות מעניינם ולכך תיקנו שלא יפחתו מכ"א פסוקים ועיין להרב מגן דוד ז"ל שם. ודע שהרב הלבוש תמה למה אין כותבים ההפטרות כדין ספר כמו שכותבים המגילה וכו' וכבר תירצו על זה הרב מגן אברהם והרב מגן דוד ז"ל שם עיין עליהם.

ואם קרא עשרה פסוקים וכו'. גם זה שם ופי' רש"י משום טורח צבור ע"כ ואף שבזה אינן אלא עשרים פסוקים עשרה מהמפטיר ועשרה מהמתרגם כבר כתב מרן בשם הר"ן ז"ל דפסוק אחרון שחוזר וכופל המפטיר הרי כ"א פסוקים ע"כ ובמסכת סופרים פי"ד איתא דאם תרגמו ודרשו בשלשה פסוקים או יותר דיו עיי"ש.

ובנביא אחד קורא וכו'. ברייתא שם דף כ"א ומסכת סופרים.

ומדלג מענין לענין וכו'. משנה שם דף כ"ד והראב"ד ז"ל השיג על רבינו ועיין בדברי מרן ז"ל.

הלכה יד

הקורא בנביא וכו'. שם כלשון רבינו ומ"ש ואם היו שלשה פסוקים שלש פרשיות וכו' אמרו בגמרא שם כגון כי כה אמר ה' חנם נמכרתם כי כה אמר ה' אלהים מצרים ירד עמי בראשונה ועתה מה לי פה נאם ה' שהם שלשה פסוקים סמוכים זה לזה וג' פרשיות ישעיה נ"ב ואיתיה נמי במסכת סופרים פי"א ועיין להתוספות שם.

הלכה טו

המפטיר בנביא וכו'. במסכת סופרים פי"ג והתוספות ז"ל בפסחים דף ק"ד ד"ה חוץ מברכה וכו' מרן ז"ל.

ברכה אחת. בסדר התפילות הזכיר רבינו שתי ברכות אשר בחר בנביאים טובים וכו' והבוחר בתורה וכו' וכן אנו נוהגים וכאן כתב ברכה אחת משמע דס"ל דשתיהם אינם אלא ברכה אחת וכבר נתעורר מרן ז"ל בזה דמאי שנא ברכה זו שמברכים בה שתים וביאר הטעם למה עיי"ש ומוהריט"ץ ז"ל בתשובה סי' ע"ג כתב דצ"ל שהיא ברכה אחת שפותחת בברוך וחותמת בברוך ולכן אין בה מלכות אלא כדרך כל החתימות ואל תתמה על שהיא חתימה ארוכה שכן מצינו בברכת ישתבח שחתימתה ארוכה ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות וכו' ולכך יש ללמד לתינוקות המפטירין שלא יעשו הפסק ביניהם וכו' ע"כ ומכאן אתה למד שאין לענות אמן אחר ובנביאי האמת והצדק כיון שעדיין אינו סיום הברכה והעונים אמן טועים שהרי גם מהמסכת סופרים מתבאר שאינה אלא ברכה אחת כדברי רבינו דאיתא התם פי"ד דשבעה ברכות שאומר המפטיר הם כנגד השבעה עולים לספר תורה וכו' והתוספות בפסחים דף ק"ד פירשו שהם

בקריאת התורה תחילה וסוף שנים ואחת לפני ההפטרה וארבעה לאחריה הרי ז' וכו' ע"כ ונתבארו כל דברי רבינו.

שנייה חותם בה בונה ירושלים. ובמסכת סופרים פ"ג איתא משמח ציון בבניה וכן היא דעת הראב"ד וכ"כ מרן וכן אנו נוהגים.

שלישית חותם בה מגן דוד. ובמסכת סופרים שם מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל ומנהגינו כדברי רבינו.

וכן אם חל ראש חדש וכו'. מסקנא דמלתא בשבת דף כ"ד ועיין למרן ז"ל אמנם התוספות שם ד"ה ולית הלכתא וכו' כתבו דמימרא דרב גידל דס"ל דאין צריך להזכיר כלל לא נדחית וכן פסק הרב ב"י סימן רפ"ד וכן הוא מנהגינו שאין המפטיר מזכיר של ראש חדש כלל.

הלכה טז

כמה הם הקוראים וכו'. מגילה דף כ"א ביו"ט חמשה ביוהכ"פ ששה בשבת שבעה אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם ובמסכת סופרים פ"י איתא יו"ט שאיסור לאו חמשה יוהכ"פ שאיסור כרת ששה שבת שאיסור סקילה שבעה ע"כ והרב ב"י משם שבולי הלקט בשם הגאונים כתב למה קורין שבעה בתורה שאם יארע לאדם אונס שלא בא לבית הכנסת כל שבעת ימי השבוע ולא שמע ברכו יאזין מפי הקורין שבעה פעמים ברכו ויצא ידי חובתו ע"כ ועיין מ"ש לעיל הל' ה'. ודע דמרן ז"ל משם הר"ן בשם יש מפרשים כתב דנהי דאין פוחתין קאי אכולהו אבל מוסיפין עליהם לא קאי אלא אשבת בלחוד אבל לא אשארא שלא להשוותן לשבת אבל מדברי רש"י נראה דאכולהו קאי דכיון דאסורין במלאכה מוסיפין עליהם וליכא למיחש משום ביטול מלאכה וזה דעת רבינו דאפכינהו וכתב שבת והדר כל הני ואכולהו כתב דמוסיפין ע"כ ובב"י סי' רפ"ב הביא פוסקים אחרים כדעת רבינו ובשלחנו הטהור שם לא הזכיר כי אם שבת ומור"ם בהגה נראה שהבין כוונתו כדעת היש מפרשים שהביא הר"ן ז"ל עיי"ש ודעת הרשב"ץ בהגהות הרי"ף ז"ל הביאו הכנה"ג שם שעתה שכל הקוראים מברכים אין להוסיף יותר משבעה אפילו בשבת כדי שלא נוסיף בברכות שאינן צריכות וכו' ע"כ. וכשמוסיפין יותר מהשבעה אם מותר לחזור ולקרות לזה מה שקרא זה הויא פלוגתא בין הפוסקים ז"ל דהרב ב"י שם בשם הריב"ש ז"ל כתב דמותר לקרות עולים הרבה אע"פ שקורא זה מה שקרא זה וחוזר ומברך אין בכך כלום וכו' ושכן נהגו העולם ולא כדכתב המרדכי בסוף מגילה בשם רבינו אפרים ע"כ והרב כנסת הגדולה ז"ל כתב שם ומנהגינו בשבת שיש בו חתן או ברית מילה שמוסיפין יותר משבעה ולפעמים החזן קורא לשני מה

שכבר קרא הראשון וכן ביום שמחת תורה וכתב בעל תיקון יששכר בדף נ"ו דאפי' לכתחילה כשר למעבד הכי ע"כ ואם כוונת הרב בעל תיקון יששכר דגם לחזור ולקרות פסקא אחת כמה פעמים כשר הדבר לעשות כן אף לכתחילה לא ידעתי איך יכול לכתוב דכשר לעשות כן אפילו לכתחילה כיון דאיכא רבינו אפרים שהביא המרדכי והזכירו הרב ב"י ז"ל שאוסר ודברי הרשב"ץ שהזכרנו אשר לפי דבריהם קרוב הדבר מאד שיהיו כל אותם הברכות לבטלה ואיך יתכן לומר דכשר הדבר וכו' (ואין בידי כעת ספר הלז לראות הדברים בשרשם) והרי העיד הרב בית חדש בשם רש"ל הביאם הכנסת הגדולה ז"ל שם דבמקומו נהגו כדברי המרדכי חוץ משמחת תורה וכו'.

ולכך נראה דכוונת הרב בעל תיקון יששכר ז"ל דבשמחת תורה הוא דקאמר הכי דבאמת משום כבוד התורה שפיר דמי וכמעט לכולי עלמא ותדע עוד דהרב כנה"ג עצמו בשיירי שם הביא מדרשות מוהרי"ל בהלכות נישואים שכתב דיש לסדר קודם השבת לכמה בני אדם מספיק הסדר שלשה פסוקים לפי אותו סך בוררין שושבינין כי אין לחזור בסדר אחוריו כדי לקרות כמה שירצה ושכן ראה בהילולא דבת מוהר"י סג"ל שבירו שושבינין ולא הספיק הסדר לכולם ונשארו הרבה אחר סיום הסדר ויצאו חפשים ע"כ וזה הולך ע"פ דעת המרדכי בשם רבינו אפרים ז"ל שאוסרים לחזור ולקרות מה שכבר קראו וכן הוא מנהג אשכנז וכו' ומכל מקום מה שנוהגים קצת שלוחי צבור דאע"פ שיש בסדר כדי לקרות לכל העולים שלשה פסוקים אינם משנים הפיסקות של שבעה עולים וחוזרים וקוראים פיסקא אחת לכמה אנשים לא יפה הם עושים דכיון דאפשר לצאת ידי חובת כל הסברות מה להם להכנס עצמם באיסור וכו' והלכך אני אומר שראוי לשליח צבור ליזהר עצמו שלא לחזור ולקרות מה שכבר קרא אלא אחר אשר כבר קראו שבעה עולים לפחות כ"א פסוקים שהוא חיוב הקריאה וכו' עכ"ל הרי לך כמה גמגם הרב על הדבר ובקושי התיר לעשות כן אחר שקראו השבעה ראשונים כל אחד שלשה פסוקים כיון שכבר נתפשט המנהג באיזה מקומות בשמחת חתן או ברית מילה ומדהביא הרב דברי מהרי"ל תחילה נראה גם כן דלא התיר לעשות כן אלא בדליכא כל כך פסוקים או פיסקות שיוכל השליח צבור לעשות שיספיקו לכל העולים אבל אם יספיקו לכולם למה להם להכנס בספק זה והרי העיד מוהרי"ל ז"ל שראה הלכה למעשה בהילולא דבת מוהר"י סג"ל שבשביל שלא הספיק הסדר לכולם מנעם מלעלות בתורה אף שהיתה שם שמחת חתן וכלה ואפילו להשושבינין אלא ודאי נראה פשוט למעשה שאין לעשות כן זולת בשאין לחלק שלשה פסוקים לכל אחד וכדברי הרב כנה"ג ז"ל ותבא עליהם ברכת טוב מאדון הטוב כן יהי רצון.

ובימי התענית וכו'. כתב מרן הקדוש בפ"ק דתענית משמע דלא קרינן אלא במנחה וצ"ע ע"כ. כוונתו ממ"ש שם דף י"ב אמתניתין דעברו אלו ולא נענו וכו' דבעי מצפרא כנופיא היכי עבדי ופירש רש"י מאי עבדי בכנופיא דמצפרא ובכולי יומא דתענית אמר אביי מצפרא עד פלגא דיומא מעיינינן במילי דמתא מכאן ואילך רבעא דיומא קרינן בספרא ואפטרתא מכאן ואילך בעינן רחמי שנאמר וכו' ופריך איפוך אנא לא ס"ד וכו' ופי' רש"י אפוך אנא דפלגא דיומא קמא הוו קרו ומפטרי ובעו רחמי ובאידך פלגא מעייני וכו' ע"כ ומכאן מוכח להדיא דדוקא בערב אחר חצות היו קורים ספר תורה ולא בבקר כלל.

ואחרי המחילה הראויה מעצמותיו הקדושים לא ידעתי למה הצריכו עיון שהרי זה לא נאמר אלא בתעניות של גשמים אי נמי איזה צרת צבור שלא תבא ודין זה כבר פסקו רבינו סוף פרק א' מהלכות תעניות ששם כתב ומחצי היום ולערב רביע היום קוראים בברכות וקללות וכו' ולא הזכיר קריאה בבקר כלל ושם פרק ה' הל' ה' כתב בענין הד' תעניות שמתענים מפני הצרות שאירעו לאבותינו וי"ג באדר ובכל הצומות האלו אין מתריעים וכו' אבל קורים בתורה שחרית ומנחה וכו' הרי שבאלו דוקא הזכיר קריאת ס"ת בבוקר ובערב אבל שאר תעניות שהם מחמת הצורך כגון עצירת גשמים או דבר וארבה וכיוצא שם לא הזכיר זה א"כ כוונת רבינו הכא מבוארת דלצדדים קתני בתעניות שקורים שחרית ומנחה כגון הד' תעניות ובמנחה של שאר תעניות גם כן אין מוסיפין על שלשה וכיון שכאן דבר דרך כלל לכל גווני קריאות לא הוצרך לפרט דכבר ביארו במקומו הראוי וגם בהלכות אלו פי"ג הל' י"ח מבוארת עוד כוונת רבינו שכתב בשאר התעניות שאנו מתענים על מה שאירע לאבותינו קורין בשחרית ומנחה ויחל ושוב כתב ובתעניות שגוזרים אותם הצבור מפני הצרות כגון בצורת ודבר וכיוצא בהם קורין ברכות וקללות וכו' וכן ראיתי להר"ח אבולעפיה נר"ו.

ואגב ראיתי לרש"י ז"ל שם שכתב בפלגא דהיינו רבעא דיומא קרו ויחל ומפטירין דרשו וכו' ע"כ ולכאורה קשה טובא שהוא נגד מתניתין דפרק בני העיר (מגילה דף ל"א) דתנן בתעניות ברכות וקללות ופי' רש"י ז"ל ברכות וקללות להודיע שעל עסקי החטא באה פורענות לעולם ויחזרו בתשובה וינצלו מצרה שהם מתענים עליה ע"כ הרי שבתעניות של צרות צבור דבהו עסקינן בהך סוגייא פי' שהיו קורים ברכות וקללות וטעמא רבא איכא כמ"ש ז"ל והיכי כתב כאן שקורים ויחל ויותר יש לתמוה על סברת הרב שר שלום שהביא הטור או"ח סימן תקס"ו שבכל תענית צבור וכל תעניות שגוזרים על הגשמים וכל דבר הצריך להם אומרים ויחל בשחרית ומנחה וכו' ושם היה ראוי להרב בית יוסף להקשות עליו מהך סוגיא דתענית. וראיתי להר"ן ז"ל שתמה על המנהג שאנו נוהגים

לקרות ויחל בבקר ובערב ובסוף פ"ב הביא המנהגים ולא כתב לבטלם כלל אם כן איפה שפיר מצינן למימר דרש"י והרב שר שלום כתבו כן לפי מה שהיו נוהגים כן בזמניהם ועיין להרב בעל תיקון ישששכר ז"ל דף ס"ד שהאריך בזה וראיתי שכיוונתי לקצת דבריו תהלה לה' יעו"ש.

ואין מוסיפין עליהם. שם ופירש רש"י שלא יקשה לצבור מפני שהם ימי מלאכה ושבת במנחה סמוך לחשיכה הוא שהרי כל היום היו רגילים לדרוש ע"כ ושם במשנה לא הוזכר מנחה של יום הכיפורים וכבר כתב מרן ז"ל דודאי לא עדיף מנחת יוהכ"פ משבת ע"כ ודברי טעם הם דהא בשבת קורין שבעה וביוהכ"פ ששה ועיין מ"ש לעיל.

הלכה יז

אשה לא תקרא וכו'. שם דף כ"ג ת"ר הכל עולים למנין שבעה אפילו קטן ואפילו אשה אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הצבור ע"כ ורבינו כתב קיצור הדין דאשה לא תקרא מפני כבוד הצבור א"כ נאסר לגמרי. אלא דקצת קשה לעיקר דין הברייתא שהכשירה האשה לקרות בתורה וגם לחכמים דהוצרכו לומר דלא תקרא מפני כבוד הצבור דתיפוק לי דנשים פטורות מתלמוד תורה וכדאיתא בפ"ק דקידושין ופסקו רבינו פ"א דת"ת ונראה דאף דאינה חייבת בת"ת יכולה לעלות לס"ת להשלים מנין הקרואים וכן כתב הרב מג"א או"ח סי' רפ"ב משם התוספות סוף ר"ה ע"כ ודברי התוספות ז"ל הם שם דף ל"ג ד"ה הא רבי יהודה וכו' ועוד תירצו שם דהא דאשה עולה היינו באמצע שלא היו רגילים לברך כדאיתא וכו'. ועדיין לבי מהסס דבזמן קדמון שהיו העולים לס"ת הם עצמם היו קורין איך הנשים שאינם חייבות יכולים להוציא להאנשים ידי חובת קריאת ס"ת ואם נאמר דכיון דקריאת ס"ת בצבור אינה מן התורה אלא תקנת חכמים והם אמרו והם אמרו מלבד דהא איכא מאן דס"ל דהויא מן התורה וכמ"ש לעיל הל' ה' אכתי תו איכא למידק מאי שנא מדין הזימון שאין מזמנין עליהם כדאיתא בפרק שלשה שאכלו ופסקו רבינו פ"ה דברכות הל' ז' והרב בית יוסף ושאר פוסקים ז"ל. ויש ליישב קצת עם מ"ש במסכת סופרים פי"ח והביאו הרב מגן דוד שם דאיתא התם הנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים ומצוה לתרגם להם שיבינו ע"כ ומשמע דהוי כמו מצות הקהל שנתחייבו גם הנשים ומצד זה מישך שייכי להוציא האנשים בקריאת התורה ועדיין צריך ישוב.

קטן היודע וכו'. כבר נתבאר מהברייתא הנזכרת וכ"כ הרא"ש הביאו מרן ז"ל וכתב עוד במ"ש רבינו ויודע למי מברכים דההגהות כתבו דהכי איתא בירושלמי ע"כ ומדסתם רבינו וכתב עולה ממנין הקרואים משמע דס"ל דלאו דוקא בשבת שקורין שבעה כפשטא

דברייתא אלא דהוא הדין כל יום שיש בו ס"ת וכ"כ הרב כנה"ג סימן רפ"ב ומיהו הדבר פשוט דדוקא להצטרף למנין הקרואים אבל לא שיהיו כולם קטנים וכ"כ הר"ן והריב"ש סי' שכ"א הביאם מור"ם בהגהה שם ומנהגינו שלא להעלות קטן לס"ת כלל עד שיהיה בר מצות.

וכן מפטיר וכו'. שם פלוגתא דרב הונא ורב ירמיה בר אבא ופסק כמאן דאמר עולה דהא קא קרי.

ואם הפסיק וכו'. תשובת רב נטרונאי כתבה הרי"ף ז"ל מרן ז"ל.

צבור שלא היה בהם וכו'. כתב מרן הקדוש ז"ל תוספתא כתבה הרי"ף שם וכו' והא דקאמר בכל זמנא ויושב היינו לדידהו שלא היו מברכים בתורה אלא ראשון לפניה ואחרון לאחריה הלכך אם לא היה חוזר ויושב במקומו בכל פעם לא יהא ניכר שיהא אלא כקורא אחד אבל בתר דתקון שיהא כל אחד מברך לפניה ולאחריה אינו צריך לישב דהא איכא היכירא וכו' ורבינו סובר שאפילו לאחר התקנה צריך לישב ולעמוד כדי לעשות היכר וכו' ע"כ. וקצת קשה ממ"ש רבינו לקמן הל' י"ט אין שם לוי כהן שקרא ראשון חוזר וקורא הוא עצמו פעם שניה במקום לוי וכו' ושם לא הזכיר שצריך לישב כלל אם לא שנאמר דאין הכי נמי דצריך הוא לישב וסמך אמ"ש כאן ויותר נראה דבאחד אין צריך היכר זה דכולי עלמא ידעי ואין בו כל כך קפידא משא"כ בכל השבעה ודו"ק ובבית יוסף סוף סי' קמ"ט השמיט תיבת יושב ע"פ דרכו שכתב כאן.

הלכה יח

ומנהג פשוט הוא היום וכו'. קשה דבפרק הניזקין (גיטין דף נ"ט) איתא אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום ובגמרא מנא הני מילי וכו' רבי חייא אמר מהכא וקדשתו לכל דבר שבקדושה תניא דבי רבי ישמעאל וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ופי' רש"י לפתוח ראשון בכל דבר כבוד בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר בראש ע"כ מוכח דמעיקר הדין צריך להקדימו בס"ת ואיך כתב רבינו ומנהג פשוט הוא היום דמשמע דמנהג בעלמא הוא ותו דהיום דקאמר משמע דבזמנו לבד היה זה והא דין פשוט הוא מהמשנה עוד כל ימי הארץ וראיתי להרב ז"ל בפירוש המשנה שדרך אחרת אתו וס"ל שזאת המשנה ודברי הגמרא אינם אלא בשכולם שוים אמנם כשיש ת"ח פשיטא דת"ח עדיף ויליף לה מפרקא בתרא דהוריות דף י"ג דקתני כהן קורא ראשון וכו' אימתי בזמן שכולם שוים אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר ת"ח קודם לכ"ג ע"ה ויליף לה התם מדכתיב יקרה היא מפנינים מכ"ג שנכנס לפני ולפנים והביאו

ז"ל פ"ג דתלמוד תורה ואדרבא תמה על המנהג שנוהגים להקדים כהן ע"ה לת"ח וכתב שמנהג זה אין לו שורש בתלמוד כלל יעו"ש והרב תוס' יו"ט כתב בשם הרב ב"י דמתניתין דהניזקין איירי לענין קריאת התורה וההיא דהוריות איירי בשאר דברים יעו"ש והוא ז"ל כתב דבדורות אחרונים שאין אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך ולא חכמתי גדולה מחכמתיך לפיכך ראוי לוותר ולומר דכהן ע"ה קודם לת"ח דאם לא כן אתו לאנצויי שכל אחד יאמר אני ת"ח גדול ממך והרי מנהג זה דומה בטעמא לתקנת המשנה עכ"ל ולרבינו צריך לומר שבחיבורו הסכים להמנהג הפשוט מפני דרכי שלום דכל התורה כולה מפני דרכי שלום היא כדאיתא התם בהניזקין והתלמידי חכמים גם כן מחלי להו ליקרייהו כי היכי דלא לייתו לאינצויי וכזה עשו חז"ל בשאר דברים כדאיתא התם.

ואגב ראיתי להזכיר במעשה שהיה ביום שבת קדש שאירע בו חתן ואבי הבן ונפלה הקפידא ביניהם מי קודם לעשות השורה בבית הכנסת כנהוג והרב שלהם נר"ו הורה דאבי הבן קודם משום שקדם לחתן ומטי לה ממ"ש השיירי כנסת הגדולה או"ח סימן קל"ה בהגהת הטור וז"ל נשאלתי שמנהג קהילה קדושה שלום היחידים שיש להם ס"ת כשיש להם איזה שמחה שבוע הבן או נשואים או מדליק מוציאים ס"ת שלו לקרות בסדר היום ואירע בקהל שני שמחות ולשניהם יש להם ס"ת מי קודם שיוציאו ס"ת שלו והשבתי דחתן קודם למדליק אבי הבן קודם לחתן בעל הברית קודם לאבי הבן וכו' עיי"ש ועל פי זה הורה דשורת אבי הבן קודמת לשורת החתן. ולדידי אני הצעיר לא כן אנכי עמדי ואחרי נשיקות עפרות זהב להרב כנסת הגדולה ז"ל לא ידעתי מאיזה טעם הקדים אבי הבן לחתן ומיניה וביה איבעית אימא הלא הוא עצמו בסי' רפ"ב בהגהת הטור הגדיל והרים מעלת החתן יותר מהכהן גדול דאף דבכהן גדול אין גוללין הס"ת כדאיתא ביומא פרק כהן גדול מפני טורח הציבור וכו' גבי חתן שאני שדומה למלך ואין הציבור מקפידים על זה וגוללין ס"ת בשבילו היכא דנהיגי שאין מוציאים כי אם ס"ת אחד לפרשת השבוע משום דאכולי עלמא רמיא לשמחו ושכן שמע שהוא מנהג בארץ ישראל תוב"ב ולאו מלתא זוטרתי היא זו שאפילו לפרשת ואברהם זקן שאינה חובת היום כלל אלא מנהג בעלמא לשמחת החתן הותרה הגלילה וגבי כהן גדול אף שהוא חובת היום לא הותרה דון מינה שדין החתן כדין המלך לענין השמחה.

ובא וראך דהרב גופיה בשיירי שם בסוף הגהת הרב ב"י דימהו למלך לענין הכבוד שהרי תמה דלמה אין אנו נוהגים לעמוד בשעת שהחתן קורא בתורה פרשת ואברהם זקן דמטעם זה אנו נוהגים לעמוד בשעת שבע ברכות מפני שהחתן הוא מלך ואין ספק דכשהמלך היה קורא בחג בתורה כל העם היו עומדים על רגליהם וכו' והעיד על עצמו

ז"ל שכשהיה החתן עובר לפניו יהיה מי שיהיה היה עומד על רגליו מפני שהוא כמלך ע"כ וכיון שכן איך נשאר לנו פה להקדים איש אחר למלך יהיה מי יהיה לא עדיף מכ"ג ולא גדול ממלך ומכיון שכל הצבור ואפי' האבי הבן גופיה מוטל עליהם לשמח החתן ולכבדו איך נאמר שיקדים האבי הבן והמלך יהיה עצב. ועוד ראיתי להרב שם משם ריב"א שהתיר להחתן לעלות לרביעי ביום שני וחמישי לס"ת מה שלא מצינו באבי הבן כלל. וגם מצד הסברא מבחוץ הוא מוכרח לענ"ד שהרי יותר תדיר ימצא להיות אבי הבן מהיות חתן והמוחש לא יוכחש וכיון שכן ראוי להקדימו עכ"פ ואף אם נוכל לתרץ דברי הכנסת הגדולה ז"ל דלא תקשה מדידיה אדידיה באיזה אופן שיהיה מ"מ לענין השורה וכיוצא נראה פשוט שראוי להקדים החתן כאמור.

וכל מי שהוא גדול מחבירו בחכמה וכו'. שם שלחו ליה בני גלילא לרבי חלבו אחריהם מי קוראין (ופי' רש"י אחריהן דכהן ולוי) לא הוה בידיה אתא שיילי לרבי יצחק נפחא א"ל אחריהן קוראין תלמידי חכמים הממונים פרנסים על הצבור ואחריהם ת"ח הראוין למנותם פרנסים על הצבור ואחריהם בני ת"ח שאבותיהם ממונים פרנסים על הצבור ואחריהם ראשי כנסיות וכל אדם ע"כ ופי' רש"י ז"ל הראוים לימנות וכו' דאמרינן בפרק כל כתבי איזהו ת"ח שראוי למנותו פרנס על הצבור כל ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה ע"כ. ומימרא זו העתיקה הרי"ף והרא"ש והרב ב"י סימן קל"ו כלשונה ומשמע מינה דאין הדבר תלוי בחכמה לבד אלא גם בחשיבות ושררה על הצבור דמתחילה קאמר ת"ח הממונים וכו' דמשמע דאף דאיכא ת"ח אחרים גדולים מהם מכל מקום מפני חשיבותם שהם ממונים פרנסים על הצבור קדמי לאינך ואין זה תימה דהרי מצינו ברבן גמליאל שהיה נשיא ורבי יהושע היה גדול ממנו בחכמה כדאיתא בפ"ב דר"ה דאמר ליה ר"ג לר"י בא בשלום רבי וכו' ואמרו שם בברייתא שלמדו תורה ברבים וכו' אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים וכו' וכן משמע בפרק תפילת השחר דף כ"ז שהיה רבי יהושע גדול מר"ג בחכמה אף שהיה נשיא גם יש להכריח זה מהך מימרא גופא דקאמר ואחריהם בני ת"ח שאבותיהם ממונים פרנסים על הצבור הרי דבשביל כבוד אבותם הם קודמים לחכמים אחרים ומשמע דאף אם הבנים אינם חכמים כל כך אי נמי שאינם חכמים כלל וכדאמרינן בנדרים דף פ"א מפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מביניהם א"ר יוסף שלא יאמרו ירושה היא להם ואיכא דאמרי כדי שלא יתגדרו על הצבור ואיכא דאמרי מפני שהם מתגברים על הצבור מוכח דסתם בני ת"ח אינם ת"ח דהא אין מצויין קאמר ומלבד זה הוא מוכרח מעצמו דאם הבנים ת"ח שאבותיהם ממונים על הצבור הם גדולים בחכמה מהאחרים תיפוק לי מטעם זה אלא ודאי נראה

דאפילו אם אינם ת"ח כלל קאמר דבשביל כבוד אבותם הם קודמים לתלמידי חכמים גדולים ומעתה קשה טובא על רבינו דתלה הדבר בחכמה לבד דא"א לפרש הך מימרא הכי ולא ביאר דין החשיבות גם כן ולכאורה היה אפשר דרבינו לא פסק כהך מימרא דרבי יצחק נפחא מדאמרינן בהוריות יקרה היא מפנינים מכ"ג שנכנס לפני לפנים מכאן אמרו ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ אמנם ראיתי להספר מצות גדול עשין י"ט שכתב דבהניזקין אמרינן כל מי שגדול מחבירו בחכמה קודם לקרות וכו' ע"כ אם לא שנאמר דגירסא אחרת היתה להם בזה וכעת צריך לי עיון.

והאחרון שגולל וכו'. סוף מגילה א"ר שפטיה א"ר יוחנן עשרה שקראו בתורה הגדול שבהם גולל ס"ת הגוללו נוטל שכר כנגד כולם דאמר רבי יהושע בן לוי עשרה שקראו בתורה הגולל ס"ת קבל שכר כולן שכר כולן סלקא דעתך אלא אימא קבל שכר כנגד כולן ע"כ. והרב ב"י ז"ל או"ח סימן קמ"ז העתיק גדול שבאותם שקראו בתורה גוללו ע"כ משמע דשום אחד מאותם שקראו בתורה קאמר ובלבד שיהיה הגדול ומדברי רבינו משמע שהאחרון שקרא בתורה הוא הגולל ולכך סיים לפיכך וכו' ולפי דברי רבינו יש לגמגם מלשון רבי יצחק נפחא שהזכרנו לעיל דמשמע דמני חמשה הדרגות בעולים לספר תורה דהיינו לתשלום השבעה חוץ מכהן ולוי וזה יש ליישב דאין זה מוכרח ודו"ק ודעת הספר מצות גדול ז"ל שם דאין חשש במשלים שיהא גדול כלל ואם כן נראה שהוא מפרש הא דרבי יהושע בן לוי כשיטת הרב בית יוסף ז"ל עיין עליו.

הלכה יט

אין שם כהן וכו'. גיטין דף נ"ט אמר אביי נקטינן אין שם כהן נתפרדה החבילה ורבינו מפרש לה דנתפרדה לגמרי ואבד הלוי זכותו כפירוש רש"י והתוספות שם.

אין שם לוי וכו'. גם זה שם ועיין למרן ז"ל.

אבל לא יקרא אחריו כהן וכו'. בגמרא בעו למאן אי ליושבים הא קחזו אלא ליוצאים ופירש רש"י הא קחזו דמשלימין למנין שבעה אלא ליוצאים שאינם יודעים כמה יקראו. ולפי זה קשה למרן ז"ל שכתב דהך חששא ליתא אלא משום נכנסים ויוצאים וכו' ע"כ והך נכנסים ליתי בגמ' ולכאורה הוא בלתי אפשרי דנכנסים היינו יושבים דהא קא חזו ולולי דמסתפינא הוה אמינא דט"ס הוא.

הלכה כ

ואומר קדיש וכו'. וכבר כתב רבינו סוף פרק ט' שאומרים תהלה לדוד קודם קדיש וכן הוא מנהגינו.

הלכה כג

אין קוראים בחומשים וכו'. ג'יטין דף ס' וסיים מרן ז"ל ומיהו בחומשין שלנו מדינא אין קורין בהם שהרי אינן עשוים כתיקון חכמים שאינן נגללין ולא נתפרין בגידין ע"כ ועיין להרב כנסת הגדולה או"ח שיש ללמוד מדבריו דבברכה דוקא קאמר אבל בלא ברכה וכגון דליכא ס"ת אחר שפיר דמי.

ואין גוללין ספר תורה וכו'. שלהי יומא דף ע' והתם קתני מפני כבוד הצבור ופי' רש"י מפני כבוד הצבור שיהיו מצפין ודוממין לכך ע"כ ולכך העתיק רבינו מפני טורח הצבור וכו'.

לפיכך וכו'. גם זה שם.

ולא יקרא איש אחד וכו'. שם מבואר כדברי רבינו וביאר מרן ז"ל דגם בשני עניינים קאסר רבינו ודלא כיש מפרשים שהבינו בדברי רבינו דדוקא בענין אחד עיין עליו ולפי דבריו צריך לומר דמ"ש רבינו ענין אחד היינו אפילו ענין אחד וכ"ש שני עניינים ועיין להרב בית יוסף ז"ל.

הלכה כד

כל הגולל ספר תורה וכו'. מימרא דרבי שפטיה במגילה דף ל"ב ופירושים רבים נאמרו בדין זה עיין למרן ז"ל ובב"י או"ח סי' קמ"ז והמפרשים ז"ל ויש לחוש לכולם להחמיר לכבוד הספר תורה.

וצריך להעמידו על התפר וכו'. גם זה שם ומפרש רבינו הטעם כדי שלא יקרע וכן פסק הרי"ף ז"ל ורש"י ז"ל פירש מפני שמתהדק יפה כשהתפירה בין שני העמודים וכ"כ מרן ז"ל.

מקום שמוציאין ספר וכו' אין הצבור רשאים וכו'. סוטה דף ט"ל אמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי אין הצבור רשאים לצאת עד שינטל ספר תורה ויניח במקומו ושמואל אמר עד שיצא ולא פליגי הא דאיכא פתחא אחרינא הא דליכא פתחא אחרינא אמר רבא בר אהינא אסברא לי אחרי ה' אלהיכם תלכו ופי' רש"י ז"ל איכא פתחא אחרינא משניטל ספר תורה לצאת דרך פתחו הרוצה לצאת בפתחו אחר יוצא ואפילו לא יצא ספר תורה ליכא פתחא אחרינא נכון שיצא ספר תורה תחילה ולא יצא האדם בפתח לפני ספר תורה ע"כ. ודברים אלו קשים לכאורה במ"ש איכא פתחא אחרינא וכו' יוצא ואפילו לא יצא ספר תורה דהא ודאי סברת שמואל היא והוא אמר עד שיצא דמשמע דפליג אתנא קמא דבעי עד שיונח במקומו שהוא הבית שמשתמר בו כמ"ש רש"י גופיה לעיל ומשמע דשמואל אתא לאקולי ולמימר דלא בעינן עד שיונח במקומו אלא סגי עד

שיצא הספר תורה מבית הכנסת ויציאה מיהא בעינן ואיך כתב ואפילו לא יצא.

ונראה דקשיתיה לרש"י ז"ל דאי אפשר לפרש עד שיצא דקאמר שמואל דהיינו מבית הכנסת דאם כן לא הוה פליג מידי עם הת"ק אפילו לפי הסלקא דעתין דהא הת"ק קאמר דעד שינטל ספר תורה ממקומו דהיינו מהתיבה שהוא שם עתה עד שיצא מהבית הכנסת אין לצבור לצאת מבית הכנסת ומה שכתב ויניח במקומו לאו איציאה קאי דביציאה מבית הכנסת איירינן והא מילתא אחריתי היא דאגב אורחיה קמ"ל דבעינן גם כן שילווהו עד שם כמ"ש בר אהינא ועכ"פ יציאה דאמרינן בבית הכנסת היא והכי מוכח ממ"ש רש"י בסוף דיבור זה וז"ל ליכא פתחא אחרינא וכו' ולא יצא אדם בפתח לפני ספר תורה הרי דאיציאה מבית הכנסת דוקא קפדינן ואם כן שמואל דקאמר עד שיצא דהיינו מבית הכנסת בהא לא פליג את"ק ומה שייך לומר ולא פליגי ואין לומר דמשום הלוייה קאמר שמואל דלא בעי לוויה חדא דבהא לא גילה דעתו ועיקר דין היציאה ליתי בלוויה ותו דאמאי לא יחייב שמואל הלוויה כיון דאיכא הוכחא מקרא דאחרי ה' אלהיכם תלכו.

וכן כתב המרדכי ז"ל בפשיטות דלשמואל אף דיוצא בדאיכא פתחא אחרינא מכל מקום לוויה בעי ומכח זה הוכרח רש"י לפרש דעד שיצא דקאמר שמואל היינו מהתיבה שקראו בו ודי בהכי ולא בעינן עד שיצא מבית הכנסת ובדאיכא פתחא אחרינא כיון שיצא הס"ת מהתיבה סגי ויכול לצאת בפתח אחר. ומעתה נבא לדברי רבינו שהוא ז"ל נראה דלא ס"ל כפי' רש"י אלא כפשטא דשמעתא ויציאה לא קאי אבית הכנסת דוקא אלא ההפרדה מהספר תורה קרי ליה יציאה וקשה טובא אמאי לא הזכיר רבינו החילוק שיש בין איכא פתחא אחרינא ללא דמשמע דליכא מאן דפליג. והרב לח"מ כתב דרבינו סבירא ליה דרב אהינא פליג אהנהו דלעיל דסברי דאין צריך ללוותו והוא סבר דצריך ללוותו ואם כן עכ"פ צריך להמתין ללוותו ולא שאני לן בין איכא פתחא אחרינא ללא דבתר לוויה תלוי הדבר ופסק כרבא דהוא בתרא ע"כ והרב ז"ל נראה שהבין דיציאה קאי אבית הכנסת דוקא ולכך כתב כן אמנם אם נפרש דקאי אהפרדה מהספר תורה יקשה ולזה אפשר דלא ביארו רבינו משום דמילתא דפשיטא היא דהא הך יציאה לא הויא אלא לאיזה סיבה בזמן מועט דהא אחר זה חייב ללוות הספר תורה למקומו דלאו משום דאיכא פתחא אחרינא יפטר וכמו שכתב ז"ל ובדליכא פתחא אחרינא גם זה אסור דלא הותר לצאת מביהכנ"ס קודם ס"ת ומלתא דפשיטא היא דמקרי זלזול לצאת תחילה קודם הס"ת באותו פתח עצמו ומ"ש בגמרא הא דאיכא פתחא אחרינא אינו אלא לאשמועינן דלא פליגי ודו"ק.

פרק יג

הלכה א

ויש מי שמשלים וכו'. הכי אמרינן במגילה דף כ"ט דבני מערבא מסקי לאורייתא בתלת שני ופי' רש"י מסיימים חמשה חומשים פעם אחת לשלש שנים ולא בכל שנה כמו שאנו עושים ע"כ.

הלכה ב

עזרא תיקן וכו' והמנהג הפשוט וכו'. סוף פרק בני העיר תני רבי שמעון בן אלעזר וכו'. וכתבו שם התוספות דשאלו בבית מדרשו של רבינו נסים למה מחלקים פרשת נצבים וילך לשנים כשיש שני שבתות בין ר"ה לסוכות בלא יום הכיפורים ואין מחלקים מטות ומסעי שארוכות יותר והשיב לפי שבאתם נצבים יש קללות שקלל משה (כצ"ל) ורוצה לסיימם קודם ר"ה והקשו עליו יעו"ש וכתבו דהטעם שאנו מחלקים אותם לפי שאנו רוצים להפסיק ולקרות שבת אחד קודם ר"ה בפרשה שלא תהא מדברת בקללות כלל שלא להסמיך הקללות לר"ה ומטעם זה אנו קורים מדבר סיני קודם עצרת כדי שלא להסמיך הקללות שבבחוקותי לעצרת עכ"ל. וקצת קשה דמשום היא גופא הו"ל להסמיך הקללות לר"ה כדי לסיים השנה וקללותיה וכדאמרינן בגמרא שם וי"ל דכיון שאנו יכולים לעשות שניהם לסיים הקללות ושלא להסמיך אנו עושים דהא מ"מ אין נכון להסמיך ממש דלפעמים שיבא ר"ה באחד בשבת ואין נכון ודו"ק.

הלכה ג

מקום שמפסיקין וכו'. שם פלוגתא דרבי מאיר ורבי יהודה ופסק ר' זירא הלכה מקום שמפסיקין בשבת שחרית שם קורין במנחה ובשני ובחמישי ולשבת הבאה ע"כ ואיתיה נמי במסכת סופרים פ"י כלשון רבינו.

הלכה ד

ובראשי חדשים הראשון קורא וכו'. פרק הקורא עומד (מגילה דף כ"א) בעי מיניה עולא בר רב מרבא פרשת ראש חדש כיצד קורים אותה צו את בני ישראל דהויין תמנייא פסוקי היכי נעביד ליקרו תרי תלתא תלתא פשו להו תרי ואין משיירים בפרשה פחות משלשה פסוקים ליקרו ארבעה ארבעה פשו להו שבעה וביום השבת הויין תרי ובראשי חדשיכם הויין חמשה היכי נעביד נקרי תרי מהא וחד מהנך אין מתחילים בפרשה פחות מג' פסוקים נקרו תרי מהא ותלתא מהך פשו להו תרי א"ל זו לא שמעתי כיוצא בה שמעתי דתנן ביום הראשון בראשית ויהי רקיע וכו' ואיתמר עלה רב אמר דולג ושמואל

אמר פוסק וכו' מתיבי פרשה של חמשה פסוקים יחיד קורא ראשון שלשה השני קורא שנים מפרשה זו ואחד מפרשה אחרת וי"א שלשה וכו' ואם איתא למאן דאמר דולג נדלוג ולמאן דאמר פוסק נפסוק שאני התם דאפשר בהכי וכו' א"ר תנחום אמר רבי יהושע בן לוי כשם שאין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקים כך אין משיירים בפרשה פחות משלשה פסוקים פשיטא השתא ומה התחלתא דקמקיל תנא קמא מחמירי יש אומרים שיור דמחמיר ת"ק לא כ"ש דמחמרי י"א מהו דתימא נכנסים שכיחי יוצאים לא שכיחי קמ"ל ות"ק מאי שנא שיורי דלא משום יוצאים אתחולי נמי גזרה משום הנכנסים אמרי מאן דעייל שיולי שייל שלח ליה רבא בריה דרבה לרב יוסף הלכתא מאי שלח הלכתא דולג ואמצעי דולגן ע"כ ובתחילה איכא למידק בהך סוגיא במאי דקאמר שיור דמחמיר ת"ק לא כ"ש דמחמירי י"א דאדרבא ת"ק ניחא ליה בשיור מדקתני קורא ראשון שלשה ויותר קשה מ"ש רש"י ז"ל שיור דקמחמיר ת"ק דתני ושל חמשה ביחיד ולא אמרינן יקרא הראשון שלש ויפסיק אם ירצה דהיכי קאמר יקרא הראשון שלש דכל בתר איפכא הוא.

והוגד לי שמצאו הגהה אחת מכתב יד של כמוהר"ר דוד אלטאראס ז"ל פרשה של חמשה פסוקים יחיד קורא אותה קרא הראשון שלשה השני קורא שנים ע"כ ובהכי ניחא דמשמע דלת"ק מחמיר בשיור לכתחילה וגם במ"ש לעיל דלמ"ד פוסק ליכא למיפרך דהא קרא ראשון שלשה קתני וכו' ואם לא כן אכתי הוה איכא למיפרך אעיקרא דדינא הוה להו לתקוני שיפסוק באמצע פסוק אלא ודאי שהגהה זו נראה שהיא אמיתית אף שלא מצינו כן בנוסחאות שלפנינו וגם המפרשים ז"ל שראיתי לא נתעוררו בזה כלל ומעתה נחזור לענינינו בפרשת ראש חדש והנה הרמב"ן ז"ל הקשה דסוף סוף איכא למיחש לנכנסים שהרואה אותו מתחיל בפסוק שלישי של פרשה יאמר הראשון לא קרא אלא שני פסוקים ואי לא חיישינן לנכנסים בדלא אפשר למה דולג יקראו השנים הפרשה כולה והשלישי יקרא וביום השבת ופסוק אחד מובראשי חדשיכם דמאי איכא דאין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים והא ההיא אינה אלא משום הנכנסים והא אמרת דהיכא דלא אפשר לא חיישינן לנכנסים ע"כ ותירץ הרשב"א ז"ל דכשהאמצעי דולג ליכא למיחש אלא לחד נכנסים ואלו היו קורים בלא דילוג איכא למיחש לתרי גווני נכנסים חד אם נכנסים בשעה שהוא מתחיל לקרות ובראשי חדשיכם שהוא סבור שמשם התחיל לקרות ואיכא למיחש נמי לנכנסים בתחילת קריאת הרביעי דכי חזו ליה מתחיל בפסוק שני סברי דקמא לא קרא אלא פסוק אחד הלכך דולג עדיף וכמ"ש מרן.

ולכאורה קשה על הרשב"א ז"ל דלדידיה אכתי מי ניחא הא איכא תרתי חדא כשמתחיל הלוי בפסוק השלישי משום הנכנסים שיאמרו שהראשון לא קרא אלא שני פסוקים ותו

איכא למיחש לנכנסים בשעה שהשלישי קורא וביום השבת שיאמרו שלא קרא אלא שני פסוקים דאל"כ היה לו לסיים בסוף הפרשה שלמעלה והא לא קשיא ולא מידי דבשלמא כשמפסיק בפסוק ראשון של פרשת ובראשי חדשיכם טעמא רבה איכא דלמה לו לסיים באמצע הענין בשהיה יכול להניח בסוף פרשת וביום השבת אלא ודאי לא קרא אלא פסוק אחד אבל הכא לא יבואו לחוש שלא קרא אלא שני פסוקים דוביום השבת מדלא הפסיק בפרשת צו משום דסוף סוף בסוף פרשה סיים ומה לי הא ומה לי ההיך והכי דייקי דברי הרשב"א ז"ל יעו"ש ומה גם דמדבריו ז"ל נראה דס"ל דאין השלישי קורא וביום השבת אלא הרביעי כנראה ממה שהקשה לדברי הגאונים דיקראו שנים בפרשת צו ויהא השלישי דולג ג' פסוקים מפרשת צו כדרך שאנו עושים בחג וכן הבין הפרי חדש ז"ל אלא שהוא ז"ל כתב דהתוספות נמי ס"ל הכי ואחרי המחילה אינו דהתוספות כתבו להדיא ד"ה אין מתחילין וכו' דהשלישי קורא וביום השבת ואין לטעות בדבריהם כמבואר שם אלא דאכתי קשה בעיקר תירוצו של הרשב"א ז"ל דאם באנו לחוש לזה לנכנסים באמצע קריאה אף אנו נאמר דלדידן נמי כשהשני דולג פסוק אחד שנחוש לתרי גווני נכנסים חד לנכנס בתחילת קריאת השני שיאמרו שהראשון לא קרא אלא שני פסוקים וחד לנכנסים כשקורא פסוק שני או שלישי שיאמרו שאחד מהם לא קרא אלא שני פסוקים דהא אמרת דלא יחשבו שדילג ולזה י"ל דכולהו כחד חשיב דלא מצינו שתי חששות שוות בגוף קריאה אחת של אחד אלא דאכתי קשה דהוה לן לומר דאחרון דולג דהיינו שהשלישי יקרא ג' פסוקים מפרשת ובראשי חדשיכם והאחרון ידלג פסוק אחד למפרע ומה ראו לתקן שהשני ידלג והא נמי לא קשיא דטפי איכא למיחש ליוצאים ואלימא הך גזירה טפי מנכנסים דמאן דעל שיולי שייל ותו דנראה דאי אפשר לומר שאחרון ידלג דאם כן איכא למיחש לנכנסים וגם ליוצאים דכשקורא השלישי שלשה פסוקים מפרשת ובראשי חדשיכם הרי שייר ב' פסוקים ואיכא משום יוצאים וכן נמי כשדולג האחרון למפרע איכא למיחש לנכנסים בתחילת קריאתו שיאמרו שהשלישי לא קרא אלא ב' פסוקים מפרשת ובראשי חדשיכם ועיין להרב מגן דוד או"ח סימן תכ"ג שתירץ בטוב לזה.

ואי קשיא טובא הא קשיא דאמאי לא בחרו הדרך הנכון יותר משולל מכל אלו הפקפוקים לכאורה והוא שיקראו השנים הראשונים פרשת צו כולה והשלישי ידלג ג' פסוקים למפרע ויקרא עמהם ב' פסוקים מפרשת וביום השבת דבהכי ליכא שום חששא לא משום נכנסים ולא משום יוצאים כלל ועיקר ובאמת שבתחילת התבוננני בענין זה נתקשה אצלי דבר זה הרבה ושוב מצאתי להרשב"א ז"ל שנתעורר בזה בסוף

דבריו ז"ל והצריכו עיון אף דלפי דרכו ז"ל דס"ל דהשלישי לא יקרא פרשת וביום השבת וכמו שהבין גם כן הפר"ח ז"ל משום חשש הנכנסים אז שיאמרו שלא קרא אלא שני פסוקים של זאת הפרשה לפי דרכו בתירוץ קושית הרמב"ן ז"ל וכדלעיל ואם כן הו"ל להקשות שיקרא השלישי השלשה פסוקים למפרע בלא יום השבת ולזה היה אפשר דאינו מן הראוי שיקרא מה שקרא הראשון לבד ושיעלה ממנין הקוראים מאותו יום וכמ"ש הרב ב"י או"ח סי' קל"ז בשם הר"ד אבודרהם משם תשובת הגאונים משא"כ אם יקרא ג"כ פרשת וביום השבת שעדיין לא קראוה שפיר דמי וכמבואר שם והכריח כן מהגמ' וטעמא רבה איכא דיש לחוש לברכה לבטלה בדאפשר בלאו הכי וכדמוכח מדברי הרב בעל הלבושים ז"ל וטפי אית לן למיחש לגוף הקריאה בדאפשר מלחוש לחששת הנכנסים שיאמרו. ובמה שיש לדקדק דאיכא למיחש לשלישי נמי כבר כתב הרשב"א ז"ל דחששא רחוקה היא עיי"ש. ומה גם דזאת החששא ליתא כפי מה שתירצנו לעיל דשאני כשמפסיק באמצע ענין ממפסיק בסוף הפרשה וצ"ע.

ובספר מטה משה הקשה דלמה לא ידלג השלישי בקריאת הלוי שהוא אחרון בפרשה וכתב בספר תניא דטפי אית לן למיחש משום יוצאים מנכנסים דמאן דעייל שיולי שייל וישיבוהו כענין ע"כ תורף דבריו וכתב עליו הרב וז"ל ולי נראה דאין צורך לכך דאם דולג האמצעי ליכא למיחש רק להנכנסים אבל אם היה דולג השלישי איכא למיחש לנכנסים וליוצאים ליוצאים בסוף קריאת לוי שמשייר שני פסוקים ולנכנסים בתחילת קריאת שלישי דכד חזו מתחיל בפסוק ששי סברי דחד מן תרי קמאי לא קרא אלא שני פסוקים דהא לא אשתייר להם רק חמשה פסוקים עכ"ל. ואחרי המחילה רבתי לא ידעתי למה חלק על הספר תניא בהכי ואדרבא לפי דבריו קשה טובא דלדידיה מי ניחא גם כשדולג השני איכא תרתי חדא משום הנכנסים בתחילת הקריאה שיאמרו שלא קרא הראשון אלא שני פסוקים וגם בתחילת קריאת השלישי איכא למיחש לנכנסים דכד חזו מתחיל בפסוק ששי סברי דחד מתרי קמאי לא קרא אלא שני פסוקים אלא ודאי עיקר טעמא כמו שכתב הספר תניא ודו"ק.

ואם חל ראש חדש וכו'. מגילה דף כ"ט וא"ר יצחק נפחא ר"ח טבת שחל להיות בשבת מביאים ג' ספרי תורות וקורין בהם אחד בעניינו של יום ואחד בדר"ח ואחד בדחנוכה ע"כ ומבוארים דברי רבינו.

מוציאין שני ספרים וכו'. ומה שאין מוציאין שני ספרים בכל שבת לקרות בשני ענין מוסף היום דומיא דר"ח וכו' כתבו התוספות פ"ג דמגילה דף כ"ג ד"ה כיון וכו' לפי שאין בפרשה דוביום השבת וכו' אלא שני פסוקים ואין קורין בתורה פחות משלשה פסוקים

וכו' ועוד י"ל לפי שצריך להפטיר בכל שבת מעניינו של יום ואי קרינן בשל שבת אם כן יהא צריך להפטיר בדסליק מיניה והיינו בשבת ואם כן יהיו כל ההפטרות מענין אחד ועוד י"ל לפי שלעולם אין קורין בס"ת שני בקרבנות אלא באותם שבאים לכפרה וכו' ע"כ נראה דהוצרכו לתירוץ שני ושלישי משום דלתירוץ ראשון היה קשה דמכל מקום הוה מצו לקרות וביום השבת עם שלשה פסוקים מפרשת התמיד דכתיבה לעיל מינה או כולה כיון דשייכא על כל פנים ליום דומיא דר"ח שאנו קורין פרשת ר"ח עם פרשת התמיד מהך טעמא גופא ועיין להרב הלבוש או"ח סי' תכ"ג.

ובשני קורא המשלים ובראשי חדשיכם. משמע מדבריו ז"ל דס"ל דעם הששה הראשונים גומרין הפרשה של אותו שבת והשביעי שהוא המשלים הוא קורא בספר שני ענין ר"ח ואם כן מ"ש אחר זה והמפטיר קורא ענין ר"ח היינו והיה מידי חדש שהיא ההפטרה שהזכיר אחר זה והקשה מרן ז"ל ממ"ש רבינו לקמן הל' י"ד והקורא ענין הקרבן הוא מפטיר בנביא הרי שכתב שהמפטיר עצמו קורא בספר תורה מוסף היום ותירץ ז"ל שלא בא שם אלא לומר שהקורא ענין הקרבן הוא מפטיר בנביא ולא הקורא בספר ראשון אבל אם קורא המשלים בשני זה לא ביאר שם וכאן לימדנו שאם רצו לקרות בספר שני קצת מהעולים הרשות בידם ומ"מ קשה שכתב כאן שהמשלים הוא זולת המפטיר אלמא אין המפטיר עולה מן המנין ובפרק שקודם זה כתב שעולה מן המנין (דף ט"ז) וצ"ל דהכא מיירי בשהפסיק בקדיש בין המשלים והמפטיר ע"כ ודין הקדיש ביארו רבינו לקמן הל' ט"ו ולפי זה מ"ש רבינו והמפטיר קורא ענין ראש חדש משמע דר"ל שחוזר לקרות ג' פסוקים מאותה פרשה שקרא המשלים ושם במגילה דף כ"ט איתא דבראש חדש קרו שיתא בעניינא דיומא וחד בדראש חדש ונראה שמשם הוציא רבינו דין זה והרב בית יוסף או"ח סי' תכ"ה פסק בשלחנו הטהור ומוציאים שני ספרים וקורין בראשון שבעה בסדר היום ובשני קורא מפטיר וכו' וכתב הפרי חדש שם דלאו דוקא דאפילו שיתא מצו למקרי בספר ראשון והשביעי קורא בספר שני ע"כ וכדברי הרב ב"י איתא במסכת סופרים פרק י"ז הלכה ג' דאיתא התם כיצד מפסיקין ר"ח וימי חנוכה שחלו להיות בשבת קורין שבעה בענין שבת והשמיני לר"ח הוא קורא וביום השבת ובראשי חדשיכם וכו' ובהלכה ט' איתא בזמן שחל ר"ח להיות בשבת השמיני שצריך לקרות וביום השבת ובר"ח הוא מפטיר וכו' ע"כ.

ומפטירין והיה מדי חדש וכו'. כן הוא לשון הברייתא שם דף ל"א והיינו השמים כסאי ומשום דמסיים בהך קרא דהוא העיקר נקטו קרא דוהיה מדי חדש.

הלכה ה

אבל פרשת האזינו וכו'. והרביעי מן וירא ה' וינאץ והחמישי מלו חכמו עד כי אשא וכו' אבל רש"י ז"ל בראש השנה דף ל"א פירש הרביעי עד לולא כעס והחמישי עד כי ידין ה' עמו וכתבו שם התוס' שכן הוא המנהג כפי' רש"י ומסכת סופרים כתיב וישמן לו ורבינו חננאל פירש וירא לו ע"כ וצריך לתת טעם אמאי פסק רבינו דלא כמאן דכרש"י פשיטא דלא אתי כאמור וכמסכת סופרים לא אתי מוישמן ומכי ידין דמוכח מדברי התוספות דבהא לא פליג רש"י אמסכת סופרים וכדמוכח התם פי"ב וגם כפי' ר"ח לא אתי מכי ידין מהטעם האמור דמשמע דלא פליג ארש"י בהנך. ומתוך דברי רש"י נראה דהכריחו לפרש כן מסימנא דנקטי הזי"ו ל"ך דמשמע דהזי"ו יש לו שיעור אחד במנין הפסוקים ול"ך יש לו מנין אחר מדכתב ז"ל וירא ה' וינאץ עד כאן שש פסוקים לפרק מכאן ואילך שמונה פסוקים לפרק החמישי לולא השישי כי ידין ע"כ וא"כ קצת קשה דמוירא עד לולא שהיא הוי"ו שבהזי"ו הוו ח' פסוקים והוה לן לומר הז"י ול"ך ולזה יש ליישב ודו"ק. ולדברי מסכת סופרים קשה שכתוב שם ירכיבהו וישמן והא לא הוו אלא שני פסוקים. ודעת רבינו נראית מבוארת דחולק על רש"י משום דלדידיה הוי מסיים בדבר קללה אשביתה מאנוש זכרם והאחרת כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו והוא ז"ל פי' דבעינן שיסיים בדבר תוכחה שהוא יותר טוב מקללה דכל כמה דמצינן לאהדורי אפתיחה ואסיום בדבר טוב עבדינן כמ"ש בתחילת הל' זה אלא שבזאת הפרשה מהדרינן התוכחה שהוא לטוב לישראל ולא בדבר קללה ולכך כתב דהחמישי מתחיל לו חכמו שהרביעי סיים ואין בהם תבונה שהיא תוכחה גמורה וכן נמי ראו עתה וכו' ואין מידי מציל וכו' כי אשא וכו' שהוא איום ותוכחה כדי שיחזרו בתשובה.

הלכה ו

שמונה פסוקים שבסוף התורה וכו' ולפיכך מותר ליחיד וכו'. פרק הקומץ רבה (מנחות דף ל') אמר רבי יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם בבית הכנסת כמאן דלא כר' שמעון דתניא וימת שם משה עבד ה' אפשר משה חי וכתב וימת שם משה אלא ע"כ כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע דברי רבי יהודה ואמרי לה רבי נחמיה א"ל ר"ש אפשר ספר תורה חסר אות אחת וכתיב לקוח את ס"ת הזה ושמתם אותו אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב ואומר מכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע כמו שנאמר להלן ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו לימא דלא כר"ש אפילו תימא ר"ש הואיל ואשתני אשתני ופי' רש"י כהראב"ד ז"ל דיחיד קורא אותם ר"ל דאין מפסיק

בנתים אלא אדם אחד קוראם והתוספות כתבו דהר' משולם היה מפרש למעוטי שלא יקרא שליח ציבור עמו וקשה לרבינו תם דבימי החכמים לא היו רגילים שיסייע ש"צ לקורא בתורה כדמוכח פ"ב דמגילה דאמרינן קראוה שנים יצאו משא"כ בתורה וכו' ע"כ. ולא ידעתי אמאי לא ניחא להו בפי' זה של רבינו משולם דפשטא דש"ס אתיא כוותיה דמדקאמר ר"ש ע"כ הקב"ה אומר ומשה כותב ואומר מכאן ואילך וכו' מוכח להדיא כפי' זה דבשנים היו אומרים וחזינן לתלמודא דמהדר לאוקומי הא דרב כוותיה וההיא דמגילה הוה אפשר לומר דהכי קאמר קראוה שנים יצאו דוקא בדיעבד אבל לכתחילה לא משא"כ בתורה דאפילו לכתחילה שפיר דמי וכעין זו כתבו התוספות פ' במה מדליקין (שבת דף כ"ד ע"א) יעו"ש ורבינו ז"ל פי' כן מלישנא דיחיד דקאמר ופשוט הוא.

הלכה ז

קללות שבתורת כהנים וכו'. משנה במגילה דף ל"א ובגמרא מנא הני מילי א"ר חייא בר גמדא א"ר אסי דאמר קרא מוסר ה' בני אל תמאס ריש לקיש אמר לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות אלא היכי עביד תנא כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהם וכשהוא מסיים מסיים בפסוק שלאחריהם אמר אביי לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים אבל קללות שבמשנה תורה פוסק מאי טעמא הללו בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן והללו בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן וכו' ופי' רש"י אל תמאס והמפסיק בהן מראה עצמו שקשה לו לקרות ובמסכת סופרים יליף לה מסיפיה דקרא ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשו קוצין קוצין פסקים פסקים לשון קציצה וכו' ע"כ וכתבו שם התוס' ד"ה מתחיל בפסוק שלפניהם לאו דוקא פסוק דהא יש פרשה ואין מתחילין ומשיירין בפחות מג' פסוקים ע"כ וכ"כ מרן ז"ל בשם הרב מנוח ואם כן רבינו שכתב מתחיל בפסוק וכו' צריך לומר דלישנא דגמ' נקט ולאו דוקא וכן הוא מנהגינו שמתחילין באותם של תורת כהנים מפסוק ונתתי משכני ומסיימים אלה החקים וכו' וכן באותם של משנה תורה וכו'.

אין מפסיקין בהם וכו'. כתב הר"ח אבולעפיה נר"ו בסוף השמטות ספר עץ החיים דף קמ"ב וז"ל במדרש רבות הלכה אדם מישראל מהו שיפסיק בקללות שנו רבותינו אין מפסיקין בקללות אמר הקב"ה אינו בדין שיהיו בני מתקללים ואני מתברך ע"כ. ומהרי"ט פרשת ראה כתב שהקשה לו מר זקנו הרב המוסמך דבזמן המשנה הפותח מברך לפניה והחותם מברך לאחריה כדתנן פ"ג דמגילה דהמדרש רבה ס"ל דכל אחד מברכין לפניהם ולאחריהם ע"כ וליתא דבש"ס פ"ד על מ"ש אין מפסיקין בקללות נתן טעם ריש לקיש לפי שאין מברכים על הפורענות ואף המד"ר פרשת נצבים אמרו שהפותח והחותם מברכים

שני ברכות מכל מקום האמצעיים אין מברכים ואי הכי אמאי אין מפסיק ומ"ש התוס' יו"ט דעל החותם מיירי ליתא דאי הכי אמאי תנן אלא אחד קורא את כולן ומכולהו אישתמיט להו מ"ש באבות דרבי נתן לוי אמר על כל התורה אין מברכין לפניה ולאחריה חוץ מקללות שבמשנה תורה ושבתורת כהנים שכל אחד מברך ע"כ דבריו ושפתים ישק משיב דברים נכוחים.

הלכה ח

מפסיקין וכו'. שם דף כ"ט לכל מפסיקין וכו' ובתר הכי תני סדר מועדים ויום הכיפורים.
ומשה תיקן וכו'. שם וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל מצותן שיהיו קורין אותן כל אחד ואחד בזמנו ומרן ז"ל כתב והא ודאי אסמכתא היא דקריאת התורה גופא תקנתא היא כמו שנתבאר פי"ב ע"כ ועיין מה שכתבתי שם הל' ה' בס"ד.
ושואלין ודורשין וכו'. שלהי מגילה ת"ר משה תיקן לישראל שיהיו שואלין ודורשין בעניינו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג ואיתיה נמי בפ"ק שם דף ד' דאמר רבי יהושע בן לוי פורים שחל להיות בשבת שואלין ודורשין בעניינו של יום ופריך מאי איריא פורים אפי' יו"ט נמי דתניא משה תיקן וכו' וכתבו שם התוספות דהכי פירושו מאי איריא פורים דאין דורשין בו מקודם לכן שלשים יום דמשום הכי לדרוש בו ביום אפי' ביו"ט דדרשינן ל' יום לפניו אפי' הכי דורשין בו ביום כדתניא וידבר משה את מועדי ה' וכו' ע"כ והיינו מדאמרינן פ"ק דפסחים דף ו' שואלין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום ושם אשמועינן שלשים יום קודם והוא הדין שאר מועדות דכולהו ילפי מפסח והך ברייתא דמשה תיקן אשמועינן דאף שכבר הקדימו לשאול ולדרוש שלשים יום קודם צריך לדרוש ג"כ באותו יום עצמו דמזהירין את האדם קודם מעשה ובשעת מעשה והכי דייק דקתני בהך ברייתא בעניינו של יום דמשמע באותו יום דוקא כצ"ל לפי שיטת התוספות ז"ל והרב ב"י או"ח סימן תק"ט הקשה הנך ב' ברייתות אהדדי ותירץ דההיא דפסחים לא למדרש בפרקא דההיא דוקא הלכות חג בחג כדאיתא בסוף מגילה אלא מיירי בתלמידים השואלין אי נמי דההיא דפסחים היינו למדרש בדיני הקרבנות וכו' והפרי חדש ז"ל כתב דהיותר נכון לדעתו דהך דמגילה לא נחית אלא לומר דדורשים הלכות פסח בזמן פסח ואילו מאימת זמן פסח מקרי לא קאמר ובפסחים אשמועינן דשלשים יום מקודם דרשינן בפרקא דהלכות פסח בזמנן מקרי שלשים יום קודם וכו' ע"כ וגם לתירוץ זה קשה מלישנא דברייתא דקתני בעניינו של יום דמשמע דוקא ביו"ט עצמו דרשינן ולכן נראה לענ"ד דלא קשה מידי וכדברי התוספות שהזכרנו.
בפסח וכו' **וכבר נהגו וכו'**. כל מ"ש רבינו בזה מבואר שם דף ל"א.

הלכה ט
ומפטירין במרכבה. שם ופי' רש"י במרכבה דיחזקאל על שם שנגלה בסיני בריבי רבבות אלפי שנאן ע"כ.

הלכה י
ומפטירין ויהי איש אחד וכו'. משום דקי"ל שנפקדה חנה בראש השנה כדאיתא פ"ק דר"ה דף י"א.

הלכה יא
במנחה קורים בעריות וכו'. שם דף ל"א וכתבו התוספות ז"ל שני טעמים אחרים לפי שהנשים מקושטות בשביל כבוד היום לפיכך צריך להזכירם כדי שלא יכשלו בהם ובמדרש יש שלכך קורים בעריות לפי שישראל עושים רמז להקב"ה שכשם שהזהיר אותם שלא לגלות ערוה כך לא תגלה ערותן בעוונותם ע"כ.

הלכה יב
ויש מפטירין ויהי אחרי מות. והתוספות כתבו שם ויש מקומות שנהגו להפטיר בויהי אחרי מות משה ושיבוש הוא שהרי התלמוד אין אומר כן ויש אומרים שרב האיי גאון תקן לומר ויהי אחרי מות משה אבל אינם יודעים הסברא אמאי שינה סדר התלמוד ע"כ דבריו ובהגהות מיימוניות מצאתי כתוב שהגאונים תקנו כן שהיא מעין הפרשה שקראו וימת משה ורשאים הגאונים לשנות כדאשכחן גבי תשעה באב דאמר והאידנא נהוג דמפטירין אסוף אסיפם וקוראים כי תוליד אע"ג דכולהו תנאי אמרי בענין אחר. מורי ע"כ וכן הוא מנהגינו.
ובשאר ימות החג וכו'. סוכה דף נ"ה אתקין אמימר בנהרדעא דמדלגי דלוגי ויש שם פירושים שונים בין רש"י והתוספות ז"ל ודעת רבינו כדברי הרי"ף בשם גאון וכ"כ מרן ז"ל.

הלכה יג
כיצד בכל יום וכו'. כתב מרן ז"ל דהעיקר כנוסחתינו וכו' וכתב הר"ן ומיהו ביו"ט אע"ג דספק ראשון ספק שני הוא כיון שעושים אותו יו"ט לא מזלזלי ביה לספוקי ומשום הכי לא קרינן אלא קרבן יום ראשון בלבד דהיינו בחמשה עשר יום ע"כ.

הלכה יד
והשני קורא בו וכו'. כתבו הגהות מיימוניות וז"ל כתבו התוספות שדבר זה לא נמצא לא במשנה ולא בברייתא ולא במימרא וכו' עד אלא כך קבלה בידינו ובסדר רב עמרם ישנו

וצריך עיון אם הוא במסכת סופרים וקצת יש לו סמך דאמרינן לקמן כבר תקנתי להם סדר קרבנות שכל זמן שקוראים בהם מעלה אני וכו' ע"כ.
והקורא ענין הקרבן. עיין מה שכתבתי לעיל הל' ד'.

הלכה טו

ובכל יום וכו'. היינו למנהג קדמון שהיו מוציאים הספר תורה ראשון תחילה ואחר כך השני וכו' ועיין למרן ז"ל.

הלכה טז

העצמות היבשות. הכל שם ופי' רש"י בעצמות היבשות שיצאו ממצרים לפני הקץ ע"כ והלבוש ז"ל כתב דטעמא משום שיש לנו קבלה מפי חז"ל שתחיית המתים עתידה להיות בניסן.
ביום בא גוג. פירש רש"י ז"ל והיא המלחמה האמורה בזכריה בהנה יום בא לה' ע"כ והלבוש ז"ל כתב שיש לנו קבלה מפי חז"ל שניצחון גוג ומגוג בתשרי.

הלכה יז

בחנוכה וכו'. מבואר במשנה שם והרב כנסת הגדולה סימן תרפ"ד כתב סמך לקריאת הקרבנות בחנוכה מהאגדה שהביא הרמב"ן ז"ל פרשת בהעלותך למה נסמכה פרשת המנורה לחנוכת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו א"ל הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות ערב ובקר ופירשה הרמב"ן על נרות חנוכה ע"כ.
עד סוף הסדר. ואנו נוהגים עד כן עשה את המנורה ע"פ דברי הרב בית יוסף ז"ל.
ויבא עמלק. אף דאינה אלא ט' פסוקים כיון דסליק עניינא שפיר דמי וכתב הארחות חיים הביאו המגן דוד בשם הרב ב"י ז"ל דלא הוסיפו בה מלמעלה או מלמטה מפני שאמר הקב"ה עמלק גרם להיות שמי וכסאי חסרים כך פרשתו חסרה וירושלמי אמר הוא עשה מעשה קטוע לפיכך פרשתו קטוע ע"כ ורבינו לא הזכיר שיש לכפול פסוק האחרון משום דסליק ענינא ואנו נוהגים לכפול ע"פ דברי הרב ב"י או"ח סי' תרצ"ג.

הלכה יח

בתשעה באב וכו'. הכל מבואר שם אמר אביי האידנא נהוג עלמא וכו'.
ובשאר התעניות וכו'. כתב מרן במסכת סופרים פט"ו. נ"ב צ"ל פרק י"ז. ועיין מ"ש בס"ד בפי"ב.

הלכה יט

נהגו העם וכו'. כתב מרן הקדוש וז"ל כתוב במרדכי פרק בני העיר שנהגו ע"פ פסיקתא לאפטורי תלתא דפורענותא ושבע דנחמתא ותרתי דתיובתא והם נחמו ותאמר עניה, אנכי רני קומי, שוש דרשו שובה ע"כ והיינו כשיש שתי שבתות בין ר"ה (ליוהכ"פ) [לסוכות] אבל ברוב השנים שאין שם אלא שבת אחת מפטיר שובה ורבינו סתם ע"פ רוב השנים שאין שם אלא שבת אחת ע"כ ובמרדכי שם מבואר דשובה מפטירין בין יוהכ"פ לסוכות משום שיש בה שאלת מטר דצריכין לימות החג ויפה צעקה קודם גמר דין וכו' והיינו כמ"ש התוספות סוף מגילה דקורין גם כן פסוקי יואל דכתיב בהו ויורד לכם גשם יורה ומלקוש וכו' ובמרן ז"ל יש להגיה והיינו כשיש שתי שבתות בין ר"ה לסוכות דקאי להפסיקתא שהזכיר המרדכי ומדכתב שרבינו סתם ע"פ רוב השנים וכו' משמע שאם יחולו שתי שבתות בין ר"ה לסוכות מפטירין דרשו בשבת שבין ר"ה ליוהכ"פ ושובה בין יוהכ"פ לסוכות כנ"ל אכן קשה דהרב ב"י גופיה או"ח סוף סי' תכ"ח על דברי הטור שהזכיר מנהג זה כתב ז"ל שהוא נגד הפסיקתא ושוב קיימו ונסתייע מדברי רבינו שלא חילק ומשמע דבין כשחל שבת אחת בין ר"ה לסוכות לכשחלו שתי שבתות והוא היפך מ"ש מרן כאן כמבואר. ויש ליישב דשם הכריח כן לפי דרכו לקיים המנהג דלעולם מפטירין שובה בשבת שבין ר"ה ליוהכ"פ ולדברי הפסיקתא דבעי תרתי דתיובתא יישב דקורין דרשו בצום גדליה וכו' וכאן רצה להשוות דברי רבינו עם הפסיקתא לגמרי וכיון דשני הפירושים יתכנו בדברי רבינו ואין בהם שום קושי כמבואר אין כאן שום גמגום ודו"ק.

הלכה כ

ראש חדש אדר וכו'. שם דף כ"ט ודף ל' וביאור דברי רבינו עיין למרן ז"ל ובבית יוסף או"ח סימן תרפ"ה והמפרשים ז"ל.

הלכה כב

כל פרשה וכו'. שם וההפטרות ודאי מענין אותם פרשיות הם ולא מענין סדר היום מרן ז"ל.

חל ראש חדש וכו'. שם וכן פסק הרי"ף והר"ן ז"ל כתב ולדידן השתא לא מתרמי בואתה תצוה ולא בכי תשא אבל לדידהו הוה מתרמי מרן ז"ל.

הלכה כג

ראש חדש אדר וכו'. מהמימרא דרבי יצחק נפחא וכ"כ מרן ז"ל.

וכן ראש חדש ניסן. מהמימרא הנ"ל וכו'.

הלכה כד

ראש חדש טבת וכו'. זו היא המימרא דרבי יצחק נפחא שממנה למד רבינו הדינים שהזכיר וכו' וכמ"ש מרן ז"ל לעיל.

הלכה כה

אף על פי וכו'. שם א"ר הונא בר יהודה א"ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום אפי' עטרות ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכים לו ימיו ושנותיו ודקדק רבינו לכתוב אע"פ וכו' משום דהוה סלקא דעתין דהך דינא אייריי ביחיד הדר באיזה כפר שאין בהם מנין לקרות בתורה כל שבת וכמו שהבין ראב"ן הביאו הרב בית יוסף אורח חיים סימן רפ"ה בשם ההגהות.

בכל שבוע וכו'. שם רב ביבי בר אביי סבר לאשלומינהו לפרשייתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורי תנא ליה חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשותיכם וכו'. וכי בתשעה מתענים וכו' אלא כל האוכל ושותה וכו' סבר לאקדומינהו א"ל ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר ופי' רש"י סבר לאקדומינהו לסדר כל הפרשיות בשבת אחת או בשתי שבתות ע"כ והתוספות כתבו שם מהמדרש דשלשה דברים צוה רבי את בניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו כל הפרשה משמע דקודם אכילה צריך להשלימה ועוד כתבו ז"ל דממנחה של שבת ואילך עד שבת הבאה נקרא עם הצבור ע"כ והרב ב"י שם מהגהות בשם הרב מנוח כתב דבדיעבד יכול להשלים עד רביעי בשבת כדאמרינן בהבדלה ובשם רבינו שמחה כתבו שאם לא יכול להשלים עם הצבור ישלים ביום שמיני עצרת שבו גומרין הצבור וכו' ע"כ.

שנים מקרא ואחד תרגום. משמע קצת דר"ל שנים מקרא פעם אחת ואחד תרגום סמוך לו תכף וכדעת סדר היום והגהות ולחם חמודות וכתבים הביאם הרב מגן אברהם ז"ל שם ורש"ל והשל"ה כתבו שיקרא כל פרשה שני פעמים מקרא ואחר כך התרגום עליה וטעם שנים מקרא ואחד תרגום מצאתי להשיירי כנסת הגדולה בשם מגיד משנה זכרונו לברכה דשנים מקרא כנגד הקוראים הקורא והשליח צבור ואחד תרגום כנגד המתרגם ובספר מ"מ ז"ל כתוב שמעתי כנגד התורה שנתנה ג' פעמים בסיני ובאהל מועד ומשנה תורה ע"כ.

ופסוק שאין בו תרגום וכו'. היינו מאי דאמרו שם אפילו עטרות ודיבון ופירש רש"י שאין בו תרגום אמנם התוספות שם הקשו עליו דאם כן אמאי נקט עטרות ודיבון היה לו לומר ראובן ושמעון או פסוק אחר שאין בו תרגום כלל ותירצו דאין בו תרגום ידוע אלא תרגום ירושלמי וכו' ע"כ ובספר רבינו בחיי הביאו הרב כנסת הגדולה כתב לפי

שיש באלו העיירות שמות של ע"ז שלא תאמר כיון שהתרגום הוא פי' הכתוב אין לנו לתרגם הכתוב הזה כי יש בהם זכרון ע"ז וכו' ע"כ ובזה מתורצת קושיית התוספות ז"ל וקרוב לזה כתב הרב מגן דוד שם וא"כ צ"ל דהתרגום שלנו שתרגם מכללתא ומלבשתא וכו' הוא מהירושלמי. ודע שהתוס' ז"ל כתבו שם שאם לועז הפרשה אינו מועיל מפני שהתרגום מפרש מה שאין ללמוד מן העברי וכו' על כן אין לומר בשום לשון כי אם בלשון תרגום ע"כ והרב ב"י שם הביא יש אומרים שגם בפי' רש"י הוי כמו תרגום וירא שמים יצא ידי כולם ויקרא התרגום ופי' רש"י ע"כ והרדב"ז ז"ל כתב בתשובה שאם הוא בקי בטעמים יקרא הפסוק בספר תורה וכו' כנסת הגדולה ז"ל. ודין ההפטרה לא הזכירו רבינו משום דאינו בגמרא והביאו הרב ב"י ושאר פוסקים ז"ל וכן אנו נוהגים.

פרק יד

הלכה א

בשחרית וכו'. פרקא בתרא דתענית ומשמע דאפילו בחול יש בו נשיאות כפים בכל יום ומרמ"ע ז"ל כתב שמה שאין נוהגים לעלות הכהנים לדוכן זולתי ביו"ט מנהג גרוע הוא כנסת הגדולה סי' קפ"ח ע"כ ומ"מ מנהג רוב העולם כן הוא ובאזמיר יע"א ראיתי שכל יום שיש בו ספר תורה בין בחול בין בשבת ויום טוב עושים הכהנים נשיאות כפים.

ובנעילה. שם והפרי חדש סימן קכ"ט כתב בשם הבית שמואל דאם נמשכה עד צאת הככבים אינם יכולים לישא כפיהם דאין נשיאות כפים בלילה ואפילו אם עלה ירד ירושלמי פרק תפילת השחר.

אבל במנחה וכו'. נראה ודאי דאף אם עלה ירד וכן משמע מדין מנחה של יוהכ"פ שהזכיר ז"ל בהל' ב' וכ"כ הפרי חדש ז"ל.

הלכה ב

כגון תשעה באב וכו'. נראה דלדוגמא בעלמא נקט הני דהוא הדין עשרה בטבת וצום גדליה וצום אסתר וכן מצאתי להכנסת הגדולה ז"ל ונסתייע עוד מדברי מהרש"ל ז"ל וסברא אלימתא היא דהא לא מפיק אלא יום שיש בו תפילת נעילה.

וכהן שעבר וכו'. דין זה לא נמצא בגמרא והטור ז"ל העתיקו משם רבינו ויש להסתפק אם יום הכיפורים דוקא קאמר או דלדוגמא נקטיה והוא הדין הצומות שהזכיר בהלכות תענית שדינם כיוהכ"פ לכל דבר וכן נראה ממ"ש בתחילת הדין כגון צום כפור ותענית צבור הרי שהשוה אותם מתחילה ואפשר דמשו"ה לא חש לבאר אמנם מסתברא כיון

שנתן טעם הואיל והדבר ידוע וכו' אם איתא לישמועינן תענית צבור וכ"ש יוהכ"פ דחמיר טפי דזה מן התורה ובכרת וזה מדברי סופרים.

הלכה ג

כיצד נשיאות כפים וכו'. סוטה דף ל"ח אמר רבי יהושע בן לוי כל כהן שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה והא רבי אמי ורבי אסי סלקי מיעקר הוו עקרי כרעייהו מימטא לא מטו להתם ופי' רש"י מיעקר הוו עקרי רגלייהו ממקומם בעבודה אבל רחוק היה מקומם מן הדוכן ולא מטו עד דגמר ברכת העבודה ע"כ וכבר הזכירו רבינו סוף פרק ט"ו ומדכתב רבינו העומדים בבית הכנסת משמע דעקירת רגליו מביתו לביהכנ"ס אינו נקרא עקירת רגליו לעלות לדוכן וכמ"ש הרדב"ז ח"ב סימן קפ"ח וכתב הכנסת הגדולה ונ"ל שאם היה ביתו סמוך ועקר רגליו מביתו קודם רצה כדי לעלות לדוכן מקרייא עקירת רגליו וכהן העומד בתפילה והגיע שליח ציבור לעבודה אם אין שם כהן אחר פוסק ועולה לדוכן ואם יש שם כהנים אחרים אינו פוסק הרדב"ז ח"א סי' רצ"ג ע"כ.

פניהם להיכל. הכי איתא בגמרא ומשמע דלנשיאות כפים בעינן מקום שיש בו ס"ת דהיינו היכל וכלישנא דגמ' וכן משמע שהבין השיירי כנסת הגדולה סי' קכ"ח אמנם הפרי חדש חלק על זה שם ס"ק י"ב מסברא עיי"ש.

ומחזירין פניהם כלפי העם. שם תניא אידך כה תברכו פנים כנגד פנים אתה אומר פנים כנגד פנים או אינו אלא פנים כנגד עורף ת"ל אמור להם כאדם האומר לחבירו ופי' רש"י או אינו אלא פנים כנגד עורף שאין הצבור צריכין להסב פניהם לצד הכהנים ע"כ ולכאורה קשה דמי הכריחו לפרש דהסלקא דעתך הוא כלפי פני הצבור במונח דאף לפי הס"ד אחורי הכהנים הם כלפי ההיכל והלא דבר תמוה הוא וגנאי גדול הוא להיות אחוריהם אל היכל ה' והו"ל לפרש או אינו אלא פנים כנגד עורף שאין הכהנים צריכים להסב פניהם לצד הצבור דאז הוה הס"ד טפי ועדיף כיון שהשכל והדרך ארץ מסייענו וי"ל דרש"י ז"ל הוכרח לפרש כן כדי להסב פני הס"ד לאזהרת הכהנים עצמם ולכך פירש הס"ד דהוה אמינא דכל הקפידא אינה אלא שהכהנים יסבו פניהם כלפי העם שהציווי הוא לכהנים עצמם דוקא במה שנוגע אליהם אבל במה שנוגע לצבור ליכא קפידא משא"כ אם נפרש כפירוש האחר יהיה הציווי לעם שצריכים להסב פניהם לעורף הכהנים ולא לכהנים וזה אינו ותו דאם כן קרא דכה תברכו למאי אתא וכי תיסק אדעתין דעבדינן איפכא דאיצטריך לאזהורי שהכהנים יהיו פניהם כלפי ההיכל ולא אחורי היכל ה' הא ודאי ליתא משא"כ אם נפרש כפי' רש"י קרא גופיה להכי אתא לאשמועינן דפני הכהנים יהיו כלפי העם ואין קפידא בזה אם יהיו אחוריהם כנגד ההיכל כיון שהברכה

היא לישראל אלא דאכתי הוה ס"ד דלא חיישינן לפני הצבור אם יהיו שלא כנגד פני הכהנים להכי איצטריך קרא דאמור להם ותו דאם הוא כפי' האחר הו"ל לומר או אינו אלא עורף כנגד פנים דעורף הוה קאי אכהנים ודו"ק.

וראיתי בענין זה להרב כנסת הגדולה או"ח סי' קכ"ט בהגהת הטור שתמה על רבינו בעל הטורים ז"ל למה השמיט חלוקת פנים כנגד פנים דאיתמרא בגמ' וכו' וכתבו ברייתא זו הרמב"ם ז"ל והרא"ש פ"ק דמגילה ומן התימה על רבינו ב"י ז"ל שלא הרגיש בזה ע"כ דבריו ואני שמעתי ולא אבין מאי קמתמא על הני רבוותא ז"ל דדין זה מבואר בדברי הטור להדיא כפול ומכופל שהרי כתב וכשמחזירין פניהם כלפי העם וכו' עד ואחר כך מתחיל שליח צבור שים שלום ואז הכהנים מחזירין פניהם כלפי הקדש וכו' ואינם רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל ש"צ שים שלום וכו' ושוב כתב ובשעה שהכהנים מברכים העם לא יביטו וכו' ויהיו פניהם כנגד פני הכהנים ולא יסתכלו בהם ע"כ א"כ איפה מאי איכא לאתמויי עליה כיון שביאר דבריו להדיא בהמשך לשונו ויותר יש לתמוה על הפרי חדש ז"ל שם שכתב על זה דהמחבר גם כן השמיטה והרי הביאו בסעיף י"א וט"ו וכ"ג וכתב ע"ז הרב ז"ל דמאחר שכתבו שצריך לברך בקול רם והיינו טעמא כאדם שאומר לחבירו ממילא נפיק גם כן שיהיה פנים כנגד פנים וכו' וסמכו עוד אמ"ש לקמן והעם יכונו לברכה ויהיו פניהם כנגד פני הכהנים כנ"ל ליישב דעת הטור והשו"ע ז"ל ולא ידעתי למאי איצטריך לפי' ראשון כיון דהטור ביאר השני דינים ולתירוץ שני גם כן אמאי הוצרך להביא עצות מרחוק. שוב התבוננתי בזה ונראה לענ"ד דכוונת קושייתו בדברי הטור שכתב ואין מברכים אלא בלשון הקודש ובעמידה ובנשיאות כפים ובקול רם ע"כ וכן העתיק השו"ע סעיף י"ד וקשיא ליה ז"ל דאמאי השמיט בהנך בבי ההיא דפנים כנגד פנים דאי ממ"ש לקמן לא משמע דהוי לעיכובא ובהני כתב אין מברכים אלא וכו' דהוי לעיכובא ורבינו הל' י"א העתיק כולם בלשון שלילה ויפה הקשה ז"ל דהוה ליה לאתויי הא נמי עם הנך כמבואר ומעתה התירוץ הראשון של הפר"ח ז"ל הוא נכון בזה אף דבאמת ממ"ש וסמכו עוד אמ"ש לקמן וכו' מורה כוונה אחרת כנ"ל.

ופושטין אצבעותיהם. ובטור שם כתב פושטין ידיהם וחולקים אצבעותיהם ע"פ המדרש מציץ מן החרכים ששכינה למעלה מראשיהם ומציץ מבין חרכי אצבעותיהם ומכוונים לעשות חמשה אוירים בין ב' אצבעות לב' אצבעות אויר אחד ובין אצבע לגודל לקיים מציץ מן החרכים (ה' חרכים) ובעטרת זקנים הביא משם הזוהר זלה"ה שאסור לזקוף האצבעות בחנם.

ומתחילין יברכך. כתב מרן הקדוש וז"ל לא ידעתי מנ"ל לרבינו שהם מתחילין יברכך ואפשר שלמד כן ממ"ש אין הכהנים מתחילין ברכה אחרת עד שיכלה אמן מפי הצבור וכו' ע"כ ובאמת דממ"ש בפירושו להמשנה פרק אין עומדין משמע בהיפך שכתב אמתניתין דהעובר לפני התיבה וכו' וז"ל סדר ברכת כהנים וכו' ושליח צבור כנגד הכהנים פנים אל פנים וישים בפיהם ג' ברכות אות באות על ענין זה אומר שליח צבור אומר יברכך ויענו הכהנים יברכך וכו' ואחר כך אומר להם שליח ציבור ה' ויענו הכהנים ה' ואחר כך יאמר להם ש"צ וישמרך ויענו הכהנים וישמרך וכו' ע"כ הרי דכתב להדיא שגם תיבת יברכך הש"צ מקרא אותם והוא הפך מ"ש כאן אם לא שנאמר דשם לא נחית אלא לאשמועינן הסדר איך עושים שלכך בא לבאר כיצד יקרא הש"צ ויענו הכהנים וכאן דנחית לענין דינא ומעשה ביאר לנו אמיתות הדין לדעתו ז"ל וגם מרן ז"ל לקמיה הוכיח דזו היא דעת רבינו שהכהנים מתחילין יברכך וראיתי להרב ב"י שם שכתב שהיה נכון להסכים דבריו של כאן למ"ש בפירושו להמשנה שהיא שיטת הפוסקים (הטור והתוספות והר"ן ז"ל) וכו' מכל מקום בכל מלכות ארץ ישראל ומצרים נוהגים שהכהנים מתחילין מעצמן לומר יברכך בלא שום הקראה וכו' כדעת הרמב"ם ואומרים שכך הם דבריו בפירוש המשנה בנוסחת הערב שהיא אמיתית וטעם הדבר מבואר דכיון דאין מקרין הכהנים אלא כדי שלא יטעו בתיבה ראשונה דליכא למיחש לטעות למה יקרו אותה ע"כ דבריו וראיתי להרא"ם ז"ל בתשובה סי' ג' שנתאמץ הרבה להכריח מתוך הגמרא ודברי רבינו שבפרקין דגם תיבת יברכך הש"צ מקרא אותם והפרי חדש שם חלק עליו עיין עליו. ולענ"ד נראה ראיה גדולה דתיבת יברכך הכהנים מעצמם אומרים אותה בלא הקראה מדברי רבינו בהל' ח' וז"ל ואומר להם כהנים והם עונים ואומרים יברכך והוא מקרא אותם מלה במלה על הסדר שאמרנו הרי שאחר שאומר להם כהנים והם עונים ואומרים יברכך אז הוא מקרא אותם מלה במלה וכן הוא מנהגינו פשוט.

הלכה ד

כשישלימו וכו'. שם ודקדק רבינו לכתוב ג' פסוקים לאפוקי פסוק ושמו את שמי שאין אומרים אותו הכהנים אלא הש"צ כשאין שם כהנים וכמ"ש פט"ו בסוף.

הלכה ה

אין המקרא רשאי להקרות לכהנים וכו'. מרן הקדוש הכריח דהגירסא הנכונה היא אין המקרא רשאי לקרות לכהנים וכן העתיק הטור ז"ל וכן הוא שם בסוטה דף ל"ט.

ואין ש"צ רשאי וכו'. ברכות דף ל"ד משנה העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף ומרן ז"ל נסתפק בדברי רבינו שכתב ולא ידע איזו ברכה מקרא

אותם וכו' אם רשאי לענות אמן אחר אשר קדשנו בקדושתו של אהרן או נימא דלא פלוג רבנן ע"כ וממ"ש בפירושו להמשנה שם משמע דשפיר דמי דכל הקפידא אינה אלא בפסוקים עיי"ש.

הלכה ו

אין הכהנים וכו'. סוטה דף ט"ל מימרא דר' זירא א"ר חסדא כלשון רבינו.
ומתקנת רבן יוחנן בן זכאי. כצ"ל והכי איתא התם דף מ' ובר"ה דף ל"א וכן הכריח מרן ז"ל אמנם השלטי הגבורים בפרק הקורא עומד גריס בדברי רבינו ומתקנת עזרא עיי"ש.
בסנדליהם. כתב השיירי כנסת הגדולה או"ח שם דאין נכון להניח המנעלים לפני הצבור משום כבוד הצבור אלא יניחם במקום צנוע תחת הספסלים והעיד ז"ל שראה להרב החסיד הרד"ך שהיה מניחם חוץ לבית הכנסת ועולה לדוכן ע"כ ודין כבוד הצבור הכריחו גם כן הפרי חדש שם עיין עליו.

הלכה ז

כשיהיו הכהנים וכו'. חגיגה דף ט"ז דרש רבי יהודה בר נחמני וכו'.
כדי שלא יסיחו דעתם. שם ואף דעיקר התקנה מפני שהיו מזכירים שם המפורש מ"מ גם עכשיו נאסר משום היסח הדעת ובירושלמי הביאו מרן ז"ל איתא א"ר חגי כלום אמרו אלא משום היסח הדעת משום דאנא מסתכל לא מסיחנא דעתאי ע"כ ומ"מ לדידן נאסר לגמרי זולת להקטנים שאין להקפיד דלא שייך בהו האי טעמא וגם בזה נוהגים להחמיר.

הלכה ח

המברך אחד. סוטה דף ל"ח מימרא דאביי ויש מפרשים שאין לו לברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן כיון שהוא לבדו וכבר דחו סברא זו כנסת הגדולה שם.
ואומר להם כהנים. כתב הגהות מיימוני דר"ת היה קורא תגר על המנהג הזה ששליח ציבור קורא כהנים דהו"ל הפסקה בתפילה אלא שאחר יקרא כהנים וכבר חלקו עליו עיי"ש ועיין להרב ב"י סימן קכ"ח.

הלכה ט

כיצד ברכת כהנים במקדש וכו'. וכ"כ הסמ"ג ז"ל וכתב מרן ובפרק סדר תעניות כיצד תניא אין עונים אמן במקדש ואלא מהו אומר ברוך ה' אלהים וכו' ע"כ. ודבריו צ"ע דשם דף ט"ז ע"ב מוכח להדיא דבמקדש היו אומרים בסדר תעניות ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך גואל ישראל והעם עונים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד מטעם שאין עונים אמן במקדש ויליף לה מדכתיב בעזרא קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה ופי' רש"י ז"ל אבל

במקדש אומר אותו הזקן וכו' ברוך אתה ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם וכו' והם עונים אחריו בשכמל"ו וכן בכל ברכות שבמקדש וכו' ע"כ הרי להדיא דהעם לא היו עונים אלא בשכמל"ו ואיך הוכיח מרן ז"ל מהך סוגיא כן. ולרבינו והסמ"ג ז"ל ג"כ יש לתמוה הרבה דבפרק אלו נאמרים (סוטה דף מ') מוכח דהעם היו עונים בשכמל"ו שהרי ילפינן לה מהך קרא גופיה דקומו ברכו האמור בעזרא וכמ"ש רש"י והתוספות וכן בפרק יום הכפורים כשהיה מזכיר הכהן גדול שם המפורש העם היו עונים בשכמל"ו ופסקו רבינו בהלכות יום הכפורים וא"כ קשה דמנ"ל לחלק ועוד שנראה הפך הש"ס כאמור ומה גם שבפרק ד' מהלכות תענית פסק כסתם תלמודא דהזקן היה אומר ברוך ה' אלהי ישראל וכו' והעם עונים אחריו בשכמל"ו והוו מילי דמרפסן איגרי לענ"ד. ושוב זכיתי ומצאתי להרב בעל קרית ספר ז"ל שעמד בזה והניחו בצ"ע.

ומה שנראה כדי להליץ בעד רבינו והסמ"ג דס"ל דמקרא דויברכו שם כבודך וכו' יש להוכיח דבענין ברכה לעולם צריך לומר ברכת מן העולם ועד העולם היכא דשייך ובסדר תעניות דהזקן היה מברך אותה אז העם היו עונים אחריו בשכמל"ו ובברכת כהנים דאינם רשאים להוסיף שום דבר על השלשה פסוקים הכתובים בתורה וכדאיתא בפרק ראוהו בית דין ופסקו רבינו בהל' י"א אז העם היו צריכים לומר ברוך אתה ה' מן העולם ועד העולם כיון שהכהנים לא היו יכולים לאומרו אמנם ביום הכפורים שאין שם ברכה כלל אין לומר כי אם בשכמל"ו ועדיין צ"ע.

הלכה י

ואומר את השם וכו'. סוטה דף ל"ח.

ולא היו החכמים וכו'. קידושין דף ע"א אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שם בן ד' אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהם פעם אחת בשבוע וכו' דכתיב זה שמי לעולם לעלם כתיב ופי' רש"י שם בן ד' אותיות קריאתו וכתיבתו ופירושו וכו'.

הלכה יא

אין ברכת כהנים וכו'. מבואר שם דף ל"א והפרי חדש ז"ל הוכיח דהוו לעיכובא עיי"ש.

בקול רם. כתב הטור ז"ל דר"ל במעולה שבקולות לא גדול ולא קטן אלא בינוני והרב מגן אברהם ופרי חדש ז"ל הכריחו גם כן מן הגמרא עיי"ש.

הלכה יב

אין הכהנים רשאין וכו'. פרק ראוהו בי"ד דף כ"ח מנין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל ונתנה לי תורה רשות לברך את ישראל אוסיף ברכה אחת משלי כגון ה' אלהי אבותיכם וכו' תלמוד לומר לא תוסיפו על הדבר ע"כ ודקדק רבינו לכתוב לא בקול רם

ולא בלחש משום דקרא מוכח דאפילו דיבור אסור דעל הדבר כתיב ועוד דסתמא קתני ולא שנא ועיין בדברי רבינו פ"ב דהלכות ממרין ומ"ש הרב שמות בארץ ז"ל.

בשעה שכל כהן עולה לדוכן כשהוא עוקר רגליו לעלות אומר יהי רצון וכו'. שם וכן העתיק השו"ע סעיף ט ורמ"א כתב שם רש"י ותוספות ור"ן כתבו דלא יאמר אותו עד עמדו לפני התיבה וכ"כ בית יוסף וכתב הפרי חדש שם דלזה הדעת נוטה דלא מסתבר שיאמר אותה והוא מהלך אלא ימתין מלאומרה עד מקום שהוא עומד שם בישוב הדעת ע"כ ורבינו ז"ל העתיק לשון הגמרא דקאמר כי עקר כרעיה וכו'.

וקודם שיחזיר פניו וכו'. הטור ז"ל כתב וכשמחזירין פניהם כלפי העם מברכים וכו' והקשה הרב כנסת הגדולה שם על הרב ב"י איך לא העיר אזן בלימודו לומר שאין כן דעת הרמב"ם וגם בספר המפה והלבוש וב"ח לא העירו מזה כלום וכו' ובהגהת ב"י שם יישב דעת רבינו והטור וקושיית הרב ב"י ושאר הפוסקים שהזכיר לעיל כדקאי קאי. ואפשר לפרש לשון הטור כדעת רבינו בקצת דוחק דמ"ש הטור וכשמחזירין פניהם וכו' ר"ל בשעה שהם מוכנים להחזיר פניהם ואין הכי נמי דקודם שמחזירין פניהם קאמר ושפיר אפשר לפרש כן כדי להציל להרב ב"י ושאר פוסקים מקושיית הרב כנסת הגדולה ועיין להפרי חדש שם.

הלכה יג

וכן כל פינות וכו'. סוטה דף ט"ו וזבחים דף ס"ב ונחלקו הפוסקים ז"ל איזה מקרי דרך ימין עיין להרב ב"י שם והמפרשים ז"ל.

הלכה יד

במקדש מברכים וכו'. קצת קשה דבפרק ו' דתמידין ומוספין הל' י"א כתב וכסדר שעושים בכל יום בבקר כן עושים בין הערבים חוץ מהרמת הדשן וסדור המערכות והפייסות שאין עושים דברים אלו אלא בכל יום בשחר בלבד ע"כ ולפי מ"ש כאן היה לו לבאר ברכת כהנים גם כן ואפשר דסמך אמ"ש שם הל' ה' ומברכים ברכת כהנים ברכה אחת בשם המפורש כמו שביארנו במקומה וכתב מרן דקאי אפרקין ומשום זה לא הוצרך לבאר חוץ מברכת כהנים אמנם התוספות פרק אלו נאמרים (סוטה דף ל"ח) ד"ה וכתיב כל הימים כתבו בפשיטות דבתמיד של בין הערבים היה גם כן ברכת כהנים ואפשר דנפקא ליה מההיא דפרק ג"פ דף כ"ו אף שלא בא בביאור יעו"ש.

בכל מקום משתדלים וכו'. ירושלמי פרק אין עומדים הביאוהו התוספות פ' אלו נאמרין (סוטה דף ל"ח) ד"ה לשנים קורא כהנים אמר רב חסדא צריך שיהיה חזן ישראל וכו' ושם בגמרא אמר רב חסדא נקטינן כהן קורא כהנים ואין ישראל קורא כהנים שנאמר

אמור להם אמירה משלהם ופי' רש"י ז"ל כהן קורא כהנים אם שליח צבור כהן הוא וכו' וקשה דלפירושו רב חסדא פליג מדידיה אדידיה ויותר תימה לרבינו שנתן טעם לסברת רב חסדא שבירושלמי מקרא דאמור להם מכלל שאין המקרא מהם ובש"ס דילן יליף רב חסדא מהך קרא דבעינן כהן דוקא. ומה שנראה לענ"ד דכוונת רב חסדא היינו לענין קריאת כהנים דמדכתיב אמור להם משמע דהאזהרה תהא משלהם וכמ"ש להדיא רש"י ז"ל עיי"ש ומאי דקאמר רב חסדא בירושלמי היינו לענין המקרא את הכהנים מלה במלה ולענין קריאת כהנים לא איירי דכבר גילה דעתו בתלמוד דידן ואל תתמה על זה דדריש תיבת אמור להם בתרי גווני שהרי דוגמתו מצינו שם בדאביי דיליף מהך קרא דבעינן תרי כהנים דוקא ופי' רש"י דמקרא דלהם נפקא ליה שש"ץ מזהיר אותם לברך ע"כ ולעיל איתא תניא אידך וכו' תלמוד לומר אמור להם וכולהו הוו אזהרות לכהנים גופייהו ואפשר דנפקא ליה חדא מאמור וחדא מלהם ועיין להרב כנסת הגדולה ז"ל וכיון דבגמרא איפסיקא הלכתא דלא כרב חסדא מעתה החזן ישראל הוא הקורא כהנים והוא עצמו המקרא מלה במלה וכיון שנדחית הך דרב חסדא וההיא דהירושלמי לא אשכחן מאן דפליג עליה פסק רבינו כוותיה ומדרשא דאמור להם כאמור דזה הוא טעם רב חסדא בהכרח וכן פי' ר' לב ז"ל בפירושו להירושלמי עיי"ש וההיא דאביי נמי כבר ביארו רבינו לעיל עיין עליו ובהכי מתורץ הכל ודו"ק.

פרק טו

הלכה א

הלשון כיצד וכו'. מגילה דף כ"ד א"ר אסי חיפני [ובישני] (ובשיני) לא ישא את כפיו תניא נמי הכי וכו' ופי' רש"י שהם מגמגמים בלשונם ע"כ וכתבו ז"ל דבאותם המקומות שכולם קורין כן שפיר דמי ועיין מ"ש סוף פ"ח והפרי חדש ז"ל כתב דמ"מ אם עלו לא ירדו עיי"ש.

ולעייני"ן אלפי"ן. אף דבברכת כהנים אין שם עי"ן מכל מקום כשקורא יאר ה' פניו מחזי כקורא יער בעי"ן דעי"ן ואל"ף שוין אצלו רש"ל בביאורי סמ"ג הביאו הרב מג"א ז"ל וכן יש ללמוד מדברי רש"י שכתב שם שאם אומר יער לשון קללה הוא כי יש פנים שיתפרשו לשון כעס כמו פני ילכו וכו'.

הלכה ב

המומין כיצד וכו'. רבינו העתיק לשון הגמרא ושם אמר רב הונא זבלגן לא ישא את כפיו ופי' רש"י ז"ל עיניו זולגות דמעה ורבינו השמיטה כנראה שהוא מפרש דהיינו

רירו יורד על זקנו וכבר הזכירו. וראיתי להרב מגן דוד שנתקשה עצמו לדעת אמאי לא יהיו המומין פוסלים בכהנים בברכה דהא חזינן דאיתקש לעבודה כדאיתא בפרק אלו נאמרים מדכתיב לשרתו ולברך בשמו דמטעם זה פסול ביושב כמו שכתבו התוספות פרק אלו נאמרים (סוטה דף ל"ח) וז"ל נראה לר"י כהן שבירך ברכת כהנים בישיבה לא עשה ולא כלום הואיל ואיתקש ברכה לשירות וגבי שירות אמרינן בפ"ב דזבחים דיושב מחלל עבודה הלכך אף כאן צריך לחזור ולברך מעומד עכ"ל וכן איתא בס' לחם חמודות בשתויי יין דפסול לדוכן וכתב הרמב"ם ז"ל דאיתקש לעבודה וא"כ הכי נמי בעל מום פסול לעבודה ה"נ יהיה פסול לדוכן ומה מהני דש בעירו ונראה לתרץ וכו' כנ"ל בזה ודבר חידוש הוא אשר לא מצאנו קושיא זו ופירוקה בשום מפרש קדמון ולא בתראי ע"כ דברי הרב מגן דוד ז"ל ואחרי התאבקי בעפרות זהב לו יפה עשו הראשונים והאחרונים ז"ל שלא העירו בזה ואישתמיטיה מעיני כבודו של הרב סוגיא ערוכה פ"ד דתענית דף כ"ו דאיתא התם דכו"ע מיהת שיכור אסור בנשיאות כפים מנא הני מילי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא למה נסמכה פרשת כהן לפרשת נזיר לומר מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין מתקיף לה אבוה דרבי זירא ואמרי לה הושעיא בר זבדא אי מה נזיר אסור בחרצן אף כהן מברך אסור בחרצן אמר רבי יצחק אמר קרא לשרתו ולברך בשמו מה משרת מותר בחרצן אף כהן מברך מותר בחרצן אי מה משרת בעל מום לא אף כהן מברך בעל מום לא הא איתקש לנזיר ומאי חזית דמקשת לקולא אקיש לחומרא אסמכתא נינהו מדרבנן ולקולא ע"כ הרי מבואר מהך סוגיא דלהכי איתקש לנזיר כדי להתיר בעלי מומין לברכת כהנים ואדרבא הוה בעי תלמודא לאחמורי עליה טפי ממשרת ומסיק דכיון דאסמכתות נינהו לקולא מקשינן ולא אקשייה רחמנא לנזיר אלא לאורויי לן דכי היכי דנזיר אף בעל מום.

ה"ה כהן מברך אף בעל מום ומעתה לא קשיא ולא מידי מההיא דהתוספות פרק אלו נאמרים (סוטה דף ל"ח) ד"ה הרי הוא אומר וכו' וכתבו דהואיל ואיתקש למשרת אם בירך שלא בעמידה צריך לחזור ולברך מעומד דהתם שאני דילפינן לה מקרא גופיה דכתיב לעמוד לשרת מוכח דגוף השירות היינו עמידה וכיון דאיתקש לשירות עיקר ההיקש היינו לעמידה ולהכי פסול ולכו"ע לא אהני לן היקשא דנזיר לאכשורי יושב דהכא גופיה דמשרת הוא כדכתיבנא. ואגב ראיתי להתוספות שם בתענית ד"ה אי מה משרת וכו' וז"ל פירוש כיון דילפינן גזירה שוה ממשרת נימא כמו משרת דמה משרת בעל מום לא אף מברך וכו' ומשני הא איתקש לנזיר וכו' מכאן נראה דבעל מום מברך ברכת כהנים וכו' ע"כ ואיכא למידק אמאי הוצרכו לפירוש זה דנראה דאין דברי הש"ס

סובלים פירוש אחר ונראה דכוונתם להקשות למקשן שהקשה אי מה משרת בעל מום לא וכו' דמאיזה טעם הקשה כן כיון דאיתקש גם לנזיר ודקארי לה מאי קארי לה ומאיזה טעם בא להחמיר עליו לזה כתבו כיון דילפינן גזרה שוה ממשרת כלומר דכח המקשה דכיון דבמשרת איכא גזירה שוה דלשרתו ולברך בשמו הא עדיף טפי מהאסמכתא דנזיר והתרצן תירץ הא איתקש לנזיר כלומר דאם איתא למאי הלכתא אקשיה רחמנא לנזיר אלא ודאי דלאקולי עליה אתא ולאכשורי בעלי מומין ולפ"ז צ"ל דמאי דהדר פריך ומאי חזית כלומר אם איתא גם בחרצן ניקיש לנזיר ומשני וכו' ונמצא פשטן של דברים דשפיר אמרינן דכהן בעל מום נושא כפיו ובחנם הטריח עצמו הרב מגן דוד ז"ל אחרי המחילה ודו"ק. מעתה אבוא אעי"ר לדברי רבינו ז"ל שכתב בהל' ג' העבירה כיצד וכו' וכהן שעבד ע"ז בין באונס בין בשגגה אע"פ שעשה תשובה אינו נושא כפיו לעולם שנאמר אף לא יעלו כהני הבמות וכו' וברכה כעבודה היא שנאמר לשרתו ולברך בשמו וכן כהן שהמיר אע"פ שחזר בו אינו נושא כפיו לעולם ושאר עבירות אין מונעים ע"כ. ולכאורה קשה טובא במה שהשוה כהן שעבד ע"ז לכהן משרת דנראה מהסוגיא שזכרנו דהיקשא דמשרת הוא לקולא דוקא ולא לחומרא דלהכי איתקש נמי לנזיר ותו קשה דבהל' ב' פסק דכהן בעל מום אם היה דש בעירו יכול לישא את כפיו ואמאי הא איתקש למשרת ופסול לעולם כמבואר בדבריו סוף הלכות ביאת מקדש וכבר נתעורר ע"ז הר"ש אלגאזי ז"ל בספר גופי הלכות ולא תירץ כלום ובאמת דקושיא חזקה היא וגם שם בסוף הלכות ביאת מקדש הזכיר כמה פסולין לכהן משרת וכאן לא הזכירם ותו דמנא ליה לרבינו דכהן שעבד עבודה זרה איתקש למשרת.

ומה שנראה לענ"ד להליץ בעד רבינו דמ"ש כהן שעבד ע"ז וכו' היינו טעמא משום דגרע מהורג את הנפש דילפינן מקרא דלא ישא את כפיו וכמ"ש התוספות פרק אלו נאמרין דף ט"ל ד"ה כי מהדר אפיה וכו' משם השאלתות פרשת ויקח קרח ועוד יש לומר דאינו מן הראוי דכהן בעל מום אינו נושא כפיו כשאינו דש בעירו וכהן שעבד ע"ז ישא את כפיו ואפשר נמי דהעם ירננו אחריו הרבה שאינם חפצים בברכתו ואין לך הסתכלות גדול מזה ולהכי כתב רבינו דפסול לנשיאות כפים ומ"ש וברכה כעבודה וכו' אינו ר"ל דאיתקש בהא לעבודה שהרי לא כתב וברכה הוקשה לעבודה כמ"ש בהל' ד' גבי כהן ששתה יין אלא כוונתו ז"ל לאסמוכי הך פיסול אקרא כיון דחזינן דאיתקש למילי אחריני ולאו דהוי היקש גמור אלא מסברא דנפשיה קאמר לה כאמור ומוכרח לומר כן דאם לא כן הא איכא כמה דינים בעבודה שלא הזכירם רבינו בנשיאות כפים והרי אמרו בגמרא נמי כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר וכו' ואם איתא נילף מעבודה ורבינו כתב

דין זה בהל' ה' ואפילו הכי כתב שם כדרך שמקדשים לעבודה וכו' אלא ודאי לדוגמא בעלמא נקט הכי וכהן שהמיר לע"ז שהזכיר רבינו נראה דשורשו פתוח מדברי ספר הזהיר שהביאו התוספות פרקא בתרא דמנחות ד"ה לא ישמשו במקדש וכו' דמדאמר לשון המרה משמע ליה דבין עבד ממש בין המיר בעלמא ובזה מתורץ למה שהקשה הר"ש אלגאזי ז"ל דאיך ידחה רבינו ראיית התוספות ז"ל דרבינו הוציא דין זה מהספר הנזכר ז"ל ואם כדבריו תיפול זאת הקושיא עצמה להתוספות שם אמאי לא הקשו עליו דאיך ידחה ראיות אלו אלא ודאי הדבר מוכיח מצד עצמו דהא לא קשיא די"ל דדוקא ליטול חלק עם אחיהם הוקשו לבעלי מומין ולא לדבר אחר דאם לא כן אבל נוטלין חלק עם אחיהם למה לי לימא הרי הם כבעלי מומין ומסתברא דבכהן שהמיר (דהיינו שלא עבד ע"ז אלא שהלך להשתמד וכמ"ש המפרשים ז"ל) אם נאנס ע"ז לא מפסיל לברכת כהנים דהכי דייקי דברי רבינו שכתב וכן וכו' ולא הזכירו לעיל בהדי כהן שעבד ע"ז ומשמע דס"ל דאף שמדברי ספר הזהיר משמע דהם שוים מסתברא טפי לחלק ביניהם וספר הזהיר ז"ל עיקר דינא קתני ומ"ש מרן בזה דצ"ע מנא ליה אפשר דקאי אאע"פ שחזר בו שכתב רבינו. ובזה מתורץ מה שהקשה הפרי חדש על הרב ב"י שכתב דאפשר דלרבינו בנאנס מודה דכשר דהקשה עליו דבדברי רבינו מבואר בהיפך די"ל דכוונת הרב ב"י על הך חלוקא דהמיר דוקא וכ"כ הרב ב"ח ז"ל יעו"ש אף שהוא קצת דחוק. ובכל מקום שכתוב ספר הזוהר הוא ט"ס כי לא נתגלה בזמן התוספות וצ"ל ספר הזהיר וכן הגיה מהרמ"ע מפאנו ז"ל ובפרק העור והרוטב דף ק"ו ד"ה אמר רב הזכירו ז"ל ס' הבהיר ושניהם אינם ספר הזוהר כלל ודו"ק.

וראיתי להר"ח אבולעפיה שעמד הרבה בדברי רבינו ותחילת דברי פיו נר"ו הקשה עליו במ"ש כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו דכיון דלעבודה כשר שהרי לא מנאו סוף הלכות ביאת מקדש בהדי פסולי עבודה משום דקי"ל פ"ב דיומא מעם מזבחי ולא מעל ופסקו רבינו פ"ה דרוצח וא"כ קשה אמאי לא עבדינן גזירה שוה דלשרתו ולברך בשמו דמאחר דפסול לברכה פסול לעבודה וכו' ובתוספות דיבמות דף ז' תירץ דגם בנשיאות כפים לא הוי רק חומרא אי נמי נשיאות כפים שאני שהרגו בידו ואין קטיגור נעשה סניגור ע"כ ואף דקי"ל בעלמא אין קטיגור נעשה סניגור היינו דוקא בפנים י"ל עם מ"ש הרא"ם פרשת חוקת דמאחר דהוא עצמו חטא גם בחוץ שייך לומר כן יעו"ש ע"כ ואפשר עוד לומר לעיקר קושייתו דבשלמא שתויי יין ובעלי מומין וכיוצא עבדינן היקשא משום דכתיבי בתורה משא"כ כהן שהרג דאינו אלא דברי קבלה דכתיב ובפרישכם כפיכם וכו' הא קי"ל בעלמא דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן ועוד דהוא גופיה אסמכתא בעלמא

הוא דפשטיה דקרא אכל ישראל קאי ולענין תפילה.

עוד הקשה הרב נר"ו דלמה לא מנה רבינו דשכור משאר משכרים לא ישא את כפיו כמ"ש רבינו יונה ופסקו רבינו פ"א דביאת מקדש והוקשה ברכה לעבודה וכו' ע"כ ונראה לענ"ד דהא לא קשיא דאי הכי אמאי איצטריך רחמנא לאסמוכי פרשת כהן מברך לנזיר לענין יין וכדאמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כיון דסוף סוף ממשרת ילפינן לכולהו אלא ודאי דרחמנא קפיד דלא מתסר אלא ביין דוקא דומיא דנזיר ומאי דאקשייה למשרת היינו לאקולי עליה דלא מחייב עד רביעית וכמסקנא דגמרא דאסמכתא נינהו ולקולא וכיון דאיתקש למשרת לקולא דין הוא למיתב ליה קולת אם הפסיק בשתייתו או נתן בו מים כיון דחזינן דמהדר רחמנא לקולא וכל זה מלבד מה שכתב לעיל בהבנת מ"ש רבינו וברכה כעבודה דנראה לענ"ד דהוא האמת. עוד הקשה הרב נר"ו אמ"ש התוספות בהך סוגיא וז"ל מכאן נראה דבעל מום מברך ברכת כהנים מדקחזינן דהש"ס רוצה ללמד מברך ממשרת ולבעל מום ודחינן ליה וכו' ע"כ וקשה דמתניתין תנן פרק הקורא עומד (מגילה דף כ"ד) כהן שיש בידיו מומין לא ישא את כפיו תנא מומין שאמרו בפניו ידיו ורגליו ומה חידוש למדו התוספות מכאן וצ"ע ע"כ. ואפשר דבמתניתין ליכא טעמא אמאי נושא כפיו אף דאיתקש למשרת ואית לן לאקשויי עלה הכי ולהכי הכריחו התוספות דין זה מהך סוגיא דשקלינן וטרינן ואסיקנן דילפינן ליה מנזיר משום דאסמכתא דרבנן נינהו ולקולא ודו"ק.

הלכה ג

העבירה כיצד וכו'. ברכות דף ל"ב כדברי רבינו והקשה הרב לח"מ מההיא דסוף מנחות שגג בזריקה רב נחמן אמר קרבנו ריח ניחח ורב ששת אמר אין קרבנו ריח ניחח עוד שם הזיד בשחיטה וכו' עוד שם השתחוה לעבודה זרה וכו' הודה לע"ז וכו' וצריכא וכו' ומשמע מדברי רבינו דסתם כהן שעבד ע"ז אפילו בשגגה משמע דבהודה והשתחוה הוי אפילו שגג בהם ועל דא קאמר רב ששת אין קרבנו ריח ניחח ולהכי כתב דכשעבד ע"ז בשוגג דלא ישא את כפיו וכ"כ (בפ"י מהלכות) [בפירוש בהלכות] ביאת מקדש פ"ט. ותימה כיון דבשחיטה דוקא הזיד ולא שגג ובכל השאר הוי אפילו שגג א"כ ל"ל לגמרא למעבד צריכותא וכו' לימא דשחיטה דוקא הזיד אבל השתחוה אשמועינן רב ששת דאפילו בשוגג אין קרבנו ריח ניחח ועוד דכיון דבגמרא הוה משמע לן דהוה אסרינן טפי בשחיטה מבהשתחוה וא"כ היכי קאמר הרב דלפי האמת השתחואה חמורה משחיטה מסתייה דלימא דלפי האמת הם שוים ולא נאמר סברות הפוכות וצ"ע עד כאן תורף דבריו ולענ"ד נראה דמעולם לא הוה סלקא דעתיה להשוות שחיטה להשתחואה והודאה

כדקאמר רב ששת דשחיטה במזיד לא דנעשה משרת לע"ז ורב נחמן נמי קאמר דאפי' במזיד ממש ליכא ס"ד משום דשחיטה לאו שירות הוא אבל השתחואה והודאה לכו"ע חמירא משחיטה לענין הדין כיון דשירות הוא ומסברא דנפשין לעולם הוה אמינא דאין דינם שוה ועל כרחך מזיד דשחיטה הוי כשוגג דהשתחואה והודאה ותלמודא עביד צריכותא משום דאכתי איכא למימר דמצד אחר הוה ס"ד דשחיטה חמירה מהשתחואה משום דעבד ליה עבודה אבל השתחואה דלא עבד ליה עבודה אימא לא וכיון דאיכא למטעי בהא איצטריך ר"ש לאשמועינן כולהו. ותדע עוד דבזריקה אמרינן להדיא דהיינו אפילו בשוגג ובשחיטה היינו דוקא במזיד כמבואר בגמרא ואפילו הכי עביד צריכותא ולא משני דאיצטריך לאשמועינן שחיטה דוקא במזיד ותו דאיך יתכן להשוות דין הודאה לע"ז דהיינו אמר לו אלי אתה דהוי ע"ז גמורה דקיימא לן כל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה לדין שוחט לפני ע"ז דלא עביד שירות ואשכחן מאן דאמר דאפילו במזיד גמור קרבנו ריח ניחח ונמצא דלפי האמת הדרינן לעיקר דינא דפשיטא ופשיטא דחמיר השתחואה והודאה משחיטה וכמבואר בגמרא גבי זריקה ושחיטה ואין סברא לומר דהודאה לע"ז קיל מזריקה ופשוט הוא כן נראה לענ"ד.

וכהן שעבד עכו"ם. שלהי מנחות דף ק"ט וכבר נתבאר לעיל.

הלכה ד

השנים כיצד וכו' עד שיתמלא זקנו. פ"ק דחולין דף כ"ד ת"ר נתמלא זקנו ראוי לישא כפיו אף ביחיד ובקביעות ובהביא שתי שערות יכול לישא כפיו ביחיד ודוקא בדרך ארעי אבל לא בקביעות ובקטן שעדיין לא הביא שתי שערות ויודע לישא כפיו דוקא עם כהנים גדולים נושא כפיו ע"כ. ואפשר דרבינו לא פליג על זה והעתיק ז"ל עיקר הדין האמור בגמרא להדיא דהוי מלתא פסיקתא דבכל גווני נושא כפיו והרב לח"מ לא הבין כן בדברי רבינו עיי"ש ומרן ז"ל הבין בדברי רבינו דהיינו דוקא כשהוא לבדו אבל עם כהנים אחרים כיון שיודע לפרוש כפיו די ובבית יוסף לא פסק כן עיי"ש.

והיין וכו'. תענית דף כ"ו אמרינן לכו"ע מיהא שיכור אסור בנשיאות כפים ויליף לה מקרא עיי"ש ובפ"א דביאת מקדש כתב רבינו דבשאר משכרין לוקה ואין בו מיתה אלא ביין ואם כן נראה דהוא הדין בנשיאות כפים דאיסור מיהא איכא ועיין להרב ב"י שם.

שתה רביעית יין בשתי פעמים וכו'. נלמד מההיא דכריתות דף י"ג דבמקדש פטור אם כן בנשיאות כפים דקיל מותר מרן ז"ל ועיין עוד ריש הלכות ביאת מקדש.

וכמה היא רביעית וכו'. מימרא דרב חסדא בפסחים דף ק"ט ועיין להתוספות שם.

הלכה ה

טומאת הידים כיצד וכו'. סוטה דף ט"ל אמר רבי יהושע בן לוי כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה' והכריחו שם התוספות ז"ל דאיירי אפילו שנטל ידיו שחרית ורבינו שכתב טומאת ידים כיצד וכו' מדקרי להו טומאה משמע דאיירי בשלא נטל שחרית דאם לא כן הוה ליה לומר טהרת ידים כיצד שהרי אינם טמאות וכן הכריח מרן הקדוש ז"ל וכתב עוד בשם הארחות חיים דבנו של רבינו העיד שהיה מעשה לפני אביו ומורי התורה שכל כהן העומד בתפלה יגש לברכת כהנים סומך על נטילת ידים לקריאת שמע ולתפלה ע"כ והכי מסתברא נמי מדכתב כדרך שמקדשין לעבודה ובפ"ה דביאת מקדש כתב וז"ל אין הכהן צריך לקדש בין כל עבודה ועבודה אלא פעם אחת מקדש בבקר ועובד והולך כל היום כולו וכל הלילה והוא [שלא] יסיח דעתו וכו' ע"כ ובבית יוסף שם תירץ בעד רבינו לראיות שהביאו התוספות ז"ל אלא שאחר זה כתב שזכה ומצא בספר הזוהר זלה"ה פרשת נשא שהצריך ליטול אפילו אם נטל שחרית להוסיף קדושה על קדושתם וכסברת התוספות וכן פסק בשלחנו הטהור שם.

והחלל וכו'. כתב הרב מגן אברהם ז"ל פירוש הנולד מגרושה ונ"ל דאפילו חלל מדרבנן אינו נושא כפיו וכו' ע"כ ופשוט.

הלכה ו

כהן שלא היה וכו'. ירושלמי פרק הניזקין מרן ז"ל.

ואין אומר לאדם רשע וכו'. משמע אפילו שלא עשה תשובה עדיין וכ"כ הפרי חדש ז"ל ועיין להר"א בן חביב ח"ב סימן מ"א.

הלכה ז

ואל תתמה וכו'. קשה לכאורה דמהיכא תיתי שיהא תמיה ע"ז תיפוק לי דאפילו אם הוא עכו"ם גמור הרי אמרו במגילה דף ט"ו אמר רבי חנינא לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות ונתקיימה בהם ואלו הם דוד ודניאל דוד דברכיה ארונה דכתיב ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך דניאל דברכיה דריוש דכתיב אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך וכהן זה אף אם הוא רשע גמור לא גרע מעכו"ם ולמה לי קרא דואני אברכם. והנה אנכי הרואה שחז"ל במקום אחר אמרו הפך מזה שהרי אמרו בבראשית רבה על פסוק אחותינו את היי לאלפי רבבה מפני מה לא נפקדה רבקה עד שהתפלל יצחק עליה שלא יהיו אומות העולם אומרים תפלתינו עשתה פירות וכו' מוכח מכאן שברכת הדיוטים אין בה ממש ולכאורה הוה נראה לענ"ד

דשאני הכא שלא תלו הברכה בשי"ת אלא מעצמם ברכו סתם משא"כ גבי דריוש וארונה שתלו הברכה בהשי"ת דריוש אמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך וארונה גם כן אמר לדוד ה' אלהיך ירצך ולכך הזהירו חז"ל דלא תהיה ברכתם קלה בעינינו כיון שתולין הדבר בהשי"ת אמנם קשה לזה ממ"ש שם במגילה לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה הנה הוא לך כסות עינים ונתקיים בזרעה והקשו המפרשים ז"ל דכיון דאפילו בקללה אין לזלזל מעתה מה צורך לדרשת דריוש וארונה הא כל שכן הוא דמרובה מדה טובה ממדת פורענות וכו' עיין עליו הרי דשם לא היתה הזכרת שם שמים ואפילו הכי נתקיים ודוחק לומר שהם מדרשים חלוקים לכך נראה דהתם גבי רבקה שאני שהשי"ת ב"ה הבטיח לאברהם אבינו ע"ה והיה זרעך כעפר הארץ וכו' כי ביצחק יקרא לך זרע אם כן בהכרח יצחק היה ראוי ליבנות ע"פ הבטחתו יתברך ואם היה מוליד תכף היה מקום לאומות העולם לומר שלא מאמרו יתברך גרם זה אלא תפלתם הוא שגרמה ולכך רצה השי"ת שיתגלגל הדבר על ידי תפלתו של יצחק וזה נראה נכון מאד.

מעתה הדרן לקושיין דעל כל פנים אין לזלזל אפי' בברכת עכו"ם ואיך כתב רבינו ואל תתמה וכו' דנראה דאין שייך כאן תמיהה ואין לומר דאין הכי נמי דיתכן דגרע מעכו"ם וכגון אם יש בו מהעבירות החמורות כגון אפיקורוס או מוסר וכיוצא דאף שאינו עובד ע"ז ולא הרג את הנפש דינו חמור דמורידין ולא מעלין משא"כ בעכו"ם שאין בינינו וביניהם מלחמה דלא מורידין ולא מעלין וכמ"ש רבינו ספ"ד דהל' רוצח דמדכתב רבינו מה תועיל ברכת הדיוט זה משמע שאין בו מאותם העבירות החמורות מדלא קראו רשע אלא הדיוט. והנה הדבר מבואר בדברי רבינו דג' הדרגות בדבר דלעיל הל' ג' כתב דכהן שעבד ע"ז או שהרג את הנפש אע"פ שעשה תשובה לא ישא את כפיו דקראי מפקו ליה לגמרי ושוב כתב רבינו ושאר עבירות אין מונעים אותו נראה דהכוונה אין מונעים בתנאי שעשה תשובה דבאינך תרתי כתב דאפילו תשובה אינה מועלת הא בשאר עבירות מועלת ולכך כתב דאין מונעים מלישא כפיו דאף אם היה בו מהחמורות אין לך דבר שעומד בפני התשובה וכאן בא לומר דאם אין בו מהחמורות אלא מהקלות דהיינו שאינו מדקדק במצות וכו' או שאין משאו ומתנו בצדק דבאלו אף שלא עשה תשובה הרי זה נושא כפיו ואין מונעים אותו ולזה בא לומר ואל תתמה וכו' מה תועיל ברכת הדיוט זה דבאמת אינו רשע גמור זו נראית דעת רבינו האמיתית ומעתה לעיקר קושיין י"ל דכוונת התמיה היא על שמתרצה הקב"ה שאלו האנשים יברכו את ישראל בקביעות ובחר בהם דוקא לברך את ישראל דהיה לו להיות בוחר בהאנשים הכשרים

שבהם ולשלול ההדיוטות ובזה היה מועיל שיתברכו ישראל על ידיהם מה שאין כן כשהוא דרך אקראי בעלמא וממילא ששום אחד מברך דאף אם הוא גרוע אין בזה קפידא כלל דאדרבא אפשר דעת רצון היא ואין לזלזל באותה ברכה כלל ולהכי נמי איצטריך קרא דואני אברכם לומר תדע למה בחרתי בכהנים ולא חלקתי בהם מפני שאין הברכה תלויה בהם כלל דהם עושים שליחותי ואני הוא המברך.

הלכה ח

עם שהם אחורי הכהנים וכו'. סוטה דף ל"ח איבעיא להו צדדים מאי ת"ש וכו' וכתב מרן דרבינו סתם ולא חילק משום דמשמע ליה דכל כהאי גוונא פשיטא דבכלל עם שאחורי הכהנים נינהו ולא איצטריך למעוטינהו ע"כ משמע מדבריו דאותם שהם מכוונים כנגד הצדדים ממש נדונים כלפני הכהנים והרי הם בכלל ברכה וכן מבואר בהרב ב"י ז"ל או"ח סי' קכ"ח וא"כ קשה דבפרק ג' דהלכות קריאת שמע הל' ח' פסק רבינו דצידו ממש נידון כלאחוריו ולפי דרכו של מרן ז"ל דצידו שיש ממנו ולאחור דהיינו שאינו אחוריו ממש לא הוצרך רבינו לבארו כיון דפשוט הוא וגם מוכרח לומר כן בדברי רבינו שכתב או מצדיו סתם ופסקו ג"כ השו"ע או"ח סי' ע"ט ואם כן קשה דאמאי בנשיאות כפים דיינינן ליה כלפניו וגבי ק"ש דיינינן ליה כלאחוריו וי"ל דהתירוץ הוא מבואר דהתם גבי צואה ומי רגלים כשהם מצידו של אדם ממש רחוק ד' אמות הוא אינו רואה אותם כשמביט לפניו ביושר ובהכי שרי אבל כאן דאותם שהם מצידי הכהנים ממש אף שאין פני הכהנים כלפי פניהם שהרי צריכים להיות פניהם כלפי העם שלפניהם ממש מ"מ הרי פניהם של אותם שהם מן הצדדים פניהם מכוונים ומביטים לפני הכהנים אמטו להכי אמרינן שהם בכלל ברכה דזאת היא הקפידא שיהיו פניהם כנגד פני הכהנים וכמו שסיים רבינו בדין זה ודו"ק כי נראה שהוא נכון.

הלכה ט

נשיאות כפים בעשרה. משנה במגילה דף כ"ג.

בית הכנסת שכולה כהנים וכו'. סוטה דף ל"ח מימרא דרב אדא א"ר שמלאי וכו' כלשון רבינו אלא דקשה קצת למה לא אמרו דמברכים לנשים וטף שלהם והתירוץ הוא מבואר דכוונת הכתוב שיברכו את בני ישראל דוקא כדכתיב כה תברכו את בני ישראל ולכהנים עצמם כבר קבע הכתוב להם ברכה דכתיב ואני אברכם כדאיתא התם בגמרא ועיין להרב ב"ח ומג"א ומגן דוד שם.

ואם נשארו שם וכו'. כתב מרן הקדוש פרק אלו נאמרים וכו' ולפיכך צ"ל שמ"ש רבינו ואם נשארו שם עשרה כהנים וכו' דה"ה אם יש שם יותר מעשרה כהנים וכו' ע"כ וקשה

דמה חידוש בה"ה דקאמר דהיינו הך דכתב רבינו ואפשר דמרן ז"ל הבין בדברי רבינו דכוונתו באם היו שם עשרים כהנים וכו' ודייק לשונו שכתב ואם נשארו שם עשרה כהנים יותר על אלו וכו' דמשמע על אלו דלעיל שעלו לדוכן וא"כ רבינו כתב הדין בעשרים ולכך כתב מרן דה"ה אם היו יותר מעשרה אף אם לא הגיעו לכלל עשרים.

הלכה י

צבור שלא היה בהם כהן. ממתניתין פרק אין עומדין (ברכות דף ל"ד) ושם פירש רבינו ואם הבטחתו פירוש הבטחתו מנהגו.

אומר אלהינו וכו'. ונחלקו הפוסקים אם אומר השליח צבור פסוק ושמו את שמי וכו' ועיין להטור סוף סי' קכ"ז והרב ב"י שם בשלחנו הטהור פסק כדברי רבינו דאומרו.

ואין העם עונים אמן. כלומר אחר כל פסוק ופסוק שאין עונים אמן אלא כשהכהנים מברכים וכן פירש מרן ז"ל ומנהגינו לענות כן יהי רצון אחר כל פסוק וכן הביא העטרת זקנים סימן קכ"ז ועוד כתב ז"ל שיש נוהגים לענות כן יהי רצון אחר הג' פסוקים לבד.

הלכה יא

כהן שנשא כפיו וכו' ואפי' כמה פעמים ביום. פרק ראוהו בי"ד דף כ"ח קאמר רבא כיון דאילו מתרמי ליה צבורא אחרינא הדר מברך כוליה יומא זמניה הוא ורב שמן בר אבא דחי ליה דאי בעי מברך אי בעי לא מברך ומשמע לכאורה דרבא בעי שיברך דוקא וא"כ פליג ארב שמן בר אבא וא"כ קצת קשה לדברי מרן ז"ל שכתב כך פשוט בראש השנה וכיון דאיכא פלוגתא לא יוצדק לומר דפשוט הוא. וי"ל דאין הכי נמי דלא פליגי ותדע דהתוספות ז"ל ההך מימרא דרב שמן בר אבא כתבו וז"ל משמע מכאן דכיון דעלה לדוכן פעם אחת ביום שוב אינו עובר בעשה דאמור להם כל היום דהא קאמר אי בעי לא מברך ע"כ ואם איתא דפליגי לא הוה להו למקבע הלכתא דלא כרבא שהוא בתרא אלא ודאי דס"ל ז"ל דלא פליגי אלא דרבא ס"ל דכיון דאי בעי הדר מברך זמניה הוא לענין לעבור על בל תוסיף ורב שמן בר אבא פליג עליה בהא ונמצאו דברי מרן מדוייקים ורבינו כתב סתם נושא ידיו ומברכן דמהיות טוב אל תקרא רע ודרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

כהן שלא עקר וכו'. סוטה דף ל"ח אמר רבי יהושע בן לוי כל כהן שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה והא רבי אמי ורבי אסי סלקי מיעקר הוו עקרי כרעייהו מימטא לא מטו להתם ופי' רש"י מיעקר הוו עקרי רגלייהו ממקומן בעבודה אבל רחוק היה מקומן מן הדוכן ולא מטו עד דגמר ברכת העבודה ע"כ והיינו מ"ש רבינו אבל אם עקר רגליו וכו'.

הלכה יב

כל כהן וכו'. שם אמר רבי יהושע בן לוי כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בג' עשה וסובר רבינו דלאו דוקא עובר אלא הרי זה כעובר משום דליכא לשון צווי אלא כה תברכו מרן ז"ל ועיין להפרי חדש ריש סי' קכ"ח שהכריח דעת רבינו בטוב טעם ודעת.

וכל כהן וכו'. שם מימרא דרבי יהושע בן לוי כלשון רבינו וה' יברך את עמו בשלום אמן כן יהי רצון.